Stockholm 1975

Bernt Kennerström

Mellan två internationaler

Socialistiska Partiet 1929-37

Mellan två internationaler

Socialistiska partiet 1929 - 37

av Bernt Kennerström

Akademisk avhandling

som med tillstånd av humanistiska fakulteten vid Stockholms universitet för vinnande av filosofie doktorsgrad framställes till offentlig granskning i hörsal 8, hus D, Frescati, fredagen den 17 januari 1975 kl. 10 f. m.

Bernt Kennerström

Mellan två internationaler

Bernt Kennerström
Mellan två internationaler

Socialistiska partiet 1929—37

Arkiv avhandlingsserie 2

© Bernt Kennerström (1974)
Grafisk form Leif Thollander
Civiltryckeriet i Kristianstad AB
Kristianstad 1974
ISBN 91 85 118 109

UNIV.
LEIDEN
BIBL.

Arkiv avhandlingsserie utges av
Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia
Fack, 221 01 Lund 1

Inledning

Det är säkert ingen överdrift att påstå, att Socialistiska partiet* (SP) är mest känt för sin insats, då det var som betydelselösast: som tyskfinansierad organisation under andra världskriget; även om då bara namnet och delar av ledningen var det som återstod. Men just det faktum att partiet förvägrades en död i skönhet har tenderat att överskyla att det mellan 1929—37 röstmässigt och inledningsvis även medlemsmässigt var den svenska arbetarradikalismens största parti.

Partiets tillkomst 1929 och dess historia under dessa åtta år gör det i flera avseenden unikt inom den världskommunistiska rörelsens historia; först och främst därigenom att det så sent som 1929 förmådde en majoritet av partimedlemmarna att bryta med Komintern och sedan genom att det som ett utbrytarparti under så lång tid kunde bevara sitt försprång framför kominternpartiet. Därmed ges också huvudproblemet för denna avhandling: vad gjorde en av Komintern oberoende och föregivet revolutionär rörelse möjlig under så många år och vad var det slutligen som gjorde den omöjlig?

SP kan bäst bestämmas som ett tendensparti, som en taktiskt bestämd riktning inom den kommunistiskt organiserade delen av den svenska arbetar-

---

* Redan här kan det vara lämpligt att klargöra den tillämpade nomenklaturen. Socialistiska partiet (SP) hette fram till 1934 Sverges Kommunistiska Parti (SKP) och hade således samma namn som den svenska kominternsektionen. För enkelhetens skull kommer namnet SP att användas genomgående, medan SKP får beteckna kominternsektionen. De av samtidens belackare använda namnen, 'kilbomare' och 'sillénare' för SP respektive SKP kommer inte att begagnas. Det är min uppfattning, att den klarhet, som därigenom vinnes, uppväger den i och för sig beklagliga förlusten i autenticitet: under mer än fyra år hade SP ändå ett kommunistiskt partinamn, dess medlemmar framträdde som kommunister och partiets politik beskrevs som kommunistisk. Det är viktigt att ha detta i minne, annars blir många av partiets diskussioner svårförståeliga. Helt konsekvent har jag naturligtvis inte kunnat vara. I citat och källangivelser återkommer ofta det egentliga namnet. För att undvika missförstånd har jag i en del fall gjort smärre förtydliganden.

klassen. Partiets existensbetingelser blir därför i hög grad en följd av det operativa utrymme det kunde tillkämpa sig från SKP eller kanske ännu hellre det utrymme, som Komintern kom att ställa till partiets förfogande genom sin förda politik. En periodisering av SP:s historia utifrån detta perspektiv måste alltså bli externt betingad och utgå från Kominterns två skiljaktiga politiska faser under 30-talet: ultravänsterperioden fram till 1934 och folkfrontsperioden därefter.

För att belysa den valda problemställningen gäller det att välja ut de moment i partiets historia, där frågan om utrymmet särskilt aktualiserades. Under den första fasen är den fackliga politiken en sådan fråga: i denna fokuserades i särskilt hög grad de taktiska skillnaderna mellan de båda kommunistiska partierna, problemen kring facklig legalism eller dess överskridande. Under den andra fasen blir huvudfrågan den antifascistiska kampen och problemen kring aktions- och organisationsenhet mellan de däri ingående partierna. Däremot kommer jag inte att diskutera den mer omfattande frågan om SP:s roll och betydelse i det svenska politiska systemet mer generellt.

Under dessa båda perioder befann sig SP inom ett politiskt kraftfält, där den ena polen utgjordes av socialdemokratisk reformism och den andra av Kominterns kommunism, därav avhandlingens titel, Mellan två internationaler. För SP och dess 'broderpartier' skapade denna mellanställning problem och SP:s relationer till sina internationella motsvarigheter och deras verksamhet är ett centralt fält för att belysa frågan om utrymmet. Det kan förefalla orimligt att jämställa en viktig kamppraktik som den fackliga med frågor av stundom närmast rituell-demonstrativ karaktär utspelade på ett internationellt konferensplan. Förhållandet till organisationer som Internationale Vereinigung der Kommunistischen Opposition (IVKO) och Internationella arbetsgemenskapen (IAG) är naturligtvis i sig rätt oviktiga i jämförelse med t ex partiets agerande i massastrejken 1932, men med den övergripande frågeställning, som här valts, blir allt detta centralt, eftersom det klargör frågan om partiets utrymme och politiska existensbetingelser.

Om det aktuella forskningsläget går det att fatta sig kort. Bortsett från Karl Kilboms tredje memoardel, Cirkeln slutes, som vad gäller perioden 1929—37 dessutom både är kortfattad och starkt partisk, har ingen tidigare behandlat SP:s historia. Det är alltså ett obearbetat område jag gett mig in på; bl a av den anledningen har jag också tillåtit mig en viss utförlighet i detaljer och citat. Den föreliggande avhandlingen bygger först och främst på Arbetarrörelsens arkivs (Stockholm) omfattande samlingar från Socialistiska partiet. Däri ingår utförliga diskussionsprotokoll från möten med arbetsutskott och centralkommitté. Det rör sig i de flesta fall inte om originalhandlingar utan om de korrigerade stenciler, som ställdes till alla CK-ledamöternas förfogande.[1] I arkivets samlingar ingår därtill en omfångsrik korrespondens med in- och utgående skrivelser omfattande något tiotusental brev.

Därutöver har jag haft tillgång till flera andra organisationsarkiv. Utan

några inskränkningar har jag fått ta del av begärda handlingar från Vänsterpartiet kommunisterna, Sveriges Arbetares Centralorganisation, Landsorganisationen, Pappersindustriarbetareförbundet, Fabriksarbetarförbundet samt Sjöfolksförbundet. Tyvärr har det socialdemokratiska partiet inte varit lika tillmötesgående; jag har visserligen fått tillgång till partistyrelsens protokoll, men de handlingar i partiets arkiv, som uteslutande rör förhållandet till SP och SKP har man inte velat lämna ut.

Denna avhandling har tillkommit under två handledare, Folke Lindberg och Ingrid Hammarström, och jag har haft förmånen att få flera avsnitt behandlade på deras seminarier. Som vikarierande handledare har Birgitta Fritz läst igenom avhandlingen i manusform och därvid lämnat en mängd förslag till förändringar och förtydliganden, som varit av mycket stort värde för den slutliga utformningen.

Jag står vidare i stor tacksamhetsskuld till Gunnar Olofsson. Hela denna avhandling har växt fram under långa och givande diskussioner med honom. Hans uppslagsrikedom och kritiska synpunkter har alltid varit lika värdefulla som stimulerande.

Slutligen vill jag tacka Hartmut Apitzsch, som svarat för översättningen av den tyska sammanfattningen.

1. Sprängningen av Sveriges Kommunistiska Parti 1929

Kominterns sjätte kongress i juli 1928 markerade inledningen till det skede av Kominterns historia, som benämns den *tredje perioden*.[1] Från kongressen och successivt fram till det tionde utvidgade exekutivmötet ett år senare utformades och befästes den nya kommunistiska strategins och taktikens typiska karaktärsdrag, vilkas allmänna kännetecken var en kraftig vänstersvängning.[2]

Det var framför allt två faktorer som bestämde kursändringen. Den inrikespolitiska radikaliseringen i Sovjetunionen, övergång från NEP-politik till kollektivisering och femårsplan, riktade sig mot gruppen kring Bucharin. Men eftersom denne samtidigt satt som Kominterns ordförande fördes genast den sovjetiska radikaliseringen över till Komintern. Den andra faktorn var den bedömning Komintern företog av den kapitalistiska världens kommande utveckling. Enligt denna fann man, att 1928 betecknade slutpunkten i den stabiliseringsprocess, som kännetecknat den närmast föregående perioden. I dess ställe förutsågs en omfattande ekonomisk kris.[3] Den kapitalistiska marknaden skulle inte kunna absorbera den ökade produktionen, vilket måste leda till kraftig arbetslöshet och en stark radikalisering av arbetarklassen.

I detta läge, då den proletära revolutionen stod på dagordningen, måste de kommunistiska partierna radikalt ändra sin tidigare strategi. Detta fick framför allt till följd en skärpning av förhållandet gentemot socialdemokratin, som ansågs utgöra det allvarligaste hindret mot en förestående proletär revolution. Den socialdemokratiska ledningen stämplades generellt som socialfascistisk och skulle genom enhetsfront underifrån isoleras från massorna. I de länder, där den fackliga rörelsen stod under reformisternas kontroll, skulle kommunisterna skapa en facklig opposition, som vid strejktillfällen skulle ta ledningen över kampen från den reformistiska ledningen och därigenom förvandla striderna från ekonomiska till politiska.[4]

I denna situation måste en oförsonlig kamp föras mot alla högerriktningar inom de kommunistiska partierna. Som karaktäristiska högeravvikelser framhölls tron på den organiserade kapitalismen, dvs kapitalismens förmåga att själv reglera sina inre motsättningar, vilket innebar ett förnekande av stabiliseringens slut; vidare övertro på parlamentarismen, blockpolitik med socialdemokratin samt fasthållande vid facklig legalism.

För Sovjetunionens kommunistiska parti ledde detta till att center-högerfalangen kring Bucharin och Rykov avlägsnades från ledningen och på Ko-

minterns tionde plenum i juli 1929 avsattes Bucharin som organisationens ordförande.

De nya riktlinjerna gav vidare upphov till en opposition från höger- och centergrupper, vilket under 1928 och 1929 ledde till en rad uteslutningar av ledande kommunister i Tyskland, Frankrike, USA, Tjeckoslovakien, Schweiz, Norge, Finland och Sverige. Med undantag för Sverige och Tyskland rörde det sig hela tiden om numerärt obetydliga grupper.[5]

I denna kamp mot högerfaror kunde man på förhand räkna med att det svenska partiet skulle komma i en utsatt position. Dess förgrundsgestalt, Karl Kilbom, stod Bucharin nära både politiskt och personligt.[6] I Komintern hade Kilbom dessutom under 1925 som exekutivrepresentant deltagit aktivt vid utrensningen av en rad vänsterkommunistiska grupperingar.[7]

Det svenska partiet återhämtade sig snabbt efter uteslutningen av Höglundfalangen och kunde redovisa en medlemsökning från 7.886 år 1925 till 15.497 i mitten av 1927.[8] Framgångarna hade nåtts under tillämpning av den politik som antagits på kongressen 1923,[9] och det fanns ingen anledning tro att partiledningen godvilligt skulle ändra den förda politiken.

Men till följd av Kominterns kursändring kom partiet att ställas inför en allvarlig kris och i det följande skall det händelseförlopp skildras, som ledde fram till partiets sprängning den 9 oktober 1929 och som delade partiet i en grupp — majoriteten — under ledning av Kilbom, Nils Flyg, Oskar Samuelsson, Arvid Olsson, och en minoritetsgrupp under Hugo Sillén, Sven Linderot och Edvin E. Persson.

Uppkomsten av en partiopposition: antikrigskampanjen

Den fråga, som framför allt bidrog till att utkristallisera en partiopposition, rörde partiets agerande i antikrigskampanjen 1927. I samband därmed aktualiserades också principiella problem gällande partiets samarbete med andra rörelser.

Närmast hade antikrigskampanjen behandlats på Kominterns exekutivs åttonde plenum i maj 1927, där man särskilt varnade för ett förestående angreppskrig mot Sovjetunionen och gjorde det till en av kommunistpartiernas huvuduppgifter att motarbeta och förhindra en sådan utveckling.

Man hade också noggrannt dragit upp de agitatoriska riktlinjerna för kampanjen. Exekutivmötet hade speciellt varnat för pacifistiska avvikelser; att ställa fredskravet som en isolerad politisk åtgärd i kapitalistiska stater och förorda generalstrejk som medel att förhindra krigsutbrott. I stället gällde det att visa hur fred först kunde möjliggöras under proletariatets diktatur, sedan krigets orsak, kapitalismen, krossats.[10]

Kominterns riktlinjer var således klara, men för det svenska partiet kom dessa att kollidera med en önskan att bredda det politiska underlaget för kampanjen. Kampanjen var tänkt att kulminera den 1 augusti med en rad demon-

strationer och offentliga möten, och inom arbetsutskottet diskuterades möjligheten att få med syndikalisterna i aktionen. En inbjudan från SAC, Ungsocialistiska förbundet och några fristående fackförbund till en gemensam konferens för att behandla denna fråga och utforma ett gemensamt manifest accepterades därför gärna.[11]

Under dessa förhandlingar uppenbarades dock väsentliga skillnader mellan partiets linje och SAC:s pacifistiska, och när den kommunistiska delegationen yrkade på att de kommunistiska principerna skulle prägla manifestet hotade SAC att i så fall omedelbart avbryta förhandlingarna. I detta läge kapitulerade de kommunistiska förhandlarna och undertecknade manifestet, trots att det på flera punkter stred mot Kominterns direktiv och den 20 juli godkändes deras handlingssätt av arbetsutskottet.[12]

Det som hänt var således, att man offrat principiella kommunistiska ståndpunkter till förmån för samarbete med andra arbetargrupper. Även om man sedan i Folkets Dagblad tog avstånd från avvikelserna i manifestet, kunde man inte komma bort från detta faktum.[13]

Den 2 augusti behandlade AU-mötet en skrivelse från Hugo Sillén, som — i likhet med Sven Linderot — inte deltagit i beslutet. Sillén utdömde helt partiets agerande och betraktade det som en 'partiskandal'. 'Alla Kominterns paroller, ja hela den linje som beslöts av det senaste EK-mötet är sorgfälligt bortsopade. I stället bjuder uppropet på en samling pacifistiskt och småborgerligt dravel.'[14] Sillén fordrade vidare, att man i partipressen tog avstånd från uppropet och att dess undertecknande skulle betecknas som en felaktighet. Arbetsutskottet avvisade angreppet med motiveringen att man inte fick fästa sig alltför mycket vid själva formuleringen. Det väsentliga var i stället att partiet gavs möjligheter att under kampanjen utveckla Kominterns linje. 'Kan vi till 90 à 95 procent utnyttja kampanjen mot krigsfaran på grundval av Kominterns och partiets riktlinjer då har vi . . . gjort en god kampanj oavsett koncessionerna åt pacifism och reformism, som givits i uppropet. Vi får indraget i kampanjen arbetarskaror, som vi eljest icke skulle ha nått.'[15]

Man instämde således i Silléns påstående att det förelåg en pacifistisk avvikelse, men menade att kravet på ideologisk principfasthet fick underordnas villkoren för enhetsfronten. Till en början stod Sillén ensam, men en månad senare erhöll han stöd från Edvin E. Persson, medlem av centralkommittén och redaktör för tidningen Kalmar-Läns-Kuriren. Denne skickade ett brev med utförlig kritik av partiets handlingssätt till arbetsutskottet. Då brevet behandlades, snarast skärpte AU sin tidigare inställning. Kilbom hävdade, inte bara att agerandet var riktigt ur en tillfällig taktisk synpunkt, utan att det var en principiellt riktig linje och att han själv var beredd att upprepa den genomförda taktiken.[16] För övrigt betecknades kampanjen som mycket framgångsrik. Cirka 200 antikrigsmöten hade avhållits, partiet hade organiserat dem och endast på femton möten hade icke-kommunistiska talare framträtt.[17]

Till följd av det inträffade fordrade Sillén, att arbetsutskottet på ett särskilt möte skulle behandla de politiska aspekterna på denna fråga. Mötet kom

till stånd den 7 oktober och det är från denna tidpunkt man kan märka uppkomsten av två fraktioner inom partiledningen.[18] I debatten stöddes den förda politiken av Kilbom, Flyg, Samuelsson och Emil Andersson, medan den angreps av Sillén, Iwan Engcrantz och Nils Holmberg.[19] Linderot tog inte direkt ställning för minoriteten, men ställde sig klart positiv till den.

I övrigt kännetecknades inte mötet av några antagonistiska motsättningar och de tidigare argumenten framfördes på nytt. Dock hade Sillén nu tonat ned sin kritik av partiets handlande och förklarade att 'partiet inte tagit någon större skada genom undertecknandet av uppropet'. Saken borde i stället ha kunnat betraktas som utagerad, om inte en ny faktor trätt in i bilden; både Kilbom och Flyg hade framhållit, att de kunde tänka sig att ånyo underteckna ett liknande upprop, om det blott skulle främja partiets syften. Men detta rörde själva principen för enhetsfrontspolitiken och kunde på intet sätt godkännas. På denna punkt erhöll dock Sillén stöd från Kilbom. 'Då det sagts att man i en liknande situation skulle kunna handla precis på samma sätt, så innebär inte detta, att man i fortsättningen skall bedriva en enhetsfront, som suddar ut de kommunistiska principerna.'

I realiteten var dock fraktionsgränserna klart uppdragna och under hösten 1927 var Sillén i full färd med att organisera oppositionen inom partiledningen. Denna opposition hade mot årets slut fått relativt klara konturer. Den drivande kraften var Sillén själv och han stöddes av Linderot, Holmberg, Engcrantz och Gustav Johansson inom AU och CK-medlemmarna Edvin Persson och Edvin Pettersson.[20] Det som framför allt fört denna grupp samman och förenhetligat den var inställningen till antikrigsfrågan, men även i andra frågor kan ett visst fraktionsmönster urskiljas.

Förhållandet till socialdemokratin

Under partiets sjunde kongress 1927 hade två taktiska riktlinjer i förhållandet till den svenska socialdemokratin framställts. En talare förordade, att 'partiets viktigaste uppgift är att först attackera socialdemokraterna.'[21] En sådan linje, som utpekade, inte de borgerliga partierna, utan socialdemokratin som partiets huvudfiende, avvisades bestämt av kongressen, vars uppfattning sammanfattades av en annan delegat. 'Vi kan inte vinna arbetarna genom att vid alla möjliga tillfällen nedsvärta socialdemokraterna, utan det är bättre att framföra arbetarsynpunkter, som av de socialdemokratiska medlemmarna kan fattas. Genom att framföra rena arbetarkrav ställer vi de socialdemokratiska ledarna mot väggen.'[22]

Detta anslöt till den av partiet under de senaste åren förda politiken; genom att ställa konkreta dagskrav skulle de socialdemokratiska medlemmarna radikaliseras och tvinga över partiledningen till en radikalare hållning. Därför måste partiet sluta upp bakom den gamla parollen om 'arbetarmajoritet' i riksdagen, vilket också fastslogs i en kongressresolution.[23]

Men just på denna punkt kunde en viss oenighet noteras. Sillén varnade för att i alltför hög grad ge sin anslutning till en socialdemokratisk regering. Enligt hans mening hade detta skett vid ministären Sandlers avgång föregående år.[24] Men därifrån till att beteckna socialdemokratin som huvudfienden var det ett långt steg och Sillén var inte beredd att ta det. Därför kan det också utan större överdrift sägas, att kongressen höll fast vid den tidigare linjen.

En fråga som vidrördes men ej närmare behandlades på kongressen gällde behovet av en konkret analys av motsättningarna inom det socialdemokratiska partiet och av hur partiet skulle förhålla sig till dessa. På Silléns begäran blev dessa problem föremål för en diskussion i arbetsutskottet den 7 oktober samma år.[25] Sillén höll själv en inledning, som på flera punkter avvek från de övrigas uppfattning. Inom socialdemokratin fann han en kraftig vänsteropposition och han såg det som partiets uppgift att ge denna organisatoriska former. Men man skulle inte bara stanna vid att 'knyta an till den proletära oppositionen inom socialdemokratin genom en riktig enhetsfront underifrån', utan han förde även fram tanken att partimedlemmarna skulle avstå från reservationsmöjligheten vid den fackliga kollektivanslutningen till det socialdemokratiska partiet för att där kunna bilda regelrätta fraktioner.[26]

Sillén erhöll stöd från Nils Holmberg och Gustav Johansson, däremot inte från Linderot, som reagerade mot fraktionsbildning inom socialdemokratin. De övriga inom arbetsutskottet tog också avstånd från Silléns rekommendationer. Kilbom ifrågasatte förekomsten av en utpräglad vänsteropposition inom SAP och menade att partiets arbete att 'avklippa förbindelserna mellan ledning och massa' nu som förr bäst löstes genom det fackliga arbetet. 'Det viktigaste är således vårt fackliga arbete och på den linjen kan vi sammanfatta och leda den opposition som finns.'[27]

Partioppositionens konsolidering

Bedömningen av förhållandet till socialdemokratin blev ånyo föremål för behandling vid centralkommitténs sammanträde i Stockholm den 10—12 mars 1928.[28] Detta möte är viktigt bland annat därför att man från den tidpunkten kan tala om en konsoliderad partiopposition, som utgjorde en stark minoritet inom den högsta partiledningen. Minoritetens ställning hade stärkts efter det att Kominterns exekutiv hade avhållit sitt nionde plenum. Där hade man behandlat det svenska partiet och även om man uttryckte sin uppskattning av dess arbete, så ställde sig exekutiven bakom minoritetens kritik av antikrigskampanjen. Majoriteten vid CK-mötet undvek förnyad debatt kring denna fråga genom att till fullo acceptera exekutivens uppfattning. I stället kom CK-mötet att domineras av en diskussion om de krav på skärpt hållning mot socialdemokratin, som hade framförts av exekutivplenum. Således fastslogs det att man under valkampanjer inte fick göra några eftergifter för 'parlamentariska spekulationer på "arbetarpartiernas majoritet" och andra illusioner.'[29]

För det svenska partiets vidkommande måste detta innebära ett förkastande av de riktlinjer, som dragits upp på den senaste kongressen. Så uppfattades det också av minoriteten, som omedelbart fordrade en revidering av de tidigare teserna. Även Kilbom anslöt sig, om än något tveksamt, till kravet. Det konkreta resultatet blev att partiets tidigare valparoll, 'arbetarmajoritet', fick ge vika för 'in med kommunisterna ut med borgarna', vilket skulle användas i partiets valmanifest.

Den nya linjen utnyttjades vidare av oppositionen till angrepp på partiets ordförande Nils Flyg, som beskylldes för socialdemokratiska avvikelser. Speciellt riktade man sig mot ett tidigare förslag från Flygs sida att försöka få till stånd ett gemensamt valmanifest med socialdemokraterna. Dessutom framgick det under CK-mötet, att Flyg ogillade de nya riktlinjerna. Men hans uppskattning av 'arbetarmajoriteten' delades inte av de andra och till och med Kilbom tvingades ta avstånd från honom. Oppositionen kunde således notera väsentliga framgångar. Dess kritik av antikrigskampanjen förskaffade den Kominterns stöd och den hårdare linjen mot socialdemokratin gav den möjlighet att med framgång gå till offensiv mot majoriteten.

Efter CK-mötet togs partiets krafter i anspråk för den kommande valrörelsen och fram till valet upphörde i stor utsträckning konflikter av mer principiell karaktär. I stället försökte minoriteten organisatoriskt stärka sin ställning i partiapparaten. Majoriteten i partiledningen utnyttjade dock sitt flertal till att tillbakavisa oppositionens framstötar.[30]

Partistriden efter Kominterns kongress: riksdagsvalet och avrustningsfrågan

Vid Kominterns sjätte kongress den 17 juli—1 september 1928 behandlade man i en särskild resolution det svenska partiet och dess huvuduppgifter. Dessa var framför allt av tre slag. Krigshotet mot Sovjetunionen nödvändiggjorde, att partiet klargjorde för de svenska arbetarna, att även Sverige skulle bli indraget i en sådan konflikt och att det var en illusion att hoppas på neutralitet. Kampen mot socialdemokratin måste intensifieras och allt tal om 'arbetarmajoritet' måste definitivt utmönstras. På såväl det politiska som fackliga planet skulle partiet genom en självständig politik lösgöra de socialdemokratiska massorna från deras ledare. Slutligen måste partiets ideologiska nivå höjas och i synnerhet måste alla tendenser till pacifistiska avvikelser bekämpas. Riktlinjerna överensstämde således i stort med det som beslutats vid CK-mötet i mars och partiledningen förklarade sig också acceptera dem.[31]

I partiets valpropaganda kunde även en skärpt attityd mot socialdemokratin observeras.[32] Men även om 'arbetarmajoritet' förkastades, så motverkades detta i hög grad av det faktum att partiet vid riksdagsvalet tillsammans med socialdemokraterna framträdde under gemensam kartellbeteckning. Fortfaran-

de föredrog man alltså en socialdemokratisk regering framför en borgerlig. Den förda linjen gav partiet stora framgångar och dess mandattal fördubblades från fyra till åtta, samtidigt som socialdemokraterna gick tillbaka och förlorade femton mandat. Valframgången stärkte majoritetens ställning och det blev därför en angelägen uppgift för oppositionen att förringa dess betydelse. Därtill gav centralkommitténs sammanträde den 7—10 januari 1929 ett lämpligt tillfälle.[33]

Oppositionen, vars talan främst fördes av Sillén, Linderot och Persson, menade, att valframgången inte fick övervärderas, eftersom den vunnits till priset av en felaktig ideologisk linje. Särskilt angrep man en rad uttalanden av Flyg. Valpropagandan hade gett eftergifter åt teserna om arbetarmajoritet och pacifism. Dessutom hade det internationella perspektivet försummats. Väljartillströmningen hade således ägt rum på en tvivelaktig ideologisk grund och måste värderas därefter. Majoriteten tog avstånd från oppositionens helhetsbedömning, även om man inte förnekade att principiella felsteg förekommit. Men dessa förklarades genomgående vara av tillfällig karaktär och ha mindre betydelse. Detta vägrade oppositionen att acceptera och förde nu in ett nytt element i diskussionen, vilket skulle komma att sätta sin prägel på den fortsatta partistriden. Felaktigheterna vore alls inte uttryck för isolerade avvikelser, utan de ingick i ett bestämt mönster av högeravvikelse. Majoriteten stämplades således som en principiell högerriktning.

Trots denna tillspetsning av konflikten kunde CK enas om gemensamma resolutioner.[34] Dessa gick oppositionen till mötes i så måtto som de varnade för 'vissa tendenser' till högeravvikelser inom partiet och framhöll behovet av ytterligare teoretisk klarhet.[35] Av minoritetens kritik mot valkampanjen återfanns dock ingenting i resolutionerna.

En direkt konfrontation uppstod på CK-mötet mellan fraktionerna på frågan om vem som skulle efterträda Arvid Olsson som partisekreterare. Från oppositionen förordades Sven Linderot, medan majoriteten förde fram Oskar Samuelsson. Inget beslut kunde fattas och de båda förslagen sändes sedan ut för omröstning till CK-ledamöterna med resultat att Samuelsson valdes med elva röster mot sju för Linderot.[36]

Några månader senare erhöll minoriteten ett nytt angreppsmål, av samma principiella karaktär som det som bidragit till att 1927 utkristallisera oppositionen: en avrustningsmotion från riksdagsgruppen.

Denna motion innebar ett avsteg från den antimilitaristiska linje, som Komintern dragit upp. Där hade det framhållits att, eftersom en avrustning var otänkbar under kapitalistiska förhållanden, var det otillåtligt att ens ställa ett sådant krav, då detta kunde ge upphov till pacifistiska illusioner. Detta innebar inte att man var emot avrustning, men den blev möjlig först, då kapitalismen avskaffats. Under tiden var den korrekta parollen 'beväpning av det arbetande folket'. Vid ett möte med avrustningskommissionen i Genève i december 1927 hade dock sovjetdelegationen framlagt en plan för allmän och

total avrustning. Detta försvarades med att, eftersom förslaget kom från en stat under proletariatets diktatur, kunde inga pacifistiska missförstånd uppstå.[37]

Denna distinktion var dock besvärlig att följa och SKP:s riksdagsgrupp behärskade det inte utan lade i stället fram ett förslag i riksdagen om svensk avrustning. Avsikten sades vara att avslöja socialdemokraterna, som begärt en förutsättningslös utredning om samma fråga. Dessa skulle nu avslå det kommunistiska förslaget och därigenom visa sin motvilja mot en verklig avrustning.[38]

Detta föranledde oppositionen att inom arbetsutskottet angripa riksdagsgruppen,[39] som enbart bestod av majoritetsmän och däribland Nils Flyg. Angreppet kom därmed att rikta sig mot majoritetsgruppen i dess helhet och den tvingades genast på defensiven. Den erkände således, att det rörde sig om ett allvarligt misstag och att arbetsutskottet måste uttala sig om det inträffade. Men i sitt ställningstagande ville majoriteten framhålla att 'förslaget bottnade i ett överdrivet skattande åt de "taktiska" synpunkterna', men att riksdagsgruppen i debatten klargjort de riktiga principiella kommunistiska ståndpunkterna. Av den anledningen kunde inte aktionen stämplas som ett 'utslag av en opportunistisk linje, utan som en oklarhet som i det kommande riksdagsarbetet måste undanröjas.'[40]

Oppositionen koncentrerade sig just på de båda sista punkterna, och Sillén vände sig direkt mot Flyg. 'Kamrat Flyg begär att få manövrera inom ramen av våra principiella beslut. Naturligtvis, det är tillåtet. Men det är inte tillåtet manövrera utom dessa principiella beslut. Därom handlar det.'[41] 'Vår slutsats måste vara att felet är av opportunistisk art och det bör också sägas ut klart och tydligt.' Minoritetens uppfattning stöddes dessutom av den närvarande exekutivrepresentanten, ExR, estländaren Mehring.[42] Ståndpunkterna var således diametralt motsatta och trots försök från majoriteten att uppnå en kompromiss kunde AU inte enas om ett enhälligt uttalande. Med Mehrings stöd kunde minoriteten i stället tillskriva sig en betydande framgång; Silléns krav på att frågan skulle föras ut till medlemmarna bifölls liksom även hans krav på att oppositionens ståndpunkt skulle offentliggöras.[43]

Därigenom inträdde en väsentlig skärpning av partistriden; motsättningarna — som hittills i huvudsak stannat inom partiledningen — fördes nu ut till medlemmarna och minoritetens ställning hade kraftigt förstärkts genom det öppna stödet från Mehring.

Den fackliga politiken

Samtidigt som partimotsättningarna skärptes invecklades partiet i en allvarlig konflikt med LO-ledningen till följd av sin fackliga politik.

I början av 1925 hade man börjat diskutera möjligheten av att återuppliva den verksamhet, som Fackliga propagandaförbundet bedrivit,[44] genom att organisera ett vänsterblock, som skulle samla den fackliga oppositionen. Ett

initiativ i den riktningen kom från Metalls avdelning 41 i Göteborg, där kommunisten Ernst Ohlsson satt som ordförande.[45] I den så kallade Göteborgsresolutionen, som utgick i augusti 1925, uppmanades LO:s sekretariat att sammankalla en landsomfattande facklig konferens, som framför allt skulle behandla problemen om facklig enighet och skärpt kamp mot strejkbryteriet. Eftersom sekretariatet avslog denna begäran beslöt avdelning 41 i slutet av november att själv organisera en sådan konferens att förläggas till Göteborg den 23 januari 1926.[46]

Konferensen var tänkt att utmynna i bildandet av ett fast organiserat vänsterblock och fem dagar före konferensen fattade AU ett formellt beslut om saken.[47] Kilbom gick emot beslutet och förespråkade en lösare organisation, så att man inte behövde riskera uteslutning ur LO. Arvid Olsson, ordförande i fackliga utskottet, hävdade dock, att den risken minskades om man uppträdde som ett fast block. Sedan beslutet väl fattats anlände samma kväll ett telegram från exekutiven, som fastslog att

> i den enhetliga fackliga rörelsens intresse tillråder vi eder att på Göteborgskonferensen avstå från bildandet av en speciell organisation, exempelvis "enhetsblocket" och från antagandet av statuter och att ni nöjer eder med något slags friare form av förening mellan vänsterelement inom den fackliga rörelsens ram. Man kan bilda en enighetskommitté på bred basis med representanter för olika landsdelar, upptagande möjligast många — till och med majoriteten — av vänstersocialistiska fackliga funktionärer och upprätta en permanent byrå i Stockholm. Dessutom tillråder vi att ni på konferensen väljer åtminstone lika många partilösa som partimedlemmar till inledare.[48]

Exekutivens direktiv var otvetydiga och föranledde ingen opposition inom AU, som omedelbart accepterade de nya riktlinjerna, vilka också helt sammanföll med den linje som förespråkats av Kilbom.[49]

Konferensen, som ägde rum den 23—24 januari 1926, samlade representanter för 300 fackföreningar, vilka uppgavs representera 80.000 fackligt organiserade arbetare.[50] Konferensen valde en enhetskommitté på 19 personer, som skulle realisera det arbetsprogram som antogs. Där uttalade man sig för nationell och internationell facklig enhet, intensifierad kamp mot strejkbryteri, obligatorisk arbetslöshetsförsäkring och åtta timmars arbetsdag. Vad beträffar organisation och målsättning fastslogs att 'den fackliga enhetsrörelsen bedriver sin verksamhet inom ramen av de fackliga organisationernas stadgar och beslut. Den avser icke skapandet av nya fackliga organ utan syftar till att ingjuta en ny anda i de befintliga fackliga organisationerna. Utvecklandet av dessa till revolutionära klasskampsorgan.'[51] Därigenom skulle man kunna bemöta anklagelser från LO-ledningen om att vilja splittra fackföreningsrörelsen.

Arbetsprogrammet saknade direkta kommunistiska paroller och angrepp på socialdemokraterna. Programmet var i stället så utformat att det skulle kunna stödjas även av icke-kommunistiska arbetare och på så sätt ge partiet en fast position inom fackföreningsrörelsen. Men trots att partiledningen gjort allt för att inte Enhetskommittén skulle framstå som direkt underställd par-

tiet och trots att Arvid Olsson bedömde den som 'synnerligen lyckad' och särskilt framhöll de inbrytningar som gjorts i syndikalistiska och socialdemokratiska led, är säkerligen Kilboms analys den mest realistiska. 'Konferensen visade hur långt vi nu nått i fråga om inflytande bland fackföreningarna, men den visade också upp vår ganska stora begränsning. Vi hade nått ungefär lika långt som kommunisternas ordinarie inflytande sträckte sig men absolut icke därutöver.'[52]

Huvudproblemet för den kommunistiska oppositionen inom LO kan beskrivas på följande sätt: någon form av organisation behövdes. Men om man gjorde den verkligt slagkraftig, dvs fast organiserad, riskerade man motåtgärder från LO-ledningen. Om man för att undvika detta gjorde organisationen lösare riskerade man dess arbetsduglighet. Visserligen utsåg partiet en ombudsman, som skulle ägna sig åt Enhetskommittén på heltid, men han hade få medarbetare och inom AU riktades kritik mot kommittén för dålig mötes- och diskussionsverksamhet och för att man inte ens kunde få ut sin tidning, Facklig Enhet, på regelbundna tider.[53] Man hade dessutom bara fått 40 fackföreningar att tillsätta lokala enhets- och aktionskommittéer.

Då partiledningen mot slutet av 1927 summerade erfarenheterna tecknades en rätt nedslående bild.[54] Visserligen hade man lyckats insamla drygt 50.000 kronor till de strejkande engelska arbetarna och 25.000 kronor till flottningsarbetarnas strejk i Gimå, men i övrigt utmärktes Enhetskommittén av stora svagheter. Till följd av den lösliga sammansättningen var anslutningen dålig och de ekonomiska bidragen obetydliga. Ännu allvarligare var det faktum att få icke-kommunistiska arbetare dragits in i det centrala arbetet. Några talare i AU gjorde organisationsformen ansvarig för det dåliga resultatet och menade, att man måste bilda en fastare organisation för att få bättre anslutning till enhetsrörelsen.[55] Kilbom vände sig lika kraftigt mot ett sådant förslag nu som tidigare. 'Vi får inte ge det allra minsta lilla sken åt splittring av fackorganisationerna, men det är just vad vi gör genom att organisera ett block.' Även Sillén slöt upp bakom Kilbom.

1928 innebar på det fackliga planet en avsevärd skärpning av motsättningarna, en halvårslång gruvarbetarstrejk, regeringen Ekmans genomförande av kollektivavtal och arbetsdomstol samt en avhållen arbetsfredskonferens. Mondkonferensen, där även socialdemokrater deltog. Allt detta skapade möjligheter att intensifiera Enhetskommitténs arbete och i november beslöt partiledningen, att kommittén skulle utskicka en inbjudan till en Arbetarnas fackliga landskonferens,[56] framför allt som ett svar på mondkonferensen.

Konferensen kom till stånd i Stockholm den 26—27 januari 1929 med representanter för 477 fackföreningar. Dess resolutioner påminde mycket om dem som antagits 1926, även om huvudvikten lades vid kampen mot mondismen, samförståndspolitiken.[57] Däremot innebar konferensen en skärpt hållning mot socialdemokratin och Enhetskommittén fick en tydligare kommunistisk karaktär genom att man klart slöt upp bakom den kommunistiska fackliga internationalen Profinterns linje, vilken hade radikaliserats kraftigt un-

der 1928 och bland annat rekommenderat sina sektioner att själva ta ledningen över strejkaktioner.[58]

Enhetskommitténs radikalisering markerades genom dels närvaron av en delegat från Profintern dels anslutningen till denna organisation. Däremot eftersträvade man inte heller nu att bilda en från LO fristående facklig organisation. Å andra sidan hade man åtminstone verbalt närmat sig den tidigare förkastade linjen. Sålunda uttrycktes önskemålet att av Enhetskommittén skapa en verklig 'kampapparat' med en fastare organisation. Några nya organisatoriska principer för att förverkliga detta angavs dock inte. Kommittén skulle som tidigare begära av fackföreningarna att få tillfälliga eller regelbundna avgifter.

LO-ledningens motoffensiv

I detta läge uppenbarade sig huvudproblemet i denna typ av facklig kamp; i vilken mån var LO-ledningen beredd att acceptera förekomsten av en organiserad opposition inom den svenska fackföreningsrörelsen? Redan 1926 hade man varnat medlemmarna för Enhetskommitténs verksamhet och uppmanat dem att bojkotta dess arbete.[59] Några direkta motaktioner hade dock inte vidtagits. Detta skedde först på representantskapets möte den 23—26 april 1929, som förklarade, att deltagande i Enhetskommittén var oförenligt med fortsatt medlemskap i LO.[60] Motiveringarna till beslutet var av två slag, ett stadgemässigt och ett politiskt. Dels hade kommittén, enligt LO, försökt bilda en särskild 'sprängorganisation' inom fackföreningsrörelsen, dels hotades dennas 'stabilitet och arbetsduglighet' av sådana som måste betraktas som 'Landsorganisationens motståndare och fiender.'

Denna aktion ställde kommunistpartiets ledning inför en situation som man genom sina organisatoriska åtgärder trott sig vara garderad mot. Ett utvidgat AU sammanträdde redan den 27 april för att ta ställning till den uppkomna situationen.[61] På mötet beslutades att inga reträtter skulle företagas, även om viss tveksamhet kunde märkas från partisekreteraren, Oskar Samuelsson. Beslutet innebar, att Enhetskommittén skulle bibehållas 'i sin nuvarande sammansättning' samt att man skulle utsända 'en kraftig protest mot splittringsmanövrerna från representantskapet'.

Partiet gick således till offensiv mot LO-ledningen, som svarade med att utesluta ledande kommunister inom Enhetskommittén. Inför dessa motåtgärder splittrades partiledningen efter de tidigare uppdragna fraktionsgränserna, varigenom även den fackliga frågan fördes in i partistriden. På ett AU-möte den 29 juli erkände visserligen Linderot situationens allvar och att motangreppet mot LO helt misslyckats, men han förordade ändå ingen reträtt utan i stället en ännu kraftigare motoffensiv.[62] Linderots förslag angreps av Samuelsson. 'Jag efterlyser de nya uppslagen och det nya i den kamp vi måste föra. Det är nu så att vi kommit i en återvändsgränd och vi måste finna en väg

därur.'

Den 25 september beslöt AU-majoriteten att slå till reträtt.[63] Inför hotet att isoleras från de fackligt anslutna arbetarna beslöt man befria uteslutningshotade fackföreningar från avgift till Enhetskommittén samt tillät ledande kommunister, däribland Ernst Ohlsson, att avsäga sig medlemskap. Minoriteten motsatte sig dessa beslut och anklagade majoriteten för 'underkastelse under mondistledarnas beslut' och 'likvideringslinje i fråga om enhetsrörelsen' och förordade fortsatt kamp.

Trots majoritetens hävdande av motsatsen[64] innebar dess linje början till nedmonteringen av Enhetskommittén och den principiella skiljelinjen mellan partifraktionerna i denna fråga framgår klart; majoriteten var bara beredd att föra en facklig opposition mot LO-ledningen inom de organisatoriska och politiska ramar som denna fastställde, medan minoriteten inte tvekade att överskrida dem om de ansågs omöjliggöra effektiv kommunistisk facklig opposition.

Hur skall man förklara, att LO-ledningens frontalangrepp mot Enhetskommittén inföll först 1929 och inte tidigare? Även om SKP:s ledning ofta uttryckte otillfredsställelse över partiets fackliga position, så markerade förmodligen perioden 1926—29 höjdpunkten för den svenska kommunismens fackliga inflytande; det torde ha omfattat närmare en femtedel av de LO-anslutna arbetarna och var koncentrerat på fackföreningsnivå.[65] Inflytandet tycks inte ha ökat numerärt särskilt mycket mellan 1926 och 1929, men till följd av händelserna under 1928 hade det utan tvekan konsoliderats och fått fastare former. Hela denna utveckling var något, som inte kan ha lämnat LO-ledningen oberörd. Då representantskapet företog sitt ingripande mot Enhetskommittén, föregicks detta av en utdragen diskussion, där en rad ledande förbundsföreträdare gav uttryck för sin djupa oro.[66] Många fruktade uppenbarligen, att den socialdemokratiska dominansen var i fara och metallordföranden Fritiof Ekmans inlägg var typiskt för mångas inställning. 'Det går icke an att tillåta kommunisterna fortsätta med sitt förstörelsearbete. Vi måste ha en uppgörelse med dem . . . Kommunisterna böra icke få välja tidpunkt utan vi böra nu resolut och utan tvekan sätta punkt för deras förstörelsearbete. Varje dag blir stämningen sämre för oss.'[67]

Hur verkligt kritiskt läget bedömdes av två förbund, Grov och framför allt Pappers, framgick av att deras representanter t o m ifrågasatte, om det p g a styrkeförhållandena inom dessa förbund skulle vara möjligt att få kommunister uteslutna.[68] Att en sådan situation ö h t kunnat uppstå, upplevdes av andra som skäl till ett omedelbart ingripande för att förhindra 'smittspridning' till andra förbund.[69]

LO-ordföranden Arvid Thorberg förordade i valet mellan att passivt åse tillväxten av kommunistiskt inflytande och att utesluta t o m hela avdelningar klart det senare. 'Jag förstår mycket väl deras bekymmer (Pappers och Grov), men det verkliga läget är tyvärr sådant nu, att vi måste ha klart för oss, att fackorganisationerna komma att splittras på vissa platser, där kommunisterna

fått för mycket att säga till om. Det kan inte hjälpas. Det är bättre att ta den risken nu än att bli ställd inför en mycket större risk längre fram.'[70]

Till skillnad från den framställning, som en av LO:s mer kända krönikörer ger, var således Enhetskommittén och det förstärkta kommunistiska fackliga inflytandet något som LO-ledningen upplevde som ett allvarligt hot.[71] Representantskapets ingripande var ett svar på något, som man såg som en farlig utmaning mot den fackliga reformismens dominans.

Problemet för SKP i det uppkomna läget låg i att den kommunistiska fackliga oppositionen inte var stark nog för att kunna mobilisera en tillräckligt stor del av LO-medlemmarna för att förhindra uteslutningarna. Då partiet utformade sin fackliga linje 1925, hade det betonat sin respekt för de fackliga stadgarna i tron att denna försäkran skulle skänka tillräckligt skydd för det fortsatta arbetet. Man hade utan tvekan underskattat LO-ledningens likgiltighet inför SKP:s ofta upprepade organisationslojalitet och försummat att skaffa sig tillräcklig facklig-politisk styrka för att kunna bemöta det uppenbarligen överraskande motangreppet, som i själva verket — vilket vi sett — inte låg på det stadgemässiga utan på det politiska planet.[72]

Exekutivkommitténs ingripande i partistriden

I mitten av maj 1929 behandlades ett brev från exekutivkommitténs politiska sekretariat, som tog upp partiets utveckling till en 'öppen kamratlig kritik'.[73] Brevet fastslog, att partiets största svaghet låg i 'bristen på ideologisk klarhet, en bristfällig utarbetning av en klar marxistisk-leninistisk linje för hela partiarbetet'. Man riktade vidare kritik mot att CK-mötet i januari varken hade behandlat de följder tredje perioden fick för partiets arbete eller ägnat sig åt de högerfaror, som fanns i partiet. Detta var desto nödvändigare eftersom 'det i verkligheten är intet tvivel om att högerfaran existerar inom SKP, och att en allvarlig kamp mot denna fara är nödvändig på partiets alla arbetsområden'. Som exempel angav brevet tendenser till blockbildning med socialdemokraterna. Vidare framhölls 'pacifistiskt-opportunistiska fel' i partiets freds- och avrustningsparoller. På grund av dessa brister uppmanades partiet att snarast möjligt sammankalla ett nytt möte med centralkommittén.

Partiets centralkommitté sammanträdde den 7—12 juni och kunde i motsats till föregående möte inte enas om gemensamma resolutioner i fråga om bedömningen av det politiska läget och högerfarorna, trots att majoritetens ståndpunkter innebar vissa eftergifter för minoriteten.[74] Således erkände majoriteten det berättigade i den kritik som framförts mot högerfarorna i partiet och de avvikelser som förekommit och på många punkter var de båda fraktionernas resolutionsförslag närmast identiska. Men i tre väsentliga frågor var oenigheten total. Medan minoriteten accepterade Kominterns analys av den tredje periodens karaktär, talade majoriteten om kapitalismens stabilisering. Minoriteten betecknade Sverige som ett imperialistiskt land, majoriteten såg

bara tendenser till imperialism. Slutligen ansåg majoriteten att partiet, 'trots alla de faror till avvikelser, som här ovan nämnts, förstått att föra en i huvudsak riktig politik'. Mot detta hävdade minoriteten, att partiet fört en 'inre partikurs och en yttre politik, som icke stått i samklang med leninismens principer'.

Motsättningarna kunde inte längre lösas inom partiets ram utan flyttades över till EKKI, Kominterns exekutivkommitté, vars tionde plenum skulle sammanträda den 3—19 juli. I avvaktan på dess utlåtande beslöt majoriteten mot både minoritetens och ExR:s eftertryckliga protester att endast låta offentliggöra majoritetens resolutionsförslag, som antagits med röstsiffrorna 13 mot 9.[75] Till varje pris gällde det att begränsa konflikten till den högsta partiledningen.

På EKKI:s plenum[76] företräddes majoriteten av Samuelsson och Flyg, minoriteten av Sillén och Edvin E. Persson. En speciell kommission tillsattes för att behandla det svenska partiet med Manuilskij som ordförande och bland andra Mehring och Ulbricht. Inför kommissionen försökte Samuelsson reducera de politiska motsättningarna till personliga och framhålla att även minoriteten gjort sig skyldig till högeravvikelser. Vidare ifrågasatte han kommissionens opartiskhet, då den bara behandlade felsteg från majoriteten. Partiet var väl medvetet om högerfarorna och hade redan vidtagit åtgärder emot dem.

Samuelssons bedömning förkastades av minoriteten, som stämplade partiledningen som en principiell högergrupp, en karaktäristik som även kommissionen begagnade. Den anklagade majoriteten för att inte vilja genomföra sjätte världskongressens beslut och förklarade, att de pacifistiska avvikelserna kunde härledas från den felaktiga uppfattningen att Sverige inte var ett imperialistiskt land. Dessutom hade kommissionen uppmärksammat en händelse, som hittills inte hade spelat någon roll i partistriden. På grund av dåligt väder i Stockholm den första maj hade socialdemokraterna beslutat uppskjuta demonstrationerna där och kommunistpartiets Stockholmsdistrikt hade följt detta exempel. Detta togs nu som ett bevis på partiets blockpolitik med socialdemokraterna och gav kommissionens medlemmar tillfälle till ironiska kommentarer om det svenska partiets förmenta revolutionära kvaliteter. Det hjälpte inte att den dåvarande exekutivrepresentanten i partiet, Mehring, hade stött åtgärden. Kommissionen ställde sig bakom minoriteten i samtliga fall och beslöt, att ett offentligt brev skulle utarbetas, som skulle ligga till grund för en allmän debatt bland det svenska partiets medlemmar, varefter en extra kongress skulle sammankallas. I en subkommitté, som tillsatts för att utforma brevet, förhindrade Samuelsson att direkta och personliga angrepp riktades mot majoritetens företrädare, varför det definitiva utformandet uppsköts till efter första augusti.

Förhandlingarna återupptogs den 13—31 augusti med en ny svensk delegation bestående av Linderot för minoriteten och Arvid Olsson för majoriteten. Dessutom var Kilbom personligen inbjuden. I skrivelsen, som förelåg färdig den 31 augusti,[77] riktades en rad angrepp mot partiledningen i vars mitt det förekommit 'allvarliga opportunistiska fel'. Ledningen hade således under-

låtit att bland partimedlemmarna sprida kunskap om Kominterns nya linje. De allvarliga högerfel, som världsorganisationen och oppositionen tidigare påpekat, hade partiledningen försökt tona ned. Motståndet mot att beteckna Sverige som ett imperialistiskt land och tron att landet därför skulle kunna förbli neutralt vid ett eventuellt angreppskrig från väst mot Sovjetunionen var ett 'pacifistiskt bedrägeri'. Visserligen hade majoriteten i ord accepterat kravet på skärpt kamp mot socialdemokratin, men i realiteten hade den gamla blockpolitiken fullföljts och som exempel gavs partiets agerande under första maj.

I brevet föreslogs, att en ny kongress skulle sammankallas efter fyra månader. Under den tiden måste 'diskussionen kring EKKI:s öppna brev föras så, att opportunistiska element i partiet avslöjas, att den ledande kadern förnyas och tillfälliga och främmande element utrensas ur partiet'. Vidare måste den 'nuvarande minoriteten i CK tillförsäkras den mest vittgående möjlighet att inför partiet förfäkta sina åsikter'. Tydligare än så kunde exekutiven inte klargöra sin avsikt att tilldela minoriteten ledningen över partiet. För majoriteten hade saken ställts på sin spets; för att bevara sin position måste den bemöta inte bara minoriteten utan även ta strid mot Komintern och under september månad fördes en intensiv kamp om partiets medlemmar.

Partiets sprängning

Den häftiga strid, som under 1929 pågick inom partiledningen, hade i mycket liten utsträckning kommit partimedlemmarna till känna. Med undantag för diskussionen kring avrustningsfrågan hade partipressen hållit tyst och minoriteten följt partidisciplinen. Dess önskemål att öppna en offentlig och principiell debatt hade förhindrats av majoriteten. Men i mitten av augusti bröt minoriteten mot detta förbud och lät på eget bevåg utskicka sina resolutioner från CK-mötet i juni.[78] Först genom denna åtgärd blev medlemmarna informerade om läget i partiledningen. Majoriteten, å sin sida, valde i fortsättningen att föra kampen i huvudsak på tre olika sätt; Komintern som institution angreps aldrig utan enbart den sittande ledningen, som man sökte misskreditera, motangrepp från exekutiven publicerades aldrig oemotsagda och ofta efter medveten förhalning och slutligen begränsade man tiden och utrymmet för den offentliga diskussionen.[79]

I en ledare den 7 september, 'Lögnaktiga informationer' angreps således Kuusinen av Kilbom för att medvetet sprida lögner om det svenska partiet. I synnerhet riktade Kilbom sig mot Kuusinens behandling av den uppskjutna första majdemonstrationen[80] och slutade med att 'personer, vilka medvetet sprider sådana "informationer" kan icke stämplas såsom annat än fiender till partiet'. Ledaren föranledde våldsamma protester från exekutivrepresentanten Kullervo Manner, som anklagade majoriteten för öppet angrepp mot Komintern. Detta förnekades av majoriteten, som endast velat tillrättalägga vissa missförstånd och ingalunda ifrågasätta Kominterns auktoritet.[81]

Exekutivens öppna brev hade blivit klart den 31 augusti, men det dröjde ända till den 12 september, innan det offentliggjordes. Ett AU-möte dagen innan hade behandlat frågan om publiceringen och majoriteten genomdrev, mot minoriteten och ExR, att brevet skulle åtföljas av kommentarer från båda fraktioner.[82] Visserligen beslöt majoriteten att 'helt ansluta sig till den i brevet angivna politiska linjen', men i sin kommentar tog man avstånd från både exekutivens bedömning av partiet och stödet till minoriteten. Vidare varnade man för faran av en lång och uppslitande partistrid.[83] Av minoriteten betecknades kommentaren som en 'kampsignal mot det öppna brevet'.

För majoriteten gällde det nu framför allt att snarast möjligt avsluta partidiskussionen och sammankalla en extra kongress, även om detta i realiteten innebar en direkt brytning med Komintern. Något alternativ fanns inte. En utdragen partidiskussion hotade att helt förlama partiet och om man ville förhindra att det kom under minoritetens kontroll måste man ändå ta strid med Komintern. I detta läge fann majoriteten att den enda möjligheten att rädda partiet låg i en brytning med Komintern. Under september publicerades i Folkets Dagblad en rad insändare från partimedlemmar, som alla krävde att partidiskussionen måste avslutas, för att inte partiet skulle gå under. Den 25 september, på samma AU-möte, som beslöt om den fackliga reträtten, genomdrev majoriteten, att diskussionen i Folkets Dagblad begränsades till en gång i veckan samt att centralkommittén skulle uppmanas inkalla en extra partikongress inom en och en halv månad.[84] CK-majoriteten beslöt omedelbart i enlighet med förslaget.[85] Från exekutiven sändes ett telegram, som upphävde CK:s beslut,[86] men majoriteten vägrade att underkasta sig. Vid arbetsutskottets sammanträde den 9 oktober, då telegrammet behandlades, förklarade Samuelsson, att 'under nuvarande läge kan partiet ej böja sig för Kominterns och partiets stadgar . . . Arbetsutskottet måste vidhålla beslutet om partikongress i november och genomföra detsamma. De, som genomför detta beslut äro Kominterns verkliga vänner, de övriga äro Kominterns fiender, som hotar att spoliera stora värden . . . Vi hoppas ej mycket av Kominterns nuvarande ledning, men vi hoppas på 7:e världskongressen och vi hoppas på Kommunistiska Internationalen.'[87]

Med sju röster mot sex beslöt AU att avslå EKKI:s telegram, varefter Kullervo Manner meddelade, att de som stött detta beslut suspenderats från sina funktioner i partiledningen. Samuelsson förklarade, att majoriteten inte skulle komma att böja sig för detta direktiv. Därefter avlägsnade sig EKKI-delegationen och minoriteten. Följande dag svarade majoriteten med att utesluta minoriteten ur partiet;[88] sprängningen var ett faktum och det existerade två kommunistiska partier i Sverige.

Det centrala problemet kring denna partisprängning är naturligtvis följande: hur var det möjligt, att majoriteten av partiledningen och — som vi strax skall se — även partimedlemmarna tog ställning mot Komintern; hur var det möjligt, att ett parti som i tio år tillhört Komintern och som vid sprängningarna

1921 och 1924 klart tagit ställning för den kommunistiska världsorganisationen nu 1929 vände sig mot denna. Denna fråga kan inte besvaras, förrän vi besitter en utförlig kunskap om SKP:s politiska och teoretiska praktik under dessa tio år. Det är ett arbete, som ännu är ogjort. Här skall därför bara framhållas några av de viktigaste momenten i själva partikonflikten och den betydelse de kan ha haft för utgången.

Det var i huvudsak två slags frågor, som hade satt sin prägel på partistriden. Å ena sidan har vi de mer teoretiska och principiella problemen, å andra sidan de praktiskt-konkreta. Bland de förra kan nämnas freds- och avavrustningsfrågan, frågan om den svenska imperialismen, enhetsfronten och den tredje periodens karaktär. Bland den senare typen märks framför allt partiets agerande i konflikten med LO-ledningen.

Minoritetens styrka låg hela tiden på det första, teoretiska planet, förutom, givetvis, det direkta stödet från EKKI. När man använde sig av dessa frågor för att angripa majoriteten tvingades den senare till ständiga reträtter och eftergifter. Men samtidigt var det faktum att ställningstagandet för eller mot Komintern bestämdes av inställningen till dessa frågor minoritetens stora svaghet. Den saknade förmåga att översätta dessa problem till de praktiska politiska svårigheter partiet stod inför. I synnerhet gällde detta uteslutningshotet ur LO, en fråga som minoriteten dessutom ansåg vara av underordnad betydelse.[89] Men denna fråga var av avgörande vikt för en mängd partimedlemmar, för vilka en uteslutning inte bara kunde betyda politisk isolering utan i många fall också avstängning från arbetsplatsen. När problemet ställdes kunde minoriteten bara presentera en steril retorik.[90] Här hade å andra sidan majoriteten sin stora styrka; det var uppenbart att en facklig reträtt måste företagas och därvidlag lät man sig inte påverkas i sitt ställningstagande av allmänna paroller, som så påtagligt saknade anknytning till det konkreta politiska läget.

2. Partiorganisation och medlemsutveckling 1929—36

Partisprängningens konsekvenser

Medlemmarna

Tiden mellan de båda partisprängningarna 1924 och 1929 hade medfört betydande framgångar för det svenska kommunistpartiet. Medlemsantalet ökade från 7.900 år 1925 till 15.500 år 1927[1] för att under hösten 1928 kulminera med drygt 18.000.[2] Under 1929 upphörde sedan ökningen och under intrycket av de tilltagande inre motsättningarna drabbades partiet t o m av en tillbakagång; enligt en beräkning, som gjordes av partiledningen strax före sprängningen, uppgick medlemsantalet då till drygt 17.300[3].

Tiden närmast efter partisprängningen var kaotisk och det dröjde över ett år, innan SP-ledningen kunde presentera säkra uppgifter om hur många medlemmar, som 1929 följde majoritetsriktningen; sammanlagt uppgick de till 7.139,[4] en siffra som betydligt understeg partiledningens förhoppningar efter sprängningen.[5]

Vad gäller medlemsantalet för dem, som följde den kominterntrogna minoriteten, kan man åtminstone fastställa en absolut minimisiffra; 1933 gjordes inom SKP en medlemsinventering, som bl a fastställde medlemmarnas 'partiålder'.[6] Den gav till resultat, att 2.763 av de dåvarande medlemmarna tillhört SKP före sprängningen 1929.[7] Denna siffra är naturligtvis för låg, eftersom den bl a inte tar hänsyn till bortfallet av gamla medlemmar mellan 1929 och 1933. Med utgångspunkt i en uppgift i partiets huvudorgan kan man uppskatta SKP:s medlemsantal efter sprängningen till 3.500—4.000.[8] Utifrån dessa uppgifter, skulle man kunna göra följande ungefärliga uppställning över partimedlemmarnas fördelning efter sprängningen.

SP	7.100
SKP	4.000
Övriga	6.200
Summa	17.300

Sifferuppgifterna i detta fördelningsschema gör naturligtvis inga anspråk på exakthet, men det torde vara svårt att komma längre än så med tanke på de ofullständiga uppgifter vi besitter. Det som denna uppställning ändå visar är

den katastrof, som partisprängningen innebar för den organiserade svenska kommunismen. Av dess under de fyra föregående åren ständigt stigande medlemskår hade mer än 6.000, en dryg tredjedel, åtminstone för tillfället lämnat rörelsen. Då den ekonomiska depressionen nådde Sverige, befann sig den svenska kommunismen i ett tillstånd av allvarlig försvagning, som påtagligt måste ha reducerat dess aktionsförmåga.[9] Inom inget annat kominternparti hade uppgörelsen kring den tredje periodens politik lett till en partikonflikt med så förödande konsekvenser.[10] SP hade en medlemsstyrka, som understeg den för 1925 och inte ens tillsammans nådde de båda partierna upp till det odelade partiets styrka 1927.

Det är betydligt svårare att fastställa partisprängningens effekter inom ungdomsförbundet. Inom SP:s ledning ifrågasatte man inte, att ungdomen var särskilt mottaglig för kominternpartiets linje.[11] Ungdomsförbundets ledning följde också AU-minoriteten och när SP senare skapade ett nytt ungdomsförbund, återfanns i dess ledning bara en person, Erik Höglund, som tidigare innehaft en högre organisatorisk befattning. Enligt de uppgifter, som står oss till buds, skulle det kommunistiska ungdomsförbundet ha splittrats på följande sätt.[12]

SP	3.220
SKP	6.500
Övriga	4.000
Summa	13.720

Även om dessa uppgifter är avsevärt osäkrare än de för partiet, så framträder här samma tendens; ett kraftigt bortfall av tidigare medlemmar, vilka uppenbarligen även här passiviserats av konflikten. Ungdomsförbundets uppdelning ger oss också en inblick i SP:s sammansättning och visar, hur förhållandevis oattraktivt partiet var för den kommunistiska ungdomen i allmänhet och dess ledande kader i synnerhet. Detta förhållande demonstreras vidare av sammansättningen av den centralkommitté, som valdes vid partiets åttonde kongress. Av dess 26 ledamöter var samtliga födda före sekelskiftet och den yngste var vid partisprängningen trettiotre år gammal.[13] Vad gällde SP:s ledande krafter rörde det sig således om medlemmar, vars politiskt formativa period infallit före den kommunistiska världsrörelsens uppkomst.[14]

Ledande funktionärer och press

Genom sprängningen förlorade Komintern inte bara medlemsmajoriteten utan även den centrala partiapparaten och dessutom partiets ledande fackliga kader, riksdagsgruppen och huvudorganet Folkets Dagblad.

Bland de framstående fackföreningskommunister, som bröt med Komintern, kan man nämna Johan Karlsson och Henning Carlsson inom Pappers, vilka 1928 hade stått i spetsen för massastrejken och mot socialdemokratiskt

motstånd drivit denna till seger för arbetarna. Oscar Westerlund, Metalls vice ordförande, var den fackligt högst placerade partimedlemmen. Inom Försvarsanställda verkade sedan förbundets bildande Edoff Andersson som ledande ombudsman, en post som han lyckades bevara trots ständiga angrepp från socialdemokratiskt håll. Andra kända fackföreningskommunister var Carl Malmros, Målarförbundet, William Holmdahl och Gustav Gustavsson från Livsmedels i Stockholm och bröderna Frans och Verner Norrblom inom Grov och Transport samt Jerker Svensson från Sjömansunionen. Bakom dessa stod vidare en mängd mindre kända partimedlemmar, som beklädde lokala förtroendeposter. Endast i Norrbotten kunde SKP uppvisa medlemmar med liknande inflytande.

Riksdagsgruppens nio medlemmar[15] gick samtliga med majoriteten; även representanten för Norrbotten, J. P. Dahlén, valde efter några månaders tvekan att bryta med Komintern.

Av partiets tidningar erövrade majoriteten den viktigaste, huvudorganet Folkets Dagblad, samt Västsvenska Kuriren och Norrlandskuriren i Göteborg respektive Sundsvall. Minoriteten fick Norrskensflamman i Luleå och Kalmar-Läns-Kuriren samt ungdomsförbundets Stormklockan och det teoretiska organet Kommunistisk Tidskrift.

Under den period under vilken vi skall följa SP:s utveckling, förekom tre kongresser: 1929, 1932 och 1936. Som framgår av tabell 1 medförde ingen av dem några egentliga förändringar i ledningens sammansättning. Det arbetsutskott, som valdes 1929, satt med tre undantag kvar även efter 1936. Utvecklingen inom centralkommittén var densamma; den som valdes 1936 saknade bara fyra av 1929 års män. Det är också viktigt att notera, att endast en av de sju, som försvunnit, lämnat av politiska skäl.[15a] Tydligare än så kan man knappast beskriva den stabilitet och permanens, som kännetecknade partiledningen under dessa år.

Partiets båda förgrundsgestalter var Karl Kilbom, chefredaktören för Folkets Dagblad, genom vars namn partiet blev känt för den stora allmänheten, 'kilbomskommunisterna', samt Nils Flyg, partiets ordförande. De var redan från början personliga antagonister och samarbetade dåligt. Oskar Samuelsson, en av den svenska kommunismens mest begåvade organisatörer, stod Kilbom nära. Efter sprängningen fortsatte han som partisekreterare men lämnade posten efter ett år för att tillträda en tjänst som organisationschef på försäkringsbolaget Folket. Han efterträddes av Emil Andersson, som under hela 20-talet arbetat på olika funktionärsposter inom partiet och som försökte inta en förmedlande ställning mellan Flyg och Kilbom. Starkt påverkade av Flyg var Herman Johansson, ombudsman i Stockholmsdistriktet, och Arvid Olsson, facklig redaktör på Folkets Dagblad. Utanför dessa grupperingar stod riksdagsmannen och Försvarsanställdas ombudsman Edoff Andersson. Han var kritisk mot Kilbom och fristående gentemot gruppen kring Flyg, men hade trots detta stort inflytande. Hans plötsliga bortgång 1934 var en svår förlust för partiet. Det var dessa, som utgjorde partiets centrala kärna och det

är mycket genom dem, som partiets verksamhet och problem kommer att avspeglas.

Den regionala fördelningen av partimedlemmarna

Vad gäller tiden närmast före partisprängningen finns ingen samlad framställning över medlemmarnas fördelning på de olika distrikten. Med hjälp av fr a årsberättelser och rapporter från distriktskonferenser är det ändå möjligt att ungefärligt fastställa medlemsantalet inom de viktigaste av partiets distrikt.[16]

Region	*Antal*
Stockholms stad	2.600
Stockholms län	1.325
Uppland	274
Södermanland	175
Kronoberg	316
Blekinge	175
Göteborgs stad	700
Örebro län	516
Västmanland	519
Dalarna	800
Hälsingland	1.209
Medelpad	1.500
Ångermanland	909
Norrbotten	2.567
Övriga	3.715
Sammanlagt	17.300

Anm. Uppgifter saknas från följande distrikt: Östergötland, Jönköpings län, Kalmar län, Skåne, Halland, Västra Sverge, Skaraborg, Värmlands län, Gästrikland, Jämtland och Västerbotten.

Källor: 1) AU-protokoll 15.3, 16.4 samt 23.4 1929.
2) Stockholms partidistrikts verksamhetsberättelse mars 1929—febr. 1930; Örebro läns partidistrikts verksamhetsberättelse jan. 1929—dec. 1929; Södermanlands partidistrikts verksamhetsberättelse mars 1929—april 1930.
3) Folkets Dagblad 3.1 1930.

En klar tendens framträder omedelbart; medlemmarnas fördelning präglas av en påfallande regional obalans. Inom Stockholmsområdet och Norrbotten samlas nästan 40 % av samtliga medlemmar och inom de övriga distrikten i Svealand och Norrland en tredjedel, varvid varken Värmland eller Gästrikland är medräknade. Med undantag för Göteborgs stad är partiet svagt representerat i Sydsverige. Sammanfattningsvis kan vi sägas ha att göra med ett parti, vars medlemmar huvudsakligen återfinns inom ett begränsat geografiskt område, vilket framgår av det faktum, att två tredjedelar av medlemmarna ryms

inom de åtta största distrikten.

Ett försök att fastställa den regionala fördelningen av det odelade partiets medlemmar på de båda kommunistiska riktningarna försvåras av att vi endast har någorlunda säkra uppgifter om majoritetsriktningens styrka inom de olika partidistrikten, samtidigt som vi inte kan urskilja hur stor andel av de övriga medlemmarna, som utgjordes av kominternsympatisörer respektive passiviserade. Om man utgår från SP:s medlemsantal den 1.1.1930 (se tabell 2) och ser vilken andel det utgör av medlemsantalet före sprängningen i de fjorton distrikt, som finns redovisade på sid. 29, får vi följande bild.

Distrikt	*SP:s medlemsandel i %*
Stockholms stad	58
Stockholms län	83
Uppland	65
Södermanland	70
Kronoberg	17
Blekinge	21
Göteborgs stad	35
Örebro län	64
Västmanland	26
Dalarna	82
Hälsingland	48
Medelpad	23
Ångermanland	31
Norrbotten	0,5

Källor: Tabell 2 och sammanställningen på sid. 29.

Majoriteten hade således, med undantag för Norrbotten, erövrat flera av partiets tunga och betydelsefulla distrikt, vilka gav dem en klar medlemsövervikt. Dess starka distrikt var framför allt belägna inom den mellansvenska regionen medan man hade en utomordentligt svag representation i övre Norrland och otillfredsställande styrka i södra Sverige. Kominternpartiets medlemmar fanns främst i Norrbotten, vartill kom en relativt stark ställning i bl a Göteborg och Västernorrlands län.

SP:s medlemsutveckling efter partisprängningen

Den majoritetsfraktion inom det svenska kommunistpartiet, som den 9 oktober 1929 uteslöts ur den Kommunistiska internationalen, framställde sig i fortsättningen som den genuine och rättmätige efterträdaren till det tidigare kommunistpartiet, samtidigt som minoritetsgruppen frånkändes alla sådana aspirationer.[17] Trots dessa anspråk kom partiet aldrig i nivå med det odelade partiets

medlemsstyrka. Sin högsta medlemssiffra uppnådde man i januari 1935, då medlemmarna uppgick till drygt 16.000.[18] Avståndet mellan pretention och verklighet var dock som störst de båda åren närmast efter partisprängningen. Ö h t innebar åren 1930 och 1931 en påfallande långsam och svag medlemsökning. Nettotillskottet överstiger ingen gång 1.500 medlemmar och genombrottet infaller först under 1932 med en medlemsökning på nära 4.000. I det sista fallet sammanhängde ökningen med det intensifierade partiarbete, som årets partikongress och valarbete medförde.[19] Under 1933 upphörde sedan drastiskt denna kraftiga ökningstakt och partiet fick bara 600 nya medlemmar. Ökningen med 2.000 under 1934 berodde på övergång till partiet av en lokal utbrytning ur socialdemokratin. Därefter inträder för första gången i partiets historia en absolut nedgång i medlemsantalet. En sammanställning av partiets medlemssiffror under dessa år ger följande bild.

SP:s medlemsutveckling 1.1.1930—1.1.1936

1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
7.139	8.205	9.559	13.550	14.160	16.119	15.396

Källor: Tabell 2 samt Protokoll från SP:s tionde kongress 1936, s. 51.

Vi skall i detta sammanhang inte närmare behandla medlemsutvecklingen efter 1933 utan nöjer oss med att peka på den allvarliga tendens till stagnation och tillbakagång, som infaller under 1935, en utveckling vi senare skall återkomma till.

SP:s regionala medlemsfördelning 1.1.1930—1.1.1933

Den regionala obalans, som hade kännetecknat SKP före sprängningen, skulle i än högre grad karaktärisera SP därefter. Tabell 2 och 3 visar, hur den överväldigande delen av partiets medlemsstyrka under de tre närmast följande åren ständigt låg samlad inom ett och samma område. Detta sträckte sig från de tre länen Värmland, Örebro och Södermanland i söder upp till södra Ångermanland i norr. Under åren 1930—1932 omfattar partidistrikten inom detta område 83—86 % av medlemmarna.

Partidistrikten utanför detta område uppvisar en utveckling med svagt fallande eller lika svagt stigande andel av medlemmarna; Skåne och Göteborg utgör dock markanta undantag från denna tendens. Skånes ökade andel, från 0,7 till 2,8 % sammanhänger med en kraftig uppgång i Hälsingborg, som svarar för hälften av distriktets medlemmar. Vad gäller Göteborg har vi att göra med en tillbakagång så omfattande, att man närmast kan tala om en katastrof för partiorganisationen där.[20] Men även om den helt överväldigande medlemsmajoriteten under dessa år fanns samlad inom ett klart avgränsat område, innebar inte detta, att fördelningen inom detta område var konstant. Det är

tvärtom här vi finner de verkligt stora variationerna med förändringen inom Stockholmsområdet (stad och län) som den mest uppseendeväckande. Från att 1930 ha svarat för drygt 35 % av partiets medlemmar sjönk andelen till 27 % 1933. Med undantag för Dalarna, Hälsingland och Ångermanland kunde alla övriga partidistrikt redovisa en ökning av medlemsandelen i förhållande till 1930 års siffror.

Även om därmed fördelningsbalansen förbättrades, så innebar det långt ifrån att Stockholmsområdets dominans inom det dominerande området försvann. Dessa distrikt förblev hela tiden partiets överlägset största och det var ett stort avstånd till det näst största, Värmland, vilket som mest samlade 9,3 % av partiets medlemmar.

Aspekter på medlemsökningen

Under de tre år, som här behandlats, erhöll partiet en medlemsökning på 7.000, d v s i det närmaste en fördubbling av partiets numerär omedelbart efter sprängningen 1929. Våra kunskaper om dessa nya medlemmar är så gott som obefintliga; inga uppgifter finns om deras ålder, yrkestillhörighet eller tidigare politiska verksamhet. Inte heller kan man med säkerhet fastställa bruttoökningens storlek.[21] Det närmaste vi kan komma ett försök att bestämma medlemstillströmningen är att studera, hur stor andel av de nya medlemmarna, som faller på helt nybildade arbetarkommuner.[22]

För 1930 finner vi då, att medlemsökningen helt ägde rum inom nybildade kommuner, medan de kommuner, som följde majoriteten 1929, uppvisar en otvetydig medlemsnedgång. Detta förhållande är ganska överraskande. Man hade kunnat vänta sig, att flera äldre medlemmar efter en tids tvekan återvände till sina gamla kommuner. I stället tycks partistriden ha fortsatt in på det nya året och lett till att ännu flera partimedlemmar passiviserades.[23] Detta inträffade i en rad gamla partidistrikt, men det var fr a Stockholmsdistriktet, som drabbades av tillbakagången. Vid sprängningen hade länets kommuner undgått allvarliga förluster, men det var bara ett tillfälligt uppskov.[24]

I början av 1930 räknade partiet 159 arbetarkommuner, vilka vid årets slut hade ökat till 248. Eftersom två gamla kommuner samtidigt nedlades, innebar detta en nettoökning med 91 nya kommuner. I förhållande till de äldre var dessa senare genomgående mindre; det genomsnittliga medlemsantalet var 15 mot de förras 35. De nybildade kommunerna var i huvudsak belägna inom mindre tätorter och på landsbygden och enligt en ledamot i CK ofta på ställen, som aldrig tidigare haft någon erfarenhet av kommunistisk partiverksamhet.[25]

Tillväxten under 1930 på drygt 1.000 medlemmar var således inte särskilt omfattande, men partiets förmåga att bygga upp nya eller rekonstruera gamla kommunorganisationer lade trots allt grunden till kommande expansion inom just dessa områden.[26] Av den anledningen behövde man heller inte betrakta nedgången inom de gamla kommunerna som direkt alarmerande.

Under 1931 finner vi till skillnad från föregående år en medlemsökning inom både de nya och gamla kommunerna, även om bilden inte är helt enhetlig. Det är under denna tid som Göteborgs arbetarkommun drabbas av den katastrofala medlemsförlusten, då drygt två tredjedelar av stadens partimedlemmar försvinner. Ökningen inom Stockholms län faller helt på staden Stockholm, medan själva länet fortsätter sin tillbakagång. Även om man fortfarande kan finna en del smärre nettoförluster inom några övriga kommuner, så framträder en klar tendens till stabilisering i jämförelse med utvecklingen under 1930.

Under 1931 inträffade vidare en nettoökning på 16 kommuner, medan partiet förlorade 24. Förklaringen till den kraftiga kommunförlusten låg säkert i svagheten hos flera av dem, som bildats under 1930. Av de avförda 24 kommunerna tillhörde nämligen inte mindre än 17 denna kategori. Det genomsnittliga medlemsantalet i de nybildade kommunerna uppgick till 17, en ökning i förhållande till 1930.

Vi finner således, att partiet fortfarande rekryterade huvuddelen av sina medlemmar genom nybildade kommuner; nettoökningen inom de äldre kommunerna är klart mindre än i de nybildade.

Medlemsökningen under 1932 har en annan karaktär än under de båda föregående åren. Skillnaden ligger inte bara i det stora antalet, nära 4.000, vilket, som tidigare påpekats, kan förklaras med partiets arbete inför andrakammarvalet. För första gången efter sprängningen svarar nu de äldre kommunerna för merparten av de nya medlemmarna. Det är vidare i bara ett av partiets viktiga distrikt, Värmland, som en minskning inom de äldre kommunerna äger rum. Under perioden i fråga nybildades 98 kommuner, vilka samtliga ägde bestånd vid årets slut. Till skillnad från de föregående åren bortföll ingen kommun. De nya kommunerna hade samma genomsnittliga storlek som året dessförinnan, 17 medlemmar.

Mot bakgrunden av den oenhetliga karaktären hos medlemsökningen 1930 och 1931, kännetecknades ökningen 1932 av stabilisering jämsides med utvidgning; de äldre kommunerna genomgick en konsolidering och svarade samtidigt för en betydande expansion. Samtidigt därmed avstannade inte upporganiserandet av nya områden.

Medlemsutvecklingen under de tre här undersökta åren uppvisar ett klart mönster: en i absoluta tal ständigt stigande medlemsökning, som fördelades allt jämnare på nya och gamla kommuner. Mycket talade således för att partiet kunde emotse en motsvarande frammarsch under de kommande åren.[27] Vi har redan sett, att så inte blev fallet. Av den allmänna översikten över medlemsutvecklingen framgick det, att 1932 års kraftiga ökning inte upprepades.[28] Med undantag för 1934, som dock hade sina speciella orsaker efterföljdes den först av en betydligt mindre ökning och därefter tecken på stagnation och slutligen en klar medlemsminskning under 1936.

Organisatorisk och elektoral ställning inom arbetarklassen

Med utgångspunkt från SP:s val- och medlemssiffror för 1932 skall vi här studera två aspekter på partiets inflytande: dess ställning bland arbetarväljarna och dess organisationskapacitet.

Med *arbetarväljare* avses de väljare, som stödde något av de tre arbetarpartierna, SP, SKP och SAP. Med *organisationskapacitet* avses en partiorganisations — i detta fall på distriktsnivå — förmåga att organisera partiets sympatisörer, såsom dessa framträder i val. Organisationskapaciteten kommer att mätas som förhållandet väljare-medlemmar. Ju lägre relationstalet blir, desto bättre är således organisationskapaciteten.

Av tabell 4 framgår partiets andel av arbetarväljarna vid andrakammarvalet 1932 fördelade på områden, som motsvarar partidistrikten. I tabell 5 har dessa områden delats in efter deras röstprocent.

I den vänstra kolumnen återfinner vi, som man kunde vänta, de områden, där vi redan tidigare kunnat konstatera SP:s svaga ställning. Men inom de distrikt, där huvuddelen av partiets medlemskader var samlad, kunde man räkna med en förhållandevis stark ställning inom den politiskt aktiva arbetarklassen; trots partisprängningens effekter stöddes här partiet av var femte eller sjätte arbetare och i Gästrikland t o m av var fjärde. Till följd av partiets regionala obalans blev dock siffran för hela landet betydligt lägre: blott en arbetarväljare på tio stödde SP.

I tabell 6 har vi delat in tolv av dessa partiets starkaste distrikt[29] efter deras organisationskapacitet.

Mest iögonenfallande är den kraftiga upporganiseringen av väljarna i de tre nordligaste distriktens fåtaliga men numerärt starka kommuner. Som framgår av tabell 4 är dessa belägna i områden, där SP hade att möta kraftig konkurrens från SKP; det är endast i Medelpad, som partiet erhöll flertalet kommunistväljares röster. Det är tänkbart, att den kännbara förekomsten av en annan kommunistisk riktning underlättat och kanske framtvingat denna sammansvetsning.

Inom de övriga distrikten — där man också bör observera partiets höga andel av SP-SKP-väljarna — finner vi en organisationskapacitet, som varierar mellan 8,3 och 13,5 med ett genomsnittligt värde på 10,6. Siffrorna för dessa områden ligger således ganska väl samlade och de uppvisar ett relativt stabilt förhållande mellan medlemmar och väljare.[30]

I ett annat sammanhang har jag behandlat aspekter på SP:s lokala inflytande[31]. Där framgick det, att man tycktes kunna tala om två typer av SP-inflytande: å ena sidan storstadskommunismen — och det egentligen bara i ett fall, Stockholm — samt å andra sidan brukskommunism — starkt proletärt präglade orter dominerade av pappers- eller massafabriker, gruvor, järnbruk och stålverk. Hallstavik, Österby, Grängesberg, Hofors, Hällefors är några exempel på sådana orter. 1932 stödde där nästan varannan arbetarväljare SP.

Däremot hade partiet svårt att göra sig gällande i de klassmässigt mer differentierade städerna.

Kommunisternas (SP—SKP:s) valresultat 1930—1935

I tabell 7 a—e redovisas kommunisternas resultat i riksdagsvalen och i de viktigaste kommunalvalen mellan 1926—35. Ur dessa siffror kan man avläsa några klara utvecklingsdrag. Partisprängningen ledde även här till samma försvagning som på medlemsområdet och effekterna därav sträckte sig ända in på 1931. Förstakammarvalet 1930 och stadsfullmäktigevalen 1930—31 var något av en katastrof för de båda kommunistiska partierna; i relativa tal var de sämre än motsvarande val så långt tillbaka som 1926—27 och i en så viktig stad som Göteborg kunde man t o m notera en absolut nedgång. Först till andrakammarvalet 1932, nära tre år efter partisprängningen, kan man tala om en återhämtning, då trots förekomsten av två konkurrerande kommunistpartier 1928 års goda resultat överträffas både relativt och absolut.

Ökningen fortsätter sedan markant och vid stadsfullmäktigevalen 1934—35 samlar de båda partierna hela 9,4 % och nära fördubblar 1930—31 års röstantal.

Vad slutligen gäller det inbördes förhållandet mellan de båda kommunistpartierna, så framträder en klar och viktig tendens: 1930 och 1931 kan man tala om en förkrossande överlägsenhet för SP: tre gånger starkare än SKP i stadsfullmäktigevalen och drygt dubbelt så starkt i förstakammarvalet. Denna övervikt mattades dock redan 1932 och blev ännu mindre i valen 1934 och 1935, även om SP hela tiden var det klart dominerande partiet. Men tendensen pekade likväl mot möjligheten av en inte alltför avlägsen situation, då de båda partierna kunde komma att vara jämnstarka.

3. Kritiken av ultravänsterpolitiken

Socialistiska partiets politiska analyser samt taktiska och strategiska huvudlinjer utformades i mycket som svar på kominternsektionernas politik under den tredje perioden. Centrala frågor i detta sammanhang rörde bedömningen av den ekonomiska krisens karaktär och kapitalismens möjligheter att överleva, kommunisternas förhållande till den borgerliga demokratin och arbetet inom dess parlamentariska institutioner. De båda omedelbara huvuduppgifter, som SP ständigt framförde, 'likviderandet av sillénériet' samt frigörandet av arbetarklassens majoritet från det socialdemokratiska inflytandet, förutsatte att partiet klargjorde sitt förhållande till SAP och utformade en klar linje, vad gällde kampen för dagskraven och de organisatoriska former denna skulle föras i.

Bakom den tredje periodens politik låg föreställningen om en förestående allmän ekonomisk kris i den kapitalistiska världen, slutet på den relativa stabiliseringens period. Riktigheten av denna ekonomiska analys hade varit en av stridsfrågorna i det svenska partiet före dess sprängning. Majoritetens inställning till denna fråga var då helt klar: så sent som i september 1929 förnekade man kategoriskt möjligheten av en kris.

> Det vore medvetet eller omedvetet bedrägeri för den händelse vi skulle intala arbetarna att det kapitalistiska systemet i Sverge för närvarande är undergrävt, att vi stode *inför en ekonomisk kris*. Så är icke fallet. Tvärtom talar allt för att kapitalisterna har att räkna med ännu en tids högkonjunktur, ökad produktion och stegrade vinster.[1]

Även om den främsta funktionen av ett sådant påstående säkert var att utgöra en ekonomisk rationalisering av en redan vald politisk handlingslinje, så var det som förutsägelse betraktad onekligen mindre lyckat. En dryg månad senare inträffade den amerikanska börskraschen och inledde den av Komintern förutsedda kapitalistiska ekonomiska krisen. SP, som då var uteslutet ur Komintern, erkände också krisens aktualitet.

> Redan nu är det klart att börskrisen i New York inte bara kommer att utlösa en våldsam depression i Amerika, utan att dess verkningar kommer att sträcka sig över hela den kapitalistiska världen . . . Så sammanknutet som hela det kapitalistiska systemet i alla länder nu är, drar den ene den andre med sig och om intet oförutsett inträffar är en ekonomisk kris av väldig omfattning att vänta. För oss kommunister är detta ingenting överraskande.[2]

Men viktigare än detta konstaterande, som de kommande årens utveckling gjorde oomtvistligt, är partiets analys av krisens effekter på själva det kapitalistiska systemet. SP förnekade inte, att kapitalismen stod inför en kris, som kunde få vittgående konsekvenser till följd av arbetarklassens revolutionära uppvaknande. 'Allvaret i situationen kan ej heller nog överskattas. Utan tvivel går de kapitalistiska länderna mot en jättekris, som kan betyda deras sammanbrott genom de arbetande massornas av krisen framtvingade resning.'[3]

Ibland framfördes t o m uppfattningen, att man stod inför den kapitalistiska samhällsformens sammanbrott,[4] medan man vid andra tillfällen bestämt förnekade en omedelbar och oundviklig koppling mellan krisen och detta sammanbrott; kapitalismens undergång vore än så länge en blott historisk tendens.[5]

I en för förståelsen av partiets agerande helt central analys utvecklade Kilbom på den nionde partikongressen 1932 några av problemen kring krisen och revolutionens möjligheter och förutsättningar. Den ovanliga pregnansen och klarheten i analysen motiverar ett längre citat.

> Kominterns ultravänsterledare påstod redan 1928 att krisen då var fullt akut och att vi stod "inför en revolutionär situation". Kapitalismen var färdig. Massorna hade att omedelbart förbereda sig för maktens övertagande. Denna analys var för kortsiktig. Krisen i världen kom först två år — i Sverge dröjde det t o m ännu längre — efter Kominternledarnas ultravänsteranalys. Börskrisen i Amerika på hösten 1929 var ännu icke kapitalismens hela kris, kapitalismen "ruttnade" icke ned, massorna stod inte inför en kort och ifråga om utgången given kamp om samhällsmakten. Den felaktiga analysen, det för korta perspektivet förde till felaktig taktik. I stället för att massorna skulle samlas, skolas och förberedas genom politiskt arbete, splittrades de ytterligare, t o m de revolutionära partierna slogs sönder genom overkliga paroller. Ultravänstern glömmer uppenbarligen att det finns två utvägar ur kapitalismens kris, kapitalismens eller socialismens . . . Kapitalismens möjligheter att också denna gång komma ur krisen sammanhänger med läget inom arbetarvärlden. Må vi ännu en gång erinra oss Lenins lärdom, att revolutionen icke kommer om blott de *objektiva* förutsättningarna finns, de *subjektiva* måste också vara för handen. Arbetarna måste vara *samlade* och *skolade* genom revolutionär kamp. Är det fallet i dagens Europa? Det sista i viss omfattning, det första inte . . . Kominterns ledning har så grundligt som gärna är möjligt genom sin ultravänstertaktik, sin mekaniska centralism och sitt försök att inordna hela världens revolutionära rörelse, som ännu kämpar för *maktens erövring*, efter de politiska linjer som är bestämmande för de ryska arbetarna, vilka redan har erövrat makten, lyckats slå sönder den revolutionära fronten.[6]

Till skillnad från Komintern så var man inom SP mycket mindre benägen att tillmäta den aktuella ekonomiska krisen revolutionära utvecklingsmöjligheter, även om undantag från denna bedömning förekom. Det var också utifrån denna mindre förhoppningsfulla värdering, som huvudkritiken mot Komintern utgick: dess verksamhet hade bidragit till att försvaga den revolutionära rörelsen och gjorde det än svårare att utnyttja den ekonomiska krisens objektivt gynnsamma förutsättningar för att bedriva framgångsrik kommunistisk politik. Under åren närmast efter sprängningen återkom man ständigt med rap-

porter, som berättade om allvarliga kommunistiska bakslag i samband med fackliga och politiska val. 'Ultravänsterns generalformel drager fram över alla länder. Stagnation, ruin, kommunismens misskreditering, krossande av den revolutionära kadern i otaliga länder — se där det allmänna resultatet![7]

Vilka var då de konkreta inslag i Kominterns politiska linje, som SP kraftigast vände sig mot? Den helt dominerande frågan gällde den nya fackliga politiken och skall behandlas i ett kommande avsnitt. En annan central skiljelinje låg i synen på den kapitalistiska statens olika uppenbarelseformer, den revolutionära arbetarrörelsens förhållande till dessa liksom utnyttjandet av statliga och kommunala parlamentariska institutioner. Tredje periodens politik hade medfört inte bara en tendentiell utan stundom faktisk parallellisering av borgerlig demokrati och diktatur, där det gemensamma klassinnehållet underströks på bekostnad av de helt skilda principerna för kapitalistisk maktutövning och där den borgerliga demokratins förtjänster även för kommunister förringades.[8] I denna fråga var SP:s ställning fullständigt klar och utan varje form av tvetydighet: den borgerliga demokratin var något som arbetarklassen med alla medel måste skydda mot fascism och borgerlig diktatur.

Att den ena borgerliga gruppen bör stödjas för att förhindra ett för arbetarklassen *värre ont,* om vi med andra ord har möjlighet uppehålla våra organisationer genom att arbetarmassorna ingriper i kampen exempelvis mellan ett borgerligt demokratiskt system och ett fascistiskt, sådana bagateller angår naturligtvis inte en teaterrevolutionär . . . ty "arbetarna i de kapitalistiska staterna skall kämpa mot såväl fascism som den borgerliga demokratin, vilka *bara* är två olika metoder för upprätthållandet av den borgerliga klassdiktaturen". Punkt och slut. Ingen som helst skillnad mellan borgerlig demokrati och i fascism ens i *sättet* att behandla arbetarna . . . Varje kommunist, ja varje arbetare förstår att teaterrevolutionärernas uppfattning är vanvettig. Den för arbetarklassen till den rena passiviteten. Den spelar segern över i händerna på fascisterna. Självklart skall arbetarna över allt där fascismen söker avskaffa den borgerliga demokratin försvara denna . . . Naturligtvis gör vi icke detta för att vi är principiella anhängare av den borgerliga demokratin utan därför att den ger oss större möjligheter att arbeta för den kapitalistiska ordningens störtande.[9]

I en av Kilbom författad broschyr, som utkom på senhösten 1930, klargjorde han SP:s position på följande sätt:

Kommunisterna ser i den borgerliga demokratin endast "en annan metod" än den öppna diktaturen för kapitalismens (storfinansens) herravälde. Detta betraktelsesätt innebär naturligtvis inte att kommunister i valet mellan exempelvis en fascistisk diktatur utan varje tillstymmelse till medborgerliga fri- och rättigheter och den borgerliga demokratin, icke föredrar den senare; vi, verkliga kommunister, är till och med *beredda att kämpa* för det större mått av rättigheter den borgerliga demokratin ger. Ingen kommunist kan utan kamp uppge några som helst fri- och rättigheter för arbetarklassen. Sådana stupiditeter som anarkokommunisterna nyligen predikade i Ny Dag, då de förklarade att det för arbetarklassen är likgiltigt om borgerlig demokrati eller diktatur råder, alldenstund bägge är ett uttryck för det kapitalistiska systemet, kan endast politiska dummerjönsar förfäkta.[10]

Dessa skiljaktiga bedömningar är en naturlig följd av de olika värderingarna av den politiska konjunkturens karaktär under den ekonomiska krisen; om man hävdar periodens revolutionära karaktär blir naturligtvis försvaret för de borgerliga fri- och rättigheterna en mindre angelägen uppgift; om man däremot, som SP, hävdar nödvändigheten av ett omfattande organiserings- och skolningsarbete, innan den revolutionära möjligheten kan tänkas, blir också ett aktivt försvar av den borgerliga demokratin ofrånkomligt.

Dessa motsatta bedömningar avspeglades också i arbetet inom de parlamentariska institutionerna. SKP:s verksamhet präglades här ofta av en konsekvent motvilja mot kompromisser och taktiska hänsynstaganden och en vägran att på något sätt avvika från partiets linje, oavsett vilka konsekvenser detta kunde få. Det tydligaste exemplet på detta är partiets agerande vid de stora valtillfällena. Här avstod man från att utnyttja vallagens möjligheter till karteller och föredrog att framträda under sin egen kartellbeteckning 'Klass mot klass'. I flera fall fick detta till följd, att representanter för borgerliga partier valdes i stället för socialdemokrater, vilket hade kunnat undvikas, om man — såsom SP — framträtt under beteckningen 'Arbetarpartiet'.

På denna punkt tvekade aldrig SP: 'Vi ser hellre en arbetare även om han tillhör det socialdemokratiska partiet vald än en fascist . . . våra överskottsröster i den mån vi erhåller dylika tillfaller icke våra klassfiender.'[11]

Vad gällde själva det parlamentariska arbetet, som SKP fram till 1932 endast kunde bedriva i vissa kommuner, så förutsattes att detta i huvudsak skulle domineras av den rent propagandistiska aspekten och inte av någon kompromissbetonad dagspolitik.[12] Detta var ett tankesätt, som var fullständigt främmande för SP. I en artikel av Ture Nerman anklagades kominternkommunisterna för att ha återupplivat ungsocialistiska tankegångar och slagit in på en antiparlamentarisk demonstrationslinje,[13] som även i andra sammanhang kraftigt fördömdes.[14]

SP såg som sin uppgift att med alla medel kämpa för arbetarklassens dagskrav utan att för den saken förbise kampen för slutmålet. 'Partiet ser som sin viktigaste uppgift i nuvarande period att i alla frågor gå in för arbetarklassens *dagskrav,* men att därför icke glömma *framtidsmålet.* Detta är regeln som gäller för vårt framträdande överallt: i riksdagen, i kommunalförsamlingar, i fackföreningar. Partiet kommer aldrig att förfalla till tom demonstrationspolitik. Vi överlämnar denna till anarkokommunisterna.'[15]

För SKP var varje form av samverkan med SAP i dagspolitiska frågor utesluten; bara att antyda möjligheten av en sådan vore detsamma som ett erkännande av att socialdemokratin kunde företräda arbetarnas intressen. SP, däremot, ställde sig uppgiften att driva socialdemokratin åt vänster och vägrade att på förhand avhända sig taktiska handlingsmöjligheter. 'Vilken ställning intar vi till socialdemokratin? Vi måste bekämpa socialdemokratins borgerliga politik. Framför man från det hållet för det arbetande folket gagneliga förslag, röstar vi därför, kämpar t. o. m. därför. Vederbörande får själva bestämma.'[16] På partiets nionde kongress framhöll Kilbom, att SP var 'för enhets-

front med socialdemokraterna — om det blott gynnar vår klass, d v s utvecklingen hän mot samhällets socialistiska omvandling.'[17]

Bakom dessa olika uppfattningar låg SKP:s analys av socialdemokratin och även dess vänsterflygel i termer av socialfascism. I en för perioden typisk framställning kunde det heta: 'I alla arbetarklassens strider över hela fronten spelar i dag reformismen inget annat än strejkbrytarens roll. I sin utveckling till socialfascism har de börjat med rena nidingsdåd mot arbetarnas organisationer . . . En särskilt skändlig roll därvid spelar "vänster"-socialdemokraterna. Genom demagogiska fraser och manövrer söker de beslöja sitt faktiska understöd åt socialdemokratins socialimperialistiska och socialfascistiska politik . . .'[18]

Teorin om socialfascism avvisades helt av SP,[19] men det skedde inte på grundval av ett teoretiskt resonemang — någon sådan analys ägnades aldrig begreppet — utan främst av taktiska skäl; själva denna vokabulär ansågs skapa sådana motsättningar mellan kommunister och vanliga socialdemokratiska arbetare, att det blev svårare att vinna de senare för kommunismen.[20]

SP:s avvisande av socialfascismen innebar naturligtvis inte, att man såg några försonande drag hos den socialdemokratiska ledningen. I Kilboms broschyr från 1930 hette det: 'Kort och gott, socialdemokratins politik är borgerlig. Den dirigeras av ledarna med stöd av arbetararistokratin; arbetarmassorna har i verkligheten inget att säga till om. I många fall är de bestämmande så väl till ursprung som utveckling också klassmässigt sett helt igenom borgerliga element.'[21]

Men till skillnad från SKP underströk man gärna en annan aspekt hos socialdemokratin. 'Olikheterna mellan oss och de socialdemokratiska ledarna i fråga om mål och principer kan emellertid icke hindra oss att i de socialdemokratiska *arbetarna* se *kamrater i klasskampen,* arbetsslavar med intressen liknande de kommunistiska arbetarnas.'[22] SP framhävde således de sociala och ekonomiska likheterna inom arbetarklassen kraftigare än SKP, som i stället lade tonvikten på de ideologiska skillnaderna.

Utifrån denna bedömning av socialdemokratin och den ekonomiska konjunkturen utformade SP sina politiska huvuduppgifter, vilka i allt väsentligt var en fortsättning på den linje, som utvecklats inom Komintern 1921—23[23] enhetlig kamp för arbetarklassens dagskrav. Ständigt återkom man till att det var denna fråga, som partiets arbete måste koncentreras på. 'Inställningen till dagskraven är utslagsgivande för inställningen till tidens huvudfråga — för eller emot socialismen'.[24] Kampen för det kommunistiska slutmålet var oupplösligt förbunden med och otänkbar utan en framgångsrik kamp för arbetarnas dagskrav; genom denna skulle arbetarna ideologiskt skolas och frigöras från socialdemokratins inflytande. 'Endast i och genom den dagliga kampen för tusen och en dagsfrågor samlas och skolas det arbetande folket till uppslutning omkring kommunismen för slutmålet, aldrig genom blotta och mekaniska propagandafraser. Massornas *egen* insats är alltid av avgörande betydelse.'[25] Förhållandet mellan dagskraven och kampen för ett socialistiskt samhälle klargjordes på följande sätt av Nils Flyg i en broschyr från 1932:

Kraften, som kräves för att föra denna fråga till förverkligande är arbetarklassen — ja, det arbetande folket som helhet i aktion. Det gäller alltså att göra de breda massorna medvetna om nödvändigheten av kapitalismens likvidering, det gäller att göra det arbetande folket medvetet om, att förutsättningarna för en människovärdig och rättfärdig livsordning är socialismens förverkligande. Denna övertygelse, detta medvetande kan massorna erhålla endast på den egna erfarenhetens väg och frågan är hur denna erfarenhet kan uppnås. Den kan uppnås och massan kan bringas i aktion endast genom dess samling och aktivitet kring ett på de nuvarande förhållandena baserat dagsprogram, i vilket av läget betingade ekonomiska och politiska krav formulerats. Genom kampen för dessa dagskrav skall den kämpande massan snart bli på det klara med, att det är den bestående "ordningen" själv, som är hindret för en människovärdig existens och vidare skall massan snart förstå var den har de olika partierna då det gäller kampen för dagskraven.[26]

Genom att SP ställde sig i spetsen för denna kamp skulle partiets ställning inom arbetarklassen stärkas på socialdemokratins bekostnad. 'Genom att denna praktiska politik förbinds med en ideologisk propaganda om läget och därmed sammanhängande problem . . . kan massorna erövras från socialdemokratin och till kamp för ett eget intresseprogram, formulerat och företrätt av vårt parti. Endast på detta sätt kan de bibringas medvetande om socialdemokratins roll och om nödvändigheten av kapitalismens likvidering. Endast på detta sätt levandegöres behovet av socialismens produktions- och samhällsordning.'[27]

Genom att de frågor, för vilka den gemensamma kampen skulle föras, icke var av principiell karaktär och därmed söndrande utan aktuella och begripliga för varje arbetare, så skapades grundvalen för en omfattande enhetsfront; enhetlig just för att de skiljande principiella linjerna hölls åt sidan.[28]

Dessa allmänna riktlinjer för enhetsfront kring dagspolitiska krav var naturligtvis inte främmande för SKP utan tillmättes samma vikt där som inom SP. Men på en väsentlig punkt gick meningarna radikalt isär. När SKP talade om enhetsfront krävde man, att den skulle förverkligas 'underifrån', direkt med socialdemokratiska arbetare och inte bara med förbigående av deras organisationer utan direkt emot dessa; allt annat fördömdes som blockpolitik.[29]

Begreppet enhetsfront underifrån, som var centralt för hela tredje periodens politik, avvisades av SP. På partiets nionde kongress förklarade Kilbom, att 'Vårt parti måste sätta som en av sina uppgifter att så långt görligt bidra till påskyndandet av samling om gemensamma kampuppgifter . . . Därvid lägger vi tyngdpunkten på enhetsfront och avvisar spetsfundiga och sekteristiska förklaringar om att enhetsfronten skall åstadkommas "underifrån".'[30]

Den utförligaste och mest genomtänkta kritiken mot enhetsfront underifrån lämnades i en artikel av August Thalheimer, den ledande teoretikern i SP:s tyska 'broderparti', KPDO.[31]

Thalheimer ville helt enkelt visa, att enhetsfront underifrån inte kunde förekomma som verklig företeelse utan var en begreppslig självmotsägelse. Den praktiska tillämpningen av enhetsfrontspolitiken kunde leda till två alternativa möjligheter; antingen samtyckte de reformistiska organisationerna till gemensam kamp, varigenom arbetarklassen blev medveten om sin styrka

och kampförmåga, om inte så skulle de reformistiska organisationerna avslöjas som motståndare till arbetarklassens intressen. I båda fallen skulle kommunisternas inflytande öka. För att uppnå någon av dessa båda effekter, vore det således ofrånkomligt att vända sig till de reformistiska ledningarna. 'Men, sammanfattade Thalheimer, om man principiellt bortser från att vända sig till *organisationer, . . .* så återstår *ingenting mer väsentligt av enhetsfrontens taktik*. Den upphäves. Därför betyder "enhetsfrontens taktik underifrån" faktiskt ett *uppgivande* av denna taktik.'

Sammanfattningsvis kan man om Thalheimers analys säga, att enhetsfrontstaktiken inte kunde abstraheras från den organisationslojalitet, som fanns och som var förutsättningen för reformistiska organisationer i länder som Tyskland och i än högre grad Sverige. Det var denna organisationslojalitet, som band många arbetare vid socialdemokratin och som måste övervinnas. Det kunde inte ske utanför utan via dessa organisationer, inte genom att agera som om slutmålet vore utgångspunkten. För den politiska praktiken i Sverige betydde kanske ändå dessa diskussioner inte så mycket; den socialdemokratiska ledningen, lokalt som centralt, avvisade konsekvent varje form av samarbete med SP. Det politiska fältet blev aldrig något tillämpningsområde för kommunistisk enhetsfrontspolitik. Fackföreningsrörelsen var i stället det område, där SP kunde få kontakt med socialdemokratiska arbetare och det var i allt väsentligt där, som partiet sökte praktisera den taktik, som vi skisserat ovan. I ett kommande kapitel skall vi betrakta några av resultaten.

4. Den lojala oppositionens dilemma: Socialistiska partiets fackliga politik 1929-35

Principerna för SP:s fackliga arbete

Den fackliga politik, som partiet utarbetade åren närmast efter partisprängningen, stod i nära samband med de diskussioner, som hade förts med anledning av Enhetskommitténs kapitulation inför LO-ledningens motangrepp under 1929.[1] Innebörden av denna diskussion var att partiminoriteten inte tvekade att ta de yttersta konsekvenserna av en revolutionär opposition; att riskera uteslutning ur LO, medan partimajoriteten inför ett sådant hot var beredd att göra avkall på den revolutionära oppositionen.

Detta ställningstagande fick partiet att efter sprängningen mycket energiskt deklarera sin anslutning till den kominterntradition, som gav partiets fackliga politik sitt stöd, framför allt den som med kraft fastslagits av Lenin vid Kominterns andra kongress[2] och som sedan i allt väsentligt upprepats fram till den sjätte kongressen 1928. Det var två inslag i denna tradition, vilka partiet nu betonade skarpare än kanske någonsin tidigare: nödvändigheten för kommunister att arbeta inom de reformistiska fackföreningarna samt att till varje pris bevara den fackliga rörelsens enighet.

På partikongressen omedelbart efter sprängningen framhöll man i den fackliga resolutionen, att 'den avgörande kampen mot fackföreningsbyråkratin skall genomföras inom fackföreningarna på arbetsplatserna' och med gillande citerade man från Kominterns program: 'Att verka i reaktionära fackföreningar — skickligt erövra dem, vinna de breda, fackligt organiserade massornas förtroende, avsätta och utträngа de reformistiska ledarna från deras positioner — det är en av de viktigaste uppgifterna under revolutionens förberedelseperiod.'[3]

Den andra frågan, kampen för facklig enhet, innehöll två aspekter. Den ena anknöt till en gammal kommunistisk paroll om behovet av hundraprocentiga fackföreningar, att få hela arbetarklassen fackligt organiserad samt att få till stånd en sammanslagning mellan LO och SAC. Till dessa önskemål underströk man återigen sin anslutning.[4]

Den andra aspekten, däremot, var betydligt mer kontroversiellt. Den anknöt nära till debatten kring Enhetskommittén och gällde i hur hög grad fackligt anslutna kommunister skulle underordna sig stadgar och direktiv från en reformistisk ledning. Det är uppenbart, att om den första principen skulle kun-

na upprätthållas, så måste kommunister i mycket stor utsträckning tvingas acceptera en reformistisk lednings åtgärder, även om dessa skulle komma att riktas direkt mot den kommunistiska verksamheten. Det är spänningen mellan dessa båda principer, underordning eller motstånd, som framför allt sätter sin prägel på den fackliga diskussionen inom och mellan de båda kommunistiska partierna under åren 1929—1934.

Samtidigt som man på den åttonde kongressen både i resolutionen och i flera tal betonade nödvändigheten av att arbeta inom fackföreningsrörelsen,[5] så förekom det inget klart ställningstagande till den fråga, som vi skulle kunna kalla disciplinfrågan. Tvärtom innehöll resolutionen en passus, som tycktes gå i motsatt riktning till det övriga innehållet. 'Där fackföreningsbyråkratin använder stadgar och avtalsbestämmelser för hindrande av arbetarnas kamp och befrämjande av arbetsköparnas intressen kan arbetarna icke böja sig för detta'.[6] Det vore dock felaktigt att se detta uttalande som ett uttryck för partiets fackliga linje, det bör snarare betraktas som ett taktiskt utspel i partikonflikten. Kongressdebatten i den fackliga frågan skapar nämligen ett helt annat intryck. Helt naturligt kom denna att domineras av frågan om Enhetskommittén och det intressanta är att ingen talare framförde önskemål om att få kommittén aktiverad. Däremot föreslog ett par ombud dess omedelbara likvidering.[7] När man trots detta beslöt bibehålla organisationen var det uteslutande för att förhindra att kominternpartiet lade beslag på den.[8]

I ett par programmatiska skrifter, som utkom strax efter partikongressen, framhålles återigen kommunisternas skyldighet 'att under alla förhållanden arbeta bland massorna, att under inga förhållanden eller från något håll låta sig provoceras till avskiljande från dessa.'[9] Det vore alltså en överdrift att säga att partiet hade en oklar inställning till disciplinfrågan. Den reella innebörden i de ovan återgivna ståndpunkterna är ett reservationslöst accepterande av den fackliga legalismen. Det som saknas är ett entydigt erkännande av detta sakförhållande. Detta tillstånd varade dock inte länge. Det som framför allt tvingade partiet att fullständigt precisera sin inställning var SKP:s uppslutning bakom den tredje periodens fackliga ultravänsterlinje och det är i polemiken mot denna som SP:s fackliga linje till fullo klargörs.

I likhet med SP betonade kominternpartiet, att 'huvudvikten alltjämt måste läggas på arbetet bland de organiserade massorna i de reformistiska fackföreningarna'[10] och man förklarade sig vara motståndare till att kommunister lämnade dessa för att bilda nya. 'Det nuvarande läget i Sverge motiverar inte en sådan kurs, varför dylika tendenser och stämningar var helst de framträder avgjort måste bekämpas.'[11]

I detta avseende anknöt man åtminstone verbalt till samma kominterntradition som SP. Det nya låg i stället i hur man förordade, att detta arbete skulle bedrivas. Redan under debatten kring Enhetskommittén hade partiminoriteten demonstrerat sin ovilja att kapitulera inför LO-ledningens ultimatum. Denna hållning framfördes nu i generella former. 'Genomförandet av denna linje kräver ett beslutsamt genombrytande av fackföreningslegalismen, av de

reaktionära fackförbundsstadgarna och borgerliga lagarna.'[12] Den kommunistiska politiken fick således inte låta sig begränsas av fackliga stadgar, samtidigt som det förklarades vara 'en farlig opportunistisk illusion att (som renegaterna Kilbom & C:o) antaga, att vi under nuvarande förhållanden skulle kunna erövra den reformistiska fackförbundsapparaten.'[13]

I stället för att följa stadgarna och inifrån arbeta för att erövra fackföreningarna måste partiet inrikta sig på 'skapandet av en massbasis för den revolutionära fackliga oppositionen'.[14] En av de viktigaste uppgifterna för denna organisation, som senare fick namnet Röd Facklig Opposition, RFO, skulle bli att ställa sig i ledningen för arbetarnas fackliga strider. Det är just i denna fråga som ett av de mest utmärkande dragen i ultravänsterns fackliga politik låg. En öppen facklig konflikt var, ansågs det, alltför allvarlig för att kunna anförtros reglementsenligt valda och under fackföreningens kontroll stående strejkkommittéer. 'Arbetarklassen behöver speciella kampledningar för ledningen av sina ekonomiska strider . . . Dessa speciella kampledningar skall väljas underifrån av alla arbetare, såväl organiserade som oorganiserade'.[15]

Genom dessa uttalanden hade SKP dragit upp de väsentligaste linjerna i sin nya fackliga politik. Såväl de principiella argumenten som deras praktiska tillämpning framkallade en skoningslös kritik från SP. SKP:s påstående, att det inte eftersträvade någon sprängning av den fackliga rörelsen, togs inte på allvar. 'Hela den fackliga inställningen talar ett annat och tydligare språk.'[16] Man framhöll, att ett kvarstannande inom den fackliga rörelsen var otänkbart, om man samtidigt förordade en taktik som satte den ur spel. Så var det till exempel ett ofrånkomligt krav från SP:s sida, att ledningen för en strejk måste tilldelas en stadgeenlig strejkkommitté och man fann det helt otänkbart, att oorganiserade skulle tilldelas samma rättigheter och inflytande som organiserade. SP tog avstånd från SKP:s relativt höga uppskattning av de förra och menade, att de i stället utgjordes av arbetare, som saknade klassmedvetande.[17]

Emil Andersson påvisade i en artikel, hur ett tillsättande av kamputskott med nödvändighet måste leda till sprängning av den fackliga rörelsen. 'Själva åtgärden att vid sidan om fackföreningarna utse "kamputskott", vilka därtill också består av oorganiserade, är en fackligt organisationsvidrig handling'.[18] Även om kamputskotten lokalt kunde räkna med stöd från en majoritet av arbetarna, måste tanken bestämt avvisas, då ett sådant kamputskott i realiteten skulle försvaga arbetarnas styrka. I motsats till ett fackligt strejkutskott saknade kamputskottet stöd från den samlade fackliga rörelsen, vartill kom avsaknaden av ekonomiska resurser till att föra en strid. Emil Andersson framhöll fyra viktiga följder av kamputskotten; de splittrade den fackliga rörelsen, försvagade arbetarnas kampfront, medförde att revolutionära arbetare drevs bort ur fackföreningarna samt, som en konsekvens av det sista, att reformisternas ställning stärktes. 'De som propagerar tillsättande av sillénska "kamputskott" begår således en förbrytelse mot arbetarklassen'.[19]

SKP:s direkta uppmaning till stadgebrott framtvingade också en precisering av SP:s ställningstagande i detta avseende. Till skillnad från partikon-

gressen 1929 blev detta nu helt entydigt. 'Vårt parti arbetar inom de fackliga organisationerna för att på organisationsmässigt sätt verka för förändringar av stadgar och kongressbeslut o. d., den enda framgångsmetod som kan ge positivt resultat, medan sillénarna upphöjt till princip att bryta gällande stadgar och kongressbeslut'. SP skulle vidare alltid sträva efter att 'på övertygelsens väg erövra flertalet medlemmar inom de fackliga organisationerna för den kamptaktik och de aktionsmetoder som vi anser vara de för klassen bästa. Förutsättningen härför är, det säger sig självt, att arbetet bedrives inom ramen för av befintliga stadgar och kongressbeslut. Någon annan framkomlig väg att vinna de fackligt organiserade arbetarmassorna gives icke'.[20]

I motsats till kominternpartiet hävdade således SP att fackföreningsrörelsen kunde erövras inifrån. En radikal förändring kunde ske genom majoritetsbeslut och även om en sådan strävan mötte motangrepp från den fackliga ledningen, fick dessa enbart bekämpas med stadgeenliga metoder. Detta ställningstagande fick en betydelsefull konsekvens för SP:s fackliga politik; i flera lokala fackföreningar förekom det kommunistisk styrelsemajoritet eller kunde partiet i övrigt räkna med en medlemsmajoritet. Detta övertag fick dock inte utnyttjas till att i strid med t. ex. förbundsledningen eller LO-ledningen driva av ledningarna icke sanktionerade strider; partiet måste ta avstånd från de s. k. vilda strejkerna. Detta kan ses som en självklar följd av att man accepterade de fackliga stadgarna, men det dröjde, innan man öppet ville erkänna just denna konsekvens. I den fackliga resolution, som antogs på partiets nionde kongress 1932, återfinns dock ett utomordentligt klart ställningstagande i denna fråga.

> Sillénarnas försök att åstadkomma lokala "vilda strejker" är endast provokatoriska åtgärder för att med reformisternas medverkan slå sönder fackföreningarna. En lokalt begränsad arbetsnedläggelse utan respektive förbunds eller övriga arbetares stöd kan icke föra arbetarna till seger mot ett väl organiserat arbetsköparvälde . . . De som vet detta, men ändå söker förmå arbetarna till dylika "vilda strejker", begår ur klassens synpunkt brottsliga handlingar.[21]

Resolutionen godkändes av kongressen, men då den senare slutgitligt skulle formuleras av arbetsutskottet reagerade Kilbom mot det ovan citerade uttalandet. Han vände sig mot att man så ovillkorligt avvisat vilda strejker. Det var, hävdade han, nödvändigt att i en revolutionär situation gå i strejk även mot ledningen. Vidare kunde han inte godta, att man som partiets huvudlinje fastslog fackförbunds godkännande av konflikter. 'Vår linje är att mana arbetarna till kamp även mot ledningens vilja. Kan inte i resolutionen slå fast något som vi bekämpar i verkligheten. Måste räkna med att reformisterna aldrig vill strid.'[22]

Arbetsutskottet lät sig dock inte övertygas av Kilboms argument utan höll fast vid den ursprungliga formuleringen. Själv menade Kilbom, att det i sak inte förelåg några meningsmotsättningar och till stor del hade han rätt. Längre fram skall vi nämligen se, att det föreligger en väsentlig skillnad mellan att mana till kamp mot den fackliga ledningen och att själv genomföra en

sådan. Det som Kilbom framför allt ogillade var att partiet så öppet klargjort sin underordning under den existerande fackföreningsledningen.

Därmed var också det formella innehållet i partiets fackliga linje definitivt fastslaget. Konflikten mellan önskemålet att å ena sidan i alla lägen driva en revolutionär facklig politik och å andra sidan att kvarstanna inom fackföreningsrörelsen genom att i allt foga sig efter dess stadgar hade för SKP lett till seger för den första linjen och för SP för den andra. Den villkorslösa uppslutningen bakom gällande stadgar var visserligen inte explicit uttalad 1929, men den utgjorde en naturlig konsekvens av de då fastslagna fackliga principerna och den av SKP framtvingade preciseringen innebar ingen reell förändring.

SP inom den svenska fackföreningsrörelsen

Arbetssätt

Redan i SP:s stadgar återfanns det centrala krav, som partiet ställde på sina fackligt aktiva medlemmar. 'Partimedlemmarna är pliktiga att i sitt offentliga uppträdande alltid uppföra sig som disciplinerade medlemmar av en kämpande organisation.' (§ 4) En partimedlem inom exempelvis en fackförening fick således inte arbeta efter eget gottfinnande utan måste följa partiets fackliga linje.

Den organisatoriska enhet inom vilken detta arbete skulle bedrivas var fraktionen; den var tänkt att omfatta alla partimedlemmar inom en given massorganisation.[23] Inom varje fackförening, där det fanns SP-medlemmar, skulle dessa tillsammans bilda en fraktion, som sedan valde en speciell fraktionsledning. Den fackliga fraktionen som arbetsform var inte bara begränsad till fackföreningarna utan skulle även användas på andra fackliga organisationsnivåer såsom FCO, samorganisation, kongresser m. m. Det ålåg sedan varje fraktionstyp att för motsvarande partiorganisation redovisa partiets inflytande på respektive facklig nivå. Dessa uppgifter skulle ligga till grund för den av partiledningen styrda riksfraktionen, vilken på så sätt skulle få en fullständig överblick över partiets fackliga styrka och därigenom kunna utforma partiets allmänna fackliga politik.

För fraktionernas konkreta agerande gällde speciella regler; före varje fackligt möte måste således fraktionen sammanträda för att ta ställning till de frågor, som skulle komma att behandlas samt bestämma vilka fraktionsmedlemmar, som skulle få yttra sig i de olika frågorna. Från de beslut, som fraktionen fattat, fick inget avsteg göras och om något oförutsett inträffade, hade endast fraktionsledningen rätt att yttra sig och eventuellt fatta nytt beslut. Om det uppstod meningsmotsättningar om en facklig fråga mellan fraktion och motsvarande partiorganisation, så skulle den senares uppfattning följas.

Som motivering för detta arbetssätt — vilket i allt väsentligt härstammade

från Kominterns riktlinjer — åberopades de svårigheter, som mötte de kommunistiska fackföreningsmedlemmarna inför den socialdemokratiska fackliga dominansen. Endast inom ramen för en relativt fast uppbyggd organisation kunde kommunisterna göra sig gällande och genom sitt 'systematiska och slutna uppträdande påverka hela förbundets medlemsmassa och draga dem från de reformistiska ledarnas läger över till den revolutionära klasskampens'.[24] Genom ett fast och enhetligt uppträdande skulle således kommunisterna kunna uppväga sin relativa fåtalighet inom fackföreningsrörelsen.

Det säger sig självt, att det för ett parti av SP:s styrka måste ha varit mycket svårt att kunna förverkliga dessa organisatoriska målsättningar. Det befintliga källmaterialet lämnar inga konkreta uppgifter om fraktionsarbetet på lokal- eller distriktsnivå, men inom partiledningen fanns det många, som kritiserade flera av de större partidistrikten för undermåligt fraktionsarbete.[25] Enligt dessa kritiker skulle det ha varit särskilt bristfälligt på sådana platser, där partimedlemmar ingick i fackföreningsstyrelsen och därför såg fraktionsverksamhet som överflödig.[26] En annan och säkert viktigare förklaring till det dåliga fraktionsarbetet gavs i Bergströms tidigare anförda arbete. Enligt honom skulle 'fruktan för reformisterna' vara en avgörande faktor; socialdemokraternas angrepp mot fraktionsverksamheten hade lett till att många kommunister snarare uppfattade den som skadlig för partiets fackliga ställning.[27]

Bestämmelsen om att varje fraktion skulle underordnas motsvarande politisk organisation tycks inte ha skapat några komplikationer. Mycket tyder på att det ofta var samma person, som innehade ledande ställningar i båda organisationerna.[28] I sådana lägen fick väl också fraktionsarbetet en betydligt mindre formell utformning än som var tänkt. Detta skulle i så fall främst ha gällt för partiets mindre och mellanstora kommuner. Stockholm, däremot, torde ha varit en plats, där fraktionssystemet på lokal facklig nivå verkligen kom till regelbunden användning och där man också iakttog stadgarnas formella bestämmelser.[29]

Av partiets interna korrespondens framgår det vidare, att en riksfraktion inte existerade och att partiledningen saknade exakt kännedom om partiets fackliga inflytande.[30] Möjligen gjordes ett försök att bygga upp ett riksfraktionsregister men tycks inte ha lett till något resultat.[31] Det bevarade källmaterialet ger heller inget belägg för att partiet ingrep direkt i det lokala fackliga arbetet. Fackliga direktiv — främst i samband med strejker och avtalsförhandlingar — sändes till partiets kommuner, som sedan fick vidarebefordra dem.[32] Däremot kan man ofta tala om en direkt intervention av partiledningen i det fackliga fraktionsarbetet, när det befann sig på högre nivå, fr. a. i samband med avtalsförhandlingar och kongresser.[33] I många fall förekom det, att en kongressfraktion uppmanades ta kontakt med partiledningen och i samråd med denna diskutera och besluta om fraktionens uppläggning av kongressarbetet. I flera fall hände det också, att motioner, som väckts av SP-dominerade fackföreningar, på begäran tidigare utformats av partiets fackliga utskott. I stort torde man dock få säga, att hela denna invecklade fraktionsstruktur var uttryck

för en ambition snarare än en konkret verklighet.

Partidisciplin och fackligt arbete

Kraven på partimedlemmarna i deras fackliga arbete att underordna sig och försöka genomföra partiets fackliga linje kunde ge upphov till svåra lojalitetsproblem särskilt när det rörde sig om medlemmar i facklig förtroendeställning. Problemen och svårigheterna kring dessa krav fick en klargörande belysning i samband med Metalls avtalsförhandlingar vintern 1931/32. I förbundets förhandlingsdelegation ingick två partimedlemmar, J. V. Engvall från Hofors samt Oscar Westerlund från Södertälje, den senare partimedlem sedan 1917 och under flera år vice ordförande i Metall och därigenom partiets högst uppsatte förtroendeman.

I slutet av september 1931 hade Verkstadsföreningen och Järnbruksförbundet sagt upp avtalen och förutskickade krav på lönereduceringar i de kommande förhandlingarna.[34] Då förhandlingar kom till stånd under oktober månad framförde arbetarsidan önskemål, som närmast innebar en prolongering av de tidigare avtalet, och förhandlingarna bröt så småningom samman. Mellan den 4—5 december sammanträdde så förbundets verkstadskonferens för att ta ställning till det uppkomna läget. Det framgick då, att förhandlingsdelegationen var splittrad i två grupper, en majoritetsgrupp med Westerlund som främste talesman, vilken principiellt förkastade varje tanke på lönereducering, medan minoriteten under förbundsordförande Fritiof Ekman var beredd att godta en dylik. Samma motsättningar framkom också under järnbrukskonferensen, som hölls något senare.

Sedan regeringen tillsatt en medlingskommission återupptogs förhandlingarna mellan den 16—21 december inför denna. Mycket snart nådde man ett totalt dödläge och under intensiv press från såväl kommissionen som från Ekman gav Westerlund efter för att möjliggöra fortsatta förhandlingar och övergav sitt principiella motstånd mot en lönereducering.[35] Engvall följde sedan också Westerlunds handlingssätt. Sedan arbetarsidan således godkänt denna principfråga följde konsekvenserna därav snabbt; förhandlingsdelegationerna för järnbruken och verkstäderna godtog ett av medlingskommissionen utarbetat förslag till lönesänkning.

SP:s linje i denna fråga hade inte utarbetats i detalj, men den var tveklöst mot en lönereducering.[36] Till följd av Westerlunds och Engvalls agerande hade partiet försatts i en ytterst obehaglig situation. Samtidigt som det avvisat lönesänkningskravet hade två partimedlemmar i ansvarig och inflytelserik ställning brutit mot partiets linje. SKP dröjde heller inte med att utnyttja den pinsamma situation till kraftiga angrepp mot SP.[37]

Det var uppenbart, att de båda partimedlemmarnas disciplinbrott kunde få allvarliga följder för partiet och den 4 januari 1932 sammanträdde partiledningen för att ta ställning till det inträffade.[38] Till mötet hade dessutom in-

funnit sig en delegation från Södertälje arbetarkommun, där Westerlund var medlem. Denna delegation iklädde sig närmast rollen som åklagare och fordrade omedelbar uteslutning av de båda medlemmarna ur partiet. 'För Westerlund finns över huvud taget intet försvar. Vi måste kunna svara sossarna, att när en kommunist skadar arbetarnas intressen, så sparkas han iväg ur partiet.' Om man tolererade ett sådant handlingssätt så skulle disciplinkravet komma att framstå som helt meningslöst. 'Kamraterna kunde inte ute i fackorganisationerna kämpa för partiets linjer, när Westerlund själv brutit dem.'

Partiledningen ställde sig i stort avvisande till dessa krav.[39] Emil Andersson erkände visserligen, att Westerlunds agerande varit partiet till skada och att inte bara partimedlemmar utan i ännu högre grad partianslutna funktionärer måste rätta sig efter partiets fackliga linje. Men längre än till en skarp varning ville inte partisekreteraren sträcka sig.

Andra medlemmar inom partiledningen kom dessutom att rikta öppen kritik mot den närvarande delegationen från Södertälje. Flyg förklarade sig således vara 'förvånad och smärtsamt berörd av södertäljekamraternas uttalanden, som visar att vi trots allt ännu har mycket kvar av elitteori i partiet.' Uteslutningskravet ville han närmast beteckna som ett utslag av 'silléneri'. Om man skulle följa sådana principer, 'så måste partiledningen hädanefter gå emot val av partikamrater till fackliga funktionärer, emedan det vore att fullständigt utelämna dem.'

Av denna sista infallsvinkel drog Kilbom de längst gående konsekvenserna. Han tog helt avstånd från uteslutningskravet och stämplade södertäljemedlemmarna som 'rättshaverister' och 'principryttare'. Deras avgörande fel vore en orealistisk bedömning av möjligheten att bedriva kommunistisk politik inom fackorganisationerna. För partiet gällde det i stället att genom utvidgat fraktionsarbete stärka den fackliga ställningen. Så länge som partiets fackliga styrka var otillräcklig, var det förståeligt att enstaka funktionärer inte förmådde upprätthålla partiets linjer. En uteslutning av Westerlund och Engvall skulle inte förbättra partiets fackliga position. Det viktigaste var inte att till varje pris upprätthålla ett orimligt disciplinkrav utan söka bevara en uppnådd position av relativt stort inflytande.

Även Oskar Samuelsson anslöt sig till Kilboms tankegångar. 'Skulle vi på samma sätt döma övriga funktionärer, så skulle vi utesluta nästan allesammans.' Den långa och stundtals mycket hetsiga diskussionen avslutades med att partiledningen genomdrev att uteslutningskravet bordlades för ytterligare utredning av arbetsutskottet.

Men partiledningens bemödanden att släta över det inträffade stötte på motstånd inte bara från Södertäljekommunen utan från flera av partiets distriktsstyrelser och kommuner. Hälsinglandsdistriktets uppfattning formulerades lika kortfattat som otvetydigt av dess ordförande Erik Westlin. 'Hur länge tänker ni dröja med att skicka iväg Westerlund i Stockholm och Engvall i Hofors? Tills den ena organisationen efter den andra ramlar sönder. Finns det icke partidisciplin? Är inte partiets linjer till för att följas och skall man inte

kämpa för dem?'[40]

Frågan togs ånyo upp i Södertäljekommunen, vilken nu enade sig om ett uttalande av ännu större skärpa än vad dess delegater tidigare framfört.[41] Sedan man framhållit, att partidisciplinen var en av de absolut viktigaste egenskaperna hos ett kommunistiskt parti och som inte kunde modifieras utan att dess kommunistiska karaktär gick förlorad, avslutade man sin skrivelse med att angripa partiledningens ställningstagande. 'Skulle AU icke bifalla vår riktiga kommunistiska uppfattning kommer kommunen att taga frågan under förnyad behandling. Ty det är vår bestämda uppfattning att partiledningen i så fall för oss in på vägar som leder till upplösning i partiet. Det har aldrig varit vår mening att så småningom bli ett socialdemokratiskt parti, utan vill vi i fortsättningen förbli ett KOMMUNISTISKT PARTI.'

Kommunen i Hällefors fordrade, att om AU inte beslöt om uteslutning, så måtte frågan föras ut till allmän omröstning bland partiets medlemmar.[42] Partiledningens agerande hade således gett upphov till en omfattande proteströrelse inom partiet[43] och samtidigt fortsatte Ny Dag sin kampanj.[44] Det var uppenbart, att ledningens ställningstagande blev allt mer ohållbart och allvarligt för partiets ställning.

Samtidigt som den inre och yttre kritiken mot partiet växte komplicerades ytterligare Metalls avtalsförhandlingar. Det medlingsbud, som förbundets underhandlare godkänt, förkastades av medlemmarna, en inställning som stöddes av Folkets Dagblad.[45] Som svar på motpartens beslut att genomföra lönesänkningar fattade förbundsledningen beslut om en partiell arbetsnedläggelse från och med den 17 januari, vilket bemöttes av hot om allmän lockout, som skulle träda i kraft den 24 januari. Innan en storkonflikt hunnit utbryta sammankallade medlingskommissionen till nya förhandlingar, varvid den presenterade ett förslag, som blott innebar obetydliga eftergifter för arbetarsidan. Trots detta lät förbundet förslaget gå ut till omröstning bland medlemmarna, vilka denna gång godkände detsamma.

Samtidigt som partiet upprepade sin tidigare framförda kritik, tillstyrkte Westerlund även detta andra medlingsförslag. Engvall, däremot, hade tagit intryck av partiets kritik och avvisade förslaget. Westerlunds fortsatta lydnadsbrott tillika med den inre partioppositionen tvingade nu partiets ledning till handling. Partisekretariatet sammanträdde och beslöt enhälligt förorda Westerlunds uteslutning samt att Engvall tilldelades en varning.[46] Den 27 januari samlades arbetsutskottet med Westerlund själv närvarande. Under påtagligt vänliga former meddelade Emil Andersson honom partisekretariatets uteslutningsbesked, samtidigt som han tackade honom 'för de goda insatser han tidigare alltsedan partiets bildande 1917 gjort rörelsen'.[47] Westerlund, å sin sida, förklarade, att han förstod partiets handlingssätt och försäkrade vidare, att 'partiet icke skulle behöva bevittna honom som fiende till vår rörelse'.

I både Anderssons och Westerlunds uppträdande ligger införstådd deras uppfattning att vara offer för principer, vilka de själva inte tog på fullt allvar, men som de till följd av andra omständigheter likväl tvingades acceptera.

Arbetsutskottet antog sedan ett förslag till kommuniké, som utarbetats av Andersson och Flyg, vari Westerlunds uteslutning tillkännagavs. I uttalandet, som var påfallande försonligt formulerat, föredrog man att söka förklara Westerlunds beteende framför att fördöma det. Som särskilt betydelsefulla faktorer framhävdes Westerlunds svåra ställning vid underhandlingarna och hans känsla av att inte ha haft tillräckligt stöd bland förbundets medlemmar för partiets linje. 'Men även efter att vederbörlig hänsyn tagits till dessa och andra omständigheter som varit avgörande för Westerlunds ställningstagande och efter synnerligen grundlig prövning av saken finner AU att Westerlund skulle gått emot nederlagsförslaget, även i så måtto att han bekämpat det och även röstat emot detsamma.'

Diskussionen kring fallet Westerlund belyser två väsentliga företeelser. I motsats till partiets medlemmar såg partiledningen hellre till en medlems innehav av en facklig förtroendepost än till hans plikt att föra ut en kommunistisk politik. Flera inom partiledningen gick dock ännu längre än så; de förespråkade inte bara ett pragmatiskt motiverat undantag från disciplinkravet utan motiverade sitt ställningstagande med ett närmast principiellt avståndstagande från möjligheten att driva traditionellt utformad kommunistisk politik inom de reformistiska fackföreningarna. Men framför allt till följd av det aktiva ingripandet från flera partimedlemmar blev denna grupp aldrig i tillfälle att bestämma det slutgiltiga ställningstagandet.

Kan man säga, att detta händelseförlopp belyser en allmän företeelse inom SP? Frågan är svår att besvara. Eftersom partiet så kraftigt betonade den fackliga legaliteten, uppstod det få situationer, där dess principfasthet behövde prövas, framför allt då vad gällde frågor av stadgekaraktär. Partiet hade få medlemmar i fackliga förtroendeställningar av sådan betydelse att de behövde komma i konflikt med LO- eller förbundsledning.

I ett annat sammanhang har jag undersökt två andra tillfällen, då partimedlemmar i facklig förtroendeställning gjort sig skyldiga till upprepade disciplinbrott.[48] Till skillnad från Westerlunds fall rörde det sig dock om mindre uppmärksammade fall och den medlemsopinion, som krävde någon form av bestraffning, saknade större omfattning. Partiledningen instämde visserligen i den kritik, som framfördes mot de båda partimedlemmarna i fråga, men kunde samtidigt utan svårighet avvisa krav på uteslutning. 'Medlemskapet i partiet får vi handskas varsamt med.'[49]

Även om dessa tre fall skiljer sig från varandra i fråga om betydelse, så uppvisar de ändå alla ett gemensamt mönster. I samtliga fall rörde det sig om partimedlemmar som innehade fackliga förtroendeposter och som i denna ställning låtit vad de bedömde som facklig lojalitet få företräde framför den kommunistiska lojaliteten. I reaktionen på dessa disciplinbrott visade det sig vidare, att känslan och övertygelsen av nödvändigheten att upprätthålla partidisciplinens krav var betydligt mer utvecklad bland partiets medlemmar och mellanfunktionärer än inom den högsta partiledningen, där man tycks ha varit beredd att tolerera även långt gående disciplinbrott bara för att få behålla

en partimedlem inom en ledande facklig position. Westerlunds handlingssätt var i och för sig inte allvarligare än de båda andras, men till skillnad från dem var Westerlund en alltför bemärkt person för att händelsen skulle kunna tystas ned. Av den anledningen kunde en stark medlemsopinion framtvinga hans uteslutning. När däremot, som i de båda andra fallen, disciplinbrotten inte nådde ut till en större allmänhet, kunde partiledningen utan större svårighet genomdriva sin linje.

SP:s fackliga inflytande

I en artikel i annat sammanhang har jag försökt beräkna storleken av SP:s fackliga 'dominansområde' 1930—33.[50] Därmed avsågs de fackföreningar, där SP kunde påräkna stöd från en majoritet av de berörda arbetarna. Beräkningarna grundades på medlemsantalet hos de fackföreningar, som var representerade vid De Arbetslösas Centralkommittés (DAC) konferenser i december 1930 och i januari 1933. DAC var en organisation, som stod under syndikalistisk-socialistisk kontroll och vi skall behandla den utförligare längre fram i detta kapitel. I den ovan nämnda artikeln diskuterade jag några problem kring tolkningen av de siffror, som erhölls. Med reservationer för en viss numerär missvisning och tolkningssvårigheter, vill jag likväl hävda fruktbarheten i tillvägagångssättet.[51]

Resultatet av undersökningen blev att omkring 9.000 arbetare omfattades av ett för SP tämligen säkert dominansområde, medan ungefär 39.000 återfanns inom ett mindre stabilt dominansområde. Av LO-förbundens medlemmar utgjorde dessa båda kategorier cirka två respektive åtta procent. Det var vidare främst inom mindre och mellanstora fackföreningar, som socialisterna förmådde hävda sig. De av SP dominerade fackföreningarnas storlek varierade med några undantag mellan 100 och 600 medlemmar. På förbundsnivå hade SP en mycket stark ställning inom några av de allra minsta förbunden såsom Bleck och Plåt, Försvarsanställdas, Hotell och Restaurang och Målare. Inom de mellanstora förbunden var man framgångsrikast inom Byggnadsträ med c:a 30 %, Livsmedel med 20 % samt Pappers och Transport med ungefär 9 % av medlemsantalet. Däremot hade partiet lyckats vinna blott ett fåtal avdelningar inom de verkligt stora förbunden Grov och Metall.

Av dessa siffror kan man naturligtvis inte avläsa antalet SP-sympatisörer bland LO:s medlemmar, däremot visar de med all önskvärd tydlighet, att partisprängningen 1929 och uppkomsten av två konkurrerande kommunistiska organisationer kraftigt hade reducerat oppositionens förmåga att mobilisera lokala fackföreningar till stöd för sin politik. Som en följd därav stärkte socialdemokratin sin ställning och återfick nu kontrollen över flera fackföreningar, vilken gått förlorad under Enhetskommitténs tid.

SP och facklig kamp under depressionen

Den period under vilken SP skulle tillämpa sin fackliga strategi sammanföll till stor del med den svenska kapitalismens kris. Dess konsekvenser på det fackliga planet var av två slag. Å ena sidan medförde den en allvarlig försvagning av den fackliga rörelsens kampmöjligheter; i en tid av hastigt stigande arbetslöshet förlorade strejkvapnet i styrka. Den andra sidan av krisen var en förstärkning av motståndarens möjligheter att genomdriva sina villkor.

Dessa effekter av den ekonomiska krisen uppenbarade sig i Sverige med full tydlighet under hösten 1931. Arbetsgivarföreningen fordrade en generell uppsägning av avtalen och krävde långtgående lönereduceringar. Sedan den svenska regeringen upphävt guldmyntfoten den 21 september modifierade Arbetsgivarföreningen sina avtalsuppsägningar till att gälla Metall, Sågverks och Pappers.[52]

Den 6 oktober sammanträdde LO:s representantskap till ett extra möte för att försöka ta ställning till hur de kommande förhandlingarna borde föras.[53] Mötet präglades av en påfallande villrådighet och framför allt av en känsla av maktlöshet och flera ledamöter såg redan en lönereducering som oundviklig. Den allmänna osäkerhetskänslan medförde, att inget beslut om fackföreningsrörelsens ställningstagande kunde fattas, utan man uppdrog åt sekretariatet att noga följa händelseutvecklingen. Kontrasten mellan SAF:s aggressiva och bestämda uppträdande och LO:s passiva och villrådiga sammanfattar på sitt sätt både det aktuella och det kommande fackliga läget.

Redan innan SAF fastslagit sin linje hade SP på ett utvidgat AU-sammanträde den 14 juli, där dessutom ett tiotal fackligt aktiva partimedlemmar deltog, utförligt behandlat de paroller, som partiet skulle framföra i samband med avtalsförhandlingarna.[54] Emil Andersson öppnade överläggningarna med att framhålla hur viktigt det var att partiet noga övervägde vilken taktik man borde välja för att öka organisationens politiska inflytande bland de fackligt anslutna arbetarna. Om man försummade detta, så 'behövs inte många snedsprång och missgrepp för att partiet ska förlora i inflytande och isoleras i viss mån från arbetarna under en avtalsrörelse.'

Närmast gällde det att ta ställning till frågan om avtalsuppsägning eller inte. Därvidlag måste partiet ta en viss hänsyn till den aktuella krisens verkningar, men, underströk partisekreteraren, dessa fick inte vara avgörande för hur man skulle ställa sig. Partiet måste alltid kämpa mot att krisens ekonomiska bördor skulle bäras av arbetarklassen. Men innan man slutgiltigt band sig för en linje gällde det att analysera om det verkligen förelåg subjektiva och objektiva förutsättningar för kamp och seger. Man kunde således inte generellt gå in för en avtalsuppsägning, utan partiet måste ta ställning till varje industrigren för sig. För sågverksindustrin borde partiets linje vara uppsägning av avtalet, såväl av de allmänna bestämmelserna som av löneavtalet, 'även om möjligheterna att i denna situation kunna förbättra avtalet något nämnvärt icke är så stora.' Anderssons förslag till förbättringar höll sig också

inom ramen för de allmänna bestämmelserna.

Metallavtalet borde också uppsägas med krav på förbättringar av de allmänna bestämmelserna samt garantier för minimiförtjänster vid ackordsarbete. Vad slutligen gällde pappers- och massaindustrin rekommenderade han en prolongering av gällande avtal. De negativa erfarenheterna av de norska massaarbetarnas kamp nyligen samt de svenska företagarnas väntade kraftiga reduceringskrav talade för en sådan linje.

Emil Anderssons genomgång av det fackliga läget utmynnade således i försiktigt hållna krav på smärre förbättringar samt status quo. Den fackliga rörelsen befann sig inte i någon offensiv position och en av dess viktigaste uppgifter var att förhindra en lönesänkning. En sådan, menade Andersson, skulle kunna hota fackföreningsrörelsens framtid; risken fanns att många arbetare av besvikelse skulle lämna sina fackliga organisationer. SP skulle därför i sina paroller ovillkorligt uttala sig mot varje krav på lönereducering.

Några av de fackligt aktiva medlemmarna vände sig mot Anderssons förslag till uppläggning av den fackliga taktiken. De efterlyste i stället 'en direkt positiv linje om vi skall kunna hävda oss' och fordrade en avtalsuppsägning över hela linjen.[55] Även om till exempel metall- och pappersarbetarna förordade en prolongering borde partiet skapa en offensivanda bland arbetarna och försöka genomdriva avtalsuppsägning.

Ingen annan av de till mötet inbjudna stödde dock denna inställning och inom partiledningen mötte den kraftigt motstånd. Oskar Samuelsson menade, att de tagit alltför lättvindigt på de ekonomiska problemen. Landet befann sig i en lågkonjunktur, något som man inte kunde bortse ifrån vid sitt ställningstagande. 'Tror inte vi vinner så mycket på propaganda och storordighet vid själva avtalsuppsägningen, om vi sedan måste ta en reträtt. Vi ska inte vid alla tillfällen gå in för offensiven.'

Kilbom var den i partiledningen, som kraftigast vände sig mot offensivlinjens förespråkare. Han tog helt avstånd från, som han såg det, deras 'överbjudningspolitik' och menade, att man fick vara beredd på att acceptera en förlängning av avtalen. 'Går vi in för prolongering i en period då arbetsköparna går in för lönenedpressningar och får arbetarna med på vår linje, kan vi också vara förvissade om att arbetarna sedan ser upp till partiet som det parti, vilket företräder deras intressen.'

Sammanfattningsvis kan vi säga, att partiet inte gick den väntade depressionen till mötes med överdrivna förhoppningar om möjligheten att genomföra en offensiv facklig politik. Det gällde först och främst att utarbeta en facklig politik, som kunde vinna arbetarnas förtroende och stöd. Det vann man emellertid inte med överdrivna krav i en omöjlig situation utan genom att utforma dem i enlighet med den givna situationens objektiva möjligheter. Att läget var ogynnsamt för arbetarna, som nu hade att inta en svår försvarsposition, därom var man enig. Men därtill kom också tvivel på partiets möjligheter att med framgång kunna hävda ens status quo-linjen. 'Inte betyder det så mycket vad vi ställer för krav i en situation, då arbetsköparna har of-

fensiven, som nu är fallet'.[56]

Metall var det förbund, som först gick ut i förhandlingar och vi såg i ett tidigare avsnitt, hur två ledande partimedlemmar inom förbundet inom kort fronderade mot partiets linje.[57] Sedan Oscar Westerlund givit upp sitt motstånd mot en lönereducering framlade den tillsatta medlingskomissionen ett förslag, som gick ut på en maximal sänkning av timlönen med fyra procent och av ackordslönen med sex.[58] Arbetarsidan tillstyrkte förslaget, som sedan utsändes för omröstning till medlemmarna. SP undvek i detta läge att bryta sekretessen kring förslaget, vilket däremot Ny Dag gjorde den 29 december, samtidigt som tidningen uppmanade arbetarna att tillbakavisa förslaget.[59] Denna åtgärd föranledde förbundsordförande Ekman att offentligt uttala sig för medlingsförslaget och framhålla, att en lönereducering i det aktuella läget var ofrånkomlig, ett uppträdande för vilket han sedan fick uppbära åtskillig kritik även i det egna lägret. Trots, eller förmodligen på grund av Ekmans inhopp, avvisade en klar majoritet medlingsförslaget och den 9 januari meddelades medlingskommissionen, att det måste anses vara förkastat.

Folkets Dagblads hållning under denna fas av förhandlingarna präglades av en påfallande försiktighet. Tidningen hade undvikit att bryta sekretessen,[60] men när detta hade skett grep man ändå inte aktivt in i handlingen. Visserligen uttalade man sig mot en lönereducering, men uppmaningarna var inte särskilt kraftfullt formulerade.[61] Partiets något tveksamma agerande måste säkert till stor del ses som en följd av Westerlunds uppträdande. Man ville inte offentligt desavouera honom, men samtidigt kunde man inte stödja honom, därav bristen på energisk och målmedveten agitation.

Verkstadsföreningen mötte avvisandet av medlingsförslaget med en ännu kraftigare lönereducering, som skulle träda i kraft den 17 januari. På detta svarade Metall med en partiell strejk från dagen därpå, som berörde ungefär en tiondel av förbundets medlemmar. För att förhindra en hotande storlockout framlade medlingskommissionen ett nytt förslag, som innehöll helt obetydliga förbättringar. Folkets Dagblad tog bestämt avstånd från förslaget, men någon kritik av den fackliga ledningens taktik i avtalsförhandlingarna kunde inte märkas.[62] Först den 28 januari, samma dag som uteslutningen av Westerlund offentliggjordes, lät man publicera ett uttalande av Metalls avdelning i Iggesund, som kraftigt fördömde den förda strejktaktiken, vilken den fann vara 'ingenting annat än en väl iscensatt manöver för att ge arbetarna den föreställningen, att ledarna vill motarbeta en lönereducering.'[63] Vidare krävde avdelningen löpande avtal med högst en månads uppsägningstid, inga lönereduceringar samt indexreglerade löner. Men dessa paroller, som ju nära överensstämde med partiets tidigare, fördes aldrig vidare av tidningen och dess protester mot förbundsledningen, sedan majoriteten av arbetarna godkänt det nya förslaget[64], var inte helt övertygande.[65]

Avtalsförhandlingarna hade fått en olycklig inledning för SP; SKP kan sägas ha tagit initiativet och trängt tillbaka SP som drivande oppositionskraft. SP:s agerande får dock inte ses som representativt för dess fackliga politik.

Som tidigare framhållits måste partiet ha hämmats betydligt av Oscar Westerlunds frondering, som gjorde det svårt att konsekvent vända sig mot en politik, som man ändå själv — om än bara indirekt — i viss mån var ansvarig för.

Samtidigt med metallförhandlingarna pågick avtalsförhandlingarna för sågverksindustrin.[66] Sedan dessa strandat tillsattes samma medlingskommission som för metallområdet. Under dess ledning pågick förhandlingar mellan den 26 januari och 6 februari och ledde till att båda parter accepterade ett lönesänkningsförslag för ackordslöner med 9 procent och för timlöner med 6 procent. Förslaget, som utsändes till omröstning, tillstyrktes oreserverat av förbundsledningen, som åberopade det svåra ekonomiska läget, den internationella konkurrensen och den utbredda arbetslösheten.

Denna gång tog Folkets Dagblad ingen hänsyn till önskemålet om sekretess, utan redan den 8 februari lät man offentliggöra avtalsförslaget och uppmanade samtidigt sågverksarbetarna att förkasta det.[67] Hudiksvallsdistriktets samorganisation, som dominerades av SP, avvisade det utsända förslaget och fördömde förbundsledningen för att den kunnat ge det sitt samtycke.[68] Vid omröstningen visade det sig, att förbundets medlemmar tog ställning mot förbundsledningens rekommendationer och avslog förslaget. Likväl antogs förslaget av förbundsledningen. Man stödde sig därvidlag på en stadgeparagraf, som sade att för arbetsnedläggelse fordrades, att förbundsstyrelsen hade belägg för att minst 3/5 av de berörda medlemmarna stödde en sådan.

Folkets Dagblad stämplade denna motivering som ett 'ovanligt smart juristeri'.[69] Det som det här gällde var inte att ta ställning till frågan om strejk eller inte utan till ett avtalsförslag. Förbundsledningen borde ha följt medlemmarnas uppfattning och försökt uppnå ett bättre avtal. 'Men förbundets högsta ledning i samråd med Landsorganisationen ville inte gå denna fackligt demokratiska väg. Den valde att låta minoriteten bestämma över majoritetens livsvillkor för ett år framåt.'

Förbundsledningens handlingssätt kunde bemötas på flera sätt av oppositionen. SKP manade till direkt aktion mot det träffade avtalet.[70] Avdelning 35 i Svartvik efterkom uppmaningen och iscensatte en vild strejk, men helt isolerad var den dömd att misslyckas och dess enda resultat blev att kominternpartiets sympatisörer i Svartvik uteslöts ur förbundet. SP vände sig med skärpa mot denna linje och varnade för flera vilda strejker, vilka skulle försvaga och splittra förbundet, samtidigt som det blev möjligt för förbundsledningen att göra sig av med de revolutionära arbetarna.[71] Man förstod arbetarnas förbittring, men 'Svartvik rycker sig loss från den nödvändiga klassolidariteten'.[72] I enlighet med partiets legalistiska linje accepterade man uppgörelsen som ett ofrånkomligt faktum. Uppgörelsen med 'reformistdiktaturen' skulle ske i stadgeenliga former på den kommande kongressen[73] och partiets opposition tog inga andra konkreta uttryck än ett krav på extrakongress.[74]

I jämförelse med Metall och Sågverks var SP:s läge betydligt gynnsammare inom Pappersindustriarbetarförbundet. Av representantskapets 15 medlemmar var fyra partianslutna socialister[75] och fem av förbundets största avdelningar hade socialistisk styrelsemajoritet.[76]

Avtalsförhandlingarna mellan Pappers och dess båda motparter Pappersmassaförbundet och Pappersbruksförbundet hade förts i ett mycket kärvt klimat.[77] Kraven på en sänkning av de bäst betalda arbetarnas löner med 20 procent och de sämst betaldas med nära 9 procent bemöttes av förbundet med krav, som i huvudsak innebar en prolongering av gällande avtal samt smärre förbättringar för den sämst betalda arbetargruppen. Under större delen av december 1931 fördes förhandlingar utifrån dessa helt oförenliga ståndpunkter och utan att någon gav vika.

Inför förhandlingarnas återupptagande den 16 januari inkallade förbundsledningen till ett sammanträde med underhandlingskommittén, ombudsmännen och representantskapet till den 13 januari för att ta ställning till förbundets kommande agerande.[78] Närvarande var också från LO-ledningen sekreterare Per Bergman och kassör Johan Olov Johansson tillsammans med ordförandena från Metall och Sågverks, Fritiof Ekman och August Lindberg.

Pappers förtroendeman G. O. Strand framhöll för de församlade arbetarsidans svårigheter att genomdriva sina krav. Eftersom motståndarna inte skulle ge vika gällde det för förbundet att inta en ståndpunkt, som kunde förhindra en allmän konflikt. Strands eget förslag var att ge underhandlingskommittén frihet att förhandla på basis av en lönereduktion i nivå med 1928 års överenskommelse.

Strands inledning föranledde en häftig opposition från framför allt de socialistiska ledamöterna, vars talan i huvudsak fördes av Henning Carlsson och Johan Karlsson. Gentemot Strands förslag presenterade de ett avtalsförslag, som nyligen antagits av Sundsvallsdistriktet, som bland annat krävde väsentliga löneförhöjningar för de sämst betalda.[79] Detta förslag, som helt avvisades av de övriga ledamöterna, kom heller inte att ligga till grund för den kommande diskussionen. Huvudproblemet var nu inte att genomföra löneförhöjningar utan att undvika en lönesänkning och avfärdandet av sundsvallsförslaget väckte inga protester från socialisterna. Däremot vände de sig kategoriskt mot varje försök att tillmötesgå motståndarnas krav på lönereduktion. Hellre än att godta detta borde förbundet ta strid.[80]

Den uppfattningen kritiserades av flera socialdemokrater och av en betecknades den som 'facklig spekulation och inte facklig strategi.'[81] Socialisterna sades vara beredda att inleda en konflikt utan att vara säkra på en seger och i medvetande om att ett nederlag var tänkbart. Carlsson bemötte kritiken i ett närmast principiellt utformat ställningstagande. 'Arbetarna anse, att de pengar som finnes i förbundskassan skall användas till att försöka uppehålla sin levnadsstandard. Beträffande politiska spekulationer så har jag aldrig sagt,

att jag är medveten om att en konflikt kommer att sluta med nederlag. Tvärtom tror jag, att vi med användande av våra resurser ha möjlighet att slå tillbaka reduceringen, och om vi misslyckas ha vi i alla fall gjort ett försök och därmed utnyttjat organisationen för sitt ändamål.'[82]

Med denna inställning kunde inte Carlsson räkna med stöd från socialdemokraterna; de skarpaste motangreppen kom från August Lindberg och Per Bergman. Den förre stämplade resonemanget som helt ansvarslöst, medan den senare kände sig 'beklämd', då han hörde Carlsson. 'Detta är fullständigt oförenligt med all facklig strategi. En facklig rörelse får lov att ge akt på läget och vad vi kan uträtta och inte fasthålla vid det negativa: vi vill inte. Den får finna sig i att få på käften. Att ingen vill ha reducering är klart, men en sak är vad vi vill och en annan vad vi kan få.'[83]

Efter Bergmans inlägg skärptes motsättningarna. 'Sekretariatets styrka beror inte på hur högt dess sekreterare kan skrika . . . Vi har förut fått taga både segrar och nederlag i våra fackliga strider och det får vi nog göra även i fortsättningen',[84] replikerade Henning Carlsson, medan Johan Karlsson vände sig direkt mot LO-funktionärerna. 'De förorda lönereduceringar för folket men inte för sig själva.'[85]

Sedan den upprörda diskussionen avslutats förelåg till slutlig omröstning två förslag; Robert Anderssons[86] enligt vilket man i alla avseenden skulle sluta upp bakom status quo-linjen och Strands m. fl. som gav underhandlarna tillstånd att motta även andra förslag till prövning, om uppgörelse utan konflikt kunde nås. Med 18 röster mot 6 gav konferensen sin anslutning till det senaste förslaget, varefter de fyra socialisterna omedelbart anmälde sina skriftliga reservationer.[87]

Till skillnad från händelserna vid metallförhandlingarna hade den socialistiska representationen i Pappers inte vikit från den av SP uppdragna linjen, utan den hade tvärtom energiskt propagerat för densamma och inte låtit sig påverkas av motståndet från såväl andra förbundsmedlemmar som från LO-representanterna.

Under en avtalskonferens de båda följande dagarna vidhöll Henning Carlsson vid partiets ståndpunkt. När han där lade fram ett förslag enligt vilket underhandlingskommittén inte fick godkänna någon lönereducering, visade det sig, att detta krav här mötte betydligt större gensvar än tidigare. Av de från fackföreningarna valda ombuden röstade inte mindre än 32 för Carlssons förslag, medan förbundsstyrelsens bara fick 17 röster. Då sedan även ombudsmän, förbundsledning och representantskap avgett sina röster avvisades Carlssons förslag med röstsiffrorna 40 mot 37, medan 3 kommunister ställde sig 'neutrala'.[88]

Accepterandet av förbundsledningens krav fick dock inga omedelbara följder, då motparten stod kvar vid sina omfattande reduceringskrav och den 24 januari tillsatte regeringen en medlingskommission. I detta läge vände sig förbundsledningen till Carlsson med en begäran att han måtte släppa kravet på förbättringar för grupp 3, de lägst betalda arbetarna. Innan Carlsson be-

stämde sig tog han kontakt med partiledningen för att inhämta dess uppfattning.[89] Själv förkastade han det begärda önskemålet och han fick stöd för sin hållning inom arbetsutskottet, där man 'inte fann någon som helst anledning att ge vika på denna punkt, innan arbetsköparna ens det allra minsta frångår sina oblyga nedpressningskrav på 20 procent.'[90] Henning Carlssons ställning bedömdes vidare som taktiskt mycket stark och gynnsam för partiets inflytande bland arbetarna. Ett villkorslöst uppgivande av den intagna ståndpunkten vore skadligt för partiet. 'Vi kommer lätt på glid ifall vi nu faller undan.'[91]

Arbetsutskottet fattade även ett formellt beslut om att Henning Carlsson skulle fasthålla vid sina krav men med rättighet att manövrera, om så skulle behövas. Vidare uppdrog man åt partiets fackliga utskott att stå i nära kontakt med honom. Senare samma kväll tog Carlsson ånyo kontakt med arbetsutskottet. Han ville nu ha dess tillstånd att uppge kraven för grupp 3 mot att förbundsledningen förband sig att inte träffa någon uppgörelse vid bordet och mot ett löfte att sända ut eventuellt avtalsförslag till omröstning bland medlemmarna. Arbetsutskottet gick Carlsson till mötes och rev upp sitt nyss fattade beslut.[92]

Den tillsatta medlingskommissionen kunde inte ena parterna och den 17 februari bröt förhandlingarna definitivt samman och Pappersmasseförbundet lät meddela, att man från den 23 februari skulle genomföra lönereduktioner, som varierade mellan 12 och 6 procent. På detta svarade arbetarsidan med att utlysa en partiell strejk från den 23 samma månad. Arbetsnedläggelsen skulle ske vid fabrikerna i Munksund, Obbola, Östrand, Sandarne, Skutskär, Iggesund, Skoghall och Deje. Flera av dem var platser, där SP kunde räkna med starkt inflytande.

Tanken bakom denna åtgärd var att tvinga Pappersmasseförbundet till en allmän lockout, varigenom LO:s understödsskyldighet skulle träda i kraft. Den föreslagna taktiken kritiserades av Johan Karlsson, som i stället fordrade, att förbundet skulle gå in för en total arbetsnedläggelse den 23.[93] Karlsson vann inget stöd för sin linje, men hans kritik visade sig snart vara befogad. Företagarna genomförde nämligen en kamouflerad lockout, på så sätt att de successivt inställde driften på en rad arbetsplatser utan att därvid samtidigt utfärda lockout. Därigenom lyckades man också framgångsrikt bemöta förbundsledningens stridstaktik.

I Folkets Dagblad kritiserades den förda kampmetoden och tidningen krävde allmän strejk inom hela pappersindustrin.[94] Detsamma gjorde Ny Dag, vilken dessutom, som vanligt, förordade vilda strejker utan förbundsledningens godkännande.[95] SP fördömde, liksom tidigare under året, denna linje,[96] men två av förbundets avdelningar, i Kramfors och Ulfvik, följde Ny Dags uppmaningar. Därmed hade återigen de båda partiernas olika fackliga uppfattningar drabbat samman; facklig legalism eller dess genombrytande.

Att fasthållandet vid den fackliga legalismen var långt ifrån oproblematiskt framgår av en skrivelse till partiledningen från Holger Schönning, medlem av Pappers avdelning i Essvik.[97] Han redovisade där arbetarnas förbitt-

ring över förbundsledningens åtgärd att enbart proklamera partiell strejk och framhöll, att det var 'tämligen svårt och är det fortfarande att övertyga arbetarna om att vi inte utan förbundets stöd och sanktion skulle besluta om omedelbar arbetsnedläggelse . . . Och vi får inte bortse ifrån att det under nuvarande situation börjar åtminstone gro bland arbetarna den uppfattningen att vi är allt för beskedliga i vårt ställningstagande.' Partimedlemmarna i Sundsvallsdistriktet hade fått hela samorganisationen där att hemställa hos förbundsledningen, att strejken måtte utvidgas. Men, fortsatte Schönning, och ställde problemet för SP:s fackliga strategi på sin spets,

vad skall vi vidtaga för åtgärder om förbundet avslår vårt krav? Vi har lojalt böjt oss och icke omedelbart gått i konflikt. Hört oss för bland arbetarna och funnit stämningen vara allmän för omedelbar strejk inom hela industrin. Om då förbundet trots detta går mot arbetarnas enhälligt uttalade önskan är det min uppfattning att vi måste ta risken att slå igen samtliga fabriker, naturligtvis inte utan fackföreningarna utan med deras stöd. Om detta icke sker kommer arbetarna icke längre att betrakta vårt parti som i något avseende olika sossepartiet och jag ser en fara i att det inte går att hålla ställningen om vi fortfarande efter den 29 går in för fortsättandet av arbetet med 12 procent lönereducering.

Schönnings skrivelse behandlades i partisekretariatet[98], där man drog upp riktlinjerna för hur Medelpads partidistrikt skulle föra den fortsatta kampen.[99] Inledningsvis förklarade man, att 'i anslutning till partiets kampkaraktär har vi inget att invända ur principiell synpunkt mot att gå i bräschen för massafabrikernas arbetare i Medelpad även i öppen kamp och trots att förbundsledningen icke påbjudit allmän arbetsnedläggelse i distriktet.' Detta innebar dock inget uppgivande av den fackliga legalismen, för senare underströk man, att den förordade strejken måste genomföras på 'organisationsmässigt sätt'. Partimedlemmarna rekommenderades att söka få till stånd ett extra sammanträde med samorganisationen i Medelpad och ställa ultimativt krav till förbundsledningen att vidta allmän arbetsnedläggelse. Som ytterligare påtryckningsmedel borde man anordna en omröstning bland de berörda arbetarna och sedan sända en deputation till Stockholm för att uppvakta förbundsledningen. Slutligen borde man ta kontakt med samorganisationerna i Ångermanland och Hälsingland för att få dem att sluta upp bakom denna linje. Men längre än så kunde partiledningen inte sträcka sig och man varnade särskilt för att 'partiet inte skall behöva ställas inför obehagliga överraskningar i anledning av den nu förordade taktiken', d. v. s. risken för att partiorganisationen i Medelpad inte kunde förhindra ett genombrytande av den fackliga legalismen.

Dessa problem löstes dock för SP därigenom att konflikten snabbt utvidgades. Den 4 mars meddelade Pappersbruksförbundet sin avsikt att sänka lönerna från och med den 21 samma månad. Samtidigt beslöt Pappers representantskap att utlysa allmän strejk, om ingen överenskommelse kunnat ingås före detta datum och om LO:s medgivande gavs. Den 17 mars framlade medlingskommissionen ett avtalsbud, som för massaindustrin innebar en sänkning av timlönen med 7 procent och för pappersindustrin med 4 procent. Förbunds-

ledningen, som inte ansåg sig kunna nå bättre resultat, utsände med tillstyrkande förslaget till omröstning. Folkets Dagblad vände sig mot medlingsbudet[100], som med stor majoritet avvisades av massaarbetarna, medan pappersarbetarnas avslagsmajoritet var synnerligen knapp.[101]

Innan förbundsledningen tog kontakt med medlingskommissionen, deltog den i ett extra sammanträde med LO:s representantskap, som uppmanade förbundet att trots den stora avslagsmajoriteten i likhet med ledningen för Sågverks godta avtalsförslaget. Landsorganisationen kunde visserligen inte förbjuda Pappersindustriarbetarförbundet att gå i strejk, men å andra sidan tänkte man inte på något sätt lämna understöd åt ett förbund, som fronderade.[102] Strand förklarade sig väl förstå LO-ledningens betänkligheter, men med tanke på den otvetydiga medlemsopinionen bland massaarbetarna ansåg han sig inte kunna handla mot denna. Däremot fann han det fullt motiverat att göra upp vid bordet för pappersbruksarbetarna, men massaarbetarnas hållning tvingade förbundsledningen att mot sin vilja utlysa strejk för hela massaområdet.

Vid ett extra sammanträde med Pappers styrelse och representantskap den 26 mars, där man fattade beslut om total strejk inom massaindustrin efter den 7 april, beklagade Johan Karlsson, att 'LO undandragit oss sitt stöd och ansåg detta utvisa, att LO helst ser att vi förlorar striden.'[103]

Per Bergman, som var närvarande vid mötet, försökte få förbundet att avstå från strejk. 'Hela denna aktion är ett ekonomiskt vanvett', förklarade LO:s sekreterare.[104] Debatten inom förbundet stod dock inte om huruvida man skulle inleda en strejk eller inte utan under vilka former den skulle igångsättas. Ett något försiktigare utformat förslag från Strands sida segrade med elva röster mot tio för Henning Carlssons förslag.

Strejken, som utbröt den 11 april, hälsades med stor tillfredsställelse i Folkets Dagblad. 'Därmed har också Pappersindustriarbetarförbundet tagit klar ställning mot den förrädiska linje LO:s ledning intagit genom sitt beslut att inte understödja pappersmassaarbetarna ekonomiskt . . . en seger för massaarbetarna vore dödsdomen över den "fackliga taktik" de reformistiska ledarna tillämpat under vinterns avtalsrörelse.'[105]

Massakonflikten, som varade fram till den 5 augusti, blev ett förödande nederlag för arbetarna. Depressionen och den stora arbetslösheten gjorde strejkvapnet mindre kännbart för motståndarna, samtidigt som LO-ledningens ställningstagande mot förbundet definitivt omöjliggjorde en framgångsrik kamp. Den senare omständigheten blev särskilt kännbar, när massafabrikerna under våren skulle lasta ut de inneliggande lagren. Pappersindustriarbetarförbundet förklarade genast massan i blockad och vände sig till Transportarbetarförbundet med en begäran om sympatiblockad. Transport avslog förbundets begäran, emedan LO-ledningen inte stod bakom konflikten, och på en direkt förfrågan till LO:s sekretariat förklarade detta, att man 'inte kunde tillråda vidtagande av några sympatiåtgärder från Transportarbetarförbundets sida.'[106]

För SP:s del återstod inte mycket annat än att protestera mot LO-ledningens politik och uppmana partimedlemmarna att i sina fackföreningar få till stånd anslag eller insamlingar till massaarbetarna, 'för att gottgöra LO:s svek.'[107] Avvisandet av önskemålet om en sympatiblockad drev Folkets Dagblad till ursinniga angrepp mot LO-ledningen. 'LO organiserar nu strejkbryteri i massakonflikten.'[108] 'Dolken i ryggen på massaarbetarna . . . Nu visar det sig att LO är en "anfallsorganisation", men riktad mot arbetarna.'[109]

SKP nöjde sig dock inte bara med protester utan arbetade aktivt för att förmå Transports lokalavdelningar att på egen hand utlysa blockad mot massautlastningen och om det inte hjälpte ingrep man med egna krafter och försökte förhindra ilastning.[110]

För SP var det otänkbart att agera självständigt utanför fackföreningarnas ram, men däremot var man inte beredd att underordna sig Transports beslut och partiet gav sitt stöd till de fackföreningar, som vägrade att befatta sig med den blockerade massan.[111] På så sätt kom avdelningarna i Söderhamn, Luleå, Härnösand och Sundsvall att bryta med förbundets linje. Detta var kanske det läge i partiets historia, där man stod närmast ett avsteg från uppslutningen bakom den fackliga legalismen. På partiets nionde kongress efterlyste Johan Karlsson en linje, 'som ligger mellan LO:s och Transports å ena sidan och sillénarnas å den andra beträffande massakonflikten.'[112] Men ingen kunde anvisa honom en sådan linje och när Transports ledning hotade de fronderande fackföreningarna med uteslutning ur förbundet, så gav SP under protest upp sitt aktiva motstånd och avdelningarna i Sundsvall och Härnösand återgick till arbetet, medan de i Luleå och Söderhamn, som dominerades av SKP, uteslöts ur förbundet.[113]

I ett brev till det fackliga utskottet i Ångermanlands partidistrikt lämnades en utförlig motivering till partiets handlingssätt.[114] Det hade, förklarade man, varit helt naturligt för partiet att ställa sig solidariskt med de transportfackföreningar, som vägrade massautlastning. Partiets linje hade hela tiden varit den att Pappers blockad skulle respekteras av de andra förbunden. Men efter uteslutningshotet stod man inför ett nytt läge, 'skall vi låta provocera oss ut ur förbundet eller avge lojalitetsförklaring och stanna kvar.' Om man fortsatte med säraktionerna i de lokala avdelningarna, så skulle en uteslutning följa. Detta skulle i sin tur medföra, att man helt förlorade möjligheten att 'slå reformisterna tillbaka'. Av den anledningen måste den begärda lojalitetsförklaringen undertecknas. Något kunde man rädda sitt ansikte genom att till protokollet anteckna sin mening, att Transport borde ha stött den av Pappers begärda sympatiaktionen, men längre än så kunde man inte sträcka sig.

Vid ett sammanträde med Pappers representantskap den 20 maj gav de socialistiska ledamöterna uttryck för all den bitterhet de själva kände gentemot LO-ledningen. 'Det ser ut som om man föresatt sig att knäcka oss och många medlemmar ställer frågan, om det är någon nytta att längre tillhöra organisationen', framhöll Erik Jansson.[115] Johan Karlsson redovisade sina upplevelser av medlemmarnas reaktioner och menade, att deras förbittring nu

var så stor, 'att man får slåss för att hålla dem kvar i organisationerna.'[116]

Kritiken av LO-ledningen avvisades av de övriga ledamöterna och flera menade, att arbetarnas förbittring till stor del kunde förklaras av den propaganda, 'som Johan Karlsson med flera fört'.[117] På ett tidigt stadium hade förbundet fått kännedom om LO-ledningens inställning, men ändå hade man varit 'stormodig nog att taga konflikten'. Denna argumentering övertygade dock inte Henning Carlsson. 'Man beklagar skallet mot LO, men det kan inte hjälpas. När man brutit två käppar och inte den tredje, stod vederbörandes prestige på spel.'[118] Henning Carlsson framförde även ett förslag om att mötet skulle uttala sitt missnöje med LO:s inställning till strejken; förslaget avvisades med elva röster mot sex.

Den viktigaste frågan på dagordningen gällde en begäran från Strands sida om att representantskapet skulle hemställa hos avdelningarna att ge förhandlingsdelegationen fullmakt att träffa en slutlig överenskommelse i massakonflikten. Som man kunnat vänta sig avvisades begäran av socialisterna, men även de övriga gick emot Strand, inte på sakliga grunder, men emedan de inte fann tiden vara mogen för ett sådant steg; medlemmarna skulle aldrig ge sitt godkännande.[119]

Förbundsledningen befann sig i en besvärlig pattställning; en uppgörelse vid bordet såg man som den enda möjligheten, men medlemmarnas och i synnerhet socialisternas motstånd omöjliggjorde för tillfället denna utväg. På ett sammanträde en månad senare sammanfattade ombudsmannen L. Em. Eriksson den LO-lojala majoritetens dilemma: 'Inom förbundsledningen ha vi en minoritet, som vi vet kommer att ställa sig vid sidan av ett beslut om uppgörelse vid bordet. Det parti de tillhöra, kommer att skicka ut direktiv till sina medlemmar vilka linjer de skola följa, oppositionen kommer att leva högt på kritiken av förbundsledningen och i värsta fall riskerar man att förbundet slås sönder.'[120] En fullständig enighet inom förbundets ledande organ vore därför en nödvändig förutsättning för en uppgörelse vid bordet.

På mötet den 20 juni deltog även LO:s ordförande Edvard Johansson, som i strejkens slutskede spelade en aktiv roll. Han uppmanade förbundsledningen att visa 'ansvarskänsla' och underteckna avtalet utan medlemmarnas hörande. Han gav SP och Folkets Dagblads rapportering kring strejken skulden för att den blivit så utdragen och svårlöst.[121] Johan Karlsson, å sin sida, avvisade helt LO-ordförandens påståenden och förnekade, att det rörde sig om en partipolitiskt bestämd konflikt. Strejken stöddes även av de socialdemokratiska arbetarna och Karlsson upprepade sin kritik över LO:s handlingssätt. Det var LO-ledningen, menade han, som borde ta ansvaret för strejkens utgång och 'inte söka vältra över det på någon viss politisk riktning.'[122]

Trots Edvard Johanssons energiska uppmaningar till omedelbar uppgörelse vägrade förbundets ledning att följa den vägen. Förutom de argument, som framfördes av Eriksson, menade flera att känslan för medlemmarnas avgörande bestämmanderätt var så starkt utvecklad att ett förbigående av denna allvarligt skulle skada förbundets och dess lednings anseende.[123] I stället be-

slöt man att återigen utsända förslaget från den 17 mars till omröstning. Om avslagssiffrorna denna gång blev mindre, kunde det tänkas att möjligheterna till en uppgörelse vid bordet blev större. Men även denna gång avvisades det av medlemmarna med klar majoritet[124] och i Folkets Dagblad varnade man eftertryckligt för att godkänna det.[125]

Inom SP:s partiledning var man emellertid inte lika enig längre om möjligheten att undvika en lönereducering. Det var inte bara Oskar Samuelsson, som gav uttryck för sin pessimism[126], utan ett par andra AU-medlemmar förordade, att partiet inte skulle binda sig mot varje slags lönereducering utan ges möjlighet att manövrera.[127] Men majoriteten inom arbetsutskottet visade än så länge ingen vilja att uppge de tidigare ståndpunkterna och var övertygad om att 'segern blir säkrare ju längre konflikten varar. Pappersarbetarna är vana vid långvarig kamp.'[128] Emil Andersson ansåg, att partiet befann sig i ett mycket gynnsamt läge och att arbetarnas flertal helt stödde partiets paroller om fortsatt kamp. Nils Flyg varnade för en reträtt. 'Förbundsledningen har saboterat konflikten. Vi måste bekämpa nederlagslinjen och lägga ansvaret där det skall ligga, på de reformistiska ledarna.'

Massaarbetarna hade visat, att de var beredda att fortsätta kampen[129], men samtidigt försämrades successivt förbundets finansiella ställning och den 17 juli var de ekonomiska tillgångarna helt tömda och konflikten måste fortgå utan strejkunderstöd. En hänvändelse till LO med en begäran om lån avvisades. LO-ledningen var beredd att bevilja lån enbart till att avveckla konflikten. Det blev allt mer uppenbart, att det inte längre fanns några möjligheter att på dessa villkor fortsätta kampen och i Folkets Dagblad kunde man finna resonemang, som utgick ifrån att nederlag var tänkbart.[130]

I slutet av juli arbetade förbundsledningen energiskt på att få strejken avslutad, men ännu var medlemmarna inte beredda att godta detta. En begäran om fullmakt för förbundsstyrelsen att träffa uppgörelse vid bordet avvisades om än med mindre majoritet än tidigare.[131] I detta läge beslöt förbundet att sammankalla representantskapet till en konferens, där även ett ombud från varje konfliktdrabbad avdelning deltog. Det var förbundsledningens förhoppning, att denna församling, som sammanträdde den 2—5 augusti, skulle ge ledningen den eftersträvade fullmakten.[132]

Dagen innan möttes förbundets ledning och Strand förordade, att man skulle fatta ett beslut om konfliktens avveckling, vilket senare skulle underställas konferensen.[133] Även de socialistiska ledamöterna erkände nu, att läget var hopplöst. 'Vi ha nu kommit in i en återvändsgränd med konflikten, kunna vi icke skaffa understöd till medlemmarna, måste det bli en uppgörelse'.[134]

När nederlaget stod klart för dem intensifierade de sitt angrepp på LO-ledningen. 'Jag vill erkänna, att ni segrat, LO tillsammans med arbetsgivarna, men jag hoppas också, att arbetarna skola förstå varför de besegrats.'[135] För socialisterna gällde det nu att kunna försvara sitt stöd för den misslyckade strejken och se till att man ensam slapp bära ansvaret för nederlaget. Att strej-

ken skulle kunna sluta i nederlag hade man aldrig förnekat, underströk Henning Carlsson, men om fackföreningsrörelsens samlade resurser kommit till användning, hade utgången kunnat bli en annan.

I ett häftigt inlägg avvisade Edvard Johansson kritiken mot LO-ledningen. 'Det är en oförsynthet utan like att ifrågasätta att inte ledningen bemödat sig om att göra det bästa . . . Ansvaret skall inte pratas bort, det skall läggas där det skall vara'.[136] Men det var inte enbart oppositionen inom förbundet som LO:s ordförande kritiserade, han vände sig även mot det flitiga tillämpandet av omröstningsförfarandet. 'Detta verkar fullständigt nedbrytande för förlikningsinstitutionens auktoritet, och kan icke få fortsätta.'

Men det väsentliga var att de socialistiska representanterna gav sitt samtycke till förbundsledningens förslag, att man från den inkallade konferensen skulle söka få fullmakt att göra upp vid bordet. Det var förvisso inte med lätt hjärta, som de tog detta steg och för att göra kapitulationen något lättare lämnade de sin anslutning enbart under förutsättning att inga pengar kunde upplånas, något som de redan visste var en omöjlighet.[137]

Socialisternas ställning försvårades ytterligare, då de dagen därpå framträdde inför den extra konferensen och det framgick, att stämningen där alls icke var upplagd för att lämna den begärda fullmakten. Flera talare från SP-dominerade avdelningar förespråkade fortsatt kamp och menade, att ett större lån skulle vara tillräckligt för att få motståndarna mjuka.[138]

I detta läge gick Johan Karlsson ifrån ståndpunkten från dagen innan och presenterade ett förslag enligt vilket ombuden skulle uppdra åt Strand att genom medlingskommissionen få till stånd nya förhandlingar och sedan själva godkänna en eventuell uppgörelse.[139] Detta var ett förslag, som förbundsledningen definitivt inte uppskattade — den hade inte avsett, att ombuden skulle vara kvar under förhandlingarna — men det antogs med röstsiffrorna 36—33.

Den socialistiska omröstningsframgången gällde dock inte frågan om fortsatt kamp utan snarare formerna för strejkens avveckling, vilka man försökte göra så godtagbara som möjligt. Följande dag tog man kontakt med partiledningen och framhöll för denna, att man ansåg strejken vara förlorad och att man i en kraftfull protest skulle 'klarlägga skulden till nederlaget', men man var helt beredd att acceptera det.[140]

Debatten om vem som bar ansvaret för nederlaget kom att prägla diskussionerna på Pappers konferens den 3 augusti. De argument, som tidigare kommit till användning inom förbundets ledning, upprepades nu inför den mer representativa församlingen. 'Vi erkänna nederlaget', förklarade Johan Karlsson. Segern hade funnits 'inom räckhåll', men med LO:s hjälp hade motståndarna segrat. Till SAP hade man kunnat anslå en kvarts miljon kronor, 'men massaarbetarna får titta i månen efter understöd. Det skola vi komma ihåg, när vi resonera om ansvaret.'[141]

Henning Carlsson var heller inte beredd att låta socialisterna ensamma bära ansvaret och han frågade förbundsledningen, varför den inte hade agerat som Sågverks ledning, om den — som den nu lät påskina — redan från bör-

jan förutsett ett nederlag. Naturligtvis visste han svaret på denna fråga. Det hade L. Em. Eriksson klargjort den 20 juni och en förklaring av samma innebörd lämnades nu av Adiels från förbundsstyrelsen.[142]

Huvudangreppet mot oppositionen riktades från Edvard Johansson i ett våldsamt inlägg. 'Kommunisternas bluffmakeri har nu genomskådats och att de haft för stort inflytande i edert förbund är en sak, som ej kan bortresoneras. Här har dessa små gluttpartier lagt sig till med later och förmyndarskap över fackföreningsrörelsen och sedan när striden misslyckats och det hela gått åt fanders, så söker man fegt skylla ifrån sig på alla upptänkliga sätt.'

Ansvaret för nederlaget lade LO:s ordförande helt på oppositionen och han klargjorde även vilka konsekvenser detta skulle få i fortsättningen; 'det förmyndarskap, som ni vill pålägga oss, det skall vi taga ifrån er, det kunna ni vara övertygade om.'[143]

Den 4 augusti ägnades åt förhandlingar inför medlingskommissionen och då konferensen samlades följande dag för att ta del av Strands rapport fick förbundsledningen fullmakt att träffa en överenskommelse på de villkor Strand presenterat. Socialisternas motstånd var brutet och beslutet träffades utan någon debatt och i det avtal, som undertecknades den 5 augusti återfanns även Henning Carlssons namn.[144]

Konfliktens efterspel

Strejken hade slutat med ett oomtvistligt nederlag för arbetarna. Det avtal, som man till slut accepterade var till och med sämre än medlingsförslaget från den 17 mars och nu inleddes diskussionen om vem som bar ansvaret för det inträffade. Förbundsledningen hade sitt svar snabbt klart.[145] Konflikten hade igångsatts under svåra konjunkturmässiga förhållanden, men den meningslösa striden hade kunnat undvikas, om medlemmarna velat 'taga de råd som såväl Landsorganisationens som förbundets ledning lämnat'. I stället hade medlemmarna följt de paroller, som 'välvilligt lämnats av oansvariga politiska sammanslutningar . . . och resultatet har ej uteblivit.' Strand överlämnade således ansvaret för den förlorade kampen på oppositionens propaganda och lät sig nöja med detta som förklaring.[146]

SP, däremot, gjorde en helt annan bedömning av strejken. Emil Andersson, som hela tiden stött konflikten, underkastade den en analys i en särskild broschyr.[147] Ibland, förklarade han där, leder inte alltid en riktigt genomförd kamp till seger. 'Klasskrafternas gruppering, ojämnt styrkeförhållande mellan klasserna, det objektiva läget o. s. v. kan mycket väl bringa även en sådan strid till nederlag'.[148] Men i det aktuella fallet hade inget av detta inträffat. Nederlaget berodde uteslutande på att massaarbetarnas motståndare fått stöd av en del arbetarledare'. 'LO-ledningen skall aldrig lyckas utplåna sitt ansvar för nederlaget'[149] fastslog Emil Andersson. LO-ledningens ansvar för nederlaget såg han framför allt i dess vägran att ekonomiskt stödja de strejkande samt av-

visandet av förbundets begäran om sympatiblockad.

Emil Andersson framhäver således främst de subjektiva faktorer, som verkade mot strejken, medan de objektiva, i den ekonomiska konjunkturen liggande svårigheterna, utelämnas. Hans analys blir således den rakt motsatta till Strands, där LO-ledningens agerande och dess betydelse för strejkens utgång inte tas upp till behandling.

SP såg nu fram emot förbundets kongress samma år, då 'räkenskapens dag' skulle stunda för dem, 'som försökt spränga klassolidariteten och bringa arbetarna nederlag.'[150] Men mot de socialistiska ledamöternas röster beslöt representantskapet, förebärande dålig ekonomi, att framflytta kongressen till obestämd tid nästa år. Folkets Dagblad såg åtgärden som en förevändning för att slippa ta del av medlemmarnas protester mot uppgörelsen.[151]

Då kongressen slutligen kom till stånd, drygt ett år efter avtalsuppgörelsen, hade mycket av den förbittrade och upphetsade stämningen kring nederlaget avtagit. SP vidhöll visserligen sin uppfattning, att ledningarna för LO och förbundet bar huvudansvaret, men medgav samtidigt, att 'det skulle vara dumt av dem som var för konflikten att frånräkna motsidans argument varje bärighet, men det är lika dumt av motsidan att kategoriskt stämpla argumenten för konflikten som rena vansinnet.'[152]

Kongressdebatten blev förhållandevis lugn och av Strand beskrevs den som 'milda västanfläktar gentemot den storm som tidigare framförts från oppositionens sida'.[153] De tidigare redovisade argumenten återkom fast nu i mindre tillspetsad form. Flera socialdemokratiska talare ville inte ensidigt kritisera dem, som tidigare gått in för strejken utan önskade bara, att dessa nu ville inse sitt misstag och inte beskylla andra.[154] De socialistiska ombuden fortsatte att framhålla LO:s agerande som huvudanledning till nederlaget,[155] men de intog en påtagligt defensiv hållning.[156] Nederlaget hade följts av dåliga lokala uppgörelser och på kongressen reagerade socialisterna emot att ansvaret för strejken enbart lades på dem. Det var, hävdade man, inte bara socialister, som varit för strejken.[157] Stämningen på kongressen var uppenbarligen inte gynnsam för de socialistiska ombuden, som inte ens framlade något förslag till misstroendevotum mot förbundsledningen.

Den räkenskapens dag, som Folkets Dagblad sagt sig vänta på, kom nu i stället att riktas mot socialisterna. När valberedningen framlade sitt förslag till nytt representantskap, återfanns ingen av de tidigare fyra socialistiska ledamöterna däri. Avgörande för detta beslut hade inte varit de fyras personliga kvaliteter, utan man lämnade en politisk motivering för deras uteslutning. 'Ledningen för en facklig organisation måste ha en homogen sammansättning och vara obunden av partipolitiska linjer.'[158] Detta öppna erkännande väckte förbittring hos socialisterna. 'De kamrater, som nu skola utestängas från ledningen ha icke brutit några stadgar eller uppträtt illojalt utan skola ut därför att de icke tillhöra den socialdemokratiska partifållan.'[159] Socialisterna hade stött och arbetat för en strejk, som av flera skäl, utanför deras egen kontroll, hade lett till ett fullständigt nederlag. Nu fick de betala priset för detta i form

av minskat inflytande inom förbundet[160] och förlusten av allt inflytande inom förbundets ledning.[161] Det slutgiltiga resultatet av massakonflikten blev således att socialdemokraterna ytterligare stärkte och befäste sin ställning inom förbundet på oppositionens bekostnad.

Förbunds- och LO-ledningens angrepp mot SP förutsatte att förbundets medlemmar var osjälvständiga offer för oppositionens påverkan utan förmåga att självständigt ta ställning till förhandlingsfrågorna. Att denna syn innebär en grov förenkling säger sig självt. SP:s starka ställning inom förbundet måste i stället ses som ett uttryck för den utbredda radikalismen bland pappers- och massaarbetarna. SP:s krav på omfattande kampinsatser var dessutom inte alltid ett troget återgivande av uppfattningen hos många av förbundets radikalaste medlemmar. Vi har sett, att partiet vid flera tillfällen hamnade mellan en radikalare medlemsopinion och förbundsledningen och att man i stället för att — som den fackliga ledningen hävdade — verka pådrivande intog en modererande hållning. Genom att ständigt sluta upp bakom den fackliga legalismen förmådde man arbetarna — som ofta upprördes av förbundets tvehågsna handlande och LO-ledningens åtgärder mot de strejkande — att följa ledningens beslut. Det är lätt att se vilka konsekvenserna hade blivit för förbundet, om SP försökt tillämpa kampmetoder liknande SKP:s. Inom förbundsledningen framstod visserligen SP som ansvarigt för strejken, men det vore för en bedömning av partiets insatser mer rättvisande att framhävda den betydelse det hade för förbundets sammanhållning och för förbundsledningens möjlighet att mot en omfattande medlemsopposition få sina beslut genomförda och accepterade.

DAC — enhetsfront med förhinder

Sedan LO-ledningen slagit ned Enhetskommittén hade SP berövats möjligheten att kunna organisera sina fackligt anslutna medlemmar och sympatisörer och samtidigt ha dem kvar inom fackföreningsrörelsen. Ett dylikt försök att utmana den socialdemokratiska dominansen hade av LO-ledningen förklarats för oförenligt med LO:s stadgar. För SKP behövde detta inte nödvändigtvis leda till att man upphörde med en sådan aktivitet[162], för SP var detta en självklarhet. Ändå kvarstod behovet av att på något sätt få till stånd en samling av partiets anhängare inom fackföreningsrörelsen. Mot bakgrunden av partiets erfarenheter av Enhetskommittén är det uppenbart, att en sådan samling inte fick utmärkas av någon organisatorisk fasthet och att dess ambitionsnivå i förhållande till Enhetskommitténs måste kraftigt sänkas. Därmed är också förutsättningarna givna för den organisation, som under 30-talets första år skulle försöka fylla denna funktion, De Arbetslösas Centralkommitté, DAC. I det följande skall jag undersöka DAC:s verksamhet för att försöka belysa två viktiga företeelser: innehållet i SP:s kamp för de arbetslösas intressen samt villkoren för en traditionell enhetsfrontspolitik under 30-talets första år.

DAC hade uppstått sommaren 1928 som en följd av en uppmärksammad SAC-blockad mot ett järnvägsbygge på sträckan Ulricehamn—Jönköping, då detta var planerat att utföras i Arbetslöshetskommissionens regi. För att blockaden skulle hävas fordrade SAC avtalsenliga löner. Senare övergick kritiken till en protest mot hela AK-systemet.[163] SKP slöt upp bakom blockaden och tillsammans med syndikalisterna bildades DAC, vars främsta uppgift var att samla in pengar till dem, som vägrade ta befattning med det blockerade arbetet och som därigenom gick miste om sina arbetslöshetsbidrag.[164]

Efter sprängningen av SKP hade kominternpartiet inget inflytande inom DAC, som kontrollerades av SAC och SP. Syndikalisterna John Andersson och Elis Karlsson innehade posterna som ordförande respektive sekreterare, medan SP:s intressen bevakades av Emil Andersson och kassören Fritz Sköld.

Eftersom blockaden, som saknade LO:s stöd, inte kunde upprätthållas, började SAC kring årsskiftet 1929/30 förbereda en upplösning av DAC.[165] Motstånd mot upplösningen kom dock från SP:s sida. I stället för att upplösa DAC borde verksamheten för tillfället frysas ned och tillgångarna fonderas till hösten samma år.[166] Syndikalisterna gick med på den av SP föreslagna lösningen[167] I september möttes man igen och beslöt att senare samma år sammankalla en arbetslöshetskonferens till Stockholm samt för detta ändamål anslå 2 000 kronor.[168]

Inom SP hade meningarna varit delade om vilken form, som var den lämpligaste för DAC:s aktion.AU-ledamoten Carl Bergström fann det tillräckligt med en av DAC utsedd deputation, som uppvaktade regering och LO. Denna skulle få större propagandavärde än en konferens, som riskerade att bli ihjältigen. Men framför allt skulle en sådan aktion utestänga kommunisterna, som annars 'kan värva proselyter på konferensen; det finns så många förtvivlade arbetslösa'.[169] Bergströms farhågor delades dock inte av partiledningens flertal. Emil Andersson, t ex, menade, att partiet skulle få en god uppslutning på konferensen. 'Sillénarna kan inte förrycka en dylik konferens. De kan inte ens bli så starka som syndikalisterna var på föregående kongress.'[170] På ett förslag av Kilbom beslöt man dock att gå in för både konferens och deputation, vilket också SAC accepterade.

Den 8 oktober offentliggjordes i Folkets Dagblad en inbjudan till 'Det arbetande folkets aktionskonferens'. I det manifest, som utarbetats av Emil Andersson, Arvid Olsson och John Andersson[171] angavs som konferensens huvudfrågor bl a kampen mot AK-systemet, krav på arbetsfördelning med lönekompensation och obligatorisk arbetslöshetsförsäkring.[172] Inbjudan riktades till alla fackföreningar, lokala samorganisationer (LS) samt nödhjälps- och arbetslöshetsföreningar. Samtidigt igångsatte Folkets Dagblad på nyhets- och ledarplats ett omfattande propagandaarbete för DAC:s konferens, varvid organisationen genomgående framställdes som helt oberoende av varje politiskt parti.[173]

Under förberedelserna för konferensen bemödade sig både SAC och SP om att nedtona skiljaktiga åsikter. I fråga om arbetstidsförkortningen hade

SAC föreslagit 6 timmar och SP 7. För att undvika kontroverser föredrog man att mer ospecificerat uttala sig för arbetstidsförkortning. SAC hade vidare med en viss skepsis betraktat förslaget om obligatorisk arbetslöshetsförsäkring, en paroll med en för SAC alltför politisk karaktär. Men eftersom detta krav var ett viktigt inslag i SP:s dagsprogram hade syndikalisterna gett vika på den punkten.[174]

Samarbetet mellan de båda organisationerna förflöt således alldeles utmärkt. Hotet mot konferensens framgång kom i stället från två andra håll. Strax efter den planerade konferensens offentliggörande hade LO bestämt vänt sig mot den. I Fackföreningsrörelsen skrev Sigfrid Hansson, att den inte kunde bli 'någonting annat än en kopia av de av kommunisterna tidigare anordnade "enhetskonferenserna".'[175] LO-sekretariatet utsände ett cirkulär nr 703, som anklagade DAC för att 'operera vid sidan om den legitima, ansvarskännande arbetarrörelsen'.[176] Man avrådde fackföreningarna att sända ombud och genom att jämställa den med Enhetskommittén antydde man möjligheten av disciplinära motåtgärder mot de fackföreningar, som tänkte delta.

Folkets Dagblad tillbakavisade angreppen med att konferensen uteslutande skulle befatta sig med arbetslöshetsfrågor och inte med ställningstagande till frågor, som rörde kommunism eller socialdemokrati.[177] Cirkulär 703 bemöttes mycket energiskt. 'Den gränslösa fräckheten i påvarnas försök att slå sönder arbetarnas alla strävanden att skaka av sig nödbyråkratins ok . . . synes dock äntligen vara på väg att öppna ögonen hos arbetarna'.[178] Kritiken mot LO-ledningen avstannade dock snart, då det visade sig att den inte tänkte ingripa mot de fackföreningar, som ämnade delta i konferensen.

Den andra kraft, som kunde hota konferensen, utgjordes av SKP och vi har redan sett, att SP var väl medvetet därom. Här skall ännu ett vittnesbörd lämnas som visar, hur SKP:s närvaro påverkade utformningen av konferensen. SP-ledningen övervägde att låta DAC-manifestationen avslutas med ett stort utomhusmöte med de arbetslösa för att ge större offentlighet och eftertryck åt konferensen. Men då alla sådana planer strandade på risken att kommunisterna skulle kunna 'ta över' ett sådant möte, tvingades man avstå därifrån.[179] I Folkets Dagblad riktades vidare flera indirekta men för kommunisterna tydligt avsedda uppmaningar att inte föra in partiskiljande frågor på konferensen.[180]

Då konferensen öppnades den 13 december i Folkets Hus hade ombud valts från 12 FCO, 70 fackföreningar, 154 LS samt 30 arbetslöshetsföreningar och 154 valda ombud var närvarande, vilka sades representera cirka 100.000 arbetare.[181]

Konferensen inleddes med att Albert Jensen och Edoff Andersson höll var sitt anförande. Jensen behandlade arbetslöshetens samband med den kapitalistiska rationaliseringen och krävde en generell förkortning av arbetstiden för att bereda de arbetslösa plats i produktionsprocessen.[182] Detta var vidare ett krav som det av socialistiska skäl och solidaritetsskäl var berättigat att ställa på dem, som ännu hade arbete. 'Genom de arbetslösas inflyttande på ar-

betsplatsen skapas den klassens sammanhållning, som är nödvändig för arbetareklassens framgångsrika kamp mot kapitalismen.' Edoff Andersson tog i sitt tal upp statens arbetslöshetspolitik och arbetslöshetsförsäkringen. Han vände sig först mot AK-systemet, vilket han beskrev som 'ett väl utstuderat system för samhällets utsugning av de arbetslösa.'[183] De arbeten, som föll under AK, var nämligen produktiva och ekonomiskt bärige. Men genom att de utfördes i AK-regi hade en medveten lönenedpressning ägt rum och Edoff Andersson fordrade ett slut på denna politik och krävde, att arbetena skulle utföras till den öppna marknadens löner. Slutligen begärde han i sitt anförande en obligatorisk arbetslöshetsförsäkring att betalas av industrin och staten.

Därefter föredrogs ett förslag till uttalande från DAC, vilket skulle ligga till grund för konferensens kommande överläggningar.[184] I detta berördes ånyo de problem, som redan Jensen och Andersson tagit upp. Så t ex upprepades kravet på arbetstidsförkortning men nu med ett viktigt tillägg. Ett centralt krav vid en förkortning utgjordes av lönekompensation. Men en arbetstidsförkortning godtogs även där en sådan kompensation icke omedelbart kunde uppnås.[185] Genom att skillnaden mellan arbetande och arbetslösa upphörde ansågs arbetarklassens möjligheter öka att tillkämpa sig bättre villkor. Uttalandet avslutades så med några av de för DAC:s verksamhet karaktäristiska kraven; förkortning av arbetstiden och fördelning av arbetstillfällena; AK måste avskaffas samt arbeten ordnas med avtalsenliga löner[186]; krav på omedelbart genomförande av en obligatorisk arbetslöshetsförsäkring.

Vid konferensens öppnande hade Emil Andersson dragit upp riktlinjerna för dess arbetssätt och därvid speciellt varnat för försök att 'förvandla konferensen till en uppgörelse mellan olika fackliga och politiska riktningar inom arbetarrörelsen' samt uppmanat ombuden att uteslutande begränsa sig till frågor, som föll under konferensens huvudtema.[187]

Ingen av dessa förhoppningar kom dock att infrias. I stället präglades den efterföljande debatten till stor del av motsättningarna mellan kommunister och övriga deltagare. De förra bildade en fraktion med 26 medlemmar, som i en rad inlägg vände sig mot DAC:s förslag till uttalande.[188] De flesta av kommunisternas inlägg präglades av den tredje periodens fackliga linjer och framfördes ofta i rent demonstrationssyfte. En sympatiförklaring för kommunister, som uteslutits ur sina fackföreningar till följd av deltagande i aktionskommittéer, kunde inte gärna väntas få stöd från aktionskommittéernas kanske skarpaste kritiker. Däremot lyckades de nästan redan i konferensens början få till stånd en spricka mellan SP och SAC. Förmodligen i detta syfte begärde John Lager konferensens tillstånd att få föredraga ett sympatiuttalande för Sovjetunionen. SP kunde inte gärna avvisa ett sådant förslag och det antogs med 49 röster mot 42.[189] Från SAC väckte detta häftigt motstånd och inför ett hot från John Anderssons sida, att SAC i så fall skulle kräva ett uttalande för fängslade syndikalister i Sovjetunionen beslöt man hänskjuta uttalandet till redaktionskommittén, där det i vederbörlig ordning begravdes.

Konferensdiskussionen kom således minst av allt att kännetecknas av den

enighet, som SP önskat. Visserligen kunde inte minoritetsfraktionen påverka utgången av konferensen. Med 113 röster mot fraktionens 26 beslöt man antaga redaktionskommitténs förslag till resolution, som i allt väsentligt överensstämde med DAC:s.[190] Men den enighet, som SP sett som en förutsättning för aktionens framgång hade uteblivit och i stället hade splittringen av vänsterkrafterna trätt i dagen.[191]

Mot slutet av konferensen tillsatte man en 20-mannadelegation, som skulle uppvakta regeringen, LO och SAC.[192] Denna 'massdeputation', vars aktivitet markerade konferensens avslutning, uppsökte den 15 december först SAC, där dess sekreterare John Andersson tog emot. Eftersom han samtidigt ingick i DAC:s ledning, var hans stöd åt konferensens paroller inte direkt överraskande. Senare på dagen uppvaktade man LO:s ordförande Edvard Johansson, som dock intog en betydligt kärvare attityd gentemot deputationen. Han avvisade alla utfästelser, men lovade att framföra konferensens paroller till sekretariatet. Statsminister Ekman, slutligen, förklarade sig väl förstå de arbetslösas problem, men han kunde inte utlova något i enlighet med de uppvaktandes önskemål.

Därmed var Det Arbetande Folkets Aktionskonferens avslutad och den verkliga svagheten i DAC avslöjades nu. De kampparoller, som antagits, var förvisso uttryck för DAC:s inställning eller mer exakt för SAC:s och SP:s, men DAC i sig själv hade ingen möjlighet att verka för kravens genomförande. Den nya ledning, som tillsattes[193] saknade en självständig massbasis. Det fanns lokalorganisationer, men utanför Stockholm tycks ingen egentlig aktivitet ha förekommit. Kampen för DAC:s paroller blev i stället en angelägenhet för de båda organisationer som skapat DAC. En del av organisationernas normala politiska arbete kom således att utföras i DAC:s namn.[194]

Motsättningarna inom DAC

Det skulle dröja mer än två år, innan DAC samankallade till nästa lika stora konferens, men det innebar inte, att organisationen under tiden var passiv eller oföränderlig till sin karaktär. Verksamheten var särskilt intensiv i Stockholm; under 1931 och 1932 anordnades konferenser, möten, demonstrationer och uppvaktningar, där kända socialister och syndikalister framförde sina och DAC:s krav.[195]

Under dessa år fortsatte konflikten med SKP. På samma sätt som förekomsten av två partier, vilka båda kallade sig kommunistiska, bidrog till att skapa förvirring bland arbetarna, så upprepades detta förhållande, vad gällde kampen för de arbetslösa. Under 1931 utkom således en ny tidning med namnet Svältkriget, som först förklarade sig vara 'kamporgan för de Arbetslösas Föreningar'[196] men som senare blev huvudorgan för den likaledes nybildade De Arbetslösas Centralorganisation, som dessutom använde förkortningen DAC.[197] Så snart det ursprungliga DAC sammankallade en konferens, kunde

man räkna med att kommunisterna gjorde detsamma och gärna förlade sin i omedelbar närhet av DAC:s.[198]

Detta innebar dock inte, att kommunisterna upphörde att bevista DAC:s möten. På en konferens i februari 1932 inträffade återigen en direkt konfrontation mellan dem och SAC/SP, där de senares verksamhet fördömdes. 'Så länge ledamöterna i DAC taga löner av arbetarna och inte själva ha prövat arbetslöshet veta de intet om denna, de äro förrädare.'[199] I en mer substantiell anklagelsepunkt hävdades, att DAC framför allt var ett instrument för att slå sönder De Arbetslösas Förening i Stockholm, ett påstående som ingalunda var ogrundat. Konferensen beslöt nämligen att utse en Stockholmsdistriktets Arbetslöshetskommitté, som i 'intim kontakt med de fackligt-ekonomiskt organiserade arbetarna' skulle föra kampen för de arbetslösas intressen och för detta ändamål söka åstadkomma samarbete med FCO, LS och fackföreningar. Denna organisation var uppenbarligen tillkommen för att motarbeta De Arbetslösas Förening i Stockholm, där kommunisternas inflytande länge oroat SP.[200] SKP:s agerande mot DAC var således inte enbart bestämt av rena demonstrationssyften; man upplevde, delvis med rätta, DAC som en organisation riktad mot sig själv.

Allvarligare än dessa motsättningar var dock den spricka, som uppstod mellan SP och SAC och som under 1932 slutade med att SAC lämnade organisationen. För att ett samarbete mellan två olika politiska riktningar inom ramen för en organisation av DAC:s typ skall ha någon utsikt att lyckas, krävs det uppenbarligen, att ingen riktning anser, att den andra tillskansar sig otillbörliga fördelar. Inom SP hade man inte varit helt övertygad om att det egna partiet haft mest att vinna på DAC:s verksamhet.[201] Men man bedömde samarbetet med syndikalisterna som så värdefullt, att partiet i det längsta undvek att utnyttja DAC för uppenbart egna politiska syften.[202]

Bakgrunden till motsättningarna tycks ha varit ett förbiseende inom SP:s partisekretariat senhösten 1931. Inför ett möte med DAC hade Emil Andersson utarbetat ett förslag till uttalande, som godkändes av partisekretariatet efter en något flyktig kontroll. Förslaget antogs sedan av DAC, men när det återsändes till partiet för publicering i Folkets Dagblad, upptäckte man, att det på väsentliga punkter skilde sig från partiets linje, varför man kom i den obehagliga situationen att inte kunna offentliggöra ett eget uttalande.[203] Man var medveten om att detta skulle försämra förhållandet till syndikalisterna, men man valde hellre den vägen än att ta risken av att ansluta sig till en linje, som ansågs besläktad med SKP:s.[204] Genom detta intermezzo hade ett påtagligt partiintresse påverkat utformningen av en DAC-aktion och en viss misstro hade uppstått mellan organisationerna.

På ett möte med arbetsutskottet den 30 mars 1932 tog SAC upp frågan om fortsatt samarbete med DAC till behandling.[205] Från en av ledamöterna, Sigfrid Stenberg, hävdades, att detta borde avbrytas, då det var 'uppenbart att Kilbomskommunisterna utnyttjar DAC för att främja sina politiska syften och för närvarande allt tyder på att verksamheten bland de arbetslösa under Cen-

tralkommitténs auspicier kommer att av detta parti utnyttjas för sommarens och höstens valagitation'.

Stenbergs förslag besvarades av de närmast berörda, John Andersson och Elis Karlsson, vilka delvis gav honom rätt. Karlsson framhöll således, att man under de senaste månaderna 'förlorat övertaget något' och var inställd på en avveckling av samarbetet. Även John Andersson var inne på samma linje, men ville avvakta. Däremot höll han inte helt med om Stenbergs beskrivning av SP:s agerande inom DAC. Han ansåg således, att huvudkommittén behållit en oberoende ställning och särskilt framhöll han, hur både Emil Andersson och Arvid Olsson intagit en oberoende linje. Grunden till hans missnöje låg i stället i Stockholmskommitténs uppträdande, 'som inte varit vuxen sitt uppdrag'. Framför allt åberopade han en konferens och demonstration i Stockholm den 28 februari tidigare samma år, som han inte fann vara 'i överensstämmelse med våra principer'.[206] Det fanns således ingen anledning att demonstrativt lämna kommittén utan han föreslog, att 'kommittén på ett snyggt sätt skulle avvecklas om SAC:s representanter ansåg att densamma utnyttjades till politisk propaganda.'

Visserligen godkände arbetsutskottet denna mildare skrivning, men i realiteten hade SAC därmed lämnat DAC, även om det formella och offentliga beslutet därom meddelades på syndikalisternas kongress i september.[207] DAC hade således plötsligt blivit en enhetsfront med bara en medlem, SP ensamt. Trots denna utveckling ville inte SP upplösa DAC. Även om SAC utträtt, så ansåg man sig kunna räkna med stöd från de flesta av SAC:s medlemmar. Partiledningen beslöt därför att rekonstruera DAC:s ledning och låta Gustav Gustavsson överta John Anderssons ordförandepost.[208] På en direkt förfrågan lät som väntat den tidigare sekreteraren, Elis Karlsson, meddela, att han vare sig ville ta ansvaret för DAC:s beslut eller än mindre kvarstanna som ledamot.[209]

Slutfasen

DAC hade förvandlats till en organisation, som helt stod under SP:s kontroll, men partiet föredrog fortfarande att agera i dess namn. Sedan ledningen rekonstruerats utsände den en inbjudan till alla fackföreningar, LS samt nödhjälps- och arbetslöshetsföreningar att skicka ombud till en Arbetarklassens Rikskonferens i Stockholm den 14 och 15 januari 1933.[210] Konferensens huvudfrågor skulle gälla krav på en effektiv arbetslöshetsförsäkring under 1933 års riksdag, avskaffande av AK-systemet samt val av en massdeputation för att uppvakta den socialdemokratiska regeringen.

Konferensen bevistades av 214 ombud av vilka 118 var socialister, 13 syndikalister, 8 socialdemokrater, 20 partilösa och 55 kommunister.[211] Dessa sades representera 105.000 arbetare fördelade på 6 FCO, 52 fackföreningar, 6 LS, 11 verkstadsklubbar, 2 fristående fackföreningar samt inte mindre än 75

nödhjälps- och arbetslöshetsföreningar.[212] Till skillnad från den föregående konferensen hade således antalet arbetslösa representanter kraftigt ökat, samtidigt som SAC-representationen gått ned.

Mot bakgrunden av SP:s erfarenheter från den förra konferensen beslöt man denna gång visa större tillmötesgående gentemot SKP:s fraktion för att därigenom förhindra demonstrativa säraktioner, i redaktionskommittén lät man nämligen invälja kommunisternas fraktionsledare, riksdagsman Hilding Hagberg.

Konferensens huvudanföranden hölls av August Spångberg och Gustav Sjöström. Den förre underströk i sitt tal, att en fullständig lösning av arbetslöshetsfrågan endast kunde ske genom en socialistisk planhushållning. Men 'idag gäller det dock dagskravet, en hjälp, som gör det möjligt för de arbetslösa att leva som människor.'[213] Som konkreta krav uppställde han bl a arbetstidens förkortning, exportkrediter till Sovjetunionen och sänkning av pensionsåldern. 'Det mest effektiva för dagen är dock en arbetslöshetsförsäkring, som tillförsäkrar alla arbetslösa full försörjning och vars omkostnader helt betalas av staten och arbetsköparna.' Med undantag för kravet på exportkrediter hade de andra redan figurerat i DAC:s tidigare aktioner. Detsamma gällde Gustav Sjöströms tal, där kravet på AK:s slopande ånyo restes tillsammans med kravet på avtalsenliga löner för offentliga arbeten.[214]

Därefter presenterades i DAC:s namn ett långt förslag till uttalande, som avslutades med att man i sex punkter konkretiserade sina krav och uppmaningar;

att med kraft medverka till AK-systemets fullständiga likvidering och ersättande med statliga och kommunala arbeten med avtalsenliga löner;
att kämpa för att en effektiv arbetslöshetsförsäkring genomföres vid 1933 års riksdag, vilken bereder alla arbetslösa understöd, säkerställande en dräglig existens;
att verka för en förbättring av folkpensioneringen så, att pensionen ger möjlighet för pensionären att leva drägligt därpå, samt att pensionsåldern sänkes från nuvarande 67 till 60 år;
att kämpa för tvångslagens mot fackföreningarna avskaffande, tillika med alla övriga klasslagar;
att verka för höjd progressivbeskattning och höjning av det bevillningsfria avdraget;
att kämpa för en förkortad arbetstid, därmed möjliggörande att arbetslösa åter dragés in i produktionsprocessen.[215]

När sedan konferensdeltagarna inledde diskussionen kring det framlagda förslaget framkom motsättningarna mellan SP och kommunisterna. Stämningen var dock en helt annan denna gång. Minoritetens inlägg och kritik var i flesta fall mindre demonstrativa och framfördes på ett sätt, som undvek att medvetet skärpa motsättningarna.[216] I sin kritik efterlyste man framför allt större konkretion av hur parollerna skulle genomföras, samtidigt som man betonade vikten av utomparlamentariska metoder.[217] Deras uppträdande var vidare inte helt enhetligt; medan Set Persson framhöll, att 'arbetsfördelning utan åtföljande lönekompensation är ingen kamplinje sett ur klassynpunkt',[218] så förklarade sig Hagberg kunna acceptera en sådan linje 'i sådana fall där en

större styrka skulle bli utan arbete'.[219] Denna attitydförändring, sammanfattad i Hagbergs uppmaning, att 'vi skall bortse från vad som skiljer oss och förenas i de krav som är gemensamma, 'avspeglade en tydlig taktisk omorientering.

Förutom DAC:s förslag hade redaktionskommittén vid utarbetandet av sitt resolutionsförslag att ta ställning till en mängd andra uttalanden, som framställts av konferensen, men i allt väsentligt hade man byggt på DAC:s framställning. Helt naturligt hade redaktionskommittén inte kunnat enas om detta förslag, utan Hilding Hagberg hade utarbetat ett alternativt förslag, som dock till stora delar var identiskt med DAC:s. Hagbergs ändringsförslag inskränkte sig till ett krav på riksdagen att till de arbetslösa utbetala en vinterhjälp på femtio kronor. Han kunde vidare inte godkänna, att man accepterade arbetsfördelning utan lönekompensation i en offentlig resolution. Även om kravet ofta var omöjligt att genomföra fick detta icke öppet medges.

Vid omröstningen om de båda förslagen visade sig fraktionsgränserna vara relativt stabila; redaktionskommitténs förslag erhöll 128 röster och Hagbergs 57. Konferensen avslutades sedan med att man valde en 15-mannadelegation, som dagen därpå uppvaktade Gustav Möller och presenterade konferensens beslut. DAC:s gamla ledning, som enbart bestod av SP-medlemmar, omvaldes, men utvidgades nu med en socialdemokrat, Gustav Fröling och en partilös, Edvin Fahlström.[220] Dessutom bemyndigades Stockholms LS att senare själv få utse en ledamot.

Då SP:s ledning behandlade resultatet av konferensen uttryckte alla sin stora belåtenhet med densamma.[221] Den betecknades som den bästa DAC någonsin hållit och alla var helt inställda på att försöka förverkliga och sprida de paroller, som konferensen antagit. Till partiets kommuner utsände man således direktiv om hur dessa skulle bedriva arbetet för DAC.[222] I alla massorganisationer, där partimedlemmar ingick, skulle de försöka få till stånd uppslutning bakom parollerna samt fördömanden av kominternkommunisternas uppträdande. Vidare ålades partimedlemmarna att i sina organisationer, framför allt de fackligt-ekonomiska, söka utvinna ekonomiska anslag till DAC. Nu betonade man också den direkta fördelen för partiet därav. 'Genom praktiskt och uppoffrande arbete för de arbetslösa i kamp mot de kommunala myndigheterna och fattigvårdsbyråkratin vinner vi de arbetslösa för DAC samt för vårt parti.' Vidare drog partiledningen upp riktlinjerna för hur DAC i samband med riksdagsbehandlingen av arbetslöshetsförsäkringsfrågan skulle ställa sig i spetsen för omfattande lokala demonstrationer och möten för att skapa en opinion för DAC:s krav.

Av den omfattande aktivitet, som här hade planerats, blev det dock intet. Konferensen i januari 1933 blev DAC:s sista stora offentliga manifestation. Sedan partiledningen tagit ställning till dess resultat försvinner DAC från arbetsutskottets dagordning. Sista gången organisationen gör sig offentligt påmind sker med utgivandet av ett tillfällighetstryck, Folkets Midsommar 1933, som bl a innehåller en artikel av Emil Andersson med angrepp mot den socialdemokratiska regeringen för att den inte har avskaffat AK-systemet.[223]

DAC:s huvudproblem vid denna tid tycks ha varit av ekonomisk art. Detta framgår av att man inte ens haft råd att trycka konferenshandlingarna och organisationen var redan belastad med stora skulder.[224] I likhet med Enhetskommittén tycks DAC ha upphört med sin verksamhet utan att något formellt beslut därom fattats eller ens förberetts i SP:s arbetsutskott, men till skillnad från upplösningen av Enhetskommittén, vilket betingades av politiska faktorer, var i DAC:s fall således de ekonomiska avgörande.

DAC:s historia är av intresse, kanske inte så mycket för vad den åstadkom, som för den belysning den ger av svårigheterna för SP att återuppliva en traditionell kommunistisk enhetsfrontspolitik. En jämförelse med Enhetskommittén antyder de väsentligaste problemen. Enhetskommittén hade försökt bygga upp en massbasis organiserad på grundval av anslutning till dess paroller och med en organisatorisk anknytning från lokala fackföreningar. Detta hade lett till en nationell aktivitet i kommitténs namn, men genom LO-ledningens ingripande mot denna typ av verksamhet var för alltid tanken på en sådan enhetsfront utesluten för SP. Man kunde aldrig vara säker på att inte LO-ledningen skulle finna den oförenlig med LO:s 'stabilitet och arbetsduglighet'.[225]

DAC som organisation bestod i huvudsak bara av den i Stockholm befintliga ledningen, vars verksamhet inskränktes till anordnande av konferenser och utsändandet av paroller och talare. Den konkreta kampen för dessa paroller måste däremot genomföras av respektive organisation, även om detta kunde ske maskerat, i DAC:s namn. DAC:s beskedliga uppbyggnad befriade den visserligen från allvarligare angrepp från LO-ledningen, men man betalade det till priset av dess arbetsduglighet.

Ett annat problem sammanhängde med förekomsten av två kommunistiska partier, båda väl förtrogna med enhetsfrontstaktiken. Enhetskommittén hade åtminstone i så måtto varit enhetlig, att inga öppna motsättningar visades inom dess ram. När så inträffade blev hela idén en orimlighet; två enhetskommittéer var en parodi på grundtanken. Men detta var ett problem, som ständigt hemsökte DAC. Alla paroller om enhetlig kamp för de arbetslösa fick något overkligt över sig, när de ständigt ledsagades av, ofta förbittrade, kontroverser över vilken grundval denna enhetlighet skulle åstadkommas på. Med en splittrad kommunistisk rörelse och en fackföreningsledning, som var beredd att energiskt bevara den socialdemokratiska dominansen inom LO var det ingen gynnsam tid för enhetsfrontspolitik.

Kampen mot de antifackliga lagstiftningsförsöken 1934

Perioden 1928—38 är av central betydelse för den svenska fackföreningsrörelsens utveckling. Vägen från arbetsdomstolen till Saltsjöbadsavtalet markerar uppkomsten av viktiga såväl statliga som inomorganisatoriska mekanismer,

som begränsade den fackliga rörelsens handlingsfrihet.[226] Denna antifackliga verksamhet kan indelas i två faser: den första sträcker sig fram till och med riksdagen 1935 och präglas av direkta statliga interventioner och interventionsförsök[227]; den andra utmärks av att de berörda huvudorganisationerna själva påtager sig den statliga tvångsmaktens uppgifter.[228] I detta sammanhang skall vi se, hur SP utformade sin kamp mot den antifackliga lagstiftningen mot slutet av den första fasen.

1929 hade den dåvarande högerregeringen tillsatt en utredning, som skulle undersöka möjligheterna att skydda s k tredje man vid arbetskonflikt. Utredningen, som blev klar mot slutet av 1933, visade sig gå betydligt längre än så: förslaget upphöjde vissa grupper av strejkbrytare till tredje man och kriminaliserade vissa traditionella kampformer som bojkotter och blockader samt även uppmaning därtill.

LO avvisade utredningens förslag men tog inte principiellt avstånd från statens rätt att lagstiftningsvägen ingripa i fackföreningsrörelsens angelägenheter. Redan detta erkännande innebar en ändrad inställning, men den största åsiktsförändringen svarade ändå det socialdemokratiska partiet för. Från att 1928 ha vänt sig mot varje försök till statlig reglering av den fackliga verksamheten kan man nu utan överdrift påstå, att SAP spelade en pådrivande roll för att få LO att ändra uppfattning i positiv riktning.[229]

På våren 1934 tillsatte regeringen en ny utredning, 13-mannakommissionen, som fick i uppgift att omarbeta Bergendals förslag. Några av de mest frånstötande inslagen försvann visserligen, men samtidigt skedde en långtgående utvidgning av det reglerade området. En facklig organisation skulle således inte få inleda konflikt utan en veckas varsel och utan godkännande av den fackliga centralorganisationen; för att ö h t bli 'stridsbehörig' måste huvudorganisationerna i förväg deponera ett belopp hos länsstyrelserna.

LO ansåg sig inte heller kunna acceptera detta förslag men upprepade sin positiva inställning till statlig lagstiftning som sådan. Regeringen hade varken möjlighet eller vilja att under vårriksdagen 1934 föra ut förslaget som proposition och trots de borgerligas ursinniga kampanj för en omedelbar lagstiftning[230] eller, om inte, inkallandet av en urtima riksdag under hösten, uppsköts det statliga ingripandet till riksdagen 1935.

På hösten 1934 var läget således ganska oklart; regeringen och LO hade tillkännagivit sin principiella anslutning till statlig facklig lagstiftning, men till följd av LO:s motstånd mot de aktuella utredningarnas konkreta utformning kunde man vänta sig modifieringar i den kommande propositionen, även om det var oklart, hur långt dessa skulle sträcka sig.

SP:s inställning till de planerade lagstiftningsåtgärderna var liksom SKP:s och SAC:s oförbehållsamt avvisande. I ett par broschyrer, som Emil Andersson författade, finns partiets inställning sammanfattad.[231] De föreslagna åtgärderna sågs mot bakgrunden av den reaktionära utvecklingen i Tyskland och Österrike och beskrevs som ett 'dråpslag mot de fackliga organisationerna'.[232] I kritiken mot Bergendal inriktade man sig särskilt på utvidgningen av tredje-

mannabegreppet till att omfatta, vad som tidigare betraktats som strejkbrytare samt det föreslagna ingripandet mot blockadvapnet.

13-mannakommissionens förslag blev likaså avvisat på alla punkter; det framställdes som ett medvetet skydd för strejkbrytare. Några av huvudangreppen reserverades dock för de framförda försöken att bestämma och begränsa den fackliga rörelsens kampformer; här vände man sig särskilt mot det s k behörighetskravet — och underströk dess hot mot de mindre organisationerna och i synnerhet SAC — samt kravet på en veckas varseltid, innan stridsåtgärd fick inledas.

Vidare kritiserade man socialdemokraternas såväl fackliga som politiska ledning, den förra för överdriven försiktighet och oklarhet och den senare för sin undfallenhet gentemot borgerligheten. Bakom SAP:s ändrade inställning till facklig lagstiftning ville man se två orsaker. För det första såg man det som ett tillmötesgående av borgerligheten för att undvika en ännu hårdare antifacklig lagstiftning och för det andra som en följd av socialdemokratins regeringsställning; som regeringsinnehavare i en kapitalistisk stat tvingades man regera på dess villkor, vilket bl a innebar angrepp på arbetarklassens fackliga rättigheter.[233]

Men viktigare än denna kritik av socialdemokraterna och den specifika utformningen av den antifackliga lagstiftningen är SP:s principiella ställningstagande. Till skillnad från LO-ledningen var man inte beredd att diskutera enstaka detaljbestämmelser, man avvisade ö h t varje statligt ingrepp i den fackliga rörelsen. 'Socialistiska Partiet är utifrån principiella synpunkter motståndare till varje "rättslig reglering" av den fackliga rörelsens verksamhet. Vi vill inte inlemma och sammansvetsa fackorganisationerna med den kapitalistiska staten. Därför kommer vi också att med alla tillgängliga medel bekämpa den planerade lagstiftningen och slå vakt om fackföreningsrörelsens handlings- och rörelsefrihet.'[234]

Att man på radikalt arbetarhåll var djupt oroad över den antifackliga verksamheten är obestridligt, även om det är svårt att veta hur långt oron verkligen sträckte sig och vad som var i taktiskt syfte använda överdrifter. Den planerade lagstiftningen tillsammans med den militanta högeraktivismen gav dock verkligen anledning till oro. Denna oro dämpades inte av LO:s försiktiga agerande och minst av allt av SAP:s aktivt pådrivande roll.

Under 1934 var angreppen mot den antifackliga lagstiftningen det helt dominerande temat i den socialistiska agitationen och utgjorde ett centralt inslag i kampanjen inför höstens förstakammarval. Fram till hösten 1934 fördes dock agitationen i de traditionella formerna; förutom möten, demonstrationer och framstötar i riksdagen mobiliserade man de SP-dominerade fackföreningarna till att anta protestresolutioner mot de båda utredningarna och mot LO-ledningens agerande.

Under andra hälften av september gick dock kampen över i en ny fas. Syndikalisterna, mot vilka den sist föreslagna lagstiftningen främst riktade sig, tog kontakt med SP och föreslog, att de skulle organisera en gemensam kam-

panj mot 13-mannakommissionens förslag.[235] Från början var det hela tänkt att organiseras av SAC och SP, men eftersom SKP vid denna tid inlett sin fackliga omorientering, ville SAC även utsträcka inbjudan dit. En sådan konstruktion kunde dock inte SP godta — ett gemensamt organisatoriskt uppträdande tillsammans med SKP bedömdes vid denna tid som omöjligt.[236] Följden blev därför, att SAC officiellt framträdde som ensam initiativtagare till kampanjen, samtidigt som SP och SKP i sin press gav aktionen sitt omedelbara och fulla stöd och uppmanade sina fackliga medlemmar att ansluta sig.[237]

Huvudsyftet med denna kampanj var att organisera en arbetarkonferens mot de planerade tvångslagarna, Arbetarnas urtima landskonferens kallad, som skulle äga rum i Stockholm den 26—27 januari 1935. Den inbjudan, som SAC utskickade, vände sig till alla FCO, LS, fackföreningar, verkstadsklubbar och hyresgästföreningar. Endast fackliga och ekonomiska organisationer skulle således få delta, däremot ej politiska organisationer.

Med beslutet att stödja denna aktion hade SP tagit ett betydelsefullt steg; ännu en gång hade man engagerat sig för en självständig fackoppositionell verksamhet riktad mot den socialdemokratiska ledningen och därigenom förenad med alla de risker, som förelåg i dylika fall. I protokollen från de möten där beslutet fattades, finns ingen diskussion redovisad men i ett brev från partiledningen några dagar senare får man en inblick i hur ledningen resonerat och med vilka risker man kalkylerat. Man var således väl medveten om att LO-ledningen kunde komma att bemöta den planerade manifestationen med hot om uteslutningar. 'Men trots att denna risk förelåg ansåg vi, att vi bör aktivt gå in för konferensen, kämpa på fackföreningarna för den saken, medverka att utse ombud, ja utse våra kamrater i största möjliga utsträckning.' Blotta risken av en motaktion från LO-ledningen kunde inte, ansåg man, motivera, att partiet ställde sig utanför konferensen. Däremot hade man från början gjort det klart för syndikalisterna, att partiet, om LO-ledningen ingrep, förbehöll sig rätten att manövrera och i värsta fall dra tillbaka sina representanter för att undvika eventuella uteslutningar.[238]

Den socialdemokratiska reaktionen på landskonferensen blev helt naturligt mycket negativ; den beskrevs som en splittringskonferens och som ett försök att skada LO och socialdemokratin.[239] Den socialdemokratiska kritiken tillbakavisades[240] och under de närmaste två veckorna gick inbjudningarna ut till de berörda organisationerna. Agitationen för landskonferensen bedrevs huvudsakligast i den syndikalistiska pressen och mer försiktigt i den kommunistiska och socialistiska. På ett massmöte i Stockholm uppträdde dock representanter för de tre organisationerna samtidigt och propagerade för anslutning till den kommande landskonferensen.[241] Mot slutet av oktober började också de första svaren komma från fackföreningarna och LS.

Men just då arbetet väl kommit igång, ingrep LO-ledningen. Den 29 oktober utfärdade sekretariatet ett cirkulär, som tog avstånd från landskonferensen och varnade de fackföreningar och medlemmar, som tänkte delta däri; '. . . deras illojala uppträdande kommer att av vederbörande instanser beiv-

ras.'[242] Den socialistiska reaktionen var omedelbar; några dagar efter LO-cirkuläret sammanträdde Livsmedels avdelning 6 för att ta ställning till SAC:s inbjudan. Den socialistiskt dominerade styrelsen hade tidigare uppmanat medlemmarna att välja ombud till landskonferensen; nu tvingades styrelsen gå emot sitt eget förslag och något ombud blev heller inte valt.[243]

LO-cirkuläret innehöll visserligen inget direkt hot om uteslutning, även om ett sådant väl antyddes. Inom SP:s ledning tolkades det dock som ett förebud om uteslutning av alla som kom att delta på landskonferensen. Stöd för denna uppfattning hade man fått genom ställningstaganden från några fackförbundsordföranden. I varje fall var man inte beredd att pröva hur långt LO-ledningen tänkte gå. På ett AU-möte föreslog partisekreteraren Emil Andersson, att de valda socialistiska ombuden skulle dras tillbaka och att de och deras fackföreningar skulle nöja sig med protester mot LO-ledningen och enbart instämma i landskonferensens syften.[244]

Inom partiledningen förekom det ö h t ingen diskussion, om man skulle företa en reträtt eller inte.[245] Alla var överens om att partiet måste kapitulera och man inriktade sig endast på att finna olika vägar att göra återtåget mindre obehagligt. I cirkulär beslöt man uppmana alla partikommuner att verka för ett — som det eufemistiskt fick heta — 'sådant ställningstagande på fackföreningarna, att partiet ej medverkar till uteslutningar'.[246]

SP:s kapitulation inför LO-ledningen åtföljdes av våldsamma angrepp från syndikalisterna[247], som nu såg den planerade konferensen reduceras till närmast en intern SAC-affär. Kommunisterna kritiserade också SP:s åtgärd, men de var i sina omdömen betydligt mer återhållsamma än syndikalisterna.[248] Till följd av SKP:s fackliga omorientering under 1934 befann man sig i ett liknande läge som SP; skillnaden var bara den, att SKP:s återtåg blev mer utdraget. Trots LO-ledningens cirkulär beslöt partiet fortsätta arbetet för val av ombud, men vid årsskiftet frångick man denna linje och uppmanade SKP-dominerade fackföreningar att undvika uteslutningar på frågan om landskonferensen.[249] Den socialdemokratiska motaktionen blev således genom SP:s och SKP:s reträtt mycket framgångsrik och när landskonferensen ägde rum bar den i huvudsak prägeln av ett syndikalistiskt arrangemang.[250]

Den socialistiska reträtten stod visserligen i överensstämmelse med principerna för partiets fackliga agerande, men åtskilliga medlemmar och kommuner upplevde återtåget som förnedrande och förödmjukande för partiet.[251] Flera organisationer fördömde partiledningens beslut och vägrade t o m att godkänna det. Kritiken, som i vissa fall kunde vara mycket hård, tog främst fasta på ett centralt problem: hur skulle arbetarna någonsin kunna få förtroende för partiets kampförmåga, när man så motståndslöst och snöpligt kapitulerat inför LO-ledningen? 'Det är ju konstaterat att så fort vi sticker upp huvudet inom fackföreningen så slås vi obarmhärtigt ned, och när vi kapitulerar på ett dylikt sätt som partiet nu har gjort, så slår vi ned oss själva.'[252]

Vänersborgs partiorganisation ansåg, att ledningen svikit arbetarnas förtroende och menade, att partiet hellre borde ha accepterat den socialdemokra-

tiska utmaningen. LO-ledningen skulle aldrig, menade de, ha vågat genomföra de hotade uteslutningarna och under alla omständigheter kunde partiets tillväxt endast ske i kamp mot LO-ledningen och inte i undfallenhet för den. I sin skrivelse till partiet pekade också kommunen på de principiella konsekvenserna av återtåget för partiets politik på längre sikt.

Ska vi stå maktlösa och endast säga vi protesterar då har vi sannerligen visat att vi inte vågar stå för en sak. Våra ombudsmän kan bli uteslutna. Javisst, men vad kan de göra för oss "om de endast vågar göra vad LO-påvarna ger dem lov till". Kan de handla annat än som en reformist, nej, det kan de inte, för att vi ska bevara den så kallade fackliga enheten så ska vi göra knäfall för LO-påvarna. "Sannerligen inte uppbyggligt för en Socialist". Arbetarnas huvuduppgift är inte arbetarnas urtima landskonferens utan den proletära revolutionen men hur ska vi någonsin kunna genomföra en revolution om inte våra ledare ens vågar låta sig representeras på en för arbetarna så viktig konferens.[253]

Sällan har den fackliga lojalitetens dilemma uttryckts med sådan klarhet som i denna protestskrivelse.

I sitt försvar för den förda politiken jämförde partiledningen situationen med den som rådde efter LO-ledningens angrepp på Enhetskommittén 1929. Nu som då hade man dragit sig tillbaka för att undvika uteslutningar och fortsätta arbetet inom fackföreningarna 'i syfte att vrida dessa arbetarklassens bästa kamporgan ur händerna på reformisterna och fackföreningsbyråkratin och förvandla dem till kamporgan i den socialistiska arbetarrörelsens tjänst'.[254] Förutom detta principiella argument åberopades även en konkret bedömning av den aktuella styrkerelationen inom fackföreningsrörelsen. Tron att LO-ledningen skulle avhålla sig från uteslutningar bara för att en stor mängd ombud valdes, sågs som ett uttryck för 'lycksalig ovetenhet'. Eftersom socialdemokraterna tidigare inte tvekat utesluta två tredjedelar av Gruvarbetarförbundets medlemmar 1932, så skulle inte ens närvaron av tusentalet konferensombud ha verkat avskräckande i det avseendet. Det förelåg således enligt partiledningen varken principiella eller taktiska skäl till att ompröva partiets politik på det fackliga området.

Socialdemokratin och facklig opposition

Återigen hade således LO-ledningen slagit ned ett försök från kommunistiskt-socialistiskt håll att organisera en från den reformistiska ledningen fristående facklig opinionsbildning och återigen stod de båda principerna facklig legalism och dess överskridande emot varandra. Det är uppenbart, att både SP och SKP hamnat i något av en återvändsgränd; den fackliga oppositionen kunde de bara föra på de villkor, som uppställdes av den socialdemokratiska fackliga ledningen själv. Varje försök att överträda denna gräns möttes med hot om uteslutning, vilket i sin tur kunde ha medfört ännu mindre inflytande. Detta förhållande låg bakom Enhetskommittén 1929, RFO 1933, landskonferensen

1934 och var även aktuellt för DAC 1930—33. Även om SP:s medlemmar accepterade principerna för partiets fackliga politik — protesterna kom ju ändå inte från några riktigt tunga områden — så kan inte gärna upplevelserna av detta ständiga underläge ha bidragit till att stärka kampmoralen. En viktig förklaring till att LO-ledningen med sådan våldsam energi ingrep för att krossa varje försök till organiserad kommunistisk-socialistisk opposition inom fackföreningsrörelsen torde ligga i att man såg det fackliga planet, som känsligare än det politiska. I jämförelse med det politiska planet så var arbetarradikalismens ställning betydligt starkare på det fackliga planet och för socialdemokraterna var det en livsnödvändighet att kunna kontrollera detta; endast med en pacificerad fackföreningsrörelse blev det möjligt att ställa sig i spetsen för en regering, som skulle tillgodose 'hela nationens intressen' och inte enbart arbetarklassens.

I samband med LO-ledningens ingripande mot RFO-oppositionen 1933 fördes en intressant diskussion inom den socialdemokratiska partiledningen, som belyser och stöder mycket av det ovanstående. Aktionen mot RFO, cirkulär 807, innebar en uppmaning till förbundsstyrelser och avdelningar att utesluta 'alla medlemmar av RFO samt jämväl andra, som bedriva fackföreningsskadlig verksamhet'.[255] Det intressanta är nu, att det i detta sammanhang uppstod differenser mellan socialdemokraternas fackliga och politiska ledning. På partistyrelsens möte den 23 april 1933 krävde Richard Sandler, att partiet skulle utsända ett cirkulär till arbetarkommunerna och uppmana de fackföreningsanslutna medlemmarna att i sina respektive fackföreningar verka för att 'rensningsaktionen effektuerades'.[256]

Bakom Sandlers uppmaning låg den uttalade misstanken, att LO-ledningen inte tillräckligt energiskt skulle driva aktionen, varför partiet självt måste intervenera. Fritiof Ekman var tveksam mot själva inblandningen, medan Edvard Johansson uttryckte sin tacksamhet för den erbjudna hjälpen. Den vore dock överflödig, menade han; LO-ledningen var fullt kapabel att klara av detta själv och han påminde om ingripandet mot Enhetskommittén, 'vilken aktion ledde till fullt tillfredsställande resultat.'

Stämningen för ett ingripande var dock stark inom partiet och Sandler var påtagligt irriterad över den 'orimliga hänsynsfullhet som man gör sig till tolk för. Skall man föra krig skall man föra det med krigets medel eller också låta bli.' Från Arthur Engberg kom en utomordentligt intressant motivering för Sandlers förslag. Engberg förnekade först, att förslaget var liktydigt med en partiinblandning i fackliga angelägenheter. Det var i själva verket bara de organiserade socialdemokraternas 'självklara plikt att se till att denna utrensningsparoll fullföljes. Det skulle inåt stärka partiet; man skulle förstå att vi gjort på vad oss ankommer. Partiet får förresten ta konsekvenserna av varje slapphet på detta område.'

Engbergs farhågor bekräftar något av det som ovan framhölls; en undfallenhet mot kommunisterna på det fackliga planet kunde få allvarliga konsekvenser för socialdemokraterna på det politiska planet.

Resultatet av den socialdemokratiska ledningens överläggningar blev också, att 'grundtanken' i Sandlers förslag accepterades och remitterades till verkställande utskottet.

Alla inom partiledningen var inte lika energiska som Sandler och Engberg. Per Albin Hansson delade delvis Ekmans tveksamhet men ville ändå, att partiorganisationerna skulle ingripa; han förordade dock en allmän instruktion framför en direkt uppmaning till de fackföreningsanslutna medlemmarna. Partistyrelsens modifierade version av Sandlers förslag svarade väl också närmast mot partiordförandens inställning. Dessa diskussioner antyder den roll man inom den socialdemokratiska ledningen ville tilldela den fackliga rörelsen och den oro, som kunde uppstå, då man ifrågasatte den fackliga ledningens förmåga att framgångsrikt bekämpa facklig opposition. Att döma av partistyrelsens protokoll under trettiotalet var denna direkta intervenering i fackföreningsrörelsens angelägenheter unik; med tanke på den energi med vilken den fackliga ledningen bekämpade den kommunistisk-socialistiska oppositionen fanns det väl egentligen ingen som helst anledning för partiledningen att ingripa. De främst av Sandler framförda farhågorna måste, mot bakgrund av vad vi tidigare sett, betraktas som helt grundlösa i sig men likväl av stort intresse som belysning av rollfördelningen parti-fackföreningsrörelse, vad gällde kampen mot facklig opposition.

Det framgångsrika undantaget: SP och Sjöfolksförbundet

SP:s fackliga politik under den period, som hittills studerats, har genomgående präglats av bakslag, reträtter och minskat inflytande i viktiga fackliga ledningar. I ett förbund, däremot, är bilden den rakt motsatta. På Sjöfolksförbundets första kongress 1935 valdes en förbundsstyrelse, som fick den märkliga sammansättningen av tre socialdemokrater, tre socialister och en kommunist. Överstyrelsens sammansättning var inte mindre uppseendeväckande: av dess åtta ledamöter var fem socialister och tre socialdemokrater.[257]

Vi står alltså inför den för denna tid unika företeelsen att den högsta ledningen inom ett fackförbund innehades av SP-medlemmar. Hur skall detta kunna förklaras under en period, som annars utmärktes av kraftiga socialdemokratiska motoffensiver mot socialistisk och kommunistisk opposition. Hur var det möjligt och varför kunde det tolereras av LO-ledningen? I fortsättningen skall vi därför studera några centrala aspekter på SP:s förhållande till och agerande i detta förbund.

Inledningsvis bör några av Sjöfolksförbundets särdrag understrykas, särdrag som skiljer det från övriga förbund.[258] Förbundet är LO:s mest centraliserade, medlemmarna är direkt anslutna till förbundet och lokala avdelningar saknas. Andelen funktionärer per medlem är vidare den högsta bland LO-för-

bunden. Dessa säregenheter härrör samtliga från den rörliga karaktären hos förbundsmedlemmarnas yrke. De i Sverige fast boende medlemmarna är paradoxalt nog just de, som inte arbetar, de arbetslösa. Dessa förhållanden gör det naturligtvis svårt för politiska organisationer att komma i kontakt med och organisera de arbetande medlemmarna. Sjöfolksförbundet har vidare ett grundmurat rykte för politisk radikalism: arbetets internationella karaktär gav medlemmarna ett mer vidgat perspektiv och gjorde dem svårtillgängliga för en inskränkt och småborgerlig världsbild; den grundläggande förklaringen till radikalismen bör dock sökas i medlemmarnas socialt icke-integrerade livsmönster, som skapade underlag för en ideologisk valfrihet, som många andra arbetare saknade.

SP:s ställning inom Sjöfolksförbundet

Då Eldare-Unionen och Sjömans-Unionen i oktober 1932 sammanslogs till Svenska Sjöfolksförbundet, valdes en förbundsstyrelse och överstyrelse, som var socialdemokratiskt präglad. Ordförande, sekreterare och kassör, Sven Lundgren, Nicklas Olsson samt Bernhard Carlsson, var samtliga socialdemokrater och stod tillsammans med tre andra partikamrater mot de båda socialisterna Oscar Danielsson och C H Dunér. I mitten av 1933 fick dessa förstärkning, då den ledande socialisten Jerker Svensson ersatte en av socialdemokraterna.

Inom 1932 års överstyrelse var SP:s ställning ännu starkare; av åtta ledamöter var tre partimedlemmar, Jerker Svensson, Nils Lundblad och Arne Stridsberg.[259] Förutom dessa kända socialister i ledande ställning är det lätt att finna flera andra inom förbundet, vilka verkade som platsombudsmän, uppbördsmän eller innehade andra befattningar. Särskilt många finner man vid förbundets huvudkontor i Göteborg, exempelvis Harry Lundkvist, Hilding Carlsson, Josef Larsson förutom Oscar Danielsson. I Stockholm arbetade förutom Dunér även Arne Stridsberg och Henning Wiström. Från Hälsingborg, där SP tycks ha haft det starkaste inflytandet, kom Jerker Svensson och Johan S. Thore, vilka båda, sedan de lämnat partiet, under olika perioder tjänstgjorde som förbundets ordförande.

Sammanfattningsvis kan vi således säga att SP både på förbundsledningsoch funktionärsplanet innehade en ställning, som var exceptionellt stark i jämförelse med den inom andra förbund.

Hur var då slutligen partiets organisatoriska inflytande bland förbundets 14.500 medlemmar? Det finns klara belägg för att detta inte motsvarade inflytandet på lednings- och funktionärsplanet. Inför den förestående unionssammanslagningen genomförde SP en omorganisering av de partianslutna sjömännen. Tidigare hade dessa i likhet med övriga medlemmar anslutits till partiet via en lokal arbetarkommun. I mitten av oktober 1932 bildades i stället Sverges Kommunistiska Sjömanssektion, som var direkt ansluten till partiet

och underställd en särskild centralledning med Oscar Danielsson som ordförande.[260] Omorganiseringen motiverades utifrån behovet att stärka och effektivisera partiets arbete inom förbundet och man framhöll särskilt, hur otillfredsställande detta hittills utvecklat sig; som ett exempel angav man, att partiet vid 1932 års andrakammarval endast erhållit ett femtiotal röster från sjömanskåren.[261]

I ett brev till partiledningen ville Jerker Svensson se partiets svaga ställning bland de vanliga medlemmarna som en följd av kominternpartiets inflytande. 'Alltsedan partisprängningen 1929 har sillénarna otvivelaktigt dominerat såsom *politisk organisation* bland sjöfolket. Visserligen är en hel del av sjöfolket anslutet till Kommunistiska partiet, men det torde icke kunna bortresoneras, att flertalet av de *politiskt organiserade* sjömännen tillhöra sillénarna antingen de äro anslutna direkt till sillénpartiet eller tillhöra detta genom någon av dess underorganisationer, RFO, Interklubb, Röd Marin etc.'[262]

Den stora majoriteten inom förbundet vore dock, enligt Svensson, fortfarande politiskt oorganiserad och det var dessa som den nya organisationsformen skulle söka samla. Den genomförda omorganiseringen kan dock inte ha medfört någon påtaglig förbättring av partiets ställning; för oktober 1936 föreligger nämligen en uppgift om antalet medlemmar i den socialistiska sjöfolksorganisationen: maximalt uppgick det till 58 och var i realiteten förmodligen betydligt lägre.[263]

Utmärkande för SP:s inflytande inom Sjöfolksförbundet är således den kraftiga disproportionen mellan partianslutna funktionärer och en *aktiv* partiansluten medlemskår. SP:s inflytande härrörde från partimedlemmarna inom funktionärs- och ledningsskiktet, medan man däremot misslyckats att organisera upp en motsvarande partikader inom medlemskåren. Funktionärerna och förtroendemännen valdes inte som företrädare för en aktiv socialistisk opposition utan till följd av andra, förmodligen rent fackliga, kvaliteter.

SP:s agerande inom förbundet

Det nybildade Sjöfolksförbundet drogs omedelbart in i en serie allvarliga konflikter av både extern och intern natur: avtalsfrågor och strejk samt uppgörelse med den kommunistiska oppositionen samlad inom RFO.[264]

Vid slutet av 1932 skulle en rad av förbundets kollektivavtal uppsägas. Förbundsledningen förordade prolongering och fick i en medlemsomröstning kraftigt stöd för denna linje. Redarföreningen framförde dock krav på omfattande lönereduceringar och sedan förhandlingar inför först förlikningsman och sedan medlingskommission inte lett någonvart, proklamerade förbundet strejk från och med den 9 mars 1933, sedan medlemmarna i en omröstning med överväldigande majoritet avvisat ett medlingsförslag. Strejken avblåstes den 29 mars, sedan förbundsledningen utan att höra medlemmarna godtagit ett andra medlingsförslag.

Vi skall här närmare se på SP-medlemmarnas agerande vid två viktiga tillfällen, den 20 februari, då det första medlingsförslaget behandlades, och den 29 mars, då strejken avbröts.

Det mest uppseendeväckande under det första mötet är oenigheten mellan de socialistiska ledamöterna inbördes.[265] Den fråga, som behandlades, gällde om man skulle sända ut medlingsförslaget på omröstning med eller utan överstyrelsens avstyrkande. Dunér och Svensson förordade båda, att förslaget skulle åtföljas av ett förkastande från ledningens sida. Danielsson, däremot, gick i direkt polemik med Svensson och kritiserade denne för att se alltför ljust på förbundets kampmöjligheter. 'Förkasta vi förslaget och taga en konflikt så kanske det blir RFO, som tar hand om saken. Jag föreslår, att man utan till- eller avstyrkande skickar ut förslaget men åtföljt av förklaringar.'[266] Sedan socialdemokraterna genomfört en taktikomröstning antogs det förslag, som bl a Danielsson förordat med 21—1.

Inte heller då överstyrelsen i strejkens slutskede sammanträdde för att ta ställning till det nyss avlämnade medlingsförslaget, förmådde socialisterna uppträda enhetligt.[267] Dunér ville i likhet med socialdemokraterna och de närvarande LO-männen, att förbundet skulle godta medlingskommissionens förslag och göra upp utan medlemmarnas hörande. 'Att slaget är förlorat, den saken är klar'.[268]

Mot Dunér stod de fyra övriga socialisterna, Danielsson, Svensson, Lundblad och Bengtsson, som var för fortsatt kamp och för medlemmarnas rätt att fälla avgörandet. Danielsson, som tidigare ställt sig skeptisk mot tanken på strejk, antydde i ett av sina inlägg motiven till sin ändrade uppfattning. 'För övrigt var tar prestigen vägen om vi gör upp nu. Vi kunna sedan ej gå ombord på något fartyg utan att riskera att bli sönderslagna.'[269] Det var således hänsynstagandet till den av RFO ledda aktiva medlemsopinionen mot en uppgörelse, som dikterade Danielssons ställningstagande. Resultatet av överläggningarna blev dock, att medlingskommissionens förslag antogs med rösterna 11—4. I detta sammanhang är en annan omständighet värd att lägga märke till. Överstyrelsen hade sammanträtt på uppmaning av LO:s sekretariat, varifrån fyra framträdande representanter deltog, Edvard Johansson, Albert Forslund, Johan Olov Johansson och Hilding Molander. Dessa engagerade sig för ett omedelbart slut på konflikten, men deras inlägg var hela tiden sakliga och balanserade och framför allt var de fria från hätska angrepp mot de fyra opponerande socialisterna. Därigenom skilde de sig markant från sitt uppträdande i samband med massakonflikten året dessförinnan,[270] där LO-ledningens företrädare hade gått in för att krossa den socialistiska oppositionen. Det annorlunda agerandet 1933 kan inte enbart förklaras med att socialisternas reella och aktiva inflytande var större inom Pappersindustriarbetareförbundet; inom Sjöfolksförbundet behandlades de socialistiska styrelseledamöterna som *fackliga* — om än oliktänkande — motståndare och inte som *politiska,* vilka till varje pris skulle slås ned.

Hela denna period sammanföll med en allvarlig konflikt med RFO-oppositionen, en konflikt, som ibland till och med syntes hota hela förbundets sammanhållning. RFO:s verksamhet skall inte beröras i detta sammanhang.[271] Här skall bara understrykas den utomordentliga oro med vilken förbundsledningen betraktade denna organisation: under 1933 dominerades förbundsorganet totalt av agitationen mot RFO.[272] Sedan strejken avslutats inledde förbundsledningen en motoffensiv mot RFO. Den 4 april, en vecka före LO:s stora offensiv i form av cirkulär 807, beslöt överstyrelsen att föranstalta om en medlemsomröstning med lojalitetsförklaring gentemot förbundsledningen.[273] Redan tidigare på året hade förbundsstyrelsen antagit ett förslag till cirkulär och lojalitetsförklaring riktade mot RFO.[274] Åtgärden avvisades då av Jerker Svensson, men stöddes av både Dunér och Danielsson.

Då överstyrelsen fattade det definitiva beslutet upprepades splittringen inom den socialistiska gruppen. Jerker Svensson och Nils Lundblad avlämnade t o m en reservation mot beslutet, medan åtgärderna mot RFO stöddes av Dunér och Danielsson, av den senare dessutom på ett ytterst energiskt sätt; Danielsson 'ansåg förhållandena påfordra, att det nu icke från ledningens sida presteras någon mjäkighet utan kraft och beslutsamhet, och det genast. I annat fall är förbundet i sönderfallande'.[275] Dunér visade sig för sin del i fortsättningen ännu mer energisk än t o m socialdemokrater, när det gällde att ingripa mot kända RFO:are och få dem uteslutna ur förbundet.[276]

Danielssons och Dunérs uppträdande är intressant, därför att det så helt avvek från den av partiet rekommenderade linjen, som inom förbundet närmast tycks ha framförts av Svensson och Lundblad. Denna gick ut på att fördöma RFO och uppmana dess anhängare att lämna organisationen, samtidigt som man tog avstånd från alla uteslutningsåtgärder från LO-ledningen mot kommunister inom RFO. Följande uttalande var karaktäristiskt: 'Slå tillbaka splittringsukasen /cirkulär 807/. Slå vakt om fackföreningsrörelsens enhet. Bekämpa splittringsverksamheten antingen den kommer från sillénsekten och dess RFO eller från LO:s ledning.'[277] Detta var också ett tillvägagångssätt, som flera av partiets fackliga representanter tidigare följt och praktiskt sökt tillämpa.[278] Jerker Svenssons reservation var således på intet sätt uttryck för stöd åt RFO — den socialistkontrollerade avdelningen i Hälsingborg var en av de mest förbundslojala[279] — utan ett försök att upprätthålla den av partiet utformade mellanställningen mellan LO och RFO.

Socialisternas agerande före och under strejken samt i samband med anti-RFO-kampanjen visar på två viktiga förhållanden; deras förbundslojalitet stod över varje tvivel, i ett par fall gick den till och med utöver vad som kunde förväntas. För det andra: det är obestridligt att dessa socialister fungerade som ett slags vänsteropposition inom förbundsledningen, men därvid är det viktigt att hålla följande omständigheter i minne; det vore helt felaktigt att beskriva dem som en kommunistisk *fraktion;* i en rad viktiga frågor var de inbördes splittrade och intog skiljaktiga ståndpunkter. De uppträdde minst av allt som en enhetlig och sammansvetsad fraktion — på det sätt som partiets

stadgar tänkt sig — utan de tog uppenbarligen självständigt och på egen hand ställning till de problem, som uppstod. Att de därvid i de flesta fall stod på en gemensam facklig linje var förmodligen mer en naturlig följd av den gemensamma partitillhörigheten än en konsekvent driven fraktionsverksamhet.

Konflikterna inom förbundsledningen 1934

Socialisternas obundna sätt att agera innebar inte att de undvek att ta ställning till eller var splittrade i typiskt partipolitiska frågor, speciellt sådana där det egna partiets intressen var direkt berörda. Under 1934 inträffade vid flera tillfällen sådana motsatsställningar.[280] Det är dock på sitt sätt betecknande för stämningen, att den kris, som under 1934 skakade förbundsledningen, endast på ett mycket indirekt sätt kan sägas sammanhänga med de politiska meningsskiljaktigheterna.

I strejkens spår uppmärksammades en rad ekonomiska och andra oegentligheter, som flera förbundsfunktionärer gjort sig skyldiga till. I några fall kunde man t o m tala om uppenbar förskingring. Inblandade i sådana affärer var sju ledande förbundsmän och däribland Dunér och Lundblad. Deras förseelser tillhörde vidare de allvarligaste, men när de i början av året avskedades och uteslöts, kunde lätt misstanken uppstå, att det främst varit av politiska skäl, som bestraffningarna vidtagits; de övriga — som var socialdemokrater — tilldelades varningar och mindre allvarliga disciplinstraff, där återbetalning av de förkomna beloppen ansågs tillräckligt. Socialisterna med Jerker Svensson i spetsen kämpade konsekvent för en mildare behandling av de båda socialisterna och sedan socialdemokraterna avvisat socialisternas önskemål, meddelade Svensson, att han i fortsättningen inte tänkte infinna sig till förbundsstyrelsens sammanträden. Även Danielsson lämnade samma besked.[281]

Det är dock svårt, att se de socialdemokratiska ledamöternas aktion som politiskt betingad; Oscar Danielsson återtog sitt beslut och som suppleanter för Dunér och Svensson inträdde två andra socialister, Josef Larsson och Einar Nyman. Betecknande för atmosfären är också Sven Lundgrens, förbundsordföranden, uppmaning till Danielsson och Svensson 'att icke låta tillfälligt missnöje föranleda tagandet av ett dylikt steg' och han vädjade till dem 'att åtminstone icke göra det definitivt nu utan tänka på saken tills senare'. Klarare kan man knappast få bekräftad den personliga uppskattning och respekt, som socialdemokraterna inom förbundsledningen trots de politiska differenserna tycks ha hyst för socialisterna. Jerker Svensson hade dock uppenbarligen tagit utgången som ett personligt misslyckande och trots fortsatta vädjanden från styrelsen, vägrade han infinna sig i fortsättningen[282]. Fram till kongressen 1935 höll han sig borta från förbundsledningen.

Som vi redan inledningsvis framhållit blev förbundets kongress i september 1935 en stor framgång för SP och i synnerhet för Jerker Svensson personligen, som nu återtog sin plats i förbundsstyrelsen. Sedan de tre ledande socialdemokraterna med acklamation återvalts, invaldes Svensson med 81 röster av 92, det i särklass högsta rösteantalet för någon av de socialistiska kandidaterna.[283] Vidare invaldes Oscar Danielsson, Hilding Carlsson samt som representant för den tidigare RFO-oppositionen kommunisten Nils Löfstedt.[284]

Av överstyrelsens åtta ledamöter var fem socialister.[285] Även i övrigt var socialisterna framgångsrika på kongressen; i en rad viktiga frågor lyckades de besegra socialdemokraterna.[286] En av kongressens stora debattfrågor gällde en av Jerker Svensson föreslagen utvidgning av medlemmarnas bestämmanderätt vid avtalsuppsägning — enkel och inte kvalificerad majoritet skulle i fortsättningen vara tillräcklig — och inskränkning av ledningens självständighet. Trots de ledande socialdemokraternas motstånd antogs Svenssons förslag med 50 röster mot 42.[287]

De socialistiska framgångarna blir ännu märkligare, när man betänker under vilka förutsättningar de nåddes. Till följd av en utförlig rapportering från kongressen, som SP:s partisekreterare Emil Andersson lämnade inför partiets AU,[288] kan vi följa kongressens förlopp på ett sätt som själva kongressprotokollet inte medger. Då kongressen började var de 75 valda ombuden uppdelade på 20 socialister,[289] 6 kommunister samt i övrigt socialdemokrater och partilösa. Av de 17 ledamöterna från förbunds- och överstyrelsen, vilka hade rösträtt i de flesta frågorna, var åtminstone sex klara socialister. Socialisterna kunde således av de 92 röstberättigade räkna med någorlunda säkert stöd från 26.

Under kongressens gång inträffade dock en oväntad ökning av den socialistiska representationen på så sätt att inte mindre än 16 av de övriga ombuden gick över till det Socialistiska partiet, vars kongresstyrka därigenom steg till 42. Tillsammans med kommunisterna hade således vänstern 48 röster, en knapp majoritet. Den majoritetsställning, som socialisterna fick inom förbundsledningen, var således inte enbart följden av en allmän välvilja från socialdemokraternas sida utan främst av en osedvanligt stark ställning bland de röstberättigade.[290]

För den socialistiska partiledningen var framgången helt oväntad.[291] 'Vårt parti har på ett överraskande sätt flyttat fram sina positioner inom detta förbund.' Förklaringen till detta ville man tillskriva 'våra utmärkt duktiga kamrater i förbundet, vilka vet vad de vill och vet vad de gör, som aldrig dagtingat ett ögonblick med RFO-politiken, men samtidigt hållit ett ständigt vakande öga på reformisterna.' Den plötsliga massövergången till SP under själva kongressen kunde Andersson bara förklara som 'ett resultat av ett gott utfört arbete å kongressen beträffande huvudfrågorna som avhandlades där'.

Utöver dessa omständigheter pekade Ny Dag i en kommenterande artikel

på en annan viktig faktor; enligt tidningen så var majoriteten av kongressdelegaterna seglande medlemmar och inte sådana, som på olika sätt var uppbundna i den fackliga apparaten.[292] Detta kan ses som en förklaring till att socialdemokraterna och LO:s representant inte lyckades kontrollera ledamöterna och att socialisterna kunde skapa en vänstermajoritet.

Om vi avslutningsvis återvänder till de frågor, som ställdes i inledningen: hur kunde vänstern få majoritet i ledningen och varför tolererades detta av LO-ledningen, så bör svaret ligga i en kombination av specifika omständigheter och de generella förhållandena inom detta förbund. Vad gäller de första har vi funnit tre viktiga faktorer. Det kan inte råda något tvivel om den personliga uppskattning, som även de socialdemokratiska ledamöterna kände för socialisterna; i annat fall skulle knappast både Jerker Svensson och Johan Thore senare ha kunnat bli valda till ordförande för förbundet. I sitt agerande och i sin förbundslojalitet uppträdde socialisterna på ett sätt som avvek från ledande socialisters i andra förbund; i sina fackliga ställningstaganden utgick de ofta från egna, självständiga och partiobundna avväganden. Slutligen är det än en gång värt att understryka, att SP:s starka ställning inom förbundsledningen inte var en följd av en motsvarande stark och välutvecklad socialistisk medlemsopinion. Tillspetsat skulle man kunna säga, att socialisterna fick sitt inflytande just därför att de inte uppträdde, som socialister förväntades uppträda.

Om man betraktar de generella förhållandena, förbundets säregna karaktär, är det naturligt, att medlemmarnas radikalism kunde leda till en radikal ledning. Men när denna ledning godtogs av LO — om än inte hälsades välkommen[293] — så kan det dels bero på att något alternativ helt enkelt inte fanns och att man bedömde de politiska effekterna av den socialistiska framgången som överkomliga. I Sverige blev ju också verkningarna små genom att förbundets verksamhetsområde främst låg utomlands. Förbundet var vidare starkt centraliserat och saknade lokalavdelningar, varför de politiska efterverkningarna blev avsevärt mindre än om en liknande utveckling ägt rum inom ett mer ordinärt förbund av exempelvis Pappers karaktär. Då hade säkert den socialdemokratiska reaktionen blivit annorlunda.

Då Ny Tid sökte finna tröst för den obehagliga kongressutgången framhöll man bl a, att 'det inträffat förr i sjöfolksförbundets historia, att den som invalts som kommunist eller kilbomist med tiden blivit något som på håret liknar en socialdemokrat'.[294] Tidningen fick rätt, om än inte kanske på det sätt den själv tänkt sig; efter SP:s sprängning 1937 lämnade alla förbundsledningens socialister partiet och de flesta blev senare framstående medlemmar inom SAP.

5. Inför fascism och reformism: socialistisk samling

Det fascistiska hotet

Den tyska fascismens maktövertagande ställde SP liksom den övriga arbetarrörelsen inför två frågeställningar. Vilka var de generella och specifika politiska förutsättningarna för den tyska fascismens framgångar och på vilken klassbas vilade rörelsen? För det andra: vilka möjligheter fanns det att förhindra en liknande utveckling i Sverige och hur skulle en sådan antifascistisk strategi utformas?

Fascismens sociala grundval såg SP i småbourgeoisien, som fått sin sociala och ekonomiska trygghet krossad av krisen. Detta ledde till en radikalisering av småborgerligheten, som övergav den borgerliga demokratin och i stället sökte sin tillit till 'fascistiska demagoger'.[1] Fascismen kunde således betecknas som en småborgerlig rörelse, men, hävdade Folkets Dagblad, det vore en illusion att tro, att denna kraft kunde driva en självständig politik och bekämpa storfinansen. För den tyska nationalsocialismen gällde snarare motsatsen; NSDAP var ett parti helt i storfinansens tjänst med den huvudsakliga uppgiften att 'fånga småbourgeoisien och definitivt utnyttja den i storbourgeoisiens intressen utan att därvid förstöra den massgrundval, som är nödvändig för proletariatets undertryckande'.[2] Denna tillfälliga klassallians på storkapitalets villkor skapade inre slitningar och konflikter, men Folkets Dagblad varnade för att för den skull underskatta den tyska fascismens kraft och stabilitet. 'Det är illusionspolitik att tro på Hitlers snara fall', kommenterade tidningen omedelbart efter det nazistiska maktövertagandet.[3] I fortsättningen vände man sig också mot Kominterns underskattning av Hitlerregimen och förutsägelserna om dess tidiga fall.[4]

Folkets Dagblad vägrade vidare att se den tyska fascismen som en isolerad företeelse. I stället menade man, att dess seger skulle främja en liknande reaktionär utveckling i andra länder. Ofta gick man ännu längre: den fascistiska reaktionen framställdes som en naturlig utveckling av det kapitalistiska samhällsskicket i dess förfallsperiod.[5] Inom partiledningen kunde man tala om att den borgerliga demokratin hade överlevt sig själv och nu inträtt i en generell diktaturperiod.[6] I partipressen var man ännu mer kategorisk: 'Det fascistiska Tyskland visar de borgerliga demokratiernas framtid över huvud taget ... Bakom Tysklands utveckling står som drivkraft det kapitalistiska näringslivets

undergång.'[7]

SP:s analyser av den tyska fascismen[8] skilde sig avsevärt från Kominterns. Med Komintern delade man visserligen synen på fascismen som ett närmast generellt kapitalistiskt utvecklingsdrag,[9] Komintern, däremot, framställde en fruktad arbetaroffensiv, som huvudanledning för storfinansens 'mest chauvinistiska. mest reaktionära och mest imperialistiska grupper' att spela ut det fascistiska kortet. Denna tolkning underkändes av SP; fascismen fick inte ses som en defensiv åtgärd, den var i stället ett uttryck för storkapitalets offensiv. Det var minst av allt arbetarklassens styrka, som framtvingat den; det var tvärtom dess svaghet och splittring, som gjort den kapitalistiska offensiven så framgångsrik.[10] I Kominterns analyser förekom ofta en sammanblandning av borgerlig demokrati och borgerlig diktatur med en åtföljande tendentiell nedvärdering av den borgerliga demokratins fördelar för arbetarklassen. Folkets Dagblad kunde visserligen — i ett tonfall som påminde om Kominterns — framhålla, att 'nationalsocialismen representerar endast en annan form för systemets fortsatta upprätthållande'[11], men när det behövdes, underströk man betydelsen av att kämpa för att bevara den borgerliga demokratin.[12]

I linje med bedömningen av fascismen som en generell företeelse låg uppfattningen om dess möjligheter i Sverige. De självkorade nazistiska smågrupperna i landet upplevde man inte som någon fara. Den politiska kraft, där en slagkraftig fascistisk organisation kunde uppstå, utgjordes av högerpartiet och med dess ungdomsförbund som ledande kraft.[13] Nationella ungdomsförbundet såg man som en klart fascistisk riktning och den svenska fascismens framtidsutsikter var beroende av unghögerns möjligheter att tillkämpa sig en ledande ställning inom högern och tvinga partiet med på den fascistiska vägen. Detta var heller ingen uteslutande hypotetisk möjlighet utan framställdes som en tänkbar och fullt realistisk utveckling.[14]

Vilka möjligheter fanns det då att förhindra denna utveckling och hur skulle fascismen framgångsrikt kunna bekämpas? Arbetarklassen var den självklara ledaren i en sådan kamp, men den kunde och måste också sluta allianser med andra klasser, främst medelklassen. I detta sammanhang betonades dock, att en sådan allians inte fick ingås till priset av ideologiska kompromisser. 'En viss gemensam försvarsfront finns mellan arbetarklassen och medelklassen. Det gäller därför att utbygga denna, påvisa för medelklassen, att den endast i *förbund* med arbetarklassen kan föra en framgångsrik kamp mot storkapitalet, vilkets tjänare fascismen är.'[15] Avgörande var således att denna antifascistiska klassallians underställdes arbetarklassens ideologiska och politiska ledning samt att den utformades på revolutionär grund.[16]

SP vände sig mot den socialdemokratiska tanken på ett slags medborgarsamling av borgerliga och socialistiska krafter till den borgerliga demokratins försvar.[17] En sådan medborgarsamling skulle i stället medföra en försvagning av arbetarklassens egen styrka. Det var just denna reformistiska samförståndspolitik, 'vars väsen består i att hjälpa kapitalismen ur dess iråkade dilemma med uppoffrande av arbetarklassens intressen'[18] som måste upphöra. Mot detta

såg Folkets Dagblad en enda godtagbar strategi: 'Endast en kamp för proletariatets klassintressen — förd hänsynslöst och utan kompromiss med bourgeoisien — kan koncentrera klassens krafter och göra dem oemotståndliga.'[18] Till liknande tankegångar återkom FD ofta efter nazismens maktutlträde; kampen mot fascismen — i Sverige och utomlands — fick inte föras som en defensiv strid utan måste underordnas arbetarklassens kamp för socialismen. Den socialdemokratiska vägen kunde få allvarliga följder för arbetarklassen och i stället direkt bereda vägen för en fascistisk utveckling. I en ofta upprepad tankegång underströk man, att samförstånd och kompromissande kring den borgerliga demokratin skulle komma att demoralisera arbetarklassen och försvaga dess stridskraft.[19] Enligt denna uppfattning, som alltså bestred den reformistiska vägens framkomlighet, kunde besvikelsen över reformismens väntade fiasko även leda till att delar av arbetarklassen blev mottagliga för den fascistiska demagogien.[20]

Den tyska nazismens seger medförde således inte, att SP omprövade sin politik. Nu som tidigare — och i kanske ännu högre grad än tidigare — ställde man kampen för socialismen i centrum. Den borgerliga demokratins landvinningar var visserligen värda att skyddas och bevaras, men detta fick inte bli bestämmande för partiets strategi. En allt annat underordnande samling kring den borgerliga demokratins försvar i samverkan med borgerliga partier saknade aktualitet. Denna hållning till fascismen och den borgerliga demokratin, där kampen för socialismen tilldelas den överordnande rollen både på längre och kortare sikt, blev i fortsättningen bestämmande för partiets ställningstagande i en rad viktiga in- och utrikespolitiska frågor. Senare skall vi se, hur denna politik konkret utformades och vilka konsekvenser den fick för partiet och dess sammanhållning. Då frågan aktualiserades 1933 hördes bara en avvikande röst; den kom från Karl Kilbom, som senare skulle bli den skarpaste kritikern av denna politik. Om krig hotade, måste partiet, menade Kilbom, 'klart säga ifrån, att vi sluter upp för demokratin mot diktaturen'.[21] Under denna förutsättning var således Kilbom beredd att tilldela den specifikt socialistiska kampen en underordnad roll, men han kunde inte räkna med någon förståelse inom partiledningen för denna inledande omprövning.[22]

Bedömningen av SAP

Med krisprogrammet 1933 befästes det socialdemokratiska greppet över den svenska arbetarklassen för decennier framåt.[23] Därbakom låg främst föreställningen — mytisk snarare än verklig[24] — om regeringen som sysselsättningens räddare och arbetslöshetens undanröjare. För samtiden var det naturligtvis svårt att inse hur betydelsefull den socialdemokratiska regeringspolitiken skulle bli. Inom SP:s ledning var man dock medveten om att denna socialdemokratiska regering hade en annan karaktär än tidigare regeringar och att den framlagda krispolitiken kunde leda till att det egna partiets handlingsutrymme in-

skränktes. Att omfattningen av det socialdemokratiska krisprogrammet delvis kom som en överraskning för SP framgick redan, då det bemöttes i press och remissdebatt. I Folkets Dagblad dominerade givetvis de kritiska synpunkterna — genomgående krävdes kraftigare satsningar på arbetslöshetshjälp och sociala reformer samt nedskärning av militärutgifterna — men flera av inslagen i regeringsförslaget bemöttes i positiv anda.[25] Man erkände öppet, att 'regeringens förslag till krishjälp går längre än tidigare socialdemokratiska regeringars'.[26] Liknande tankegångar framfördes av Kilbom i riksdagens remissdebatt.[27] Det är säkert inget misstag, om man bakom dessa första reaktioner tror sig märka en viss konfundering över den presenterade regeringspolitiken.

SP:s arbetsutskott, som annars mest upptogs av exekutiva ärenden, kom under tre månaders tid vid flera tillfällen att ägna sig åt en genomgripande diskussion över det nyuppkomna läget och vilka krav det ställde på partiet. Dessa diskussioner visade, att de positiva synpunkterna på regeringens krisprogram först och främst var uttryck för Kilboms egen uppfattning. Då han återigen krävde, att partiet borde 'erkänna det positiva även hos en socialdemokratisk regering'[28], fick han bara stöd från en AU-ledamot, Oskar Samuelsson. Denna relativt positiva inställning till den socialdemokratiska regeringen stötte på kraftigt motstånd från flera ledamöter inom arbetsutskottet. Den skarpaste och utförligaste kritiken kom från Emil Andersson.[29] Det socialdemokratiska regeringsprogrammet var otillräckligt och motsvarade på intet sätt SAP:s vallöften, menade SP:s partisekreterare, som fann det felaktigt att betrakta det som radikalare än tidigare program. Andersson förnekade visserligen inte, att regeringen än så länge varit förhållandevis framgångsrik och kunnat manövrera så, att den undvikit allvarligare motgångar. Men den socialdemokratiska regeringspolitiken gav ingen anledning till oro för SP; SAP:s oförmåga att förverkliga sitt valprogram skulle skapa problem för regeringen och underlätta SP:s fortsatta arbete. Partisekreteraren drog följande slutsats av sin analys: 'Det finns ingenting som motiverar, att vårt parti skulle intaga en förändrad taktisk hållning gentemot socialdemokratin i dag mot vad fallet varit hittills. *Klar kampfront mot socialdemokratin och detsamma mot sillénsekten!* Det är och måste vara huvudlinjen gentemot dessa partier.' Flera ledamöter anslöt sig tveklöst till denna analys och framförde dessutom en kritik mot regeringspolitiken, som gick längre än partisekreterarens.[30] Av dessa diskussioner framgick det, att det förelåg betydande meningsskillnader inom AU; Kilbom och Samuelsson framstod som mer positivt inställda till den socialdemokratiska regeringens förslag, medan de övriga ledamöterna framförde en mer eller mindre skarp kritik. Vilka konsekvenser för den praktiska politiken fick då dessa differenser?

En omfattande diskussion uppstod om hur partiet skulle förhålla sig till SKP och socialdemokratin. Förhållandet till den förra organisationen var klart avvisande. Både Flyg och Kilbom avvisade varje form av samarbete med SKP.[31]

Den livligaste diskussionen kom också att föras kring partiets förhållande

till SAP. Flera talare instämde i ett förslag från Emil Andersson om öppet brev till SAP med förslag om enhetsaktioner mot fascismen och gemensamma 1 majdemonstrationer men varnade samtidigt för eftergifter mot socialdemokratin.[32] Bakom dessa förslag låg i de flesta fall främst avsikten att stärka det egna partiets ställning och bemöta socialdemokratin på ett mer offensivt sätt. Det egna partiet skulle ställas i centrum och det var inte tal om några kompromisser.[33] Kravet på det egna partiets absoluta överhöghet vid allt samarbete med andra organisationer betonades särskilt av Stockholms läns ombudsman, Herman Johansson: 'Partiet är ett självändamål i klassens intressen'.[34]

Från sådana uppfattningar distanserade sig Kilbom och i synnerhet Samuelsson. Den senare efterlyste nya uppslag. 'Vi får inte nu, när det utspelas världshistoria i alla länder, stå och stampa på samma fläck. I en dylik situation skall inte vi stå vid sidan av utvecklingen, utan påverka den.'[35] Han föreslog därför, att partiet borde söka få till stånd överläggningar med socialdemokratin angående gemensamma aktioner. Men till skillnad från de andra inom SP:s partiledning var Samuelssons målsättning uppenbarligen en annan: inte främst en partitaktisk manöver utan en förhoppning att uppnå enhet med socialdemokraterna på grundval av vad han kallade ett minimiprogram. Den exakta innebörden av detta — om det skulle röra sig om ett gemensamt uttalande eller ett mer preciserat förslag till eventuellt riksdagssamarbete — framgår inte av protokollet. Att Samuelsson gav uttryck för långtgående förhoppningar framgår av att t o m Kilbom distanserade sig från honom. Samtidigt som denne helt tog avstånd från Herman Johanssons uppfattning[36] ville han dock inte nu framlägga ett aktionsprogram för socialdemokraterna. För själva tanken var han dock inte främmande: 'Dock måste situationen mogna mer'.[37]

Hela denna omfattande diskussion med förslag om mer eller mindre taktiskt motiverade utspel i form av öppna brev med krav och uppmaningar till gemensamma aktioner resulterade dock i intet. I ett par inlägg underkändes detta agerande av Edoff Andersson. Om man ville sätta SP i centrum — och det var helt Edoff Anderssons uppfattning — skapade det inget förtroende, om man samtidigt framförde en rad krav till SAP eller LO. Dessutom vore det ett helt överflödigt arbete. 'Varje som helst skrivelse till socialdemokratiska partiet eller LO kommer att avvisas. Socialdemokraterna har lärt en hel del av oss och alla förslag om konferenser eller liknande avslås.'[38] I stället föreslog Edoff Andersson, att man utan sidoblickar på andra organisationer skulle föra ut SP:s synpunkter och skapa debatt och samling kring dessa. Någon formell hänvändelse till SAP eller SKP blev heller inte följden av arbetsutskottets överläggningar. I stället valde man att sätta det egna partiet och verksamheten för detta i centrum. En eventuell enhetlig samling var tänkbar endast på grundval av SP:s egna villkor och inte genom kompromisser med andra arbetarorganisationer.[39]

Det konkreta resultatet av dessa överläggningar blev ett manifest, som partiet utskickade i början av april, 'Folkfront för arbete och bröd'.[40] I detta uppmanade man till samling kring ett omfattande dagspolitiskt program, vari

ingick de krav partiets representanter i riksdagen tidigare framfört. Kraven kan sammanfattas i tre huvudpunkter: socialpolitiska åtgärder för att höja arbetarklassens och småfolkets köpkraft; handelspolitiska åtgärder såsom exportkrediter och statskontrollerad utrikeshandel samt slutligen det dominerande inslaget i uppropet: krav på arbete åt alla arbetslösa genom igångsättande av produktionen. I slutet av maj inleddes en omfattande möteskampanj kring detta manifest, folkfrontsveckor, som med olika regionala tidsförskjutningar varade fram till mitten av juni. Under dessa kampanjer avhölls hundratals möten och manifestet distribuerades i hundratusentals exemplar.[41]

Drygt ett år, innan begreppet folkfront blev själva symbolen för Kominterns generallinje 1934/39, framfördes således begreppet av SP. Men det hade inte samma innebörd, som det skulle få hos Komintern. SP vände sig inte till någon särskild organisation och bara till arbetarklassen, små och medelstora jordbrukare samt de intellektuella. Folkfrontsbegreppet fick en snävare klassbas hos SP. Men i detta sammanhang bör man ändå understryka, att SP med sin folkfrontskampanj stod Kominterns kommande linje betydligt närmare än vad t ex SKP gjorde 1933.[42] Man insåg klarare än SKP arbetarklassens behov av allianser med småborgerlighet och mellanskikt för att bekämpa fascismen. Men denna allians — och däri låg den stora skillnaden mellan SP:s politik och Kominterns senare — skulle förverkligas med kampen för socialism som överordnat mål och inte underordnas försvaret för de borgerliga fri- och rättigheterna.

'Socialistisk samling'

Den socialdemokratiska göteborgsoppositionen

Allt sedan den stora sprängningen 1917 hade den svenska socialdemokratin uppvisat en påfallande sammanhållning och något organiserat massutträde hade aldrig blivit aktuellt. Denna stabilitet kom dock att utsättas för svåra påfrestningar i samband med regeringens krisuppgörelse med bondeförbundet våren 1933. Uppgörelsen underkändes av de båda riksdagsmännen från Göteborg, Albin Ström och Torsten Henriksson[44] och bakom sig hade de en stor del av partiets arbetarkommun i Göteborg. Det var i och för sig inte förvånande, att missnöjesyttringarna kom just från göteborgsorganisationen. Ända sedan 1923 hade kommunen varit uppdelad i två varandra bekämpande fraktioner. Det var detta år som Albin Ström, vilken 1917 anslutit sig till det vänstersocialdemokratiska partiet, återvände till SAP, och han tycks omedelbart ha byggt upp en vänsteropposition kring sin person.[45] Fraktionen stöddes fr a av de yngre medlemmarna och av dem, som ännu inte erhållit viktigare förtroendeposter. Ström själv avancerade snabbt inom såväl partiet som fackföreningsrörelsen. 1925 blev han kommunens sekreterare och året därpå invaldes han i stadsfullmäktige. Dessutom intog han en dominerande ställning inom

Fackliga Centralförsamlingen. Mot Ström stod gruppen kring Axel Dahlström, kommunens ordförande, som hade sin starkaste ställning inom partiets kommunala representation. Mellan dessa båda riktningar rådde under Ströms hela medlemstid ett spänt förhållande med ständiga sammandrabbningar som följd. De inre konflikterna, som var av både personlig och politisk karaktär, reducerade partiets arbetsförmåga i Göteborg; de socialdemokratiska framgångarna blev också mindre där än i det övriga landet. 1930 fick de båda huvudaktörerna förklara sig inför partistyrelsen[46], som uppmanade dem att försöka tona ned motsättningarna för att inte försvåra partiets lokala arbete, en uppmaning som dock förklingade ohörd. Under 1932 kunde Strömoppositionen notera avgörande framsteg i kommunens interna strider. Vid ombudsvalen till partikongressen lyckades man få 38 av de 44 ledamöterna valda bland de egna anhängarna. Kandidatlistan vid riksdagsmannavalet innehöll efter Ernst Wigforss fem oppositionsmän bland de sex främsta.[47] På årsmötet den 27 mars 1933 valdes en ny kommunstyrelse, där Strömoppositionen var i majoritet och Dahlström tvingades avgå som ordförande till förmån för J. A. Fagerberg. Genom denna utveckling hade en allvarlig situation uppstått för SAP; Strömriktningen hade nu ändrat karaktär och var inte längre enbart kommunopposition utan övergick alltmer till att bli en regeringsopposition och behärskade som sådan en av partiets största arbetarkommuner.[48]

Det dröjde inte länge, förrän dessa motsättningar kom till allmänhetens kännedom. Den 12 juni presenterade Gustav Möller regeringspolitiken på ett kommunmöte och utsattes för häftig kritik av Ström och Henriksson. Det var fr a två inslag i regeringens politik, som upprörde oppositionen; krisuppgörelsen sågs som ett svek gentemot partiets vallöften och som en underkastelse under bondeförbundet. Vidare kritiserade man regeringen för att den inte infriat löftena om amnesti för de arbetare, som fängslats i samband med demonstrationerna 1931 och 1932. Senare föranledde utrikesminister Sandlers avslag på LO-ledningens bojkottrekommendation av Tyskland upprörda protester från göteborgskommunens styrelse. Richard Lindström, som 1933 utnämnts till redaktör för Ny Tid, varifrån han bekämpade Ström, företog den ovanliga åtgärden att vägra publicera kommunstyrelsens kritik. Mot slutet av 1933 blev det alltmer uppenbart, att motsättningarna mellan partiledningen och göteborgskommunen hade nått sin kulmen och att ett slutgiltigt avgörande av något slag måste ske.

Den 12 december kom en begäran från Kommunals avdelning 53 om att Ström skulle uteslutas ur partiet. Arbetarkommunen beslöt, att denna fråga skulle behandlas på ett allmänt medlemsmöte den 18 samma månad. Detta möte, där den avgörande kraftmätningen var tänkt att äga rum, föregicks av ett livligt propagandaarbete från de båda riktningarna och där Ström fr a kunde påräkna stöd från kommunens många arbetslösa och grovarbetare. Den förestående uppgörelsen väckte ett omfattande politiskt intresse till liv; platsen för mötet fylldes snabbt och flera tusen medlemmar måste vända om. Mötet blev en stor besvikelse för de partilojala och en entydig framgång för

Ström. De närvarande medlemmarna inte bara avvisade förslaget om uteslutning av Ström utan beslöt i stället att utesluta både Richard Lindström och Axel Dahlström ur partiet. Mötet den 18 december hade således visat, att den nödvändiga uteslutningen av Ström inte kunde åstadkommas via göteborgsorganisationen — där var hans ställning alltför stark — utan att den socialdemokratiska partiledningen själv måste ingripa och den nionde januari 1934 uteslöt den Ström ur partiet.[49]

SP i Göteborg

SP:s göteborgskommun hade alltsedan partisprängningen 1929 varit ett problem för partiledningen. Medlemsutvecklingen uppvisade tydliga kristecken. Under 1931 hade mer än två tredjedelar av kommunens medlemmar lämnat partiet och vid ingången av 1934 fanns det färre medlemmar än för fyra år sedan.[50] Göteborg var vidare ett av de fåtaliga ställen i landet, där SKP vid valet 1932 lyckades klart distansera SP.[51]

Bakom dessa motgångar låg interna motsättningar samt en hopplöst tilltrasslad ekonomi, som omöjliggjorde en finansiell sanering.[52] De ekonomiska problemen berodde på att kommunen efter sprängningen åtagit sig ansvaret för fortsatt utgivning av Väst-Svenska Kuriren samt skötseln av ett tryckeri. Dessa åtaganden förutsatte båda en organisatorisk styrka, som förelegat vid tiden före sprängningen. När kommunen medlemsmässigt gick tillbaka, underlät man samtidigt att avveckla de alltför omfattande engagemangen, varför ett betungande och i längden utsiktslöst finansieringsarbete kom att verka förlamande på organisationens politiska arbete.[53] Till dessa ekonomiska svårigheter kom också problem av politisk karaktär. Den radikala Strömoppositionen hade hållit kvar den socialdemokratiska vänstern inom SAP och samtidigt begränsat manövreringsutrymmet för SP mellan socialdemokrater och kommunister.

Under 1933 hade läget för SP:s göteborgskommun ytterligare förvärrats och man tvingades sätta tryckeriet i konkurs och mot slutet av året upphörde Väst-Svenska Kurirens utgivning under fyra veckor, ett förebud om tidningens förestående nedläggning. Det allt dominerande och dessutom så föga framgångsrika ekonomiska arbetet hade vid årsskiftet 1933/34 försatt hela kommunen i ett tillstånd av djup demoralisering. Medlemmarna själva ifrågasatte, om man av ekonomiska och politiska skäl ens skulle bli i stånd att delta i höstens stadsfullmäktigeval.

SP och Strömoppositionen

Redan mot bakgrunden av göteborgskommunens hopplösa ställning är det lätt att förstå, att SP:s ledning var intresserad av att upprätta kontakter med Strömoppositionen. Men samtidigt hade också ett läge uppstått, som syntes ge par-

tiets kampanj för socialistisk samling en verklighetsförankring. Både under 1933 och tidigare hade man på ett mer allmänt plan talat om en vänsterutveckling inom socialdemokratin, som partiet borde anknyta till. Vid nyåret 1934 stod man inför en socialdemokratisk gruppering, som inte bara befann sig i en allmän vänsterutveckling utan som dessutom höll på att självständiggöras. Denna utveckling framtvingade ett snabbt ställningstagande från SP till den strömska oppositionen.

Någon gång mellan jul och nyår 1933 reste Nils Flyg ned till Göteborg och inledde samtal med Ström rörande dennes framtida planer,[54] vid en tidpunkt således, då han fortfarande kvarstod i SAP. De båda tycks ha funnit, att det förelåg goda möjligheter för fortsatta diskussioner, för under tiden 5—16 januari vistades Emil Andersson i Göteborg för att — som han senare uttryckte det för AU — 'knyta an till den socialdemokratiska oppositionen inom socialdemokratin, verka för att partiet fick tillräckligt inflytande på dennas gestaltning och utveckling med sikte på att snarast få den organisatoriskt sammansmält med vårt parti och ungdomsförbund.'[55]

Den sjätte januari sammanträffade Andersson för första gången med Ström. Denne var ännu inte utesluten ur SAP men väntade, att det skulle ske när som helst och han hade därför börjat planera sitt kommande politiska arbete. Enligt Anderssons rapport till AU hade Ström till en början tänkt skapa ett tillfälligt socialistiskt parti, som skulle omfatta den socialdemokratiska oppositionen i västra och sydvästra Sverige. Till detta parti skulle sedan SP:s därvarande kommuner anslutas, varefter SP och det nya partiet skulle sammanslås. Partisekreteraren ställde sig dock helt avvisande till en sådan utformning av de kommande förbindelserna, som ju skulle ha inneburit, att SP som politisk kraft likställdes med den socialdemokratiska göteborgsoppositionen. Det var heller inte svårt att få Ström att avstå från dessa planer, då denne insåg det orealistiska i att bilda ett fjärde arbetarparti.

Emil Andersson förde också in diskussionerna på formen för oppositionens uppgående i SP. Ström var helt införstådd med att en sammanslagning med SP var både nödvändig och ofrånkomlig, men var osäker på om de övriga oppositionsanhängarna skulle acceptera ett sådant steg. För Andersson hade Ström framhållit, att 'en omedelbar, direkt övergång skulle vara taktiskt oklok och många av hans anhängare kunde befaras vägra i vändningen då de ännu icke var ideologiskt klara över denna utveckling.'[56] Ströms farhågor var inte obefogade; vid denna tid hade man inom oppositionen inte börjat diskutera sin framtid, det var varken tal om ny partibildning eller sammanslagning med annat parti. Förhandlingarna med Andersson tycks Ström i huvudsak ha inlett på eget initiativ och utan att de övriga ledande inom oppositionen var informerade därom.[57]

För att förbereda den planerade övergången beslöt man därför att, sedan Ström uteslutits ur SAP, bilda en fristående socialistisk arbetarkommun i Göteborg till vilken även SP:s lokalorganisation skulle anslutas utan att därigenom upplösas. Under några månaders tid skulle den nya arbetarkommunen

sedan verka för ett samgående, en 'socialistisk samling', av alla socialistiska krafter. Vid en för detta ändamål särskilt sammankallad 'rikskonferens för socialistisk samling' skulle sammanslagningen mellan den socialdemokratiska oppositionen och SP äga rum. Denna tillfälliga socialistiska arbetarkommun var en organisationstyp, som enbart fick komma till användning i Göteborg och på de platser, där SP saknade egen fungerande organisation. På andra ställen skulle oppositionen omedelbart uppgå i SP:s arbetarkommuner. Dessa försiktighetsåtgärder sågs som nödvändiga för att förhindra ett återvändande till SAP av de oppositionsmän, som väntade sig att ett nytt arbetarparti skulle bildas.

Vid dessa överläggningar med Ström agerade Emil Andersson i stor utsträckning på egen hand. Partiledningen hölls visserligen informerad om händelseutvecklingen men fick inget tillfälle att ingripa.[58] Som vi tidigare sett uteslöts Ström den nionde januari och det var nödvändigt att handla med största snabbhet för att tillförsäkra partiet det bästa resultatet. Partisekreteraren kom därför i första hand att söka stöd för sina åtgärder hos den lokala partiorganisationen, som den sjätte januari var samlad till distriktskonferens i Göteborg. Konferensdeltagarna erhöll där den överraskande nyheten, att Ström och Andersson enats om att göteborgskommunen skulle inträda i en av Strömanhängare bildad arbetarkommun. Göteborgssocialisterna, som sedan flera år vant sig att betrakta Ström som en besvärlig politisk motståndare, blev — enligt Andersson — till en början 'chockerade', men övertalades av partisekreteraren och insåg snart fördelarna i dennes konstruktion. 'Vi behöver Ströms medlemmar, han våra ledande krafter', sammanfattade Andersson. Ström skulle föra med sig få organisatoriskt erfarna krafter och var själv angelägen om att få samarbeta med SP:s mer rutinerade kader. På så sätt såg göteborgssocialisterna, att de skulle komma att få ett omfattande inflytande på den socialdemokratiska oppositionens utveckling, samtidigt som den egna kommunens förtvivlade läge skulle avhjälpas och grunden läggas till en av SP kontrollerad massrörelse i västra Sverige. Sedan den lokala ledningens tveksamhet övervunnits och sedan Emil Andersson försäkrat sig om de enskilda partimedlemmarnas godkännande, bildades den 15 januari den nya socialistiska arbetarkommunen. I kommunledningen fördelades platserna med en knapp övervikt för Ströms riktning.[59] Vidare beslöt man, att Arbetar-posten, den nya kommunens pressorgan, skulle efterträda Väst-Svenska Kuriren; i tidningsstyrelsen invaldes tre socialister och fyra Strömanhängare. Ansvarig utgivare blev Torsten Henriksson och som chefredaktör insattes L. H. Landén, tidigare chefredaktör för Norrlands-Kuriren.[60]

Ett visst problem skapade formerna för medlemsanslutning till den nya kommunen. Strömriktningen var van vid kollektiv medlemsanslutning och ville inte uppge den, medan SP:s stadgar krävde individuell anslutning. Men eftersom i detta fall möjligheten fanns att tillfoga SAP både politiska och ekonomiska bakslag, var Emil Andersson villig att kompromissa. Kommunen kom i huvudsak att bygga på individuell medlemsanslutning — endast därigenom er-

hölls fullständiga medlemsrättigheter — medan kollektivanslutna bara fick närvara vid allmänna medlemsmöten av informativ och rådgivande karaktär. På så sätt, underströk Andersson, hade man tillförsäkrat sig kollektivanslutningens fördelar — fr a kontingenterna — och undvikit dess politiska nackdelar.

Genom sitt energiska och målmedvetna arbete, som heller inte saknade en hög grad av smidighet, hade Emil Andersson på kort tid och till priset av rimliga eftergifter lyckats vinna den socialdemokratiska oppositionen. Sedan förhandlingarna väl avslutats gällde det för partisekreteraren att snarast möjligt få Strömriktningen att offentligt sluta upp bakom de överenskomna riktlinjerna. Redan på kvällen samma dag, som kommunen bildades, utlystes därför ett offentligt möte i Göteborg på vilket den nya organisationen presenterades, samtidigt som man framlade ett för dess politik grundläggande manifest, 'Kamp mot fascism och reaktion, för socialistisk politik.'[61] I manifestet, som huvudsakligen utarbetats av Andersson, återfanns många av de tankegångar, som SP tidigare framfört, i sht i partiets folkfrontsupprop och i sin kritik av krisuppgörelsen. Dessutom presenterades ett dagspolitiskt program med kända SP-krav. Man uppdrog vidare åt en särskilt vald riksledning[62] att — i nära anslutning till Anderssons och Ströms överenskommelser — vid lämpligt tillfälle inbjuda till en samlingskonferens alla de organisationer och oppositionsgrupper, som brutit med regeringens politik och som ställde sig på den socialistiska klasskampens grundval. Den socialdemokratiska oppositionen uppmanades att omedelbart sätta sig i förbindelse med denna riksledning. I manifestet framställdes slutligen den socialistiska arbetarkommunen i Göteborg som det första steget på den upplösningsprocess inom svensk socialdemokrati, som skulle leda till skapandet av en revolutionär massrörelse.

Sammanslagningens förutsättningar

Vilken var då den bedömning som SP:s partiledning gjorde av den socialdemokratiska oppositionen och hur såg man på de händelser som nyligen inträffat? Vilka var de politiska och ideologiska förutsättningarna för ett samgående? Då Emil Andersson lämnade sin rapport inför arbetsutskottet över förhandlingarna med Albin Ström, gav han en i stort sett mycket positiv bild av denne.[63] Han beskrev honom som en man av 'utpräglat proletär läggning och radikal inställning' och med en närmast instinktiv avsky för samhälleliga orättvisor. Andersson ansåg honom vara i besittning av en hög moralisk integritet och lovordade hans energi och arbetsförmåga. Ström var, summerade partisekreteraren, 'praktikant och organisatör och framstående politisk ledare av de breda djupa massorna i deras omedelbara närhet.' Däremot var han ingen politiker 'i den högre stilen', ingen allsidig politisk begåvning och framför allt saknade han teoretiska insikter. Å andra sidan trodde inte Andersson, att partiet skulle få några svårigheter med Ström; denne hade varit lätt att förhandla

med och dessutom hade han förklarat sig helt införstådd med partiets allmänna politiska inriktning. Däremot, ansåg Andersson, var det osäkert, hur många av hans anhängare ställde sig, varför ett omfattande politiskt och ideologiskt skolningsarbete måste komma till stånd i Göteborg, något som man för övrigt redan hade inlett.

Kilbom och Samuelsson framförde en viss kritik över Emil Anderssons agerande i Göteborg, samtidigt som de var något misstänksamma mot oppositionen.[64] Det hade varit taktiskt olämpligt att på ett så tidigt stadium gå in för en kommunsammanslagning i Göteborg. Därigenom riskerade man antingen, att det skapades intryck av en ny partibildning, eller också att oppositionens tidiga samröre med SP blev ett effektivt vapen i händerna på den socialdemokratiska partiledningen. Innehållet i det manifest, som antogs den 15 januari, överensstämde visserligen med partiets dagspolitik, men Kilbom saknade de principiella frågorna, problemen kring proletariatets diktatur och våldet i klasskampen. Det var helt säkert, menade han, partiets dagspolitiska program, som fört den socialdemokratiska oppositionen över till partiets sida men nu gällde det att gå ett steg längre och föra fram de djupare politiska frågorna. 'Vi ska visa på vårt program och hålla fast vid det'. Ström hade visserligen godkänt detta, men så var ingalunda fallet med hans följeslagare.[65] Tanken att partiet skulle motta den socialdemokratiska oppositionen till priset av ideologiska medgivanden var f ö helt främmande för partiledningen. 'Vill Ström och hans anhängare komma till oss, får de göra det på samma sätt som alla våra andra medlemmar. Vi behöver inte förhandla med Ström om något annat än det rent organisatoriska', underströk Edoff Andersson.[66] Liknande synpunkter framfördes från Arvid Olsson, som inte fann någon anledning till att oroas för oppositionen. 'Strömarna har ingen annan utväg än att godkänna våra politiska linjer.'[67] Arvid Olsson var vidare mycket nöjd med det arbete som Emil Andersson uträttat i Göteborg och fann det mycket lämpligt att partiets ledande krafter i staden förenats med oppositionen. 'I annat fall hade vi kommit på sidan av utvecklingen, nu slår vi undan marken även för sillénarna. Nu är det vi som leder utvecklingen.' I likhet med övriga medlemmar av partiledningen ansåg även Nils Flyg, att det nu var viktigare än någonsin tidigare att hålla fast vid partiets politiska program. Till skillnad från Kilbom betonade dock Flyg, att arbetarna måste samlas kring partiets dagspolitiska krav, även om de uppvisade en ideologisk oklarhet. 'Vi ska inte nu diskutera utan få kamraterna i arbete. Vi har bara ett alternativ: att vidga vår bas, att rycka till oss de socialdemokratiska arbetarna. Vi kan inte samla dem på vårt politiska program men vi kan samla dem på våra dagskrav. Gör vi inte detta, slår högern ner oss, så starkt som de nu går in för diktatur. Vårt parti måste nu erövra massorna och hellre förlora det lilla fåtal som lutar åt sillénarna. Ingen diskussion utan partiarbete för våra linjer.'[68] Vi har i andra sammanhang sett hur starkt Flyg framhöll risken av något slags fascistisk utveckling i Sverige[69] och mot bakgrund av detta är hans inställning lättförståelig: att göra ideologiska frågor avgörande skulle försvåra en radikal socialistisk samling

och underlätta för en reaktionär utveckling.

Den misstänksamhet, som Kilbom gav uttryck för gentemot Strömriktningen, avtog dock, då han kom i närmare kontakt med dess företrädare, vilkas energi och entusiasm han starkt lovordade, medan Flyg tyckte sig upptäcka, att oppositionen i vissa frågor t o m stod till vänster om partiet, vilket han dock såg som naturligt med tanke på dess politiska erfarenheter.[70] Det fanns således ingen inom partiledningen, som ifrågasatte oppositionens arbetsvillighet och övertygelse, men den omfattande nyrekryteringen av tidigare socialdemokrater gav upphov till en viss misstänksamhet beträffande deras teoretiska och politiska medvetenhet, en misstänksamhet som även i viss mån delades av Emil Andersson själv.[71] För att i möjligaste mån undanröja dessa brister och för att försäkra sig om en ideologisk enhet inom partiet beslöt arbetsutskottet att undersöka möjligheterna att ge ut en egen teoretisk tidskrift.[72]

Sammanslagningen

Sedan Göteborgs socialistiska arbetarkommun bildats den 15 januari, inleddes det propagandistiska arbetet efter de riktlinjer, som dragits upp vid samtalen mellan Ström och Andersson, för att få med så många Strömanhängare som möjligt till SP. I Arbetarpostens första nummer betonades också, att det inte fanns något som principiellt skilde SP och den socialistiska arbetarkommunen åt. 'Därför förefaller det naturligt och riktigt att de måste sammansmälta, möjligen efter en kort övergångsperiod.'[73] Det framhölls vidare, att en förening skulle underlättas, om SP lämnade det kommunistiska namnet. Begreppen kommunism och socialism, förklarade tidningen, var likvärdiga, varför ett namnbyte inte skulle bli något offer, framför allt inte 'sedan silléneriet gjort allt för att kompromettera namnet'.[74] Folkets Dagblad kvitterade artigheten några dagar senare, när den lät publicera ett utlåtande från SP:s AU, som uttryckte sin 'tillfredsställelse över oppositionens anslutning till den av vårt parti sedan länge propagerade *socialistiska klassamlingen*'.[75] SP vore således redo att med alla krafter medverka till att en sådan samling kom till stånd, men — preciserade man — 'på grundval av vårt partis program'.

Därmed var de tankegångar framförda, som sedan upprepades ända fram till samlingskonferensen.[76] Detta illusionsnummer, där Strömoppositionen framställdes, som om dess öde ännu inte vore avgjort, kan dock knappast ha lurat många och definitivt inte den socialdemokratiska pressen[77]. Redan genom tillkomsten av Göteborgs socialistiska arbetarkommun måste det ha stått klart för alla vilken politisk väg oppositionen hade valt[78] och det är svårt att tänka sig att gentemot SP tveksamma Strömanhängare skulle ha övervunnit sin tveksamhet genom den tillämpade taktiken.

Den 29 mars offentliggjorde slutligen Riksledningen den tidigare beslutade inbjudan till en Socialistisk Samlingskonferens, som skulle äga rum i Göteborg den 14—15/4.[79] Inbjudan riktades till de i januari bildade socialis-

tiska arbetarkommunerna samt ungdomsklubbarna och SP med ungdomsförbund. Vidare vände man sig speciellt till partiets lokalorganisationer i de områden, där socialistiska arbetarkommuner bildats, i Bohuslän, Halland, Älvsborgs och Skaraborgs län. Konferensen bevistades av 94 västsvenska ombud och 14 ombud från andra delar av landet förutom representanter för SP och dess ungdomsförbund. För det enda internationella inslaget svarade Åke Ording från norska Mot Dag.[80] På konferensen fattades slutligen det formella beslutet om den socialistiska oppositionens uppgång i SP. Den politiska grundvalen för sammanslagningen klargjordes i två uttalanden, som antogs av konferensen, en principförklaring och ett aktionsprogram,[81] som utformats tidigare av Emil Andersson.

I principförklaringen återfanns många av de tankegångar, som SP tidigare hade framfört: det allmänna ekonomiska läget kännetecknades av kapitalismens sönderfall och de politiska lösningar, som dess anhängare presenterade, var ett direkt svar på detta sönderfall; 'kapitalistklassen tvingas tillgripa den öppna diktaturen över arbetarklassen för att upprätthålla sitt system.' Gentemot denna utveckling var de två stora internationella arbetarorganisationerna, Andra Internationalen och Komintern, maktlösa. Socialdemokratin kom genom sin kompromissanda och undfallenhet att fungera som 'verktyg för att hålla arbetarklassen nere', samtidigt som dess politik skapade en känsla av osäkerhet och hopplöshet inom arbetarklassen, vilket verkade i demoraliserande riktning. Men även Komintern hade visat sin handlingsoförmåga. Dess sektioner hade förvandlats till betydelselösa sekter, vilka genom sin antileninistiska politik 'förvirrar och förlamar arbetarklassen och omöjliggör skapandet av det arbetande folkets enhetliga och kampdugliga klassfront'.

När Samlingskonferensen framförde sina egna politiska riktlinjer underströk den, att den enda möjliga vägen till socialism i Sverige var den som 'Rysslands arbetande folk gick 1917'. Förutsättningen för en sådan utveckling var ett enande av den svenska arbetarklassen 'på klasskampens och den revolutionära socialismens grund.' Den socialistiska samlingskonferensen uttalade sig vidare för demokratisk centralism som 'en av de bärande principerna i den socialistiska samlingen'. I fråga om mål och arbetsmetod hade SP således inte gjort några kompromisser. Den demokratiska centralismen som organisationsprincip hade explicit fastslagits och genom hänvisningen till 1917 hade man uttalat sig för behovet av en våldsam revolution och den proletära diktaturen. Principförklaringen var så utformad, att den inte skulle verka alltför utmanande på de tidigare socialdemokraterna och samtidigt vara acceptabel för SP.

I Aktionsprogrammet lämnades en uppsättning dagspolitiska krav liknande dem, som antogs den 15 januari samt offentliggjordes där beslutet om den socialistiska oppositionens slutgiltiga och formella uppgång i SP och dess ungdomsförbund. Sammanslagningen med SP genomfördes sedan utan några praktiska svårigheter. Eftersom partiet saknat ett fungerande distrikt i Halland konstituerades nu Hallands Socialistiska Partidistrikt, samtidigt som det förra Västra Sverge ombildades till Göteborgs och Bohus Socialistiska Partidistrikt.

På övriga platser skedde sammansmältningen genom att oppositionen direkt uppgick i de där redan befintliga partiorganisationerna.

Oppositionens omfattning

Det är ingen tvekan om att SP:s ledning hoppades på betydande inbrytningar i SAP inte bara i göteborgsområdet utan över hela landet.[82] Tiden närmast efter sin uteslutning ur SAP befann sig Ström men även Henriksson på ständiga agitationsresor runt landet. Vid en rad offentliga möten uppträdde de tillsammans med någon ur den lokala SP-ledningen och uppmanade de oppositionella socialdemokraterna att följa göteborgsexemplet.[83] Resultatet av dessa ansträngningar måste i stort sett sägas ha uteblivit. Med undantag för Göteborgs socialistiska arbetarkommun var det ett fåtal nya organisationer som uppstod; dessa var f ö sådana, som redan tidigare befunnit sig under Strömoppositionens inflytande. Det är mycket som talar för att den valda taktiken gav sämre resultat än om krafterna koncentrerats till göteborgsområdet, som i detta läge uppenbarligen var SAP:s svagaste länk.[84]

För att få klarhet i oppositionens styrka är det nödvändigt att inte bara se till hur många nya medlemmar, som inträdde i SP eller den socialistiska arbetarkommunen, utan kanske främst hur många medlemmar, som SAP förlorade. En jämförelse mellan SAP:s göteborgskommuns verksamhetsberättelser för 1933 och 1934 visar, att kommunen under 1934 förlorade tolv tidigare kollektivanslutna fackföreningar.[85] Det innebar en förlust på drygt 13.700 arbetare. Det allvarligaste bakslaget inträffade, när man inte längre kunde hålla den stora Metall 41 med dess 10.000 medlemmar. Av dessa fackföreningar anslöt sig dock bara två till den socialistiska kommunen, Ströms fackliga stödjepunkt par préférence Grov 49 sektion 2 med 1.900 medlemmar och den obetydliga avdelningen 108 Handels.[86] Inom många fackföreningar kunde således inget av de tre arbetarpartierna få majoritet.

Tre månader efter den socialistiska kommunens bildande skall dess medlemsantal ha uppgått till cirka 3.125 av vilka 1.700 var kollektivt och 1.425 individuellt anslutna. Därtill kom dessutom 500 ungdomsklubbister.[87] Dessutom skedde ett samgående mellan den socialdemokratiska oppositionen och SP på följande orter: Borås, Bengtsfors, Falkenberg, Frölunda, Gravarna, Halmstad, Jönköping, Krokslätt, Kungsbacka, Lysekil, Mölndal, Skövde, Sävedalen-Partille, Trollhättan, Vänersborg, Varberg samt Åmål.[88] Det finns inga uppgifter om dessa kommuners medlemstal, men det bör ha rört sig om 500.[89] Andelen tidigare SP-medlemmar av dessa var av allt att döma helt obetydlig.[90] Utbrytningen ur SAP var således geografiskt begränsad främst till västsverige och även om den inte var lika stor som Emil Andersson hoppats, så torde den dock ha omfattat omkring 4.000 medlemmar. För SP betydde detta en enastående politisk framgång och betydelsefull förstärkning av partiet; under 1933 hade nämligen en helt svag nyrekrytering ägt rum.

Exkurs: den socialdemokratiska motoffensivens två faser

Den politiska fasen

Strax efter Ströms uteslutning utgav Ny Tid en sammanställning av alla anklagelsepunkter, som partistyrelsen riktat mot Ström.[91] Dessa kan sägas falla under tre kategorier; för det första beskylldes han för att på olika sätt ha skapat motsättningar inom kommunen, för det andra för att ha motarbetat Ny Tid och ha medverkat till utgivandet av ett konkurrerande tidningsorgan samt slutligen för att ha visat illojalitet med avseende på såväl partiets allmänna politik som dess kommunalpolitik i Göteborg.[92]

Flera av dessa anklagelsepunkter utgjordes av de 'retroaktiva' upptäckter och avslöjanden, som traditionellt brukar uppdagas vid partisprängningar och liknande. Dessa anklagelser var ofta dåligt underbyggda och deras sanningshalt bestreds — som man kunnat vänta sig — energiskt av Ströms anhängare.[93] Tyngdpunkten i partiledningens framställning låg heller inte på dessa frågor utan upptogs av Ströms angrepp på krispolitiken samt hans opposition mot SAP:s kommunalpolitik i Göteborg. Det mest graverande i Ströms handlingssätt var dock hans uppträdande mot den socialdemokratiska krispolitiken; ett misstänkliggörande av denna vore liktydigt med ett angrepp på partiet.

> Går detta misstänkliggörande så långt att det formar sig till ett systematiskt utdömande av partiets alla handlingar i sammanhanget måste det betecknas som en mot partiet rent fientlig handling. Om ett sådant misstänkliggörande av partiets viktigaste politiska gärningar systematiskt bedrives av en medlem i partiet, måste det betraktas såsom en handling av den art, som i partistadgans § 13 mom. 2 karakteriseras såsom "systematiskt osolidariskt uppträdande" vilket "uppenbart skadar partiet".[94]

Man förnekade bestämt att Ström uteslutits för att tysta en radikal kritiker av partiet. Ström hade således aldrig 'fört någon idéernas kamp'; i stället var han 'fientligt inställd till partiet och för fullföljande av egna personliga planer få oftast partiets intressen sitta emellan'.[95] Då uteslutningen av Ström behandlades i socialdemokratisk press, lade man där tyngdpunkten på anklagelserna för systematisk illojalitet, medan de politiska frågorna inte ägnades större uppmärksamhet.[96]

De framförda argumenten mot Ström kan knappast sägas ha försämrat hans position. För de socialdemokrater, som redan delade hans kritik av partiet, gav de ingen anledning att ompröva ställningstagandena. Ströms konflikt med partiledningen låg så uppenbart på det politiska planet och det var där han ville föra kampen och det var där oppositionen var övertygad om att sitta inne med de främsta argumenten. Omständigheterna kring uteslutningen gav helt enkelt inte material till en omfattande kampanj mot Ström. I fortsättningen använde man i stället det snart uppdagade samarbetet med SP som det främsta argumentet mot Ström och som ytterligare belägg för hur berättigad uteslutningen varit.[97]

Det socialdemokratiska huvudangreppet mot Ström utspelades på det fackliga planet. Uteslutningen ur SAP hade inte berört Ströms fackliga ställning, som fortfarande var stark; han satt kvar i Grovs förbundsstyrelse och som ordförande i Fackliga Centralförsamlingen samt hade ett dominerande inflytande inom Grovs avdelning 49. Uteslutningen ledde till motsättningar mellan Ströms sympatisörer och de SAP-lojala inom Grov-49:an. Den 26 januari avsändes två skrivelser till förbundsledningen från 'de mera lugna och sansade medlemmarna inom avdelningen'.[98] I dessa begärde man, att ledningen skulle upphäva ett nyligen genomfört styrelseval, som fört Ströms anhängare till makten, samt enligt bestämmelserna i cirkulär 807 utesluta Ström ur förbundet. Bl a anklagades han för att ha uppträtt mot förbundsledningens beslut och illojalt 'uppkallat medlemmarna mot dem'.

Grovs förbundsstyrelse tillsatte en undersökningsdelegation bestående av förbundets ordförande C J Söder, dess andre förbundssekreterare Torvald Karlbom samt LO:s sekreterare Fritiof Thunborg, vilka skulle granska anklagelserna. Delegationen fann, att det förekommit formella felaktigheter vid det aktuella styrelsevalet och förbundets VU kunde därför beordra omval. Detta gav dock bara till resultat, att avdelningsstyrelsen omvaldes och att Ström fortfarande kontrollerade avdelning 49. Undersökningskommittén lät sig dock inte nöjas med detta bakslag utan genomförde dessutom en allmän undersökning av hela avdelningens verksamhet under det senaste året. Man fann då, att Ström under den årslånga byggarbetarstrejken 1933/34, då han suttit som ledamot i förbundsstyrelsen, avslöjat meningsmotsättningarna inom förbundsledningen kring strejktaktiken, kritiserat ledningen och uppmanat 49:ans medlemmar till ohörsamhet och protester. Sammanfattningsvis ansåg sig undersökningskommittén finna, att Ström genom sådana handlingar brutit med stadgarnas bestämmelser 'att lojalt underordna sig förbundsstyrelsens beslut samt fullgöra i olika instanser eventuellt erhållet uppdrag'.[99]

Dessa upptäckter var förvisso graverande för Ström, men även om de ensamma lett till hans uteslutning ur Grov, hade de inte med nödvändighet försämrat hans politiska ställning, då anklagelserna trots allt låg på ett fackligt-politiskt plan. Men kommittén hade uppmärksammat en annan sak som visserligen upptog blott en liten del av rapporten, men som blev direkt fatal för Albin Ström. Vid undersökningen av den verksamhet, som avdelningens strejkkommitté utövat, fann man, att dess ledamöter samtidigt fått lön och uppburit konfliktunderstöd. Detta, som i hög grad stred mot förbundets föreskrifter[100], hade beslutats, innan Ström blev medlem i utskottet och gick tillbaka på ett tidigare tillämpat förfaringssätt.

Men undersökningskommittén fann dessutom, och det blev nu det avgörande, att Ström ö h t inte var berättigad till det konfliktunderstöd han uppburit. I maj 1933 hade nämligen förbundsstyrelsen beslutat utdela konfliktunderstöd endast till dem, som haft arbete inom byggnadsindustrin efter den 1

april 1932. Ström hade tidigare arbetat som mätare inom facket, men kommittén kunde inte finna, att han utfört mätningsarbete efter december månad 1931. Ström hade således inte bara saknat rätt att ta emot det understöd han erhållit, sammanlagt 255 kronor, han hade dessutom lämnat felaktiga uppgifter om sina arbetsförhållanden. Av den anledningen föreslog kommittén, att Ström borde uteslutas ur förbundet. På ett möte med förbundsstyrelsen den 28—30 mars 1934, där även Ström var närvarande, krävde undersökningskommittén med Thunborg som ledande kraft omedelbar uteslutning av Ström; man ville inte ens ge honom möjlighet att ytterligare försvara sig.[101] Ström lyckades dock på en del punkter ifrågasätta kommitténs uppgifter och förbundsledningen beslöt mot kommitténs vilja att bara suspendera honom och ge honom en veckas frist för att styrka sina uppgifter.[102] Ström kunde dock inte bevisa, att han utfört mätningsarbeten efter den kritiska tidpunkten, på sin höjd att han indrivit mätningspengar och deltagit i upprättandet av ackordsprislistor. Ström ansåg, att dessa verksamheter föll inom byggnadsindustrins område, varför han haft rätt att ta emot understöd. Denna tolkning underkändes av förbundsstyrelsen, som enhälligt uteslöt honom ur styrelsen och förbundet.[103]

Det är helt klart, att Ström på felaktiga grunder tagit emot understöd, även om det bara rörde sig om ett obetydligt belopp, och förmodligen mer berodde på oaktsamhet än på direkt uppsåt. Det avgörande i detta sammanhang var naturligtvis inte de 255 kronorna i sig utan att socialdemokraterna funnit ett sätt att via det fackliga planet komma åt Ström personligen. Undersökningskommitténs uppträdande på förbundsstyrelsemötet den 28—30 mars visade, att den inte som sin främsta uppgift såg att utreda Ströms förflutna utan att snarast möjligt få honom utesluten ur förbundet, även om alla omständigheter inte var klarlagda. Särskilt uppträdandet från LO:s representant, Frithiof Thunborg, visar, att det fanns andra motiv än rent fackliga bakom uteslutningen av Ström.

I den socialdemokratiska pressen tog man tacksamt emot avslöjandet, som gav möjlighet till angrepp mot Ström av en helt annan omfattning än vid uteslutningen ur partiet tre månader tidigare. 'En färdig man', rubricerade Arbetet sin ledare och fastslog, att Albin Ström nu var 'avslöjad som simpel bedragare'.[104] Denna infallsvinkel, där främst den ekonomiska frågan uppmärksammades, återkom i flera socialdemokratiska tidningar. 'Med hr Albin Ström seglar hr Kilboms skuta hädanefter med ett lik i lasten', framhöll en tidning[105] och i Ny Tid lyckönskade man Göteborgs arbetare till att 'sent omsider lyckats avskaka sig mannen'.[106]

Även i den kommunistiska pressen riktades våldsamma personangrepp mot Ström. 'En sådan osolidarisk parasit är ledare för "Socialistiska Partiet",' skrev Ny Dag. 'Precis som övriga reformistledare har Ström utnyttjat sin position för egen personlig vinning.'[107] På samma linje gick Arbetaren, som menade, att inget skulle ha hänt Ström, om han förblivit socialdemokrat. I så fall 'hade han nog fortfarande suttit kvar vid köttgrytorna'. Men det som nu avslöjats 'tor-

de beröva hr Ström de sista resterna av sympati ... Mannen har därmed dömt sig själv'.[108] Inom hela arbetarpressen utanför SP fördömdes Ström och nu inte med politiska argument utan av betydligt allvarligare moraliska skäl; hela hans politiska respektabilitet var ifrågasatt.

För SP kom den andra socialdemokratiska motoffensiven dessutom vid en synnerligen olämplig tidpunkt; det var bara några dagar kvar till den planerade Samlingskonferensen, då den socialdemokratiska oppositionen skulle uppgå i SP. Det stora evenemanget kom nu att fördunklas av anklagelserna mot Ström och partiets ansträngningar måste inriktas på att försvara denne och i möjligaste mån försöka rädda hans politiska anseende. Det grundläggande temat i SP:s försvarsargumentation var att framställa uteslutningen som en politisk hämndeakt. 'Arbetarna kommer aldrig att förstå hur Ström kunde vara ekonomiskt oförvitlig, så länge han tillhörde det socialdemokratiska partiet.'[109] Men den viktigaste punkten, understödsfrågan, kunde inte bemötas med övertygande argument; ansvaret för utbetalningen försökte man lägga på förbundskontoret, men kom därigenom inte bort från det obehagliga faktum, att Ström tagit emot konfliktunderstöd, som han inte var berättigad till. Partiet hade i själva verket hamnat i ett besvärligt dilemma: den fackliga aktionen mot Ström kunde framställas som en 'retroaktiv' upptäckt helt betingad av politiska skäl[110] — många skulle f ö säkert instämma i en sådan bedömning — men det förhållandet kvarstod, att Ström gjort sig skyldig till en ekonomisk oegentlighet.

Att fastställa vilka politiska följder Ströms uteslutning ur Grov fick för SP och Ströms egen attraktionsförmåga är naturligtvis svårt. Bilden av Ström som en ekonomisk svindlare måste ha verkat hämmande på den fortsatta rekryteringen. Utgången av stadsfullmäktigevalet i Göteborg hösten 1934 kan tyda på det; i detta val förlorade SAP inte mindre än 7.000 väljare jämfört med 1930, men av dessa gick bara 2.000 till SP. Den stora vinnaren blev i stället SKP, som ökade med över 7.000 röster. Dessa märkliga siffror kan knappast tolkas på annat sätt än att Ströms närmaste anhängare valde SP, medan de tidigare sympatisörerna tog steget till SKP; om detta sedan skall ses som en protest mot SP eller mot Ström, får vi lämna osagt.[111]

Däremot finns det inget som tyder på att Ströms egna anhängare skulle ha förlorat förtroendet för honom. Även sedan han uteslutits ur förbundet, slöt avdelning 49 upp bakom honom och uttalade sin 'harmfyllda protest' mot förbundsledningens åtgärd och krävde hans återintagande i förbundet.[112] I ett försök att förta verkan av uteslutningen beslöt avdelningen den 19 april att utse Ström till speciell facklig rådgivare med rätt att närvara vid avdelningens möten.[113] Inför denna öppna protest mot förbundsledningen krävde denna en lojalitetsomröstning inom avdelningen. De som då uttalade sitt misstroende mot förbundsledningens åtgärder hade därmed ställt sig utanför förbundet. Denna lojalitetsomröstning genomfördes, även sedan Ström självmant avsagt sig sitt uppdrag för att inte orsaka avdelningens uteslutning ur förbundet.[114] I den socialistiska pressen uppmanades 49:ans medlemmar att rösta för förbundsledningen[115] och omröstningen fick till resultat att 2.200 godkände

Ströms uteslutning, medan 38 var emot.[116] Förbundsledningens ultimatum hade tvingat medlemmarna att skenbart acceptera åtgärderna mot Ström, men även i fortsättningen kunde han påräkna stöd från avdelning 49, om än inte så öppet som tidigare; ett förslag på förbundets kongress 1935 att han skulle återfå sitt medlemsskap avvisades dock med 208 röster mot 89.[117]

Namnbytet

Som vi påpekade redan i inledningen hade SP under sina fyra första år samma namn som den svenska kominternsektionen, SKP. Situationen med två partier, som hade samma namn, var naturligtvis redan i sig besvärande men särskilt känslig för SP, som fruktade att förväxlas med SKP.[118] Under 1932 diskuterades detta problem på distriktsstyrelsemöten och på partikongressen samma år fattade man ett principbeslut om att företa en namnändring.[119] Det fastslogs emellertid att ordet kommunist måste ingå i det nya namnet.

Det dröjde dock med kongressbeslutets genomförande. Så sent som i mars 1933 — i samband med debatten om det allmänna politiska läget — ansågs namnfrågan sakna aktualitet och den bordlades.[120] Sex veckor senare var läget ett helt annat. Tidigare hade man kritiserat partinamnet för dess oskiljbarhet från kominternpartiet; nu riktades kritiken mot det kommunistiska namnet som sådant.[121] En namnkommitté som tillsattes föreslog, att man skulle överge det kommunistiska namnet och majoriteten uttalade sig för Socialistiska Arbetarpartiet.[122] Men inom partiledningen var man oenig i en detaljfråga och eftersom ändringen ansågs kräva fullständig enighet, blev namnfrågan åter uppskjuten och den försvann för resten av året från AU:s dagordning.

Hur skall man förklara denna åsiktsförändring inom partiledningen? Vad hade inträffat mellan slutet av mars och början av maj 1933, som gjorde att man nu ville lämna det kommunistiska namnet? På AU-mötet den 2 maj åberopades inga nya skäl, man talade i stället om att kominternpartiet allt mer kompromitterat det kommunistiska namnet. En förklaring till den nya inställningen kan vara den senaste händelseutvecklingen på det fackliga området. Den 12 april hade LO:s representantskap sänt ut sitt cirkulär 807, som krävde uteslutning av alla RFO-medlemmar ur fackföreningarna men även av dem, som sades bedriva 'fackföreningsskadlig verksamhet'. Det sista uppfattade SP som ett hot mot det egna partiets medlemmar.[123] Det är möjligt, att det var RFO:s verksamhet, som enligt SP-ledningen gjort det kommunistiska namnet så kompromitterat. Genom ett fullständigt namnbyte skulle man distansera sig från RFO och samtidigt minska risken av motåtgärder från LO-ledningen.

Det som slutligen drev fram namnändringen var det planerade samgåendet med Strömoppositionen.[124] Själva det principiella beslutet om ett namnbyte hade visserligen fattats långt tidigare av partiledningen, men tidpunkten för dess genomförande bestämdes av den tänkta samlingskonferensen; före pås-

ken 1934 måste namnbytet vara genomfört.[125] I början av 1934 utalade sig AU-majoriteten för Socialistiska partiet och Emil Andersson gav förslaget en klar politisk motivering. 'I kampen mot fascismen ska vi samla alla krafter, alla som vill socialistisk kamp, inte endast arbetare utan även de arbetslösa, hantverkare, handlande, lägre tjänstemän, intellektuella o s v.' Partisekreteraren menade, att det föreslagna namnet bättre skulle knyta an till partiets folkfrontskampanj och till parollen om socialistisk samling. Oskar Samuelsson och Edoff Andersson, vilka förordade Socialistiska arbetarpartiet, ogillade Emil Anderssons resonemang och krävde, att det nya namnet måste framhäva partiets proletära klassbas. Eftersom partiet bestod av arbetare, fanns det ingen anledning att avlägsna arbetarnamnet. De mellangrupper, som drog sig för att stödja ett 'arbetarparti', kunde man mycket väl undvara.[126]

Motsättningen mellan de båda namnens förespråkare var inte av principiell natur; man var enig om partiets allmänna politik, folkfrontskampanjen och den socialistiska samlingen. Motsättningen var närmast av taktisk art. Om huvudfrågan var man överens; det kommunistiska namnets övergivande till förmån för det socialistiska. Vid en omröstning inom CK uttalade sig 17 ledamöter mot 11 för namnet Socialistiska partiet.[127] Därefter fick partiets medlemmar ta ställning till det nya namnförslaget.[128] Medlemsomröstningen, som slutfördes två veckor före den socialistiska samlingskonferensen, gav ett överväldigande stöd åt det nya namnet.[129] De farhågor, som funnits för att övergivandet av det kommunistiska namnet skulle medföra betydande medlemsförluster, visade sig också helt ogrundade.[130]

När namnförslaget presenterades i partipressen, motiverades det främst med nödvändigheten att skilja partiet från SKP och som ett sätt att knyta an till oppositionella socialdemokrater. Däremot förnekade man eftertryckligt, att namnändringen var uttryck för en motsvarande politisk ändring.[131] Av Ny Dag tolkades namnändringen som det slutgiltiga beviset på att SP även till namnet övergått till att bli ett socialdemokratiskt parti[132], samtidigt som man naturligtvis var mycket tillfredsställd med att bli ensam om sitt namn.[133] Namnändringen kan dock inte gärna tolkas på det sätt som Ny Dag gjorde. Övergången från SKP till SP var naturligtvis både ett betydelsefullt och besvärligt steg — därom vittnar inte minst svårigheterna att gå från beslut till gärning — men var främst uttryck för ett mellanpartis svårigheter mellan reformism och ultravänsterpolitik och ett försök att finna en taktisk utväg därur. Ett genomgående drag inte bara i den utåtriktade diskussionen utan även i den partiinterna var också den ständiga betoningen av att den företagna namnändringen på intet sätt stod i samband med en programändring.

Namnbytet från SKP till SP kan därför inte *i sig* ses som utslag av en medveten principiell åsiktsförändring utan betingades främst av taktiska överväganden, i sht önskan att distansera sig från kominternpartiet samt förhoppningen att därigenom lättare kunna anknyta till oppositionella socialdemokrater. Den största utbrytningen ur SAP sedan 1917 blev också betecknande nog den händelse, som blev den omedelbara anledningen till namnbytet.

6. Mellan två internationaler: de internationella kontakterna 1929-37

Synen på Komintern efter partisprängningen

Mellan 1919—29 präglades det svenska kommunistpartiets karaktär till betydande del av dess förhållande till den kommunistiska världsorganisationen, samtidigt som den överväldigande partimajoriteten lojalt slöt upp bakom denna och gav den sitt ovillkorliga stöd. Detta förhållande förändrades drastiskt den 9 oktober 1929, då majoriteten av arbetsutskottets medlemmar av Kominterns exekutivdelegation uteslöts ur det svenska partiet.

Uteslutningen medförde en omprövning av partiets tidigare bedömning av Komintern, men det skulle dröja flera månader innan man kunde presentera en samlad analys av internationalen. Än så länge präglades majoritetens uttalanden av den indignation den upplevde inför de former under vilka partiminoriteten och Kominterns utsända genomfört partisprängningen.[1] Dagen efter uteslutningen förkunnade Folkets Dagblad: 'Minoriteten och ExR gör fascistkupp mot partiet' och fortsatte: 'Den företagna våldsakten är en skändlighet som varje partimedlem, varje partiorganisation med kraft och indignation måste fördöma såsom en illgärning, liktydig med fascistöverfallen på de revolutionära arbetarnas lokaler. Skam och vanära över dem som skändar proletariatets sak genom förvildade uppträdanden emot vårt parti.'[2]

I fortsättningen publicerades flera angrepp av motsvarande häftighet, men de riktades mot den sittande Kominternledningen och inte mot Sovjet-Unionen eller dess kommunistiska parti. I stället förklarade man, att partiet som hittills skulle visa sin 'solidaritet med Rysslands, socialismens samhälle, byggande proletärer.'[3] Man erkände att förbindelserna med världsorganisationen för tillfället var avbrutna, men förklarade sig fortfarande stå kvar på Kominterns principiella grund och godta sjätte världskongressens riktlinjer.[4] Däremot skulle man senare appellera till sjunde världskongressen och begära att den måtte upphäva uteslutningen och bevilja partiet återinträde i Komintern.[5]

Under partikongressen den 16—18 november 1929, som helt utspelades i skuggan av partisprängningen, blev av naturliga skäl frågan om förhållandet till Komintern föremål för en omfattande diskussion. Denna inleddes av partisekreteraren Oskar Samuelsson, som i ett långt tal försökte ge en förklaring till den senaste händelseutvecklingen.[6] Uteslutningen såg han som en följd av den ryska partistriden, en misstanke om att det svenska partiet skulle solidari-

sera sig med Bucharin. Kampanjen mot det svenska partiet var således inte motiverad av några högeravvikelser inom detta utan för att undandra Bucharin stöd. Det faktum att man i Sverige vägrat acceptera den form av mekanisk centralism, som denna kampanj drivits under, fick inte tolkas så att man var emot Komintern. Man stod fortfarande bakom internationalens politiska riktlinjer och godtog sjätte världskongressens beslut. Däremot tog man avstånd från den sittande ledningen i världsorganisationen. Eftersom partiet nu mot sin vilja tvingats lämna Komintern, måste den internationella verksamheten föras utanför den kommunistiska internationalen och en naturlig väg vore, menade Samuelsson, att uppta kontakt med de grupperingar, som samtidigt med det svenska partiet och av samma skäl uteslutits ur Komintern.

Den debatt som följde på Samuelssons tal illustrerar väl den förvirring och osäkerhet, som rådde inom partileden. En talare, Edvin Thun, betecknande nog från Norrbotten, föreslog, att partiet omedelbart och eventuellt gemensamt med kominternriktningen skulle uppta förhandlingar med Komintern om återinträde.[7] Detta förslag mötte kraftigt motstånd från de övriga kongressdelegaterna, vilkas uppfattning kan sägas sammanfattas av en AU-medlem, som trots uteslutningen ansåg sig kunna hävda: 'Vi står likväl inom Komintern. Vi omfattar dess bästa resultat och dess riktlinjer. Vi hävdar Kominterns auktoritet över huvudena på Kominterns nuvarande ledning.'[8] Liknande tankegångar återkom flera gånger. 'Komintern får inte vara något självändamål. Över Komintern står den marxistisk-leninistiska läran . . . Thuns förslag om underhandlingskommitté . . . vore detsamma som att gå till full reträtt. Det har blivit så att man åsidosätter marxismen-leninismen för allt talet om Komintern.'[9] Några talare, som uttryckte en önskan om återförening, undvek att ge konkreta anvisningar om hur detta skulle gå till, utan fastslog helt allmänt, att partiets revolutionära arbete på något sätt automatisk skulle återföra det till Komintern.[10] När Samuelsson i sitt slutanförande upprepade de tidigare framförda tankegångarna om att marxismen-leninismen stod över Komintern och att man genom att ansluta sig till den förra på något underligt sätt fortfarande tillhörde den senare, var detta uppenbarligen detsamma som att förvandla en besvärande nödvändighet till en politisk dygd.[11]

För partiets kommande internationella verksamhet fattades två beslut; för det första skulle man rikta en skrivelse till sjunde världskongressen, som enligt stadgarna skulle sammankallas under 1930, och överklaga exekutivdelegationens åtgärder; för det andra beslöt man upprätta förbindelser med övriga utländska kommunistiska oppositionsgrupper, om de stod på samma grundval som det egna partiet.[12]

Oklarheten och frånvaron av entydiga handlingslinjer i fråga om förhållandet till Komintern kan lätt leda till slutsatsen, att ingen, åtminstone inte i partiledningen, på allvar trodde på möjligheten av en återförening och att man främst av taktiska skäl skapade en illusion därom. En sådan hållning är också lätt att förstå mot bakgrund av SKP:s angrepp, som främst gick ut på att SP riktat sin kamp direkt mot Komintern och att det i likhet med Höglundpar-

tiet från 1924 snart skulle övergå till socialdemokratin.[13] Enligt motståndarna skulle partiets påstådda önskemål om återinträde i Komintern vara helt lögnaktiga och endast taktiskt betingade; en direkt och uttalad kamp mot världsorganisationen som sådan skulle genast ha reducerat partiet till en obetydlig sekt.[14] Möjligheten att upprätta ett självständigt kommunistiskt parti utanför Komintern förnekades helt.

Denna sista angreppspunkt var utan tvekan känslig för SP och på kongressen ägnades stort utrymme åt att bemöta angrepp av den typen. I en uppmärksammad passus framhöll Nils Flyg: 'Vidare säger man till utomstående och även bland partikamrater, att det inte finns någon möjlighet att stå mellan socialdemokratin och den kommunistiska rörelsen. Detta är fullkomligt riktigt. Men finns det någon kamrat närvarande, som önskar ett sådant mellanparti, bör han genast, så tyst som möjligt, avlägsna sig från kongressen.'[15] I fortsättningen skall vi dock finna att dessa angrepp mot SP alls icke saknade täckning och att den 'immateriella' förbindelsen med Komintern uppenbarligen mer förestavades av önskemålet att behålla så många medlemmar som möjligt än möjligheten att återvända till världsorganisationen.[16]

Innan vi går vidare är det nödvändigt att behandla den enda större analysen av Komintern, som partiet presenterade. Analysen kom inte från det egna partiet utan från en välkänd indisk kommunist, Manabendra Nath Roy, som uteslutits ur Komintern för högeravvikelser. I en lång rad artiklar i Folkets Dagblad i början av 1930 behandlade han situationen i Kominterns övriga sektioner samt de faktorer som lett fram till internationalens nuvarande politik. Den välvilja med vilken hans artiklar mottogs av partiledningen[17] gör att de i viss utsträckning kan sägas motsvara den egna uppfattningen.

Enligt Roy kunde alla svårigheter inom Komintern härledas från det faktum att organisationen bestod av dels ett parti, som redan erövrat statsmakten, dels partier, som fortfarande stod inför uppgiften att erövra massorna. Detta gjorde det nödvändigt att utarbeta och tillämpa två olika strategier; SUKP:s erfarenheter kunde inte mekaniskt överföras på de andra partierna. Genom att SUKP var så dominerande inom Komintern hade detta inte lyckats. Fram till Lenins död hade den ryska dominansen enbart varit av godo. Under den tiden hade under det ryska partiets ledning de grundläggande kommunistiska principerna utarbetats och alla vacklande element avsöndrats. Denna fas, som motsvarade de tre första kongresserna, hade också tvingat fram en hård partidisciplin för att urskilja alla icke-kommunistiska grupper. Men sedan denna rensningsprocess var fullbordad gällde det att omsätta principerna i praktiken, att utforma konkreta riktlinjer för varje enskilt kommunistiskt parti. Denna uppgift kunde dock inte Komintern lösa; den ryska dominansen blev nu en fjättrande kraft, framför allt därför att SUKP inte förstod 'det mycket viktiga faktum att under Kominterns banér föres klasstrider i två olika historiska perioder — under förrevolutionära och efterrevolutionära förhållanden. Partier, som verkar under så helt olika betingelser för klasskam-

pen, kan icke ha samma struktur'.[18]

Efter Lenins död och som en följd av den inre kampen i det ryska partiet hade detta vidare genomgått betydelsefulla förändringar; politiska motsättningar löstes inte som tidigare genom öppna diskussioner utan genom administrativa tvångsåtgärder. 'Sedan han (Lenin) icke längre var faktiskt verksam som ledare, infördes terrorn i partiregimen.'[19] Fraktionsstriderna inom SUKP fördes också över till Komintern, då denna användes som ett slagfält för maktkampen inom det ryska partiet. Detta var också anledningen till att terrorn vann insteg i internationalen. Roy tog ingalunda avstånd från användande av terror inom SUKP. 'Terrorn är ett brukbart vapen i händerna på en revolutionär klass, *som sitter vid makten*.'[20] För Kominterns övriga partier, däremot, blev detta förhållande direkt katastrofalt. Det hade uppstått en rad ledare, som genom att foga sig efter terrorregimen, använde den för att befästa sin egen maktställning. Denna makt byggde inte på medlemmarnas aktiva medverkan utan på en omfattande byråkrati.[21]

Dessa problem kunde avhjälpas om det ryska partiets monopolställning inom Komintern bröts och om en 'verklig internationalisering av Internationalens ledning åstadkoms.' Detta kunde dock inte lösas av de ryska ledarna, som ofta tvingades använda Internationalen som maktpolitiskt instrument.[22] Internationaliseringen kunde endast åstadkommas genom att de undermåliga ledarna för de icke-ryska partierna ersattes av 'oavhängiga ledande krafter inom Internationalens olika sektioner'.[23] Det som Roy ville ha sagt med detta var givetvis att de nyligen uteslutna kommunisterna måste återfå sina poster, innan någon förbättring kunde ske. Vilka möjligheter fanns det då slutligen att få till stånd en sådan förändring av de icke-ryska partierna? För Roy var detta egentligen inget problem, utan han fastslog bara, att detta var en 'nödvändig förutsättning för revolutionens framgång' och att denna nödvändighet skulle bryta 'den officiella apparatens motstånd'.[24]

I den slutsatsen och för övrigt i Roys hela analys finns det en underlåtenhet, som skulle komma att prägla den internationella högerkommunistiska oppositionens inställning till Sovjet-Unionen och Komintern. De icke-ryska partierna och Komintern kunde man utsätta för en ofta hänsynslös och reservationslös kritik, men man vägrade att utsträcka den kritiken till SUKP. Roy fastslog kategoriskt: 'Andra sektioner av Internationalen kan icke praktiskt blanda sig i det ryska partiets inre eller yttre verksamhet, enär de icke är tillräckligt kompetenta att göra det.'[25] Roy kunde visserligen erkänna, att ultravänsterlinjen inom Komintern liksom dess organisationsstruktur var en direkt följd av det ryska partiets dominans. Därav borde också rimligtvis följa, att SUKP var den enda kraft, som kunde förändra Kominterns politik. Men eftersom SUKP i stort sett var förbjudet område för kritisk analys, tog inte högeroppositionen ställning till de helt avgörande frågorna: önskade SUKP verkligen självständiga sektioner inom Komintern? Om så inte var fallet, fanns det då ö h t någon möjlighet, att Komintern skulle kunna reformeras? Den första frågan undvek Roy att behandla, den andra löste han med att hänvisa

till en påstådd revolutionär nödvändighet.

Senare i detta avsnitt skall vi se, att det svenska partiet blev alltmer benäget att besvara båda frågorna nekande, men tiden närmast efter uteslutningen återfanns motstridiga synpunkter i partiets huvudorgan. En författare hävdade således, att uteslutningarna enbart hade till syfte att skapa fogliga sektioner, 'som reagerar som för ett tryck på en knapp'.[26] I en hyllningsartikel till Stalin på dennes 50-årsdag hävdades det däremot, att uteslutningspolitiken genomförts utan hans godkännande och att en korrigering kunde väntas, så snart han fått kännedom om konsekvenserna.[27] I det första fallen bestrids, åtminstone indirekt, att SUKP är intresserat av en förändring inom Komintern, i det andra fallet förankras möjligheten därav i Stalin personligen. Dessa motstridiga synpunkter uttrycker svårigheterna man hade att förstå det nya komplicerade läget.

Den internationella högerkommunistiska oppositionen

Till följd av den kraftiga vänstersvängningen inom Komintern under 1928—1929 företogs i de flesta av sektionerna uteslutningar av medlemmar, som motsatte sig den nya politiken. Till antalet rörde det sig hela tiden om relativt obetydliga grupper och SP var det överlägset största av de högerkommunistiska grupperingarna. I följande länder finner vi de viktigaste motsvarigheterna till det svenska partiet.

Tyskland. Sedan början av 1929 existerade här Kommunistische Partei Deutschlands Opposition, KPDO, under ledning av Heinrich Brandler och August Thalheimer.[28] Dessa båda män var internationellt sett välkända kommunister och den förre hade fram till hösten 1923 stått i spetsen för KPD, då ett misslyckat revolutionsförsök ledde till hans avsättning. Tillsammans med Thalheimer arbetade han sedan inom Kominterns apparat i Sovjet-Unionen. Under 1928 återvände de båda till Tyskland, där de försökte organisera en opposition mot den dåvarande partiledningen under Thälmann. Försöken misslyckades och under 1929 uteslöts de och deras anhängare ur partiet. KPDO bestod bland annat av ett flertal erfarna tidigare mellanfunktionärer med facklig förankring. Utrikespolitiskt kombinerade KPDO en kraftig kritik av Komintern med en ibland närmast apologetisk inställning till Sovjet-Unionen och SUKP. Som sitt mål såg det att reformera såväl Internationalen som KPD och förklarade sig stå på samma principiella grund som dessa men med en annan taktisk och strategisk inriktning. Av den anledningen vägrade man också att utropa sig som parti utan föredrog benämningen 'riktning'. Lokalt nådde man ett visst inflytande i Thüringen och Sachsen, men fick aldrig mer än cirka 3.500 medlemmar. Mycket på grund av den både praktiska och teoretiska erfarenhet som KPDO:s ledning besatt, kom gruppen att spela en dominerande roll inom den högerkommunistiska oppositionen.

USA. Den amerikanska oppositionen[29] stod den tyska mycket nära i fråga

om synen på förhållandet till Komintern och det nationella kommunistpartiet, men det var underlägset både vad gällde medlemsantal och praktisk och teoretisk erfarenhet. Under 1928, då oppositionsledaren Jay Lovestone fortfarande var partiledare, kunde han räkna med stöd från nittio procent av partiapparaten. Men då han ett halvår senare slöt upp bakom Bucharin, blev han utan större svårigheter tillsammans med omkring 200 anhängare utesluten ur partiet.

Norge. Den norska oppositionen utgjordes av gruppen Mot Dag med dess helt dominerande ledargestalt Erling Falk.[30] Det var en strängt disciplinerad och fast sammansvetsad grupp med en nästan uteslutande akademisk bas. Mot Dag hade i början av 20-talet tillhört Arbeiderpartiet under dess tid i Komintern. Vid sprängningen 1923 slöt den upp bakom Tranmaels majoritetsriktning, som bröt med Komintern, men associerade sig efter några år med det norska kommunistpartiet. Därifrån uteslöts gruppen 1929. Mot Dags betydelse i Norge låg främst i dess marxistiska bildningsarbete, medan man inte uppnådde någon direkt politisk betydelse allra helst som det var utsatt för en ständig hetskampanj från såväl kommunistpartiet och Arbeiderpartiet.

Tjeckoslovakien. Det tjeckiska partiet, ett av Kominterns största, var det som kanske drabbades hårdast av ultravänsterkursen. Mellan 1928—30 sjönk antalet medlemmar från 150.000 till 30.000.[31] Partiets fackliga ställning reducerades på motsvarande sätt. Den tjeckiska oppositionen kunde trots dessa partiets bakslag inte räkna med något större medlemsunderlag, utan den var en heterogen sammanslutning av några grupper, som uteslutits ur partiet under de senaste åren. Dessutom försvagades den av språksvårigheter. Dess mest framträdande gestalt, Alois Neurath, kom från den tyskspråkiga delen.[32]

Finland. Det finska kommunistpartiet verkade under illegala förhållanden och framträdde för offentligheten genom ett täckparti, Socialistiska arbetarpartiet, vars ordförande Niilo Wälläri vid ett flertal tillfällen vänt sig mot de finska exilkommunisternas försök att från Sovjet-Unionen styra partiet. Ultravänsterlinjen framkallade stark opposition inom den finska fackföreningsrörelsen, där den med stor möda upprätthållna enigheten nu hotades att sönderslås. Den fackliga och politiska oppositionen sammanslöt sig i början av 1930 i en lös organisation, som utgav tidningen Suomen Työmies med Wälläri som redaktör. Senare under året konstituerade man sig som ett parti, som trots att det stöddes av flera inflytelserika personer aldrig erhöll större anslutning. Trots upprepade påstötningar deltog aldrig denna grupp i den internationella oppositionens arbete.[33]

Dessa grupper hade alla en gemensam bakgrund, uteslutningen ur Komintern till följd av motståndet mot den nya ultravänsterpolitiken. Av den anledningen kunde man vänta sig att de hade gemensamma uppfattningar i en rad frågor. På initiativ främst av KPDO eftersträvades också från början av 1930 någon form av gemensamt handlingsprogram och organisatorisk samling av oppositionen.

SP hade på kongressen 1929 beslutat uppta kontakter med partier, som

stod på samma grund som det egna partiet och som uteslutits ur Komintern. Inom partiledningen hade man samtidigt avgivit mycket positiva rapporter om den internationella kommunistiska oppositionen. 'Samtliga oppositionsgrupper arbetar i full överensstämmelse med Kominterns program och riktlinjer och utgjorde till största delen känt revolutionärt fackföreningsfolk . . . Alla dessa oppositionsrörelser tyder på att vi icke står ensamma.'[34] Därför tvekade inte heller arbetsutskottet att acceptera en inbjudan från KPDO om överläggningar i Berlin mellan representanter för den kommunistiska oppositionen i mars 1930. Man beslöt dock, att mötet endast skulle vara av informativ karaktär och att AU senare skulle ta ställning till resultatet av förhandlingarna.[35]

Sedan flera försök att få med representanter för den finska oppositionsgruppen misslyckats[36] avreste den 14 mars en delegation från det svenska partiet bestående av Karl Kilbom, Oskar Samuelsson och August Spångberg till Berlin. Konferensen, som varade mellan den 17—19 mars, bevistades förutom av KPDO:s riksledning även av Roy och två delegater från Tjeckoslovakien.[37] På konferensens dagordning stod (1) de olika oppositionsgruppernas läge, (2) oppositionens förhållande till Komintern samt (3) organisatoriska frågor.

Konferensen i sin helhet präglades av den allmänna enigheten rörande kritiken av ultravänsterpolitikens katastrofala följder för Komintern och dess sektioner. Men dessutom framträdde meningsmotsättningar, som i hög grad skulle komma att göra sig gällande vid den internationella oppositionens följande sammankomster. Då Thalheimer utvecklade KPDO:s syn på förhållandet till Komintern, underströk han, att man inte avsåg att bilda en ny internationell och inte ens ett nytt kommunistiskt parti utan inrikta sig på att reformera Internationalen och dess sektioner. Därför hade KPDO organiserat sig som riktning med ett program på kommunistisk grund, som erkände proletariatets diktatur i form av rådsstaten och stödde Sovjet-Unionen i dess egenskap av arbetarstat.[38]

Frågan om riktning eller parti var viktig för tyskarna, som ständigt skulle återkomma till den under de följande åren. Man ansåg nämligen, att det var principiellt otänkbart med två kommunistiska partier i samma land och i Tyskland praktiskt omöjligt då KPDO bara skilde sig från KPD i taktiska frågor och inte i sin grunduppfattning. På grund av oppositionens numerära underlägsenhet vore det också förmätet att utropa sig själv som parti. Däremot accepterade man, att svenskarna kallade sig parti, emedan de utgjorde den kommunistiska majoriteten; däremot borde den svenska kominternsektionen betraktas som en riktning.[39]

Inget av tyskarnas argument förmådde övertyga de svenska representanterna, som tvärtom föreslog, att den internationella oppositionen omedelbart skulle organisera sina grupper som partier. Detta skulle stärka oppositionen internationellt och samtidigt öka dess möjligheter att arbeta nationellt: den skulle vinna ökat förtroende bland arbetarna, om den framträdde som parti i stället för riktning.[40]

Men det avgörande skälet för svenskarnas uppfattning var ett annat och

det framställdes i klartext av Samuelsson, som menade, att 'det vore bättre, om vi så snabbt som möjligt övergick till att bli ett parti och jag tror särskilt därpå, då jag inte har några stora illusioner om att man t ex skall lyssna på vår appellation i Sverige . . . Jag tror inte, att vi genom att ställa oss lojala och arbeta som riktning, kommer att uppnå en vändning i internationalen och i partierna . . . Jag menar inte, att detta skulle betyda en ny international. Än så länge (bis jetzt) tror jag på KI, men kan vi vänta så länge, tills en vändning kommer'?[41] Trots Samuelssons försäkring mot slutet är det uppenbart, att han i realiteten gett upp hoppet om att kunna påverka eller återinträda i Komintern.[42] Detta var inte den enda frågan, där de svenska synpunkterna skilde sig från tyskarnas; KPDO ville endast ha samverkan med principiellt likasinnade grupper, medan svenskarna ville bredda oppositionens bas och upprätta kontakter även med organisationer, som inte i alla avseenden stod på en kommunistisk grund.[43] Denna fråga spelade nu ingen dominerande roll, men den skulle senare bli ett av den internationella oppositionens huvudproblem.

Konferensens praktiska resultat blev upprättandet av en informationsbyrå i Berlin under ledning av Brandler, Thalheimer och Roy; vidare beslöt man utge en bulletin, Internationale Nachrichten der Kommunistischen Opposition. Däremot ville inte svenskarna, som ju rest till Berlin i informativt syfte, binda SP för ett fastare samarbete med den internationella oppositionen. Därför avstod man t ex från att underteckna en skrivelse till Komintern, som KPDO utarbetat.[44] Alla var dock eniga om behovet av fortsatta kontakter och man beslöt att försöka sammankalla en ny konferens mot slutet av året och denna gång med företrädare för hela den internationella oppositionen. Konferensen hade visserligen inte lett till några mer betydande resultat, men för svenskarna hade den säkert varit en angenäm upplevelse. Till skillnad från tiden i Komintern var man nu den största gruppen, varför partiets synpunkter måste tillmätas en avsevärd betydelse. Dessutom hade man också lyckats bryta sin internationella isolering.[45] Allt detta gjorde att partiets AU med stor tillfredsställelse tog del av och godkände delegationens rapport.[46]

SP:s hänvändelse till Komintern

Ett viktigt dokument för förståelsen av SP:s förhållande till Komintern är den protestskrivelse, som med anledning av uteslutningen, riktades till Internationalen och som samtidigt innehöll de villkor partiet ställde för att över huvud taget kunna acceptera återinträde i världsorganisationen. Partikongressen hade beslutat, att en dylik hänvändelse skulle ske till Kominterns sjunde kongress eller till EKKI och på ett möte i arbetsutskottet i början av maj 1930 kunde också Oskar Samuelsson presentera ett utkast till skrivelse.[47] Inledningsvis förklaras där, att partiet allmänt anslöt sig till den skrivelse, som KPDO tidigare sänt, men att det dessutom ville komplettera

med synpunkter på den egna situationen. Dessa kan delas upp i tre olika grupper.

1. Häftiga angrepp på Komintern-ledningen. 'Vi betraktar emellertid inte ledningen för Exekutivkommittén som liktydig med den kommunistiska världsrörelsen. Exekutiven har inget som helst monopol på att vara den auktoritativa uttolkaren av den revolutionära socialismen i Marx' och Lenins anda . . . Vi är å andra sidan lika förvissade om att såväl Marx som Lenin skulle ha gjort processen kort med de karaktärslösa politiska hasardörer som nu usurperat makten i den Kommunistiska Internationalens Exekutivkommitté.'[48] Det var vidare denna ledning, som till det svenska partiet sänt en delegation av 'omdömeslösa och mindervärdiga element'[49] och som bar ansvaret för att 'inom den kommunistiska rörelsen i vårt land ha infört fascistbetonade våldsmetoder'.[50]
2. Skarp kritik mot SKP, som i skrivelsen förklarades stå inför sin upplösning och ha fört en politik och agitation, som endast dolde 'en fullständigt principlös opportunism, som ingenting annat var än en vanlig simpel streberjakt'.[51] Det var nu Kominterns skyldighet att inse att detta parti inte kunde förtjäna Internationalens erkännande.
3. En positiv värdering av det egna partiet, som sades inte bara ha vunnit den överväldigande majoriteten av det gamla partiets medlemmar utan som också dagligen förstärktes av goda arbetare, som lämnade SKP. Alla påståenden om att partiet var på väg till socialdemokratin tillbakavisades. 'Vi ämnar heller inte vika en tum från kommunismens principer och ämnar i fortsättningen liksom hittills skarpt bekämpa den kontrarevolutionära socialdemokratin och avslöja dess aktiva stöd åt det kapitalistiska systemet och dess samröre med klassfienden.'[52] Vidare försäkrade man att partiets syn på Sovjet-Unionen inte förändrats. Nu som förut var man beredd att med alla medel stödja och försvara landet. 'Arbetarnas och böndernas kamp för socialismen i Sovjet-Unionen betraktar vi som vår egen kamp.'[53]

För att Komintern skulle kunna tillfriskna fordrades en oförsonlig kamp mot ultravänstern och av den anledningen hade Samuelsson sammanställt några 'oeftergivliga krav', som avslutade skrivelsen. Förslaget utsändes till CK-ledamöterna och på grundval av deras ändringar utformades de slutgiltiga kraven vilka sedan sändes till Komintern.[54]

De slutgiltiga kraven

1. Omedelbart erkännande av vårt parti som Kommunistiska Internationalens svenska sektion.
2. Upphävande av alla uteslutningar av majoriteten av vårt partis Centralkommitté.
3. Uteslutningar av de *ledare* från minoritetshåll, som genom underminerande fraktionsarbete organiserade partisprängningen.
4. Återinförande av sillénsektens proletära medlemmar till vårt parti.
5. Disciplinära åtgärder gentemot de medlemmar inom Exekutivkommittén och de Exekutivdelegationer, som bär främsta ansvaret för sönderspränginngen av vårt parti.
6. Förnyad, objektiv prövning av samtliga uteslutningar inom Kominterns olika

sektioner, som dikterats av den nuvarande oleninistiska ultravänstern.
7. Genomförande av principen att Kominterns sektioner själva är förpliktade att under legalitetsperioden uppbringa erforderliga medel för sitt partiarbete.

Det mest påfallande i denna besvärsskrivelse är den utpräglat aggressiva utformningen. Detta förhållande gjorde givetvis varje möjlighet till förlikning och återupptagande i Komintern på förhand omöjligt. Vid den korta diskussion, som fördes inom AU, riktades inga invändningar vare sig mot det stilistiska eller sakliga innehållet i brevet.[55] Skrivelsen kan därför ses som ett belägg för att partiledningen inte vare sig önskade eller trodde på återförening med Komintern.[56] En jämförelse med KPDO:s skrivelse, som, även om den innehöll långtgående krav, var hållen i en relativt måttfull ton, visar den fundamentala skillnaden mellan det svenska partiet och den tyska oppositionen.[57]

Den internationella kommunistiska oppositionens konstituerande

Av det som finns bevarat av SP:s utländska korrespondens framgår att det i huvudsak var två grupper, som försökte aktivera oppositionen, KPDO och den amerikanska gruppen. Den senare tog således initiativ till en ny konferens redan i maj 1930 förlagd till Berlin eller Stockholm.[58] Som skäl angav man en eventuell ny vändning inom Komintern och nödvändigheten att organisera oppositionsgrupper i länder, där ännu inga fanns. Det amerikaska förslaget vann livligt stöd inom KPDO, som föreslog att konferensen skulle förläggas till Stockholm för att underlätta svenskt deltagande.[59] Konferensen kom aldrig till stånd, men korrespondensen är ett uttryck för den vikt de båda oppositionsgrupperna tillmätte det svenska partiet. Det framgår vidare, att missnöjet var stort med det svenska partiets bristfälliga intresse för och deltagande i oppositionens arbete. Flera gånger klagade man över frånvaron av rapporter om läget i Skandinavien och över att partiet inte uppfyllt åtagandena från konferensen att vara huvudansvarig för Skandinavien.[60] 'Ni tillhör dock den internationella oppositionens viktigaste grupp och ni lämnar de övriga kämpande kamraterna utan varje information.'[61] Från svenskt håll förklarades passiviteten vara en följd av tids- och penningbrist samt språksvårigheter.[62] Även om dessa förklaringar inte saknade täckning, måste ändå en viktig orsak till den svenska passiviteten ha varit SP:s avvikande inställning till oppositionens arbetsmetoder.

På den internationella oppositionens första konferens hade det beslutats att inkalla en för hela oppositionen representativ kongress mot slutet av 1930. Denna ägde rum den 16—18 december i Berlin och bevistades av delegater från USA, Sverige, Schweiz, Tyskland, Tjeckoslovakien, Frankrike (Elsass-Lothringen) samt av en gäst från Norge med konsultativ röst.[63]

Den svenska delegationen, bestående av Nils Flyg och Emil Andersson, hade vid ett föregående möte med partiets arbetsutskott fått direktiv om den

politiska linje de skulle driva vid kongressen.[64] De svenska representanterna skulle uppmana de övriga grupperna att omedelbart bilda partier och upphöra att arbeta som riktningar. Detta var, som vi sett, en uppfattning, som svenskarna redan tidigare framfört. Som ett nytt inslag, däremot, finner vi önskemålet, att Flyg och Andersson måtte ta upp frågan om inte själva begreppen kommunism och proletariatets diktatur var så pass kompromitterade att de inte borde ingå i oppositionens plattform. Förslagsställaren tvekade inte heller att dra de konsekvenser, detta fick för hållningen till Komintern. 'Vi måste klargöra för oss, om vi alltjämt ska utgå från att inifrån ändra och utbygga Komintern till en verklig kommunistisk international. Vi hade den utgångspunkten i vårt öppna brev till Komintern, men nu bör vi inte längre fortsätta med den taktiken.'[65] 'Den ideella sammanslutningen av den kommunistiska oppositionen är i grunden en ny Kommunistisk International.'[66]

Om de svenska synpunkterna framfördes på kongressen, kan de inte ha mött någon förståelse. Det fastslogs nämligen, att de olika oppositionsgrupperna — med undantag för det svenska partiet — som tidigare skulle arbeta som riktningar och att målsättningen inte var att bilda en ny kommunistisk international utan att reformera den existerande. Dessutom ställde man sig bakom de kommunistiska grundsatserna, som sammanfattades i tre punkter; kamp mot reformismen och för rådsdiktaturens seger samt för ovillkorligt försvar av Sovjet-Unionen[67].

I och med mötet i Berlin fick den internationella kommunistiska oppositionen även fastare organisatoriska former. Den konstituerades nu som Internationale Vereinigung der Kommunistischen Opposition (IVKO). I organisationens ledning ingick sexton personer, däribland för Sverige Kilbom, Andersson och Flyg, för Tyskland Thalheimer, Brandler och Walcher och för USA Lovestone och Gitlow. Dessutom valdes sex personer till en mindre exekutivbyrå, däribland Andersson, Brandler och Roy. Slutligen utsågs en byrå, som skulle handha det löpande arbetet och som betecknande nog bara bestod av nyss nämnda tyskar.[68]

Under hela 1931 fungerade sedan IVKO i stort sett som ett internationellt utskott för KPDO och verksamheten bestod huvudsakligast i att ge ut informationsbulletinen med rapporter om de olika oppositionsgruppernas arbete. KPDO:s försök att få igång en diskussion om oppositionens förhållande till Sovjet-Unionen och Komintern rann ut i sanden.[69] Det finns inget som tyder på att det svenska partiet skulle ha varit missnöjt med den utvecklingen av IVKO. Snarare torde man tvärtom ha upplevt det som en lättnad att tillhöra en internationell sammanslutning, som inte ingrep i partiets inre arbete och försökte styra det.[70] Utan att offra något av sin självständighet hade man lyckats befria sig från den taktiskt besvärliga situationen att vara utan internationella kontakter.[71]

SP:s konflikt med IVKO

SP:s syn på motsättningarna inom KPDO

Åsikter motsvarande dem, som SP framfört inom IVKO, kom under 1931 också till uttryck inom KPDO och ledde till att gruppen i början av 1932 splittrades. Det var framför allt utvecklingen inom SPD, som drev fram konflikterna inom KPDO. SPD hade i september 1931 uteslutit en rad ledande företrädare för partiets vänsteropposition, vilken den 4 oktober samma år konstituerade sig som Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands, SAPD.[72] Det nya partiet torde ha samlat minst 25.000 medlemmar och var således i storlek KPDO vida överlägset. Det var ingalunda något kommunistiskt parti, men det var starkt influerat av austromarxismens vänsterflygel och dess kritik mot såväl KPD som SPD sammanföll ofta med KPDO:s.

För den tyska kommunistiska oppositionen visade det sig omöjligt att utforma en enhetlig linje mot det nya partiet och KPDO splittrades i en majoritet kring Brandler och Thalheimer och i en minoritet kring Walcher och Frölich.[73] För Brandler personifierade SAPD allt vad han menade med 'centrism'; en radikal, mellan kommunism och socialdemokrati vacklande vänstersocialistisk riktning, vars politiska funktion blev att försena eller förhindra arbetarnas väg till kommunismen. Visserligen fanns det goda element inom SAPD, men dessa kunde vinnas för kommunismen endast genom att ryckas loss från SAPD. Minoriteten såg mer positivt på SAPD och föreslog en direkt samarbetslinje som medel att vinna det för kommunismen och få till stånd en sammanslagning av de båda organisationerna.

Den interna konflikten kom till uttryck även i bedömningen av Komintern och KPD. Minoritetens ställningstagande förebådade bildandet av ett revolutionärt socialistiskt block inte bara nationellt utan även internationellt. Detta var i sin tur en följd av att Komintern ansågs ha övergett de kommunistiska grundsatserna och att dess internationella fiasko gav få förhoppningar om organisationens tillfrisknande. Den 13 januari uteslöts minoriteten ur KPDO och tillsammans med cirka 1.000 medlemmar uppgick den i SAPD.[74]

Några månader innan SPD-vänstern uteslöts, hade den uppmärksammats av Folkets Dagblad, som förutspådde dess snara kapitulation inför SPD-ledningen.[75] Som vi redan sett var detta en dålig profetia och när det nya partiet väl var bildat ändrades också tidningens hållning. I en intervju med en av SAPD:s ledare, Kurt Rosenfeld, presenterade Kilbom det tyska partiet och, även om han ställde sig kritisk till en del inslag i dess program, så ville han inte utdöma det. I stället uppmanade han KPDO att försöka samarbeta med SAPD. 'Vi har skyldighet mot arbetarklassen att så långt görligt söka tillvarata de möjligheter till *bredare* aktion för massornas intressen, som detta bjuder. Olika grupper behöver inte vara till hundra procent eniga om alla principiella frågor för att kunna slåss gemensamt för arbetarklassens dagskrav.'[76]

Kilbom tog således ställning för KPDO-minoriteten,[77] vilket också framgår av ett möte med arbetsutskottet i december 1931, som behandlade läget i Tyskland och förhållandet till Komintern.[78] Kilbom kritiserade där KPDO för att under ett och ett halvt år ha varit helt passivt och som särskilt graverande för majoriteten framhöll han de rykten, som talade om att den tänkte gå tillbaka till Komintern. Kilbom själv väntade sig inte längre något från Internationalen och menade, att denna snarast stod inför sin upplösning. Nu måste man inrikta sig på att försöka samla de arbetare som stod mellan de andra och tredje internationalerna.[79]

Dessa problem aktualiserades också i samband med förarbetet till SP:s nionde kongress i maj 1932, då frågan togs upp vilka utländska representanter man skulle inbjuda. Trots sympatierna för KPDO-minoriteten hade man inte brutit förbindelserna med IVKO och KPDO. Det var därför tämligen självklart, att en inbjudan måste utgå till KPDO och det var redan bestämt, att Brandler skulle komma. Inom partiledningen var man inte helt nöjd med detta förhållande, en del fruktade, att Brandler, som ansågs vara på väg tillbaka till Komintern, skulle sätta igång en Komintern-diskussion på kongressen, något man helst ville undvika.[80] Dessutom fastslog flera, att det svenska partiet inte längre stod KPDO närmast utan i betydligt högre grad SAPD och att man hellre sett detta parti representerat på kongressen.[81] Av övervägande taktiska skäl beslöts dock att inte låta inbjuda SAPD; dels skulle partimedlemmarna kunna tolka detta som ett steg åt höger, dels skulle det ge SKP tacksamt angreppsmaterial.[82]

Avvisandet av Komintern

Hela denna successiva förskjutning i partiledningens bedömning av Komintern och synen på uppbyggandet av det internationella samarbetet, som vi följt i det föregående, kom till klart uttryck på partiets nionde kongress 1932. Redan i sitt hälsningsanförande kunde Flyg deklarera den nya uppfattningen. 'Med entusiasm har vi under de gångna åren offrat mycket för symbolen och namnet Komintern. Ännu finns kvar rottrådar för förhoppningar att vi skulle komma åter till Komintern. Jag måste säga, att vore i dag dörren öppen dit, skulle jag slå igen den.'[83]

Det visade sig, att stämningen mot Komintern var så fientlig på kongressen, att då en delegat, CK-medlemmen John Eriksson, kritiserade partiledningen för en alltför negativ inställning till de olika kominternsektionerna och i stället förordade uppriktiga förhandlingar med Komintern om återinträde[84], framfördes önskemål om att han skulle uteslutas ur partiet.[85] Det förslaget avvisades, men med 219 röster mot 1 beslöt kongressen att inte söka få till stånd förhandlingar med Komintern.[86] Kongressen underströk dessutom nödvändigheten av att bredda det internationella samarbetet.[87]

I och med SP:s nionde kongress var således den åsiktsförändring, som

dittills huvudsakligen försiggått inom partiledningen, upphöjd till partiets officiella linje. Helt kort kan den sammanfattas på följande sätt. Det var orealistiskt att vänta en sådan politisk kursändring av Komintern, att SP skulle kunna arbeta inom organisationen. Mot den bakgrunden fanns det heller ingen anledning att sätta hela sin tillit till samarbetet med IVKO. I stället borde man försöka komma i kontakt även med oberoende vänstersocialistiska och icke-kommunistiska partier — enligt Brandlers terminologi 'centristiska' — som t ex Arbeiderpartiet, SAPD i Tyskland och det engelska Independent Labour Party (ILP).

Den förändrade inställningen till Sovjet-Unionen

Vi har i det föregående sett, hur SP:s kritik mot Komintern successivt stegrades för att så småningom nå fram till ett närmast totalt avståndstagande. För att rädda Sovjet-Unionen undan denna kritik försökte man göra en boskillnad mellan denna stat och Komintern. 'Sovjet-Unionen och Komintern i detta nu är två vitt skilda begrepp.'[88] I stället framställde man saken så, att det förelåg en intressemotsättning mellan Kominterns politiska kurs och Sovjet-Unionens objektiva intressen. Genom sin på en rad områden felaktiga politiska kurs försvagade Komintern den kommunistiska världsrörelsen, varigenom även dennas förmåga att försvara Sovjet-Unionen reducerades.[89] Denna analys påminner om den som Roy tidigare gjorde och den är behäftad med samma svaghet. I längden måste det bli svårt att underkänna Komintern och godkänna Sovjet-Unionen, samtidigt som man förklarar Kominterns urartning med SUKP:s dominans. Roy försökte lösa dilemmat genom att helt enkelt förbjuda oppositionen att lägga sig i SUKP:s ryska politik.

SP:s officiella syn på Sovjet-Unionens politiska system var helt klar. 'Sovjet-Unionen är för oss det segrande proletariatets stat, landet där det första försöket göres att uppbygga en socialistisk samhällsordning, ett socialistiskt näringsliv.'[90] Därifrån härledde man också den ovillkorliga plikten att försvara Sovjet-Unionen. Men detta fick inte leda till att man avstod från befogad kritik; så t ex dolde man inte svårigheterna med kollektiviseringen och man kritiserade den bristfälliga interna demokratin inom SUKP och det ofta byråkratiska sättet med vilket industrialiseringen genomfördes. Men alla dessa problem skulle dock lösas i takt med att socialismen stärktes i landet.[91] De rådande svårigheterna fick inte undanskymma det faktum, att proletariatets diktatur fortfarande var den förhärskande statsformen.[92] Liknande synpunkter återkom ofta, även om de kritiska bitonerna successivt ökade.[93]

Men detta gällde partiets officiella ståndpunkt. Inom partiledningen förekom vid samma tid åsikter av en helt annan karaktär. Där förutsatte många en djupgående förändring inom SUKP, innan en reformering av Kominterns sektioner kunde komma till stånd. Kritiken av Sovjet-Unionen gick vidare så långt att man ifrågasatte dess socialistiska karaktär.[94] Man kan diskutera käll-

värdet av sådana yttranden; de behöver inte nödvändigtvis ses som uttryck för en genomtänkt linje och i partipressen återfinns de inte. Däremot måste det anses tveksamt, om man inom partiledningen egentligen någonsin varit övertygad om möjligheten att göra en skarp skillnad mellan Sovjet-Unionen och Komintern.

Det dröjde dock ända till början av 1933, innan SP öppet började ifrågasätta intressegemenskapen mellan Sovjet-Unionen och den internationella arbetarklassens kamp. Det skedde i samband med det nazistiska maktövertagandet i Tyskland. Till sin indignation fann Folkets Dagblad, att Sovjet-Unionen till en början betraktade detta som en intern tysk angelägenhet och tillkännagav sin egen neutralitet. Tidningen kunde visserligen erkänna, att handelspolitiska skäl motiverade en viss försiktighet, men man riktade skarpa anklagelser mot Sovjet-Unionen för att inte genast ha mobiliserat arbetarklassen till protestmöten och fördömanden av den nya tyska regimen.[95]

Vidare publicerades i Folkets Dagblad flera artiklar, som alla gick ut på att Sovjet-Unionen för att främja kortsiktiga ekonomiska intressen underlät att stödja den internationella arbetarklassen.[96] I synnerhet reagerade tidningen skarpt mot ett rykte, som berättade, att Sovjet-Unionen av handelspolitiska skäl motsatte sig en planerad bojkott av Tyskland. 'Det är tydligt att kampen mot fascismen måste föras utan Komintern och mot dennas sektioner.'[97] Av allt detta drog man konklusionen, att 'Kominterns faktiska underordnande, politiskt sett, under Sovjet-Unionens kommunistiska parti, sedan Lenins död har varit till skada såväl för de revolutionära arbetarna i olika länder som Sovjet-Unionen.'[98]

Därmed hade man fastslagit, att Komintern inte gick att skilja från Sovjet-Unionen och dess parti och att detta förhållande inte gynnade den internationella arbetarklassens kamp, emedan Sovjet-Unionens intressen som stat inte alltid var förenliga med den senares. I och med detta hade man också på detta område lämnat de principer som var vägledande för IVKO.

Brytningen med IVKO

De riktlinjer för SP:s internationella arbete, som partikongressen 1932 godkänt, aktualiserades en dryg månad efteråt, då SP erhöll en inbjudan till en konferens med IVKO:s byrå. Även om man nu insåg, att det inte längre fanns några motiv för fortsatt samarbete med Brandler, så ville man ändå undvika en brytning före de kommande riksdagsvalen.[99] Däremot skulle SP på konferensen framföra sina avvikande uppfattningar, även om ingen hade stora förhoppningar att därigenom kunna påverka tyskarna och amerikanarna. Flyg och Andersson fick därför i uppdrag att utarbeta en resolution, som skulle sammanfatta det svenska partiets synpunkter.

I denna resolution upprepades i än skarpare formuleringar de argument, som tidigare riktats mot Brandler under dennes besök på partikongressen. 'Att

i nuets situation sätta sig med mikroskop för att konstatera centrismens brister samt konstatera, att de centristiska partierna måste slås sönder det är skrivbordsteori av kammarlärda, eller det är, bättre sagt, ultravänstervanvett i ny form. Om den kommunistiska oppositionen hade förstått skapa *partier* vilka kunde samla de oppositionella arbetarna, då hade en dylik enbart kritisk och fientlig inställning varit i viss mån berättigad.'[100] Vidare framhölls det, att det i vissa fall måste ses som en total omöjlighet att reformera de kommunistiska partierna. Som exempel gavs de i Sverige, Norge, USA och Danmark 'med flera'. 'Dessa partiers förintelseprocess bör i stället påskyndas.'[101]

På konferensen, som ägde rum i början av juli 1932, deltog från SP Kilbom och Flyg. Förutom tyskarna var också representanter från Norge, USA, Schweiz och Tjeckoslovakien närvarande. De svenska delegaterna föredrog sitt resolutionsförslag, men det visade sig, att motsättningarna var så stora att man inte kunde ena sig kring en gemensam resolution.[102] De svenska representanterna var allmänt missnöjda med hela konferensen. Rapportering och information hade varit undermålig och man misstänkte, att tyskarna helst velat ha konferensen som ett förstadium till en övergång till Komintern. Trots detta eftesträvades från svensk sida ingen omedelbar brytning.

Nästa sammanträde med den internationella kommunistiska oppositionen, som ägde rum i Berlin den 30 december 1932, visade för det svenska partiet, som representerades av Emil Andersson, att det nu knappast ens av taktiska skäl kunde finnas motiv för fortsatt samarbete på Brandlers villkor. Det mest bestående intryck, som Emil Andersson förde med sig tillbaka, var nämligen, att IVKO höll på att utplånas. Stridigheterna inom KPDO 1931/32 hade nämligen fortplantat sig inom andra av oppositionens grupper. Den österrikiska gruppen var således i realiteten upplöst, så även den tjeckiska, där Neurath övergått till trotskisterna. I USA hade Gitlow tillsammans med ett trettiotal lämnat organisationen med motiveringen, att Lovestone och Brandler haft samröre med Komintern och i Tyskland var KPDO:s ställning lika svag som tidigare.[103] Knappt två veckor före Hitlers maktttillträde måste det ha stått klart för det svenska partiet, att IVKO inte kunde tjäna som bas för ett internationellt enhetsarbete, och detta inte bara av principiella skäl; organisationen höll helt enkelt på att försvinna.

Det svenska partiet hade, som vi har sett, ofta uttryckt önskemål om att få till stånd en bredare revolutionär socialistisk samling. Därvidlag hade man haft i åtanke bland andra Arbeiderpartiet, SAPD och ILP. Från ILP hade SP redan tidigare erhållit en skrivelse, som innehöll en önskan om närmare kontakt med det svenska partiet.[104] I ett personligt brev till Kilbom några månader senare upprepade John Paton, ILP:s generalsekreterare, de tidigare önskemålen. Han betonade dock de svårigheter, som stod i vägen för ett utvidgat samarbete. De sammanhängde med det svenska partiets kontakter med Mot Dag och KPDO. I de länder, där dessa grupper arbetade, hade ILP kontakt med partier, som var i konflikt med dessa, Arbeiderpartiet och SAPD. Paton ansåg dock inte, att dessa problem var oöverkomliga.[105]

På samma sätt som händelserna i Tyskland 1933 föranlett partiet att offentligt distansera sig från den ryska politiken fick KPD:s undergång jämte dess frånvaro av självkritik det svenska partiet att officiellt uppgiva alla förhoppningar på Kominterns tillfrisknande. Klarare än någonsin fann man sin tidigare linje berättigad: en internationell antifascistisk samling av alla revolutionära grupperingar utanför Andra och Tredje internationalerna.[106] I början av maj hade den svenska partiledningen föreslagit ett möte med IVKO:s byrå men framhållit, att detta borde läggas så att det sammanföll med en planerad konferens mellan de oberoende socialistiska partierna.[107] Bakom önskemålet att sammankalla IVKO låg förhoppningen om att till slut få KPDO att upphöra med sitt motstånd mot samarbetet med de socialistiska partierna.[108] Vid denna tidpunkt fanns det flera inom den svenska partiledningen, som ville att partiet omedelbart skulle engagera sig för bildandet av en ny internationalmed de oberoende socialistiska partierna som grund.[109] Några formella beslut i den riktningen fattades dock inte och den allmänna uppfattningen var närmast, att SP inte kunde besluta i en sådan angelägenhet, utan att en ny international måste växa fram av sig själv.[110] Det var däremot ingen som bestred själva perspektivet.

När Brandler senare meddelade, att IVKO:s möte skulle äga rum 7—9 juli, beslöt partiledningen att deltaga endast under den förutsättningen att mötet framflyttades, så att det i tiden sammanföll med socialistmötet.[111] SP ville således inte avbryta förbindelserna med IVKO, men det var helt klart vilket forum man satte främst. Dessutom besökte Fenner Brockway, ILP:s ordförande, Sverige vid samma tid och informerade den svenska partiledningen om det engelska partiet och den kommande konferensen, något som ytterligare bör ha påverkat arbetsutskottet.[112] De svenska önskemålen om senareläggning av IVKO:s möte tillmötesgick inte, varför man då meddelade den internationella kommunistiska byrån, att partiet av ekonomiska skäl inte kunde närvara vid båda konferenserna samt uppmanade de övriga medlemmarna inom IVKO att delta i socialistkonferensen.[113]

På IVKO:s konferens väckte det svenska beslutet stor bitterhet och Thalheimer avfärdade SP som 'centristiskt' och 'trotskistiskt'. Han hotade dessutom med disciplinära motåtgärder och krävde en ingående diskussion inom SP om de internationella problemen.[114] Inom Komintern hade sådana hotelser kunnat få effekt, men inom IVKO, som vid denna tid, utöver SP, inte kan ha haft mer än ett par tusen medlemmar, blev effekten närmast komisk. Under de närmaste veckorna utvecklades en korrespondens mellan byrån och SP, där man debatterade sina oförenliga uppfattningar om möjligheten att reformera Komintern, Sovjet-Unionens betydelse för den internationella arbetarklassen samt utformningen av det internationella samarbetet. Byrån krävde vidare, att IVKO:s synpunkter skulle spridas i SP:s press.[115] Detta krav avvisades bestämt av SP:s AU, som dock gick IVKO till mötes i så måtto som korrespondensen utsändes till partiets kommuner.[116] Detta skulle dock ske först efter Pariskonferensen, meddelade man IVKO, och man underströk än en gång,

att huvuduppgiften nu var att skapa 'den bredast möjliga grundval för kampen mot fascismen. För detta ändamål rekommenderar vi att kampgemenskap åstadkommes mellan riktningar, som står på revolutionär grund. Att dessa icke i alla principiella frågor är eniga hindrar icke detta.'[117]

Denna skrivelse föranledde IVKO att utforma ett öppet brev ställt till SP:s medlemmar. Partiledningen anklagades för att inte våga föra ut IVKO:s åsikter bland medlemmarna och dessa fick nu veta, att SP:s ledning 'principiellt och organisatoriskt ställt sig utanför den internationella kommunistiska oppositionens led som en internationell kommunistisk riktning'.[118] Brevet, som dessutom publicerades i KPDO:s huvudorgan, omöjliggjorde för SP vidare samverkan med IVKO.[119]

Man kan inte gärna påstå, att den process, som skildrats ovan, innebar en genomgripande åsiktsförändring, eftersom utgångspunkterna i så mycket sammanfaller med slutresultatet; det rör sig snarare om ett förtydligande och en förstärkning av tendenser, som redan stod klara efter själva sprängningen, men som ledningen förmodligen av hänsyn till en tänkt medlemsopinion tvingades dölja, tills man fann, att kritiken mot Komintern var allmänt omfattad inom partiet.

Under denna tid, och det är det centrala, grundlades och befästes den fientlighet gentemot Komintern, som, redan den, när den tredje periodens politik övergavs under 1934, bidrog till att omöjliggöra ett närmande till eller ens positivare bedömning av Komintern.

SP och Sovjet-Unionens nya utrikespolitik

För Sovjet-Unionen och den europeiska kommuniströrelsen hade den tredje periodens politik resulterat i allvarliga bakslag. Det stora tyska kommunistpartiet hade under 1933 slagits i spillror och de partier, som fortfarande var legala, hade i regel försvagats.[120] Misslyckandet låg på två plan. De stora kommunistiska partierna hade visat sin oförmåga att leda en revolutionär omdaning genom en direkt konfrontation med *alla* icke-revolutionära grupper, det vill säga även den reformistiska arbetarrörelsen inbegripen. Konfrontationspolitiken hade inte ens lett till att kommunisterna stärkt sin ställning inom respektive lands arbetarklass. Men dessa nationella misslyckanden fick betydelsefulla konsekvenser även på det internationella planet. Försvagningen av den kommunistiska rörelsen jämte nazismens seger i Tyskland och hotet om en liknande utveckling i andra länder hade allvarligt försämrat Sovjet-Unionens säkerhetspolitiska läge.

Detta förhållande framtvingade en radikal förändring av Sovjet-Unionens och Kominterns politik. Sovjet-Unionen tvingades nu söka inleda samarbete med de kapitalistiska stater, som av olika skäl kunde väntas motsätta sig en aggressiv tysk eller italiensk utrikespolitik, i främsta rummet England

och Frankrike. Som ett första och uppmärksammat led i denna nyorientering inträdde Sovjet-Unionen i Nationernas Förbund i september 1934.[121] Genom att inom ramen för NF och dess kollektiva säkerhetsfördrag samarbeta med de icke-fascistiska medlemsstaterna ansåg sig Sovjet-Unionen kunna trygga det egna landets säkerhet och samtidigt stärka de fredsvänliga krafterna.[122] Det är inte särskilt svårt att förstå vilka de utrikespolitiska förhållanden var som nödvändiggjorde den nya politiken. Men för de kommunister, som godtagit den traditionella kommunistiska analysen av NF, måste det ryska medlemskapet i denna organisation och synen på England och Frankrike som icke-aggressiva och till och med fredsvänliga kapitalistiska stater ha inneburit en lika chockerande helomvändning som någonsin den tredje perioden utgjorde.[123]

I början av 1935 kompletterades den sovjetiska säkerhetspolitiken med biståndspakter med Frankrike och Tjeckoslovakien. Grundvalen för hela denna nya politik fann man i det förhållande, att den kapitalistiska världen å ena sidan var uppdelad i ett aggressivt och expansionistiskt block med Tyskland, Italien och Japan som ledande krafter och å andra sidan ett borgerligt-demokratiskt, som motarbetade det förras politik. Huvudmotsättningen gick därför nu mellan de fascistiska och antifascistiska krafterna. Till de senare räknades inte bara Sovjet-Unionen och den kommunistiska rörelsen utan även socialdemokratin och de icke-aggressiva kapitalistiska staterna tillika med delar av deras bourgeoisi.

Den nya politiken fick en utförlig presentation på Kominterns sjunde kongress den 25 juli—20 augusti 1935, där framför allt Togliatti analyserade dess bakgrund.[124] Han framhöll, att faran för ett nytt krig ytterligare hade ökat, varför en ny taktik fordrades från Kominterns sida. Han vidhöll visserligen det generella fördömandet av Varsaillesfreden, men det vore ett allvarligt fel att låta kampen mot denna 'bli en förevändning för att sluta ögonen för den tyska nationalsocialismens aggressiva politik och krigsprovokation'. Varje eftergift gentemot de fascistiska staterna skulle öka krigsfaran; av den anledningen hade samförståndspolitiken mellan Sovjet-Unionen och de västeuropeiska makter, som företrädde en status-quo politik beträffande de nuvarande europeiska gränserna, blivit en tvingande nödvändighet. För Sovjet-Unionen gällde det framför allt att utnyttja de intrakapitalistiska motsättningarna mellan status-quo anhängare och gränsrevisionister och att till varje pris förhindra uppkomsten av ett mot Sovjet-Unionen riktat enat kapitalistiskt block. Mot denna bakgrund, underströk Togliatti, kunde även NF spela en positiv och fredsbefrämjande roll och bidraga till att uppskjuta ett krigsutbrott.

Socialistiska partiet vände sig med yttersta skärpa mot den nya ryska politiken, vilken sågs som ett uppgivande av alla oktoberrevolutionens principer. Allianspolitiken med Frankrike och inträdet i NF hade, menade man, klargjort att Sovjet-Unionen inte längre såg den internationella arbetarklassen som den främsta garanten för landets säkerhet. Denna roll tilldelades nu en traditio-

nell mellanstatlig allianspolitik.[125]

Uppfattningen att de ryska åtgärderna skulle stärka de fredsivrande krafterna ansågs helt felaktig; raka motsatsen var fallet. I en artikel i Socialistisk Tidskrift framhöll man, att den ryska politiken vilade på en fatal felbedömning: tron att det fanns en principiell skillnad mellan fredliga och krigiska kapitalistiska stater.[126] 'Endast genom arbetarklassens seger i de kapitalistiska länderna kunde Sovjet-Unionen tryggas'.[127] Nationernas förbund förblev, enligt SP, vad det alltid varit: en intresseorganisation för världskrigets segrarmakter. Genom Sovjet-Unionens inträde i organisationen hade nu också 'den enda makt, vilken oberoende av de övriga makterna stod såsom den bestämda motståndaren till kriget /påtvingats/ samma förpliktelser som övriga medlemmar i förbundet och kan genom de kriget förberedande makterna dras in på en viss sida i en utbrytande konflikt.'[128]

Till följd av denna politik riskerade således arbetarklassen att dras in i ett kommande krig på samma sida som en kapitalistisk gruppering mot en annan, varigenom faran av ett nytt 1914 hade återuppstått. Den internationella arbetarklassens huvuduppgift vore fortfarande en orubblig kamp för socialismen och SP tog avstånd från dem, som 'förklarar sig redo att vid ett nytt krig uppträda för det kapitalistiska fosterlandets försvar och ånyo bevilja krigskrediter'.[129] Man ifrågasatte visserligen inte Sovjet-Unionens fredsvilja — dess uppriktighet underströks ständigt — men den ryska allianspolitiken ansågs icke främja en fredlig utveckling; tvärtom skulle den bidra till att skärpa motsättningarna i Europa.[130] Därtill fick allianspolitiken en särskilt allvarlig konsekvens: den ansågs splittra arbetarklassen och förlama dess handlingskraft.[131] Sovjet-Unionens nya fredspolitiska metoder medförde svårigheter för den revolutionära arbetarrörelsen i de "fredliga" kapitalistiska länderna. Till följd av Sovjet-Unionens agerande ansågs åratals av propagandistiskt arbete gått till spillo. Alltifrån NF:s grundande hade kommunisterna framställt denna organisation som 'krämarnas rövarband' och ständigt motarbetat medlemsskap däri.[132] Tanken att NF skulle kunna fylla någon som helst fredsbefrämjande funktion hade från kommunistiskt håll avvisats, men nu hade 'de pacifistiska illusionerna om NF såsom en fredsorganisation . . . fått ny näring'.[133]

Ett led i traditionell kommunistisk fredspolitik hade varit att bekämpa militär upprustning och påvisa militarismens samband med inre och yttre kapitalistiskt förtryck. Denna principiella politik hade nu urvattnats: 'genom att betona behovet av de "fredsvilliga regeringarnas" defensiva förbund ger man dessa regeringar möjlighet att inför massorna försvara sina rustningsåtgärder med bland annat argumentet att det sker i Sovjet-Unionens intressen.'[134] Men, fortsatte man, 'talet om fredsvilliga regeringar i kapitalismens stormakter /är/ rent absurt och bidrager till att trubba av massopinionen mot rustningspolitiken'. Partiet ville heller inte erkänna, att det ur arbetarklassens synpunkt kunde vara av intresse att ställa upp till ett borgerligt-demokratiskt Frankrikes försvar i ett krig mot Tyskland. 'Det Frankrike, som segrar i ett dylikt krig blir ej ett socialistiskt Frankrike utan en ännu mera reaktionär och imperialis-

tisk stat än den nuvarande.'[135]

Kritiken från SP mot den nya ryska linjen kom således att inrikta sig på två huvudområden; ideologiskt hade den bidragit till att avtrubba arbetarklassens medvetenhet och politiskt ledde den till att arbetarklassen i de stora kapitalistiska länder, som påstods vara fredligt inriktade, kom att enas med borgerligheten på bekostnad av arbetet för den socialistiska revolutionen utan att därvidlag fredsmöjligheterna stärktes.

Men allt detta var bedömningar, som låg på ett ideologiskt och principiellt plan och som inte tog någon hänsyn till det konkreta politiska läget i Europa och de risker detta medförde för Sovjet-Unionen. SP förnekade visserligen inte Sovjet-Unionen rätten att vid utformningen av sin utrikespolitik låta sig vägledas av säkerhetspolitiska hänsynstaganden.[136] Det man vände sig mot var att en taktiskt betingad allianspolitik även blev bestämmande för de enskilda kommunistiska partiernas uppträdande. När SP företog en avvägning mellan dessa båda aspekter, så tillmätte man den sista avgörande betydelse. 'Men är det då ej ett intresse för hela världens arbetarklass, att Sovjet-Unionen garanteras fred? Svaret är ett bestämt: jo. Men om denna fred vinnes genom den socialistiskt revolutionära arbetarrörelsens förintande . . . så riskeras därigenom Sovjet-Unionens bestånd såsom en socialistisk stat'.[137]

Följden av denna bedömning blev ett närmast totalt fördömande av den nya ryska linjen, som ansågs utgöra 'en vändning från en — socialistiskt förstått — brottslig linje till en annan'.[138] Vid ett tillfälle gick man så långt i sitt avståndstagande, att den nya politiken t o m ansågs i framtiden kunna komma att betraktas som 'en avslutning och likvidering av den kommunistiska epoken i Ryssland rätt och slätt'.[139] De yttersta konsekvenserna av denna principfasta och kompromissovilliga inställning drogs i en artikel av CK-ledamoten Carl Berg:

> De verkliga socialisterna måste önska nederlag inte bara för "fosterländerna" inom de rent imperialistiska grupperingarna, utan också för *alla* imperialistiska stater och vid varje tillfälle aktivt eftersträva detta mål. Endast detta stärker proletariatets front och utgör därmed det enda verkliga försvaret för Sovjet-Unionen. För att fylla denna uppgift måste under alla omständigheter till och med en övergående försvagning av Sovjet-Unionen tagas med i räkningen. Den uppväges genom en förstärkning av arbetarfronten i internationell skala.[140]

Bergs formuleringar var inte ofta återkommande i partiets press,[141] men de visar på partiets centrala dilemma. Sovjet-Unionens samförståndspolitik med de västeuropeiska makterna innebar förvisso ett brott med den tidigare politiken och förutsatte, att den kommunistiska rörelsen där och i övrigt för tillfället avstod från omedelbara revolutionära ambitioner. Men när SP utdömde denna politik som ett svek mot arbetarklassen och förklarade sig kunna godta en sovjetisk säkerhetspolitik endast inom ramen för en konsekvent revolutionärt inriktad socialistisk politik, så var detta bara ett abstrakt retoriskt krav.

Den ryska politiken hade framtvingats av den tyska fascismens uppkomst och den kommunistiska rörelsens försvagning och oförmåga att skydda Sov-

jet-Unionen. När därför SP ställde krav, som förutsatte en enad och kraftfull arbetarrörelse, vilken av egen kraft skulle slå tillbaka inte bara den fascistiska delen av borgerligheten utan hela borgerligheten, avlägsnade man sig från en realistisk verklighetsbedömning och hamnade i en sekteristiskt präglad principfasthet.[142] När partiet dessutom i sin förlitan på denna blott hypostaserade arbetarrörelse inte tvekade att acceptera ett tillfälligt försvagande av Sovjet-Unionen, visar detta — med tanke på partiets förflutna — vilket besvärligt politiskt läge man hamnat i.[143]

Som vi har sett av denna korta översikt, innefattade SP:s kritik av den ryska politiken en rad komplexa frågor, som sammanvävdes med varandra.

— arbetarklassens ställning till konflikten fascism/borgerlig demokrati
— arbetarklassens ställning till den kapitalistiska staten i de borgerligt demokratiska länderna.
— fosterlandsförsvar/principiell internationalism
— epokens periodisering: offensiv/defensiv för arbetarklassen.

I SP:s analyser kan man märka en ny accentuering; den tidigare strävan efter samverkan även med oliktänkande grupper för en antifascistisk kamp tonades ned liksom även själva den fascistiska faran; i stället förutsätter analyserna, att det politiska läget erbjöd arbetarklassen offensiva möjligheter.

I det följande skall vi se, att denna problematik på intet sätt var unik för SP utan att man delade den med flera organisatoriska motsvarigheter.

De internationella förbindelserna efter 1933

Som vi såg tidigare i detta avsnitt, började SP redan under sin tid i IVKO närma sig de oberoende socialistiska partierna. Dessa hade under 1932 bildat en egen organisation, Internationella arbetsgemenskapen, IAG. Där ingick fem partier, Sozialistische Arbeiterpartei (SAPD) från Tyskland, det engelska Independant Labour Party (ILP), Det Norske Arbeiderparti (DNA) samt två vänstersocialistiska partier från Holland respektive Polen. De drivande krafterna var SAPD och ILP.[144]

Medan IVKO:s medlemspartier hade kännetecknats av en enhetlighet till följd av deras högerkommunistiska ursprung och uppkomst 1928—29, så var själva heterogeniteten det utmärkande för IAG. SAPD var, såsom tidigare framgått, resultatet av en utbrytning ur SPD 1931 och hade därefter, sedan det 1932 upptagit minoritetsoppositionen från KPDO, framträtt som en kommunistisk organisation.[145] ILP hade alltsedan Labours bildande 1900 utgjort en närmast institutionaliserad autonom vänsteropposition därinom men utträtt 1932, då den organisatoriska och politiska självständigheten inte längre kunde upprätthållas.[146] DNA hade efter sin sejour i Komintern 1919—1923 alltmer socialdemokratiserats; 1927 förenades DNA med det norska socialdemokratiska partiet, och i mitten av 30-talet var partiet berett att bilda regering.[147]

I det läge, som uppstått efter nazismens maktövertagande i Tyskland, av-

såg IAG att bli centrum för en ny internationell revolutionär arbetarsammanslutning. På en konferens i Bryssel den 10—11 juni 1933 möttes IAG och drog där upp riktlinjerna för organisationens kommande arbete.[148] I den huvudresolution, som antogs, framställdes utvecklingen i Tyskland som ett bevis för både andra och tredje internationalens bankrutt, samtidigt som organisationernas gemensamma ansvar för nazismens framgångar fastslogs. Socialdemokratin hade genom sin klassamarbetspolitik med småborgerligheten berett vägen för Hitler. Kommunisterna hade gjort detsamma genom sin fackliga splittringspolitik, den ödesdigra teorin om socialfascismen samt beroendet av Sovjet-Unionen, vars paroll om socialism i ett land offrat världsrevolutionens intressen till förmån för den ryska statens. De lärdomar, som de revolutionära socialistiska partierna måste dra av dessa händelser, var att man än en gång stod inför 'den gigantiska men nödvändiga uppgiften att återuppbygga arbetarklassens internationella rörelse och söka skapa arbetarnas internationella enhet på den revolutionära socialismens grundval'. Närmast gällde det att inkalla en världskongress med revolutionära arbetarpartier, som skulle ta ställning till utformningen av en sådan världsorganisation. På Bryssel-konferensen åtog sig IAG att realisera denna kongress. Kongressen kom till stånd i slutet av augusti 1933 och det var, som vi tidigare sett, SP:s deltagande där som var den direkta anledningen till brytningen med IVKO.

Kongressen uppvisade en blandad och långt ifrån imponerande anslutning. Tillsammans med IAG:s medlemspartier och SP återfanns 39 delegater från sammanlagt 14 olika partier och organisationer, däribland Iberiska kommunistiska federationen, Italiens socialistiska parti (maximalister), Sneevliets Revolutionär-socialistiska parti från Holland, Parti d'Unité Prolétarienne från Frankrike samt den trotskistiska protointernationalen Büro der Internationalen Linken Opposition och den tyska trotskistgruppen Leninbund.[149] SP företräddes av fyra representanter, Flyg, Samuelsson, Berg och Spångberg. Inte bara den numerära obetydligheten gjorde denna församling mindre skickad att bygga upp en ny revolutionär arbetarinternational; de deltagande partierna var dessutom sinsemellan djupt splittrade och oeniga. På den ena sidan stod SAPD, de båda holländska partierna och trotskisterna, som alla förnekade, att Komintern kunde reformeras och ville, att konferensen skulle uttala sig för upprättandet av en ny, en fjärde international. Mot dessa stod ILP, som i stället ville tona ned kritiken mot Komintern och om möjligt samarbeta med denna hellre än att bilda en ny international. Till Andra internationalen kunde man på inga villkor gå men i nuvarande läge ej heller till den Tredje.[150] För DNA, däremot, fanns det ingen väg till den Tredje internationalen och för tillfället inte heller till den Andra. Den enda framkomliga vägen vore att stärka oppositionsgruppernas ställning inom de båda existerande internationalerna. Det svenska partiet tillsammans med det spanska varnade engelsmännen för att ha något att göra med Komintern, men avvisade samtidigt tanken på att utropa en ny international. I princip erkändes behovet av en sådan, men tiden vore ännu inte mogen därför; det krävdes både en större tillslutning och större klar-

het i den politiska uppfattningen, innan ett sådant steg kunde tas. Men viktigast var ändå att de båda internationalernas inflytande över sina medlemsmassor fortfarande var orubbat. När kongressen sedan skulle ta ställning till ett förslag om att uttala sig för bildandet av en ny international, föll detta, sedan det erhållit sju röster mot sju.[151] Man hade således hamnat i ett dödläge och beslöt därför att fortsätta diskussionerna på en ny konferens året därpå. Nu fick man inskränka sig till att anta resolutioner av samma innehåll som på Bryssel-konferensen tidigare samma år samt brännmärka Komintern för dess ovilja att av hänsynstagande till Sovjet-Unionens kommersiella intressen pålysa en handels- och varubojkott mot Tyskland.[152] Konferensen måste således betraktas som rätt betydelselös; däremot hade den belyst de mellan Andra och Tredje internationalen stående splittergruppernas egen splittring och oenighet samt oförmåga att utgöra grunden för en ny internationell samling.

Av de svenska delegaternas rapportering från konferensen framgår också, att de inte tillmätte den någon större betydelse. Även om några inte ville utesluta möjligheten, att konferensen kunde utvecklas till en ny Zimmerwaldrörelse, så varnade man för att hysa överdrivna förhoppningar och inom SP-ledningen diskuterade man inte ens en organisatorisk anslutning till IAG. Pariskonferensens deltagarpartier sågs som en alltför svag bas för en ny internationell gruppering. Däremot syntes SP:s ledning vara enig om det principiellt riktiga i Pariskonferensens beslut; den eftersträvade internationella enigheten kunde inte åstadkommas på grundval av de två existerande internationalerna. Lösningen låg i stället i utbrytningar ur dessa och i anslutning till den nya grupperingen, varigenom den nödvändiga massbasen skulle säkras.[153] SP:s erfarenheter från denna konferens motiverade inte en närmare anslutning till IAG. Dels kände man förmodligen ett visst obehag inför partimedlemmarnas reaktion; brytningen med IVKO hade inte förlupit obemärkt.[154] Huvudanledningen till det bristfälliga intresset måste dock ha varit upplevelsen av konferenspartiernas splittring och farhågorna för att därigenom komma att associeras med en politik, som var främmande för partiet. Framför allt oroades man tydligen av ILP:s dragning åt Komintern.

Under den närmaste tiden genomgick dock IAG eller snarare dess två ledande partier, SAPD och ILP, betydande förändringar. I april 1934 led den kominternvänliga gruppen inom ILP nederlag och partiet skärpte därefter sin hållning gentemot det engelska kommunistpartiet.[155] SAPD, som tidigare i likhet med de trotskistiska grupperna förordat ett omedelbart bildande av en ny international, kom så småningom att överge denna uppfattning till förmån för en mer långsiktig målsättning.[156]

IAG och kritiken av folkfrontspolitiken

Kominterns ändrade politik under 1934, utvecklingen mot folkfront och uppkomsten av en med kommunisterna samarbetsvänlig vänster inom Andra in-

ternationalen ledde till att IAG kom att ställa sig nya uppgifter. Hur de ledande inom organisationen såg på det nya läget framgår av en brevväxling mellan Fenner Brockway från ILP och Otto Branden från SAPD och IAG:s sekretariat.[157]

Brockway betonade framför allt den positiva inställningen till samarbete med kommunister, som flera av Andra internationalens partier uppvisade, främst de österrikiska, franska, italienska, spanska och belgiska partierna. Denna förändrade attityd såg Brockway som inledningen till ett sönderfall inom Andra internationalen. Denna utveckling tillsammans med Kominterns önskan att få till stånd enhetliga aktioner hade enligt Brockway skapat ett nytt och gynnsammare läge för IAG. IAG borde därför utforma en taktik av mindre sekteristisk karaktär än hittills; det gällde nu, framhöll ILP-ledaren, att få till stånd en världskonferens av partier och enskilda, som förespråkade en revolutionär politik. Denna konferens skulle vara av inofficiell karaktär och framför allt syfta till att få kontakt med Andra internationalens "vänster" men också med Komintern, även om Brockway såg det senare som mindre troligt. En framgångsrik världskonferens på denna grundval skulle kunna utvecklas till en ny revolutionär international. Otto Branden instämde i dessa planer men ville inte inbjuda officiella representanter för vare sig Andra eller Tredje internationalen. Avsikten med den förberedande konferensen var i stället hur man skulle kunna tvinga dessa dit. I en längre utredning i brevet klargjorde Branden vidare, hur han såg på Kominterns nya enhetsfrontspolitik. På en rad punkter motiverade han, varför IAG borde betrakta denna med största misstänksamhet. Den nya politiken var först och främst en följd av Sovjet-Unionens ändrade läge; inför den hotande krigsfaran hade landet tvingats söka bundsförvanter i väst. Till den kommunistiska rörelsen satte man inte längre någon tillit; man hade i själva verket, ansåg Branden, givit upp alla förhoppningar om möjligheterna av en världsrevolution. Det tvivelaktiga i den nya politiken framgick redan av att den inte åtföljts av någon kritik av den tidigare linjen; tvärtom hade man nu gått från en ytterlighet till en annan. Det var vidare svårt att finna positiva inslag i Kominterns linje; enhetsfronten i Frankrike var i alltför hög grad riktad mot den tyska och den italienska fascismen och inte mot den franska kapitalismen. Att det inte varit revolutionära målsättningar, som väglett Komintern vid utformandet av den nya politiken framgick inte minst av, menade Branden, att inga verkligt revolutionära grupperingar såsom trotskister, SAPD och andra medlemmar av IAG tillåtits ingå i enhetsaktionerna.

För framtiden måste man räkna med möjligheten av en likvidering av Komintern och dess uppgång i Andra internationalen, varvid de oberoende socialistiska partierna skulle komma att ställas utanför. Det var mot den bakgrunden, som den nya situationen måste bedömas, och man fick därför inte överskatta den nya enhetsfrontspolitikens möjligheter. 'Vi får inte låta oss sopas bort av den entusiasm, som födes av den blinda strävan till enhet . . . Huru mycket vi än glädjas åt massornas strävan till enhet så måste vi vara

strängt kritiska mot enhetsmanövrerna från de båda internationalernas byråkrater.' De oberoende partierna måste i stället vara beredda på enhetligt uppträdande med varje arbetarorganisation för 'bestämda och konkreta syften' men bestämt avvisa en organisatorisk enhet, som inte klart byggde på den revolutionära socialismens grundvalar.

Brandens analys överensstämde nära med SP:s uppfattning[158] och från IAG:s sida uppfattades det svenska partiet som ideologiskt samhörigt och man var angelägen om att det skulle ansluta sig till organisationen.[159] Under 1934 hade IAG dessutom fört en korrespondens med SP, som därvid skulle ha försäkrat den sin sympati.[160] SP ville dock ännu inte binda sig vid en organisation i ett internationellt politiskt läge, som upplevdes som 'kaotiskt' och 'flytande'. Dessutom var partiledningen fortfarande osäker på IAG:s hållning till Komintern och man befarade, att ett medlemskap kunde leda till att SP tvingades samman med SKP.[161]

Kilbom var den ende inom partiledningen, som inte intog denna avvisande attityd. Han hänvisade till att partimedlemmarna krävde internationella kontakter och varnade för en isolering på det internationella planet; av den anledningen borde SP gå in i IAG och närvara vid den planerade konferensen. Även om Kilbom vid detta tillfälle inte vann något gehör för sina synpunkter, hade partiledningen inte lämnat det tidigare perspektivet: en ny, fjärde, internationell. Däremot ansåg man uppenbarligen, att möjligheterna därför inte förbättras sedan den senaste Pariskonferensen och att man hellre borde avvakta än att för tidigt engagera sig i denna fråga.

SP:s tveksamhet inför den förestående konferensen övergavs dock, då man senare blev närmare informerad om dess uppläggning.[162] Den skulle inte bara sammanträda som ett utvidgat IAG-möte med inbjudna från ett drygt tiotal länder; dessutom skulle representanter för Andra internationalens vänster delta; efter konferensen skulle man hålla inofficiella överläggningar med dessa speciellt inbjudna grupper och individer. Vidare förutskickades ett eventuellt sammanträffande med företrädare för Komintern.[163] SP välkomnade denna uppläggning[164] och beslöt sända Kilbom för att i informativt syfte närvara vid konferensen.[165]

IAG 1935—37: internationalen som inte blev av

Pariskonferensen 1935 sammanträdde 14—16 februari och samlade 12 grupper och partier.[166] Till skillnad från tidigare fanns inga trotskister närvarande. Bland de nytillkomna grupperna märktes särskilt Doriots Groupe d'amis de l'unité[167], Mot Dag samt den österrikiska Rot Front-organisationen.[168] Däremot uteblev DNA; dess nära förestående regeringsbildning gjorde partiet omöjligt inom IAG och på hösten samma år utträdde man även formellt ur organisationen.[169]

På konferensens dagordning stod två huvudfrågor: krigsfaran och proble-

met kring en ny international. Vid behandlingen av den förra upprepades den tidigare kritiken mot Sovjet-Unionens utrikespolitik för att skapa illusioner om västmakternas förmenta fredsvilja och för att försvaga den revolutionära rörelsen. Som alternativ framförde konferensen förslaget att skapa en världsomfattande fredskommitté baserad på arbetare- och andra antikrigsorganisationer. Vidare fastslogs den revolutionära arbetarrörelsens ovillkorliga skyldighet att bekämpa varje form av krig oberoende av om det fördes av demokratiska stater mot fascistiska eller inte.[170]

Den stora frågan på konferensen gällde dock bildandet av en ny international. Förslaget drevs denna gång av de båda holländska partierna, som inte krävde att man genast skulle utropa en ny international men erkänna nödvändigheten av att skapa en sådan. I annat fall hotade man att lämna organisationen.[171] I jämförelse med konferensen 1933 var anslutningen nu ännu mindre bakom tanken på en ny international. För ILP var det otänkbart med en international, som inte omfattade de ryska arbetarna; SAPD hade lämnat sin tidigare uppfattning och menade, att en ny international inte kunde dekreteras fram utan måste uppstå ur en historisk process, där den nödvändiga ideologiska enheten skapades på grundval av omfattande diskussioner och praktiska erfarenheter.

Kilbom hade kommit till konferensen med bundet mandat att inte rösta för bildandet av en ny international. Dessutom underströk han, att då både Andra och Tredje internationalen fortfarande åtnjöt massornas förtroende återstod bara för konferensdeltagarna att bygga ut sina egna partier för att på så sätt skapa en bas för en ny international. Redan splittringen på denna konferens visade, hur orimlig tanken på en ny international var.[172] Även Doriot framförde synpunkter liknande Kilboms; mot bakgrund av de båda internationalernas starka ställning så skulle en ny bara upplevas som en ytterligare splittring. Förutsättningen var att man utvecklade egna organisationer, som kunde lösgöra arbetarna från de båda internationalerna.

Diskussionerna avslutades så med att en holländsk resolution föll[173] och att ett förslag från SAPD antogs med stor majoritet. Detta fastslog, att tanken på en ny international gjort stora framsteg sedan sist, men att tiden ännu inte var mogen därför. Konferensen avslutades sedan med de inofficiella samtalen med företrädare för Andra internationalens vänster. De ägde rum i St Denis, Doriots stödjepunkt i Paris, och skall ha samlat 100 deltagare med representanter för de socialdemokratiska partiernas vänsterflyglar i Frankrike, Belgien, England och Polen.[174]

De farhågor, som SP:s ledning tidigare hyst beträffande IAG:s politiska utveckling, hade således inte besannats under Pariskonferensen. Den antikrigspolitik och den antisovjetiska kritik, som framfördes, stod i överensstämmelse med den, som SP utformat efter Sovjet-Unionens inträde i Nationernas Förbund. Frågan om en ny international hade vidare skjutits på en högst obestämd framtid. Det bör ha varit dessa omständigheter, som fick SP-ledningen att, sedan Kilbom lämnat en positiv rapport om konferensen, ansluta partiet till

IAG.[175]

I och med denna Pariskonferens hade IAG, som kort därefter böt namn till Internationella byrån för revolutionär socialistisk enhet — i dagligt tal kallad Londonbyrån, då dess verksamhet hädanefter i huvudsak bedrevs från London — nått sin slutgiltiga organisatoriska utbredning. Den fortsatte att existera fram till april 1939 men tillfördes inga nya partier. Den för Byrån mest betydelsefulla förändringen sammanhängde med tillkomsten av Partido Obrero de Unificación Marxista (POUM), vilket bildades strax efter Pariskonferensen 1935 som en sammanslagning mellan Mauríns Federación Communista Iberica och Andrés Nins Oposición Communista, en protrotskistisk gruppering, som brutit med det spanska kommunistpartiet samtidigt med Maurín.

Byrån fortsatte att diskutera möjligheten att bilda en ny international och ägnade sig åt en oförsonlig kritik av Kominterns folkfrontspolitik i Frankrike och Spanien. Inte minst genom POUM:s medlemskap blev Byrån särskilt engagerad i det spanska inbördeskriget.[176]

Motsättningarna inom SP kring Londonbyrån

I överensstämmelse med sin tidigare inställning avvisade det svenska partiet alla tankar på att utropa byråpartierna som en ny international eller försök att sammankalla en ny Zimmerwaldkonferens, som SAPD föreslog.[177] Men det förekom tecken på en viss omprövning under partiets första tid som byråmedlem. Även om ingen ansåg att tiden var mogen för en ny international, så fanns det flera, som menade, att SP borde inta en mer positiv hållning till själva tanken och spela en mer pådrivande roll än hittills[178]. Bakom denna uppfattning låg inte bara en överdriven värdering av Byråns betydelse utan även en felaktig bedömning av den reella splittringen inom de två förefintliga internationalerna.

Sedan själva den politiska utvecklingen under 1935—36 korrigerat dessa uppfattningar, kunde i stället en mer kritisk hållning mot Byrån och dess verksamhet förmärkas. Framför allt framfördes kritik av Samuelsson men även av andra inom partiledningen. De olika åsikterna framträdde i samband med en rapportering från Flyg i början av juni 1936 över ett nyligen avhållet byråmöte.[179] Redan av Flygs rapport kan en viss förstämning utläsas. Förutom de sedvanliga diskussionerna om en ny international kunde han rapportera om en försvagning av flera medlemspartier och av Byrån; de båda holländska partierna hade brutit med Byrån och gått till trotskisterna,[180] SAPD hade ytterligare gått tillbaka och förlorat alltmer av sina kontakter med Tyskland, medan ILP fortfarande utsattes för inre slitningar.[181] ILP fungerade som Byråns ledning och hade gjort stora ansträngningar för att vidga dess kontaktnät men hämmats av ekonomiska svårigheter. Inom SP-ledningen uppskattade man dock de kontakter med olika vänstersocialdemokratiska kretsar, som ILP lyc-

kats upprätta.

Huvudfrågan på det möte, som Flyg bevistat, hade gällt fastställandet av tidpunkten för en allmän antikrigskongress liknande dem, som hållits 1933 och 1935, och som nu hade fastställts till oktober 1936 i Bryssel. Tidigare hade den typen av sammankomster stötts av SP, men nu utsattes projektet för en nedgörande kritik av Samuelsson. Den tänkta konferensen skulle, menade han, bli lika betydelselös som de båda tidigare; Byråns bas vore otillräcklig. 'Det är alltså vi, ILP, Spanien — en häxkittel — samt SAP. Folk som misslyckats i egna länder ligger nu och slåss inbördes precis som förut . . . Kongressen blir ingenting annat än ett upprepande av gamla fraser om krigsfaran o s v. Kominternfraser som vi nu tar i arv sedan kommunisterna själva lämnat dem.'[182]

Byråns försök att samla de mellan Andra och Tredje internationalen stående grupperna och partierna hade, ansåg han, inte längre någon positiv funktion. De avgörande enhetssträvandena försiggick i stället mellan de båda internationalerna inom ramen för den spanska och franska folkfronten, vilket, enligt Samuelsson, kunde leda till en sammanslagning mellan dem båda. I detta läge gällde det för SP och Byrån att aktivt befrämja en sådan enhet.

De inom partiledningen, som försvarade Byrån och medlemskapet där, kritiserade först och främst Samuelssons bedömning av folkfronten. Denna var, menade de, alltför positiv och förbisåg två väsentliga omständigheter: dels hade folkfronten ännu inte konfronterats med några allvarligare problem, som gjorde en värdering av den möjlig, dels innebar den på det politiska planet ett principlöst närmande till socialdemokratin och kunde av den anledningen inte accepteras.[183] Medan Samuelssons sympatier för folkfrontspolitiken hade lett honom till att ta avstånd från Byrån och dess politik, hade för Byråns sympatisörer inget inträffat, som kunde motivera en omprövning. Sitt mest extrema uttryck tog sig denna uppfattning hos Herman Johansson.

> Utanför Komintern och andra internationalen finns endast vårt parti av större betydelse. De oppositionella riktningarna betraktar oss som de enda som konsekvent bekämpar krig och fascism. Detta kapital ska vi vara rädda om. Det gör inte så mycket, om kongressen inte blir så stor, huvudsaken är att där finns en gryende vilja till enig kamp mot kriget. Om kriget är så nära förestående som kamraterna tror, skulle kongressen kunna bli en uppmarsch mot kriget, en Zimmerwald eller Kienthal . . . Vår byrå har kanske inte så stort värde just nu men är värdefull på grund av vad den representerar i framtiden . . . vårt parti har alla utsikter att bli det revolutionära parti, som en dag tar hem segern. Vi ska inte bygga för mycket på en upptrissad enhetsfronttanke.

Även Flyg ställde sig positiv till den förestående konferensen som han menade skulle komma i det 'psykologiska ögonblicket' och han förordade ökad aktivitet från det svenska partiets sida, vilket också blev partiledningens beslut; SP beslöt att öka sitt ekonomiska bidrag till Byrån samt deltaga på konferensen i Bryssel; Samuelssons invändningar lämnades åt sidan.

Byråns nya internationella konferens ägde rum i Bryssel mellan den 31/10 —2/11 1936. Inbjudan till konferensen var så utformad, att endast sådana grup-

per, som i huvudsak redan delade Byråns politiska uppfattning, kunde delta.[184] Konferensen bevistades av osedvanligt många delegater, sammanlagt cirka 150.[185] Kärnan av dessa utgjordes av trettio representanter från Spanien, som företrädde POUM och organisationer, som stödde POUM samt tjugo delegater från England; det svenska partiet företräddes av Flyg och Emil Andersson. Utöver byråpartierna deltog vidare en kaotisk uppsättning smågrupper från Frankrike, Tyskland[186], Holland, Belgien, USA samt Palestina.

Representationen var således mer splittrad än någonsin tidigare och mot den bakgrunden är det inte svårt att förstå, att diskussionerna under dessa tre dagar präglades av en betydande oenighet. Detta tycks också ha varit Byråns första internationella konferens på vilken man icke väckte frågan om en ny international.[187] Konferensens huvudfrågor blev nu i stället det pågående inbördeskriget i Spanien samt, återigen, krigsfaran. Problemen kring det spanska inbördeskriget har behandlats i annat sammanhang[188] och det kan här räcka med att framhålla konferensens fördömande av Sovjet-Unionens och den franska folkfrontsregeringens uppslutning bakom förbudet mot vapenexport till den spanska regeringen. Vidare stödde konferensen de inslag av social revolution, som förekom under inbördeskriget: '. . . socialismen och icke den kapitalistiska demokratin bör ersätta fascismen'. När man på föregående konferenser behandlat krigsfaran hade man avvisat varje form av samarbete med kapitalistisk regeringar i borgerligt-demokratiska stater som ett medel att bekämpa fascismen. Denna inställning hade Byrån på ingen punkt uppgivit 1936; snarare kan man tala om att Byrån mot bakgrund av det ständiga krigshotet ytterligare skärpt och preciserat sitt fördömande av varje nationellt samarbete med den 'egna' borgerligheten; i inget krigsläge kunde man tänka sig en nedtoning av sin socialistiska målsättning och en kompromiss på den borgerliga demokratins grundval.[189]

Målsättningen för Byråns verksamhet stod nu tydligare än tidigt i omvänt förhållande till Byråns egen betydelse. Det torde inte vara någon överdrift, om man säger, att kravens långtgående kompromisslöshet stegrades i takt med Byråns tilltagande isolering och maktlöshet. De resolutioner, som efter omfattande inre stridigheter antogs på konferensen, var så avlägsna från varje form av realism, att de inte ens återgavs i Folkets Dagblad, som för övrigt ägnade konferensen påfallande liten uppmärksamhet.[190]

Trots sina upplevelser av de internationella mellanpartiernas inbördes splittring och maktlöshet ansåg de båda svenska delegaterna på Brysselkonferensen, att närvaron där liksom överhuvudtaget samarbetet inom Byrån varit värdefullt för SP. Några förhoppningar om att den skulle kunna utgöra grunden till en ny internationell samling hade man väl inte längre; nu betonade man i stället vikten av den information om internationella förhållanden, som byråmedlemskapet ansågs ge. Vid denna tidpunkt utgjorde dock SP:s förhållande till Byrån ett av partiets minsta problem; efter SP:s dåliga resultat i andrakammarvalet 1936 upptogs partiledningens tid främst av långvariga och intensiva diskussioner kring partiets framtida politik och förbindelserna med

Byrån låg nere.[191] Konferensen i Bryssel kom därigenom att bli det sista större arrangemang från Byråns sida, som det odelade Socialistiska partiet deltog i.

Lika litet som IVKO kom IAG-Londonbyrån att få någon betydelse i sina försök att samla de kommunistiska och andra revolutionära grupper, som kommit i opposition till någon av de båda internationalerna. Men i en skildring av SP:s historia är likväl IAG och SP:s förhållande till denna långt ifrån av perifert intresse. Den politiska linje, som vi skall se SP med Flyg som drivande kraft utforma från mitten av 1934, var på intet sätt en isolerad svensk företeelse, utan hade flera motsvarigheter ute i Europa och utgjorde i själva verket svaret på en problematik, som SP delade med en rad andra partier vid denna tidpunkt.

På så sätt får vi också ett riktigare perspektiv på SP: det svenska partiet var tidvis det numerärt starkaste av alla de grupper, som alltsedan 20-talets mitt utifrån olika utgångspunkter kommit att ställa sig mellan de båda internationalerna. Gemensamt för dem alla var bedömningen av kominternpartiernas allians med socialdemokratin och den antifascistiska borgerligheten som ett gigantiskt förräderi mot alla gamla revolutionära principer. I sina försök att utforma ett alternativ till folkfrontspolitiken undergick dessa partier en besynnerlig politisk förändring. Medan Kominterns nya politik uppenbarligen förestavades av en mer realistisk bedömning av fascismens inneboende styrka och farlighet, närmade sig i stället mellanpartierna en position, som kominternpartierna tidigare med så förödande resultat förfäktat — och som då fördömts av mellanpartierna — uppfattningen att det inte förelåg någon 'principiell' skillnad mellan fascistiska och borgerligt demokratiska stater. Kominterns utveckling åt höger drev mellanpartierna till vänster. Detta innebar inte, att mellanpartiernas kritik var helt felaktig: den demokratiska borgerligheten var en allianspartner av tvivelaktigt värde för arbetarklassen i kampen mot fascismen[192]. Men folkfrontspolitiken var samtidigt ett försök att komma bort från den tidigare ultravänsterblockeringen och som sådan utomordentligt framgångsrik. Mellanpartierna såg däri bara ett taktiskt och opportunistiskt manövrerande och förbisåg helt den väldiga entusiasmering och mobilisering av arbetarklassen, som den nya politiken gav upphov till. Det är sant, att denna mobilisering vanns till priset av en begränsning av den politiska kampens mål och att den heller inte lyckades besegra fascismen och förhindra kriget. Men folkfrontspolitiken var ett försök att genom ett taktiskt utnyttjande av motsättningarna mellan de olika kapitalistiska staterna bygga upp en stark och omfattande antifascistisk allians. Om detta var det *enda* riktiga sättet att bemöta fascismen är något som kommunister fortfarande tvistar om.[193] Däremot var politiken i realism överlägsen mellanpartiernas alternativ, som bara vägleddes av deras egen principfasthet, vilken i så påfallande liten grad hängde samman med en analys av det aktuella politiska lägets möjligheter.

1930-talets folkfrontspolitik lyckades alltså inte besegra fascismen men i länder som Spanien, Frankrike och Tjeckoslovakien och andra medförde den

väldiga framgångar för de kommunistiska partierna och den stärkte samtidigt både Andra och Tredje internationalens ställning. Utrymmet för mellanpartierna blev därigenom allt mindre och IAG:s och Londonbyråns historia handlar om dess försök att utforma ett eget alternativ till de båda internationalerna och om hur organisationen och dess medlemspartier successivt maldes sönder av de ständiga misslyckandena i dessa strävanden.

7. SP och abessinienkriget: vänsteropposition i praktisk tillämpning

Partiets isolering

Italiens överfall på Abessinien i oktober 1935 och Nationernas Förbunds agerande blev det första tillfälle, då SP på grundval av partiets allmänna utrikespolitiska bedömningar tvingades utforma ett konkret ställningstagande i en viktig fråga. Kriget, det första utslaget av den europeiska fascismens expansionspolitik, var i Sverige en av trettiotalets stora och uppmärksammade utrikespolitiska företeelser, som alla partier tvingades ta ställning till. Den helt dominerande uppfattningen därvidlag var inte bara ett otvetydigt stöd åt Abessinien utan även åt kravet på NF-sanktioner mot Italien samt Sveriges deltagande i dessa.[1] Denna opinion, som innefattade socialdemokratin, merparten av de borgerliga och även kommunisterna, kom SP att ställa sig utanför och aktivt bekämpa. Då Italien i början av 1935 förberedde sitt anfall mot Abessinien, fördömde Folkets Dagblad Mussolinis 'afrikanska rövartåg', men underströk samtidigt, att den italienska politiken utformades 'med den franska och engelska imperialismens välsignelse eller i varje fall övertygelsen om dessa makters passivitet'[2]. I sin analys skilde sig tidningen från den övriga antiitalienska opinionen genom att framhäva Englands och Frankrikes och därigenom NF:s ansvar för det uppkomna läget. NF:s tystnad, medan de italienska krigsförberedelserna pågick, blev för tidningen belysande för den hjälp de små nationerna hade att vänta från organisationen, då en stormakt överträdde dess bestämmelser.[3]

Då det senare blev uppenbart, att Frankrike och England inte stödde de italienska planerna, såg SP detta blott som en skenbar förändring. Att västmakterna nu tycktes uppträda till Abessiniens försvar berodde på att de själva ansåg sina kolonialvälden hotade och man förnekade, att deras agerande dikterades av någon rättskänsla.[4] Enligt en annan uppfattning skulle England och Frankrike, för att behålla Italien i NF, t o m vara beredda att hjälpa Mussolini sönderstycka Abessinien.[5]

Från de västliga stormakterna inom NF kunde således Abessinien inte påräkna något stöd, men innebar detta även, att själva institutionen var helt maktlös? Vi har tidigare sett, att partiet vägrade göra någon skillnad mellan NF och de segrande ententemakterna. I ett par ledarartiklar signerade av Karl Kilbom framgick det dock, att denne inte var helt beredd att sluta upp ba-

kom denna syn. I stället hävdade han, att de mindre länderna inom NF — i sht de med socialdemokratiska regeringar — tillsammans med Sovjet-Unionen borde aktivera förbundet mot Italien; annars skulle de 'genom sin passivitet . . . bli medansvariga för Italiens politik'[6]. Han ansåg vidare, att Sverige aktivt skulle engagera sig på Abessiniens sida genom att tillåta vapenexport dit.[7]

Kilboms rekommendationer, som stod den svenska socialdemokratin mycket nära, skilde sig från den analys av NF:s roll, som SP tidigare fört fram. Han nöjde sig inte heller med att uppmana Sovjet-Unionen och småstaterna inom NF 'att göra en insats' utan uppmaningen riktades även till England, 'som — om än av egoistiska skäl — befinner sig på småstaternas sida'.[8] Dessa uppfattningar blev dock kortlivade på Folkets Dagblads ledarsidor; i början av augusti 1935 lämnade Kilbom tillfälligt Sverige[9] och redaktörskapet övertogs av Nils Flyg, som i fortsättningen skulle sätta sin bestämda prägel på partiets utrikespolitiska ställningstaganden.

Medan Kilbom således hade tvekat att helt utdöma NF:s fredsbevarande möjligheter, gjordes detta desto mer bestämt, sedan Flyg övertagit redigeringen av ledarsidan. Organisationen förklarades åter uppträda som 'exekutör av Italiens imperialistiska intressen'[10] och varje möjlighet för småstaterna att påverka NF:s politik bestreds. Den italienska krigspolitiken var inte något tillfälligt eller oöverlagt utan en följd av imperialismens natur. 'Vi är övertygade om att den italienske diktatorn noga tänkt igenom sin aktion, innan han satte igång . . . Mussolinis första och främsta syfte är att slå under sig Abessinien — han behöver ett "tomrum" — hans land behöver ökad näring.'[11] Av den anledningen var det enbart 'fagra spekulationer' att räkna med att NF skulle kunna garantera fred. En varaktig fred kunde säkras först sedan krigens orsak, kapitalismen, avskaffats.

För Sveriges del måste konsekvenserna av en sådan bedömning bli att landet hölls utanför den uppseglande konflikten. Bortsett från att NF dominerades av imperialistiska makter — och därför inte kunde tjäna freden — så riskerade en sanktionspolitik mot Italien att framkalla ett nytt storkrig. Därför ålåg det stormakterna och deras regeringar att själva 'släcka den eld de tänt. Sverges folk har att se till, att det ej drages in i dessa makters intriger och uppgörelser'.[12] När den svenska regeringen uttalade sitt stöd för sanktioner, angreps den av Folkets Dagblad för att vara styrd från London.[13] För Sveriges del måste målsättningen vara absolut neutralitet och SP såg som sin uppgift att skapa en bred folkopinion kring detta krav.

Den klaraste framställningen av SP:s bedömning av det aktuella krisläget finner vi i ett gemensamt med SAC[14] publicerat upprop den 7 september, 'Massfront för neutralitet och fred. Mot sanktionskrig och rustningar'.[15] I uppropet förklarades världsläget påminna om det som rådde 1914; tillgripandet av sanktioner mot Italien skulle leda till ett allmänt krig, samtidigt som det — något motsägelsefullt — framhölls, att folkförbundet aldrig skulle uppträda till försvar av det abessinska folket.[16] En uppslutning bakom sanktionspolitiken var därför ingen fredsaktion utan 'ett utslag av svensk krigsaktivism i

Englands intresse'. Den internationella arbetarrörelsen var den enda kraft, som kunde förhindra kriget. Men detta måste ske via dess egna organisationer och inte i samarbete med de kapitalistiska staterna. Denna kamp skulle framför allt ta formen av fackligt organiserade bojkotter av krigsmaterial. För Sveriges vidkommande förutskickade uppropet kraftfulla motåtgärder mot ett svenskt indragande i sanktionspolitiken.

Sanktionspolitiken genom folkförbundet kommer att dra vårt land in i världskrigets häxdans. En bred och djup folkfront av arbetare, småfolk och fredsvänner måste svetsas samman kring parollen neutralitet, den paroll om vilken Sverges arbetarklass var orubbligt enig 1914—1918. Det måste vara arbetarnas och alla intresserades uppgift att förhindra vilken som helst regering att mobilisera landets ungdom och mandom för att föra den till slaktbänken. Med generalstrejk, mobiliseringsvägran, bojkott mot krigsindustrin och alla lämpliga medel måste landets indragande i kriget förhindras.

Samtidigt som den sanktionsvänliga opinionen i Sverige under september månad gick mot sin kulmen, markerades således SP:s särställning; tiden närmast efter uppropet följde en rad ledare i Folkets Dagblad, som alla varnade för att sanktioner mot Italien skulle leda till krig och tvinga Sveriges arbetare ut 'att förblöda på slagfälten'.[17]

Partiets position utanför den allmänna opinionen och i sht den socialdemokratiska och kommunistiska kom att åskådliggöras vid två stora demonstrationer för NF i Stockholm och Göteborg. I början av augusti hade Göteborgs socialistiska och kommunistiska arbetarkommuner enats om att genomföra en gemensam antikrigsdemonstration den 12 september. Man försökte även få med FCO och den socialdemokratiska kommunen, vilka dock avböjde, då de förklarade sig själva komma att organisera en demonstration denna dag. SKP och SP beslöt därför 'ensamma kalla till en verklig fredsdemonstration mot kriget och krigsförberedelserna', samtidigt som man trots allt beslöt fortsätta förhandlingarna med socialdemokraterna.[18]

Vid dessa framgick det dock, att SAP avvisade SKP-SP:s krav att få medinflytande över ledningen och utformningen av en gemensam demonstration. I detta läge, då en sådan demonstration syntes omöjlig, ingrep en medlem av SKP:s politbyrå och fick den kommunistiska göteborgskommunen att uppge sina krav.[19] Göteborgskommunisterna var visserligen fortfarande missnöjda med de socialdemokratiska demonstrationsparollerna, men i enighetens intresse förklarade man sig villig att deltaga.[20]

I Arbetar-posten utsattes den kommunistiska åsiktsförändringen för häftig kritik och SKP anklagades för att bryta 'de radikala arbetarnas enhetsfront'. SP däremot, förklarade man, vägrade kompromissa i dessa principfrågor och hade därför beslutat ordna en egen demonstration den 12 september.[21]

Beslutet att ställa sig utanför den stora demonstrationen hade den socialistiska kommunen fattat utan att samråda med partiledningen[22] och det kom att ställa den lokala partiorganisationen i ett besvärligt läge. Partiets sympati-

sörer visade sig nämligen ha svårt att förstå beslutet; SP:s fackliga stödjepunkter i Göteborg, avdelningarna 24 i Byggnads och 49 i Grov, beslöt på allmänna medlemsmöten att avstå från deltagande i SP:s demonstration till förmån för FCO:s.[23] FCO-demonstrationen blev mycket lyckad och av arrangörerna beskrevs den som en av de största i stadens historia — den skulle ha samlat omkring 25.000 deltagare.[24] Gentemot denna kraftfulla uppmönstring förbleknade SP:s eget tåg till obetydlighet.[25] För att ytterligare understryka partiets misslyckande kom dess demonstration att avslutas med ett tragikomiskt intermezzo: då Albin Ström skulle hålla ett slutanförande, drunknade det i dånet av det fyrverkeri, som samtidigt markerade avslutningen på FCO-demonstrationen.[26]

I Stockholm hade socialdemokraterna utlyst en demonstration till den 4 september under mottot 'Mot krig och fascism — för fred och socialism' och inbjudit FCO, SKP och SP. Genom händelserna i Göteborg var både kommunisternas och socialisternas ställningstaganden givna i förväg[27]: kommunisterna deltog utan att ställa egna krav, medan den socialistiska arbetarkommunen först försökte få inflytande över demonstrationens uppläggning. När sedan socialdemokraterna avslagit SP:s krav på egen talare och möjlighet att framföra partiets linje i NF-frågan, beslöt lokalorganisationen att avstå från deltagande i demonstrationen, ett beslut som även stöddes av partiledningen.[28]

SP:s krav, som offentliggjordes samma dag, som demonstrationen skulle äga rum, var så omedgörligt utformade, att partiets villighet att över huvud taget deltaga i en med SAP och SKP gemensam manifestation av många måste ha ifrågasatts.[29] Demonstrationen, som kom att samla 12.000 deltagare,[30] utdömdes i Folkets Dagblad som 'ren krigsaktivism'[31], men den visade, att SP hamnat vid sidan av en central händelseutveckling i Stockholm.

SP:s agerande i Göteborg och Stockholm gav den socialdemokratiska och kommunistiska pressen tillfälle att rikta kraftiga attacker mot partiet. I Ny Tid anklagades SP för att direkt sabotera fredskampen; 'Kilbomarna sätta sina egna små tycken framför en gemensam opinion för fredens och rättens sak. Snygga "fredsvänner"!'[32] Man förklarade, att partiets handlingssätt fick till följd, att Mussolini gavs fria händer i Abessinien och att SP direkt beredde vägen för krig.[33] I en ledande artikel i Arbetar-Tidningen anklagade Knut Senander socialisterna för 'inkrökt självgodhet och sekterism . . . Med stora ord och fraser spelar de nu "vänster" och utger sig som de enda sanna riddarna av "socialistiska" principer . . . Skalar man bort fraserna från de socialistiska ledarna återstår ingenting annat av dessa märkliga "socialister" än en handfull principlösa desperados, som med sitt senaste tilltag endast arbetat reaktionen i händerna'.[34]

I Ny Dag och Social-Demokraten utvecklades under samma tid en argumentering, som senare skulle bli den vanligast återkommande gentemot SP; socialisternas uppträdande framställdes som ett direkt stöd åt Mussolinis krigspolitik. Särskilt utnyttjade man det faktum, att SP i stor utsträckning kom att stå på samma linje som den högerextrema och "nationella" pressen.[35] Man ta-

lade om en 'enhetsfront i svartblått och lilarött'[36] och i en ledare med rubriken Mussolinipressen sammanförde Ivan Pauli 'det Lindholmska nazistbladet, det Ljunglundska Allehanda, det kommunistiska Folkets Dagblad och det Jensenska syndikalistorganet Arbetaren'.[37] Samma resonemang återfanns i Ny Dag,[38] som också speciellt utpekade Nils Flyg som ansvarig för SP:s linje.

Denna typ av kritik behövde SP i och för sig inte ta så allvarligt; en liknande polemisk metod var man sedan länge van vid från motståndarhåll.[39] Det allvarliga i den uppkomna situationen låg i stället i det förhållande, att partiet kommit att ställa sig utanför en dynamisk och bred arbetaropinion, som framställde enkla och lättfattliga handlingsparoller. SP kunde visserligen på principiella grunder försvara sin avvisande hållning, men det kunde inte prestera en övertygande alternativ handlingslinje och vad värre var, händelserna i Göteborg hade visat svårigheterna att till och med få partiets egna sympatisörer att förstå den förda politiken.

Speciellt känsligt för partiet blev läget i början av oktober, då det stod klart, att NF trots allt förberedde ett sanktionsförfarande mot Italien, en möjlighet som förnekats av Folkets Dagblad så sent som den 4 oktober, fyra dagar innan NF tillsatte en särskild sanktionskommitté.[40] Det konkreta problem, som partiet ställdes inför, var att påvisa ett annat sätt att komma Abessinien till hjälp, ett sätt som måste vara både effektivt och samtidigt politiskt godtagbart. Rent allmänt kunde man visserligen, som vi tidigare sett, förklara att den enda garantin mot krig var arbetarklassens kamp mot kapitalismen och inte samarbete med den. Men detta var ett långsiktigt perspektiv, som inte gav någon vägledning i det aktuella läget. SP:s lösning på dilemmat blev att kräva sanktioner mot Italien genomförda under arbetarklassens kontroll.[41] De förespråkade arbetarsanktionerna skulle främst inrikta sig på bojkottaktioner mot vapenexport till Italien. Genom denna kampform skulle inte bara det italienska angreppet kunna avvisas, utan skulle även andra väsentliga fördelar kunna uppnås; NF-sanktioner kunde leda till ett omfattande krig, vilket däremot inte var fallet med arbetarsanktioner. Dessa skulle nämligen inte kunna uppfattas som en fientligt sinnad handling från en stat gentemot en annan.[42] Lika viktigt var dessutom att sanktioner från arbetarklassen skulle leda till 'en samtidig förstärkning av dess egen revolutionära kraft och möjligheten av ett effektivt ingripande mot *alla krigshetsare*'.[43]

Sådana uppmaningar var dock inte särskilt klargörande, så länge den åberopade arbetarklassen inte närmare definierades; varken inom Andra eller Tredje internationalen fanns det stöd för SP:s rekommendationer. Londonbyrån var den enda internationella arbetarorganisation, som stod på samma linje som SP. I början av augusti hade Byrån sänt ut ett upprop, som tillkännagav ett obetingat stöd åt det abessinska folket samt underströk viljan att samarbeta med alla organisationer och partier, som kunde vinnas för byråns krav.[44] Mot bakgrund av Byråns ringa betydelse[45] kunde inte dess uttalanden tillmätas större betydelse. En hänvisning till att denna organisation intog samma stånd-

punkt som SP löste därför inte partiets problem. Som ytterligare ett sätt att bemöta förebråelser för passivitet kan man se en hänvändelse till Fackföreningarnas Centralråd i Sovjet-Unionen. Centralrådet uppmanades ansluta sig till en internationell arbetarbojkott mot alla krigförande stater samt inbjuda alla de internationella fackliga och politiska organisationer, som accepterade kamp på denna grundval.[46] Denna demonstrativa uppmaning är ett närmast patetiskt vittnesbörd om SP:s svårigheter att utforma en övertygande alternativ handlingslinje gentemot den som sanktionsanhängarna företrädde.

Konflikten inom partiledningen kring den förda politiken

De svårigheter, som den NF-vänliga massrörelsen beredde SP, kom mycket snabbt att avspeglas inom partiets ledning, där två av de mest framträdande ledamöterna, Oskar Samuelsson och Karl Kilbom, försökte genomdriva en omprövning av partiets ställningstagande. Meningsmotsättningarna hade först kommit i dagen, då arbetsutskottet behandlade partiets agerande inför den socialdemokratiska demonstrationen i Stockholm. Kritiken, som i Kilboms frånvaro, framfördes av Samuelsson, vände sig emot det alltför teoretiska innehållet i partiets linje; Samuelsson sade sig visserligen dela partiets principiella uppfattning, men frågan om deltagande i den förestående demonstrationen var framför allt en taktisk fråga. 'Resolutionens ordalydelse är ingen huvudsak, huvudsaken är den stora demonstrationen. Folk anser, att det är en verklig demonstration för freden. Vi skall komma i håg det viktigaste, att det är krigsfara för handen. Vi får inte isolera oss. Vi är inne på en farlig väg.'[47] Den allmänna uppfattningen bland arbetarna var, fortsatte Samuelsson, att det fascistiska Italien stod i begrepp att anfalla ett litet folk. I ett sådant läge var det partiets skyldighet att uppträda till detta folks försvar och ställa upp i demonstrationen, även om denna inte i allt överensstämde med partiets allmänna linjer. 'Arbetarna förstår inte vår ställning.' Samuelsson ville även ha fört till protokollet sin uppfattning, att partiet i denna fråga handlat 'oklokt och felaktigt'.

Samuelssons kritiska synpunkter och varningar mötte dock ingen förståelse bland de övriga inom partiledningen,[48] vilka i stället betonade vikten av att partiet även i fortsättningen gick in för att avslöja NF:s karaktär. Socialdemokraternas påstådda fredsdemonstration var i själva verket bara en täckmantel för upprustningspolitik; de sökte nu skapa en krigspsykos, som gjorde en kraftig upprustning politiskt möjlig. Någon större oro för att partiet skulle isoleras till följd av beslutet att ställa sig utanför demonstrationen framfördes inte av någon annan än Samuelsson.[49]

Vid ett AU-möte en månad senare uppträdde Kilbom och Samuelsson gemensamt som kritiker av den förda politiken.[50] Båda var — precis som Samuelsson tidigare — angelägna att understryka sin principiella uppslutning ba-

kom partiets krav på arbetarkontrollerade sanktioner. Men detta var, framhöll Samuelsson, inte längre huvudfrågan; Folkets Dagblad hade inte förstått, att för många arbetare framstod det aktuella kriget närmast som ett revolutionärt rättfärdighetskrig mot fascismen. Partiorganet var alltför ensidigt i ett läge, då 'våra positiva linjer måste betonas mer'. På Arvid Olssons direkta fråga om man därmed avsåg svensk vapenexport till Abessinien förklarade både Kilbom och Samuelsson, att de inte var villiga att besvara Olssons fråga.

För Emil Andersson, däremot, var det självklart, att partiet skulle vända sig mot vapenleveranser till kapitalistiska och imperialistiska länder samt dessas allierade. 'Går vi in för vapenexport till det ena eller andra landet har vi tagit ställning för den ena parten, vi har offrat vårt krav på fred och neutralitet och vi hamnar på upprustningslinjen.' Flyg, å sin sida, förnekade, i likhet med vad vi tidigare sett, att problemet kunde ställas som ett för eller emot Abessinien. I stället stod man inför en konflikt mellan två imperialistiska stater, där de förbundsvänliga ville engagera arbetarna för England. I detta läge kunde partiet bara framföra två krav: socialistisk kamp mot kriget samt neutralitet.

Flygs och Anderssons klara ställningstaganden fick Samuelsson att uppge sin tystnad i denna fråga och utan några tvetydigheter klargjorde han sin inställning.

> Vi ska inte vara rädda för att stödja en till och med imperialistisk stat mot en annan. Det är dock en gammal leninistisk linje. I kampen mellan en fascistst som Italien och en kapitalistisk stat som Abessinien måste man ge Abessinien rätt till vapen, det vill säga rätt att försvara sig mot den imperialistiska staten. Hur ska man ge imperialismen dödsstöten? Genom att ge dem vapen, som vill slå ned imperialismen. Det skulle medföra upplösning också i England. Detta kan visserligen eventuellt medföra Sverges indragande i kriget, men det kan ske också av andra orsaker.

I sitt inlägg gick således Samuelsson på viktiga punkter emot partiets tidigare ställningstaganden. Han förordade inte bara statliga åtgärder i form av vapenexport till Abessinien utan tycks även ha varit beredd att avfärda en av partiets huvudparoller, kravet på neutralitet. Samuelssons deklaration måste ses som högst märklig, men den föranledde ingen våldsammare reaktion från hans meningsmotståndare. Emil Andersson försökte också tona ned de motsättningar som uppstått.

Kilboms återkomst till Sverige medförde, att han återupptog ledningen över Folkets Dagblad, som under hans frånvaro legat i Flygs händer. I några huvudledare framförde Kilbom en utrikespolitisk linje, som helt stod i överensstämmelse med partiets.[51] Men vid två tillfällen, i ett par mellanstick i tidningen den 4 och 8 oktober, avvek han därifrån.[52] Således krävde Kilbom, att ett beslut om svensk anslutning till sanktionerna inte fick beslutas av regeringen ensam utan måste bli föremål för ställningstagande av en urtima riksdag. Dessutom varnade han för handelspolitiska konsekvenser; 'Sverges handel med Italien är ingalunda betydelselös, allraminst exporten'.

I det andra ledarsticket slöt Folkets Dagblad upp bakom en rad krav, som framställts av en schweizisk socialdemokratisk tidning, och citerade instämmande bland annat följande: 'Beviljande av medel till staten för genomförande av sanktioner endast så till vida, som regeringens åtgärder icke strider mot de arbetandes intressen, icke innebär någon inskränkning av arbetarnas politiska rörelsefrihet och tjänar fredens tryggande'. Dessa reservationer fann Kilbom väl motiverade, emedan 'sanktioner i en kapitalistisk stat av de borgerliga *med all sannolikhet* kommer att utnyttjas mot arbetareklassen'. (Min kurs.)

Kilboms ledarstick var relativt oklart utformade, men att de i flera viktiga frågor bröt med partiets allmänna linje är uppenbart.[53] De gick inte heller förbi obemärkta och från flera partiorganisationer riktades protester och anmärkningar mot dem och de blev snabbt föremål för behandling på ett möte med partiets arbetsutskott.[54]

Det var framför allt Emil Andersson, som där framförde partiledningens kritik mot Kilbom. Partisekreteraren förklarade sig således vara 'djupt oenig med Kilbom beträffande motiveringen för riksdagens inkallande'. Kilboms betoning av den svenska italienexportens betydelse förklarades vara liktydigt med att lägga 'småborgerligt merkantila synpunkter på arbetarklassens socialistiska kamp mot kriget'; arbetarsanktioner fick icke förhindras, även om de kunde leda till arbetslöshet. Kilbom kritiserades vidare för att ha framfört en uppfattning om NF-sanktionernas effektivitet, som avvek från partiets och den resolution, som Byrån tidigare antagit; det senare desto märkligare som Kilbom själv bidragit till att utforma den. Erik Höglund vände sig på principiella grunder mot Kilbom och tog avstånd från hans odisciplinerade uppträdande. 'Har Kilbom en annan uppfattning än de övriga AU-medlemmarna, måste väl han, liksom andra böja sig för majoriteten.'

Till skillnad från de tidigare AU-möten, då liknande motsättningar uppkommit, förnekade Kilbom nu inte meningsmotsättningarnas existens och framställde inte heller sin uppfattning som enbart en nyansfråga.[55] Den häftiga kritiken tycks han i stället ha upplevt som ett direkt misstroendevotum mot sig själv och han hemställde om att i fortsättningen bli befriad från att skriva ledare i denna fråga. Han övergav således inte sin säruppfattning i Abessinienfrågan utan förklarade sig i stället vara beredd att underordna sig partiledningens majoritet. Kilboms begäran godtogs också utan invändningar av arbetsutskottet, som samtidigt utsåg Nils Flyg till att i fortsättningen handha skötseln av Folkets Dagblads utrikespolitiska avdelning.[56]

SP:s agerande under den abessinska konflikten hade således lett till en allvarlig motsättning inom partiets ledning, där oppositionen kom från två av partiets mest framträdande ledare. Deras försök att ändra politiken i socialdemokratisk-kommunistisk riktning, blev dock utan framgång.[57] Den isolering, som både Kilbom och Samuelsson fruktade för partiets räkning, hade inte kunnat förmå partiledningens majoritet att överge sina på principiella grunder utformade ställningstaganden. I stället hade konflikten fått till följd, att Kilboms ställning inom partiet försvagats, medan Flygs samtidigt stärkts.[58]

Samtidigt med den partiinterna uppgörelsen nådde den utrikespolitiska spänningen sin kulmen; den 2 oktober 1935 inföll de italienska trupperna i Abessinien, vilket följdes av ett fördömande från NF, som en vecka senare tillsatte en särskild kommitté för att förbereda det stadgeenliga sanktionsförfarandet mot den angripande makten. I detta läge, då den sanktionsvänliga opinionen i Sverige förmodligen var som starkast och mest förhoppningsfull, inledde SP sin motkampanj. I början av oktober påbörjades en fredskampanj, där partiet gick ut med en petitionslista, som vände sig mot såväl försvarskommissionens förslag till upprustning som svenskt deltagande i sanktionerna.[59] Inom partiledningen såg man denna aktion som ett sätt att ställa partiet i händelsernas centrum och motverka de tendenser till isolering, som uppenbarat sig. Fredskampanjen skulle således bli en viktig måttstock på partiets förmåga att attrahera sympatisörer.

Då partiledningen i mitten av november sammanträdde för att analysera resultatet av kampanjen, framgick det omedelbart, att detta var långt i från tillfredsställande.[60] Hittills hade man fått petitionslistor med 10.000 namn, flera partiorganisationer hade inte ens kommit igång med arbetet och allmänt klagades det över en påtaglig tröghet inom partiets organisationer. I motsats till de övriga inom partiledningen ifrågasatte Kilbom och Samuelsson möjligheten av att i rådande utrikespolitiska läge vinna större gensvar för en kampanj av detta slag. De andra tycks dock ha betraktat diskussionerna bland partimedlemmarna kring sanktionsfrågan snarare som en 'uppklarningsprocess, som ökar aktiviteten'.[61] Flyg erkände visserligen, att partiet nu 'delvis nödgas gå emot strömmen', men ansåg det ingalunda uteslutet, att man snart skulle vara i ett läge, 'då vi drar massorna med oss'. Den kritik han riktade mot kampanjen som sådan gällde snarare att man inte sammankopplat nedrustningskravet och sanktionsfrågorna, men till skillnad från Samuelsson och Kilbom betvivlade han inte den samlande potentialen i dessa frågor.

Vid nästa redovisningstillfälle, två månader senare, hade petitionslistorna samlat 35.000 namn,[62] men fortfarande kritiserades många partiorganisationer för passivitet. Vid detta tillfälle riktades också kritik mot Folkets Dagblads bristfälliga stöd åt kampanjen, varvid särskilt Kilbom klandrades för påstådd inaktivitet.[63] Någon ytterligare redovisning kring namninsamlingen föreligger inte. Ett belägg för att aktionen även inom partiledningen måste ha upplevts som ett misslyckande är det faktum, att den aldrig kom till användning i partiets utåtriktade verksamhet utan helt enkelt tycks ha runnit ut i sanden.

Fredskampanjen hade ånyo blottat meningsmotsättningarna inom SP; Kilbom och Samuelsson ställde sig tveksamma inför kampanjens möjligheter att stärka partiets ställning och mot den förre riktades underförstådda anklagelser om att motarbeta partiaktionen i Folkets Dagblad. Men allvarligare än detta är dock det förhållande, att kampanjen som sådan minst av allt kan betecknas som en framgång för partiet; i stället för att flytta fram partiets po-

sitioner hade SP:s isolering ännu en gång markerats.

NF:s beslut att från och med den 18 november inleda begränsade sanktioner mot Italien[64] bemöttes av SP på två olika sätt. Åtgärderna förklarades vara helt betydelselösa, emedan det inte låg i vare sig engelskt eller franskt intresse att agera, så att den italienska regimens fortsatta existens skulle hotas.[65] När däremot spänningen mellan Italien och det engelskt-franska blocket skärptes såg Folkets Dagblad ett allmänt europeiskt krig som omedelbart förestående. 'Krigsfaran är ej längre något agitatoriskt slagord utan en allvarlig realitet.'[66] Sveriges deltagande i sanktionspolitiken hade försvårat landets möjligheter att hålla sig utanför en sådan konflikt.[67]

Känslan av ett förestående krigshot ställde SP i en besvärlig situation, då det gällde att ta ställning till det i Sverige mest uppmärksammade och fördömda inslaget under abessinienkriget, den italienska bombningen av en svensk ambulans på nyåret 1936. Till skillnad från den förbundsvänliga pressen, som i skarpa ordalag fördömde den italienska åtgärden[68], behandlade den socialistiska pressen händelsen på ett betydligt mer återhållsamt sätt. 'Håll huvudet kallt!', löd den första uppmaningen från Folkets Dagblad.[69] Bombningen var, hävdade man, ingen medveten åtgärd utan en följd av det moderna kriget.

I regeringsorganet låter hr Fredrik Ström oss förstå, att enligt hans oförgripliga mening, så har den svenska ambulansen bombarderats på order från Rom. Argumentationen är begriplig hos en av sanktionspolitikens varmaste förespråkare. Men inrymmer den något som helst förnuft? Nej, endast om Mussolini vore den dåre, som sanktionspressen utmålat honom till, skulle han kunna ha givit order: bombardera svenska ambulansen. Men han är ingen dylik dåre. Det är på tiden, att den svenska sanktions- och NF-pressen i eget intresse kommer underfund med, att diktatorn i Rom är en mycket medveten herre, vilken noggrannt beräknar och kalkylerar, innan han går till handling.

Vad som inträffat i Abessinien skulle fördömas, 'det skall dömas hårt', men detta fördömande måste riktas mot kriget 'som sådant'. Framför allt gällde det att 'hålla huvudet kallt' och undvika att skapa en hetsstämning i landet. I annat fall skulle Sverige kunna bli 'den buffertstat, som England söker för ett eventuellt krig med Italien'.[70] Hela logiken i detta resonemang undergrävdes, när det stod klart, att den italienska bombningen verkligen varit en planlagd handling. Avsikten därmed, förklarade nu Folkets Dagblad, var att framprovocera ett allmänt europeiskt krig. Tankegången bakom förklaringen är oklar, men tidningens slutsatser blev desamma som tidigare. 'Det gäller att hålla sig lugn inför den rådande hetsen och krigspsykosen'.[71]

De av Flyg skrivna ledarna, där de praktiskt-politiska slutsatserna uppenbarligen inte härleddes ur analysen utan föregick och snarare bestämde denna, fördömdes i Ny Dag som ett försvar för Mussolini.[72] En sådan bedömning av den socialistiska reaktionen är ur taktisk synpunkt lättbegriplig men ur saklig synpunkt missvisande. SP fördömde den italienska bombningen, men man såg inte denna som sådan utan dess följder som det mest allvarliga: en betydande förstärkning av den svenska sanktionsvänliga opinionen. Det var av den an-

ledningen, som Flyg manade till besinning, och inte för att stödja Mussolini.

SP:s särställning markerades återigen under vårriksdagen 1936, då partiet fortsatte sin kamp mot NF och sanktionspolitiken. Vid den förra riksdagen hade man haft sällskap med SKP i den traditionella motionen om svenskt utträde ur NF[73], men då motionen återkom 1936 var SP det enda parti, som stödde den.[74] Socialisternas huvudanförande hölls av Nils Flyg, som upprepade sin sedvanliga kritik av NF. Det längsta inlägget mot Flyg kom denna gång, ironiskt nog, från Hilding Hagberg, som avvisade motionen med argumentet att NF till följd av Tysklands utträde och Sovjet-Unionens medlemskap ändrat karaktär.[75] Även om det fanns anledning till kritik av NF:s uppträdande, så skulle ett utträde ur organisationen inte kunna tolkas som något annat än en protest mot sanktionspolitiken och som ett direkt stöd för Mussolini.

SP:s säregna ställning framträdde även vid omröstningen om den socialistiska motionen; med 147 röster mot 13 blev den avslagen. Förutom socialisternas egna åtta röster kom de övriga från riksdagens högerextrema falang. Samma styrketal kunde SP inregistrera, 13 röster — denna gång mot 157 — då riksdagen i april behandlade en proposition, som i efterhand skulle godkänna regeringens tidigare beslut om kreditspärr gentemot Italien. Socialisternas avslag på denna proposition var en naturlig konsekvens av deras inställning till sanktionspolitiken.[76]

Diskussionen i riksdagen kring denna proposition var det sista stora tillfället, då partiet engagerade sig mot NF-anhängarna. I april inträffade det abessinska sammanbrottet och det stod klart för alla, att NF inte vare sig förmådde eller ens önskade göra något för att förhindra detta. Efter den tyska remilitariseringen av Rhenlandet var dessutom Frankrike direkt ovilligt att ytterligare antagonisera Italien.[77] I en ledarartikel gjorde Kilbom Nationernas Förbund och dess understödjare direkt ansvariga för den italienska segern. 'De socialdemokratiska och kommunistiska ledarna må i sin lakejtjänst för NF ha varit i aldrig så god tro, de har hjälpt Mussolini, krigsorganisatörernas, fördragsbrytarnas system till seger.'[78] Medan för den förbundsvänliga svenska opinionen utgången av sanktionspolitiken samt Abessiniens undergång gav upphov till besvikelse och bitterhet, menade Nils Flyg i en slutgiltig balansräkning, att händelseutvecklingen i allt besannat Socialistiska partiets varningar och förutsägelser.

Härmed är den "kollektiva säkerhetens" historia inom ramen av det nu bestående NF slutskriven. Abessinien som självständig stat och dess för nationellt oberoende kämpande folk är utlämnat åt NF.

Englands motiv har hela tiden varit uppenbara. Det var det engelska imperiets egna stora intressen, som stod på spel. NF-apparaten var utmärkt för att engagera en mängd andra stater bakom en politik för dessa engelska intressen . . . Borde ej arbetarrörelsen nu vara färdig med NF? Borde man ej nu inse, att vi har haft rätt, då vi hävdade, att det är en illusion att förutsätta någon effektiv antikrigsaktion under ledning av ett förbund av kapitalistiska stater . . . att en liten stat endast har risker men ingen som helst hjälp att förvänta av sitt medlemskap i NF? Varje

småstat måste nu vända NF ryggen och arbetarna måste organisera egna mot kapitalismen riktade krigsaktioner.[79]

Reaktionen inom partiet

Vilka följder fick då SP:s antisanktionspolitik för partimedlemmarna och vad betydde den för partiets förmåga att rekrytera nya medlemmar och i övrigt stärka sin ställning? Med tanke på den opposition, som uppstått inom partiledningen, skulle man kunna vänta sig en motsvarande inom partileden. Någon sådan har dock inte kommit till uttryck i det partiinterna källmaterialet; medlemmarna tycks i allmänhet ha accepterat partiets linjer, trots de politiska påfrestningar dessa kan ha medfört. Det är endast vid tre tillfällen, som partiledningen såg sig föranlåten att ingripa mot lokala partiorganisationer på grund av befarade avvikelser från partilinjen. Att döma av ledningens relativt energiska ingripande får man dock lätt intrycket, att den fruktat allvarligare problem och därför var mycket vaksam, när ett ifrågasättande av partiets NF-linje kunde misstänkas.

I Medelpad hade de fackliga distriktsorganisationerna, som stod under socialdemokratisk kontroll, anordnat en fredsdemonstration i september 1935.[80] Förslaget hade ursprungligen kommit från socialisterna, som trots att manifestationen nu delvis kom att rikta sig mot SP hade känt sig tvingade att delta i densamma. Inom partiledningen riktade man stark kritik mot det inträffade och man erinrade distriktsstyrelsen om dess skyldighet att i en sådan situation ta kontakt med partiledningen.[81] Dessutom beslöt man vid detta tillfälle att tillskriva samtliga partiets kommuner och klargöra för dem under vilka omständigheter en socialistisk partiorganisation kunde tänkas deltaga i en fredsdemonstration.

Denna åtgärd hindrade dock inte den socialistiska kommunen i Sala från att ställa sig bakom en av socialdemokrater och kommunister stödd antikrigsdemonstration, som skulle äga rum den 13 oktober och avslutas med godkännandet av en för partiet oantagbar resolution.[82] Partisekretariatet tog upp denna fråga den 11 oktober och beslöt att omedelbart skicka partisekreteraren till Sala för att avstyra det planerade och se till att socialisterna där tog avstånd från den föreslagna resolutionen. Just denna typ av lokala enhetsinitiativ, som gick emot partiets allmänna linje och som var särskilt känsliga, då de lätt kunde utnyttjas av motståndarna, tycks dock endast ha aktualiserats i Medelpad och i Sala. Efter Emil Anderssons besök på den sistnämnda platsen finner vi i fortsättningen inga utslag av liknande problem i det befintliga källmaterialet.

En fråga av annan karaktär uppstod senare samma år i arbetarkommunen i Sandslån. Kommunens kontaktman, Gustav Carlander, meddelade partiledningen, att kommunen ställde sig kritisk mot partiets pågående fredskampanj, 'då vi anser den behäftad av för synnerligen långt gående fredspacifistisk dimbildning'.[83] Kommunen tillställdes omedelbart en skrivelse från partiledningen,

som ville veta, om kommunen på allmänt medlemsmöte behandlat fredskampanjen och till vilket beslut man kommit. I skrivelsen fordrade man också, att 'kommunens samtliga medlemmar beredes tillfälle taga del av dessa frågor samt ge kollektivt svar å desamma'.[84] I sitt svar, undertecknat av nio medlemmar, redogjorde kommunen för sitt, som man tyckte, omfattande arbete under fredskampanjen. 'Däremot', framhöll man avslutningsvis, 'har icke kommunen beslutat genomföra *allt* vad partiledningen krävt och bedrivit fredsarbetet efter *alla* linjer som partiledningen funnit vara riktiga.'[85] Oppositionen från kommunen i Sandslån gick således ut på att partiet inte varit tillräckligt principfast i sitt fredsarbete; däremot framgår det inte, att kommunen skulle ha stått under inflytande av förbundsvänlig opinion. Över huvud taget tycks denna opposition till stor del ha framkallats av kommunens kontaktman själv, som några månader senare uteslöts ur partiet på grund av 'partiskadlig verksamhet'.[86]

Diskussionerna på partiets tionde kongress den 10—13 april 1936 ger oss ytterligare en möjlighet att bedöma de partiinterna effekterna av NF-frågan. I sitt inledningsanförande menade Flyg, att den senaste tiden varit av utomordentlig betydelse för att sammansvetsa partiet. 'Den sista tiden har varit en värdefull skola för vårt parti. Varje kamrat har nödgats kämpa, nödgats taga ställning genom motståndarfrontens anfall. Vi har bestått ett kraftprov som socialistiskt parti.'[87] Från flera kongressombud framfördes det dock klagomål över svårigheterna att i det rådande opinionsläget vinna gehör för partiets hållning i freds- och NF-frågan.[88] Därtill kom att många av partiets egna medlemmar haft vissa svårigheter att själva förstå och försvara partiets ställningstaganden.[89] Ett av de största problemen hade varit svårigheten att påvisa ett konkret alternativ till den av partiet kritiserade politiken. 'Arbetarna frågar vad socialisterna vill . . . folket frågar vad vi har i stället för NF:s sanktioner.'[90] CK-ledamoten Paul Almén, som framförde dessa synpunkter, ansåg vidare, att parollen om arbetarsanktioner hade kommit alltför sent och att det var partiledningens skyldighet att ta på sig ansvaret för de svagheter, man kunde finna hos partimedlemmarna.

Ingen av dessa talare ställde sig dock kritisk till den politik, som partiet utformat, utan underströk bara de konkreta svårigheter denna ställde medlemmarna inför i deras partiarbete. På kongressen var det endast en delegat, Elis Gustavsson från Uppsala, som intog en diametralt motsatt ståndpunkt. Enligt honom kunde inte partiet motsätta sig ett NF, 'som gör allt för att förhindra kriget. NF är i detta nu ett för Italien irriterande element och kan vi göra något för att försvåra kriget för Mussolini bör vi göra detta'.[91] Gustavssons säruppfattning fördömdes kraftigt av flera talare och kommunordföranden i Uppsala, Agaton Blom, 'beklagade att en kamrat från Uppsalagruppen hade upptagit kongressens tid i en fråga, vari partiets ställningstagande är klart'.[92] Av Flyg avfärdades det kritiska inlägget som en 'kompott av socialdemokratisk och kommunistisk inställning' och han hotade indirekt Gustavsson med uteslutning ur partiet, om denne inte övergav sin uppfattning.[93]

Med undantag för Elis Gustavsson gav alltså kongressen sitt stöd åt partiets utrikespolitiska ställningstaganden och även om diskussionen hade utvisat, att måhända inte fullständig klarhet rådde, så var det likväl partiordförandens uppfattning, att 'vårt parti är starkare än tidigare'.[94] Denna uppfattning, som särskilt Flyg framförde, att partiet av kampen mot sanktionerna ideologiskt svetsats samman och därigenom stärkts stöds av frånvaron av en utbredd opposition inom partiet. Det är dock otillräckligt, att enbart utgå från denna faktor. Den i verksamhetsberättelsen redovisade medlemsnumerären visar, att partiet under 1935, för första gången efter sprängningen 1929, drabbats av en nedgång i medlemsantalet, från 16.119 till 15.369.[95] Fram till april 1936 erhöll sedan partiet ytterligare 250 medlemmar, men medlemsantalet från januari 1935 skulle aldrig uppnås igen. I verksamhetsberättelsen påstods, att en stor del av medlemsförlusten kunde förklaras av en medveten utgallring av medlemmar, som ej betalt in medlemsavgiften. Omfattningen av detta bortfall hade inte kunnat balanseras av den nya medlemstillströmningen.

Mot bakgrund av dessa siffror kommer partiets läge i en något annorlunda dager än den som Flyg ville teckna. Det ligger nu nära till hands att urskilja två betydelsefulla konsekvenser av partiets förändrade situation. En del medlemmar hade tagit ställning mot partiets politik genom att helt enkelt upphöra med sin verksamhet inom partiet och låta sig avföras. Hellre än att direkt opponera sig kan de tänkas, till följd av det ökade politiska trycket, ha blivit passiviserade. Därtill kom, att partiet i allt mindre utsträckning kunde attrahera nya medlemmar och eftersom 1935 i så hög grad präglades av abessinienhändelserna, är det näraliggande att sammankoppla partiets avtagande attraktionsförmåga med ställningstagandet till det utrikespolitiska skeendet.[96]

Även om medlemsminskningen än så länge blott var av tendentiell natur, så pekade den i en allvarlig riktning: den av Flyg påtalade styrkan höll på att köpas till priset av en sekteristiskt präglad isolering. Denna fara hade uppmärksammats av Kilbom och Samuelsson, men deras försök att ändra partiets inriktning hade misslyckats.

8. Det uteblivna samförståndet: förhållandet till SKP 1934-1936

Förhållandet mellan SKP och SP fram till mitten av 1934 kan med viss rätt sägas ha varit oproblematiskt: motsättningarna mellan de båda partierna var fackligt och politiskt oöverstigliga och det enda gemensamma var de ömsesidiga förkastelsedomarna. Betecknande för SP:s bedömning av SKP är ett uttalande, som gjordes i början av 1933. Där förklarade man, att SKP bedrev en verksamhet, 'som visat allt tydligare tendenser till att utgöra den mest renodlade fascism och ett direkt understöd åt arbetsköpardömet'.[1]

Men även kommunisternas omdöme om SP var av likartad karaktär. Så sent som i mars 1934 fastslogs i en resolution antagen på ett CK-plenum, att 'på grund av sin röda förklädnad duperar de Ström-Kilbomska ledarna en del revolutionära arbetare och deras parti blir därigenom en för arbetarklassen farlig socialfascistisk kampgrupp med speciell uppgift att kämpa mot kommunismen och den proletära revolutionen genom splittring och förräderi bland de revolutionära arbetarna'.[2]

SKP:s ändrade taktik

Men uttalandet ovan var samtidigt ett av de sista utslagen av SKP:s ultravänsterpolitik. Från och med sommaren 1934 kom partiets förhållande till SP i allt högre grad att präglas av Kominterns nyinförda enhetspolitik.[3] Vi skall inte här följa framväxten av denna politik utan nöja oss med att stanna vid ett av dess klaraste och mest auktoritativa uttryck, de riktlinjer som antogs vid SKP:s CK-plenum den 12—13 januari 1935.[4] På en rad områden innebar dessa en långtgående omprövning av den tidigare taktiken. I ett inledande anförande underströk Linderot vikten av att ändra taktik, allt eftersom de politiska förhållandena ändrades. Detta innebar inte, att han ville utdöma den tredje periodens politik. Han erkände visserligen, att sekteristiska misstag medfört en isolering från massorna, men parollen 'klass mot klass' hade ändå varit riktig. Det politiska läget hade varit sådant, att man måst rikta huvudangreppet mot socialdemokratin och klart avgränsa den kommunistiska rörelsen från den reformistiska.[5]

I det rådande läget var det tre huvudfrågor, som Linderot ville rikta uppmärksamheten på; kapitaloffensiven, krigshotet och fascistfaran. För att nå

framgång i kampen mot dessa fenomen var det nödvändigt för partiet att i konkreta politiska frågor samarbeta med såväl SAP som SP. I detta sammanhang spelade, enligt Linderot, SP en central roll. 'Det socialistiska partiet är, genom sin blotta existens och framför allt genom den politik det genomför, en spärr mellan vårt parti och de socialdemokratiska arbetarmassorna.'[6] SP hade hittills ställt sig avvisande till ett sådant samarbete, men Linderot såg denna enhetsfronttaktik som den enda framkomliga vägen. Tidigare hade SKP agerat alltför osmidigt i liknande frågor, varigenom partiet fjärmats från dem, man ville samarbeta med. En viktig konsekvens av detta, sammanfattade SKP:s ordförande, hade blivit, att 'socialistiska partiet ännu spelar en sådan roll som det gör, ty det finns vissa objektiva förutsättningar för att vi skall kunna tränga undan dem från massinflytande. Men det hänger faktiskt på vår förmåga att utveckla en riktig taktik, om dessa förutsättningar skall kunna utnyttjas.'[7] Bakom den nya politiken finner vi således två målsättningar: dels ville man uppnå största möjliga enhet i de specifika aktionerna, dels såg man den nya taktiken som ett sätt att stärka SKP:s inflytande — på SP:s bekostnad — inom arbetarklassen.

SKP:s nya politiska inriktning fick viktiga följder för partiets politiska och fackliga arbete. Tidigare, mellan 1930—34, hade partiet i riksdags- och kommunalval gått fram under valkartellen 'Klass mot klass' och förkastat SP:s med SAP gemensamma kartell, Arbetarpartiet, som principiellt felaktig och som ett erkännande av att SAP företrädde arbetarnas intressen. Denna principfasthet hade i flera fall lett till att socialdemokrater och socialister förlorat mandat till borgerliga kandidater.[8] På CK-mötet 1935 erkände Linderot, att denna taktik varit förfelad och att den fått SKP att framstå som ett splittringsparti. I det förestående stadsfullmäktigevalet i Stockholm förordade han, att man i likhet med SP skulle sluta upp bakom kartellen Arbetarpartiet. 'Det skulle riva många hinder mellan partiet och massorna.'[9]

I den särskilda fackliga resolution, som antogs på CK-mötet[10], föredrog man att helt förbigå erfarenheterna av den fackliga politik, som hade införts på partiets nionde kongress 1929 och som därefter blivit den skarpaste tvistefrågan mellan de båda kommunistiska partierna. Således nämnde man nu inte ens RFO-organisationen vid namn.[11] Även om man inte explicit godtog den fackliga legalismen, så är frånvaron av dess förkastande tillräckligt belägg för partiets radikalt förändrade hållning. Det är överhuvud taget svårt att upptäcka någon betydelsefullare skillnad mellan SKP:s nya fackliga linje och den som SP dittills drivit.[12]

De första samarbetsförsöken

SKP:s CK-plenum innebar det officiella erkännandet av en politik, som redan ett halvår tidigare börjat tillämpas. I juli 1934 hade man vänt sig till SP och föreslagit gemensamt uppträdande till den av nazisterna fängslade Ernst Thäl-

manns försvar. SP ställde sig dock helt avvisande och uppmanade i stället SKP att utnyttja sina ryska kontakter för att skänka den tyske kommunistledaren ryskt medborgarskap.[13] Ett annat kommunistiskt samarbetsförslag tog sikte på en gemensam valkartell vid förstakammarvalet hösten 1934 och stadsfullmäktigevalet i Göteborg.[14] Enligt förslaget, som blott innebar en halvhjärtad ändring av partiets tidigare valtaktik, skulle de båda partierna gå fram under kartellen Socialistisk samling.

SP:s svar var givetvis helt avvisande.[15] Partiet tänkte inte avstå från sin gamla kartellbeteckning, som inte vore något politiskt erkännande åt socialdemokratin utan ett tekniskt samgående under politisk obundenhet. 'Vill sillénarna *socialistisk samling,* vilket de påstår, då har de att bevisa detta i handling. De bör då med utnyttjande av den gemensamma kartellbeteckningen sluta upp under partibeteckningen *socialisterna.*' Inom SP:s partiledning såg man den kommunistiska framstöten som en utstuderad partimanöver, som enbart skulle gynna SKP och samtidigt skada SP; därav det både oförsonliga och ironiska avvisandet, som ju inte innebar annat än en uppmaning till SKP att uppgå i SP.

SKP lät sig dock inte nedslås av detta och under de närmaste månaderna framfördes till SP, centralt såväl som lokalt, en rad olika förslag till samarbete[16]; i Folkets Dagblad talade man om 'ett speciellt enhetsfrontens korrespondensinstitut'.[17] SP vidhöll dock hela tiden sin kategoriskt avvisande hållning. Inom partiledningen erkände visserligen flera, att SKP:s ständiga uppmaningar till enhet kunde räkna med viss förståelse från arbetare såväl inom som utanför partiet, men i det rådande läget på hösten 1934 ansåg man, att SP snarare borde skärpa sin attityd gentemot SKP.[18]

Då SP besvarade SKP:s skrivelser, använde man en ofta återkommande argumentering. Kommunisternas förändrade inställning till viktiga fackliga och politiska frågor hade, menade man, i allt visat att SP haft rätt 1929. SKP hade nu återvänt till de ståndpunkter för vilka majoriteten 1929 uteslutits ur Komintern.[19] Men innan SP var villigt att diskutera någon form av samarbete med SKP krävde man en total uppgörelse med den tredje periodens fackliga och politiska linje. Typiskt är det svar SP lämnade på SKP:s uppmaning till gemensamt uppträdande för att förhindra tredjemanslagstiftningen i riksdagen våren 1935.[20] I svaret förklarade man, att SP inte hade några invändningar mot förslaget i och för sig, men innan något samarbete kunde komma till stånd fordrades besked på flera punkter. 'Har edert parti definitivt avskrivit den fackliga taktik, som fått sitt uttryck i vilda strejker, tillsättande av strejkutskott vid sidan av fackföreningarna samt upphört med propagandan, som gick ut på att förhärliga de fackligt oorganiserade arbetarna?'

Vidare krävde man i svarsskrivelsen, att SKP skulle ta avstånd från alla försök att använda sig av speciella fackliga särorganisationer i likhet med RFO och Interclub. Men, och däri låg avsikten bakom dessa krav, om SKP gick in på dessa krav, så 'räknar vi också med att ni är beredda draga riktiga slutsatser härav. Och dessa blir: det är skadligt att fortsätta upprätthålla ett parti,

vars politik visat sig vara oriktig och som justerats av utvecklingen självt . . . Den organisatoriska föreningen av edra medlemmar i Socialistiska Partiet måste bli en följd av den politiska utvecklingen som eder rörelse genomgått.' SKP:s enhetserbjudande besvarades således återigen med uppmaningen att upplösa partiet och uppgå i SP. När sedan kommunisterna som väntat underlät att bemöta de socialistiska kraven fastslog Folkets Dagblad: 'Med brottsliga skadegörare, splittrare och småborgerliga frasrevolutionärer har vi gjort upp räkningen 1929. Vi har ingenting vidare att tillägga.'[21]

Utåt uppvisade således SP en fullständig oförsonlighet i fråga om de kommunistiska samarbetsinviterna. Men det blev allt svårare för partiet att konsekvent upprätthålla denna rent negativa och avvisande hållning. På det lokala planet inträffade flerstädes ett gemensamt uppträdande mellan socialister och kommunister i samband med fackliga val och politiska demonstrationer. I Göteborg, där det fackliga samarbetet var mest utvecklat, hade detta gett SP stora fördelar vid valen till FCO och Metalls representantskap hösten 1934.[22] Inför 1 maj-demonstrationerna 1935 begärde man vidare från lokalt partihåll tillstånd att få samarbeta med SKP.[23]

SP:s taktiska omprövning

SP:s agerande hade således kommit att präglas av en viss inkonsekvens; samtidigt som den socialistiska pressen fördömde samarbete med kommunisterna, kom ett sådant likväl till stånd lokalt. På ett AU-möte i mars 1935 efterlyste därför Kilbom en omfattande diskussion om hela enhetsfrågan. Samtidigt kritiserade han partiets huvudlinje. 'Vi måste positivt bekämpa sillénarnas enhetsfrontförslag, inte bara säga nej till dem.'[24]

En dryg vecka senare kom det av Kilbom efterlysta mötet till stånd.[25] Det inleddes med att Emil Andersson utförligt analyserade den nya situation, som uppstått efter Kominterns kursändring. SP:s hittillsvarande linje mot SKP hade utstakats efter partisprängningen 1929 och haft till uppgift att markera skiljelinjerna till kominternpartiet. Denna 'klarningsprocess', som väsentligt hade underlättats av kommunisternas 'måttlösa hets mot vårt parti' kunde nu i stort sett sägas vara avklarad. På en avgörande punkt, däremot, hade utvecklingen inte motsvarat partiets förhoppningar. Så länge SKP tillhörde Komintern skulle det visserligen finnas kvar som organisation, men enligt partisekreteraren hade man väntat sig, att kommunisterna skulle förlora allt inflytande inom den svenska arbetarklassen. Så hade emellertid inte skett; genom att överge ultravänsterpolitiken hade kommunisterna 'räddat sig undan förintelse'.[26] Den politik, som SKP sedan kom att bedriva, var, ansåg Emil Andersson, 'i stort sett' densamma som SP:s. I detta nya läge måste SP ompröva sin tidigare taktik gentemot kommunisterna.

Partisekreteraren erkände vidare, att det politiska läget mer än någonsin nödvändiggjorde en enhetsfront, som tog sikte på arbetarklassens aktionsenhet

utan att se till partiegoistiska fördelar. SKP:s framstötar, däremot, vore inget annat än partitaktiska manövrer, ett försök att få kontakt med arbetare, som man tidigare inte kunnat nå och därigenom stärka det egna partiet på bekostnad av framför allt det socialistiska. Emil Andersson upprepade här den tolkning av SKP:s enhetspolitik, som partipressen tidigare framfört. Det nya i hans inledning gällde i stället själva sättet att bemöta den kommunistiska taktiken. Även SP måste börja tillämpa samma taktik, som man urskilde bakom SKP:s; 'utnyttja arbetarnas naturliga strävanden efter enhet och sillénpartiets partimanövrer till att slå en bräsch i sillénpartiet, låta detta främja vår strävan att nå ökat inflytande bland de breda arbetarmassorna.' Speciellt pekade Andersson på erfarenheterna av det fackliga samarbetet i Göteborg mellan kommunister och socialister, vilket hade givit kommunisterna men framför allt socialisterna så stora vinster på socialdemokraternas bekostnad. Om SP uppträtt ensamt hade det aldrig kunnat uppnå dessa framgångar.

Vad gällde 1 maj-demonstrationerna var partiets huvudlinje att få till stånd enhetliga demonstrationer, som omfattade alla arbetarorganisationer och på lika villkor för alla deltagande. Då socialdemokraterna kunde väntas motsätta sig detta, kvarstod två andra möjligheter; för det första att låta SP ensamt stå som organisatör. I sådana fall kunde man dock vänta misslyckande och dålig uppslutning. Den andra möjligheten, som Emil Andersson ville rekommendera, innebar ett samgående med syndikalistiska LS och även SKP. Därigenom skulle man inte bara nå större uppslutning bakom demonstrationerna utan även komma i kontakt med arbetare, som man annars inte hade kunnat nå. Partisekreteraren var emellertid noga med att understryka, att ett sådant tillfälligt samarbete inte fick inverka på partiets paroller och att man absolut inte, som kommunisterna ofta föreslagit, skulle avstå från inbördes kritik. 'Alltså är partiets huvudlinje riktig', sammanfattade Andersson, 'men det måste differentieras, manövreras. Avvikelser från huvudlinjen måste göras och är klokt att göra. Inte minst utifrån att sillénpartiet nu bedriver en helt annan politik än förut, att det har ett relativt starkt inflytande bland arbetarna, att dessa icke kan förstå varför Socialistiska Partiet vägrar samarbeta med nämnda parti.'

Innebörden i Emil Anderssons förslag var således, att SP, som hittills, skulle avstå från samarbete med SKP på det centrala planet, där skulle partiets huvudlinje upprätthållas. På det lokala planet, däremot, skulle man av taktiska hänsyn tillåta viss samverkan med SKP. Huvuduppgiften för partiet var, fastslog Andersson, att dra över den socialdemokratiska vänstern till partiet; av den anledningen var det endast till SAP, som man från centralt partihåll kunde utfärda förslag om samarbete. Reaktionen inom arbetsutskottet på Anderssons anförande var blandad, men minst tre olika uppfattningar kan urskiljas, även om gränserna dem emellan ofta var flytande. Några var kritiska och ansåg att partisekreterarens uppläggning av taktiken kunde skapa oklarhet bland partiets medlemmar och uppfattas som uttryck för två skilda linjer; 'medlemmarna gör enhetsfront med sillénarna i vissa frågor ute i landet, partiledningen gör

enhetsfront med socialdemokraterna i Stockholm.'[27] Dessutom fruktade man, att ett samarbete med SKP skulle framkalla motsättningar inom det egna partiet. Så länge SKP tillhörde Komintern var samverkan med detta parti uteslutet. SP:s målsättning måste fortfarande vara att likvidera det kommunistiska partiet.[28]

Två ledamöter, Andreas Johnsson och Torsten Henriksson, vände sig mot denna avvisande hållning och gav uttryck för en ännu mer positiv inställning än partisekreteraren. Henrikssons starkt samarbetsvilliga uppfattning var i mycket en följd av erfarenheterna från hemstaden Göteborg. Den samverkan, som där förekommit mellan SP och SKP, hade, menade han, stärkt SP:s ställning. Ett sådant samarbete gynnade också alla radikala krafter och gjorde det lättare att få oppositionella socialdemokrater att lämna sitt parti. 'Göteborgslinjen' var därför något som SP borde generalisera.

Den linje, som Emil Andersson utvecklat i sin inledning, hamnade mellan dessa båda ståndpunkter. Hans förslag till samarbete innebar på intet sätt en positiv bedömning av SKP, utan bestämdes av partitaktiska motiv. På AU-mötet den 22 mars var det egentligen bara Arvid Olsson, som öppet stödde Andersson.

Kilboms hållning var motsägelsefull och avvek från de tre här refererade uppfattningarna. Han var emot att frågan om samarbete skulle avgöras av lokala förutsättningar; det kunde försvaga partiledningens auktoritet. Men å andra sidan underströk han kraftigare än kanske någon annan enhetsfrågans vikt och de problem, som uppstått inom partiet. 'Arbetarna vill enhet och förstår inte partiets två linjer. Det har orsakat kris inom partiet.' Han var likväl tveksam om hur man skulle agera och förordade ytterligare diskussioner.[29]

Både Andersson och Olsson bestred, att det rådde en kris inom partiet, men det är uppenbart, att det fanns betydande meningsskiljaktigheter inom partiledningen rörande enhetstaktiken. Om man jämför debatten på detta AU-möte med den, som hade ägt rum tio dagar tidigare, finner man dock en åsiktsförändring. På det förra sammanträdet hade partisekreteraren vänt sig mot gemensamma demonstrationer enbart med SKP och förordade i stället deltagande av alla arbetarorganisationer. Trots de betänkligheter, som flera inom partiledningen hyste mot samverkan med SKP, kom AU-mötet likväl att sluta upp bakom den nya taktik, som Andersson föreslagit.[30]

Bakom den ändrade inställningen låg utan tvekan påtryckningar från lokalorganisationer inom SP, vilka önskade genomföra med SKP gemensamma manifestationer. Därtill kom, och det måste ha varit en avgörande faktor, uppfattningen att partiet genom sin hittillsvarande avvisande hållning hamnat i en politisk återvändsgränd; man riskerade att framstå som motståndare till de allmänna önskemålen om enhetligt uppträdande bland radikala arbetare. De ständiga kommunistiska framstötarna hade såtillvida varit framgångsrika, som att de vunnit gehör i flera av SP:s lokala organisationer och dessutom framkallat meningsmotsättningar inom den socialistiska partiledningen. Man måste dock akta sig för att överdriva betydelsen av dessa motsättningar. I de

tre åsiktsgrupper, som tidigare urskilts, fanns ingen positiv inställning till SKP och dess politik som sådan. Meningsskiljaktigheterna kretsade i stället kring hur SP taktiskt skulle förhålla sig till och utnyttja SKP:s nya politik.

Enligt partiets stadgar skulle en partikongress ha hållits under 1935. Så blev dock inte fallet; den uppsköts till nästkommande år och i stället sammankallades ett utvidgat centralkommittémöte till början av juni 1935.[31] CK-mötet skulle behandla partiets allmänna politiska läge, men förhållandet till kommunisterna utvecklades snart till en huvudfråga, som på något sätt berördes av nästan varje talare. Många av inläggen var till sin innebörd oklara, men till största delen kan de ändå sägas höra hemma inom någon av de tre kategorier, som redan kommit till uttryck inom AU; en i princip positiv inställning, en taktiskt manövrerande samt slutligen en direkt avvisande.

Den som klarast tillkännagav sin anslutning till den första linjen var den gamle partimedlemmen och tidigare riksdagsmannen Carl Winberg, som i ett inlägg gick längre än någon annan.

> Vi skall inte inbilla oss att vi kan samla alla arbetare i vårt parti. Vi har gjort ett fel, då vi alltför mycket isolerat oss och i allt för stor utsträckning hållit på principerna. Vi skall kunna gå tillsammans med själva fan om det vore till nytta för arbetarna. Smågnatet med sillénarna skall vi lägga bort. Konstaterade att vi minskat i förstamajtåget och även procentuellt vid senaste valen i Stockholm i jämförelse med sillénarna. Det finns alltså anledning för oss att utöva självkritik och i samband därmed komma med positiva förslag.[32]

Vi såg tidigare Torsten Henrikssons positiva inställning till samarbete med SKP och det är därför inte förvånande, att hela göteborgsdelegationen på CK-mötet ställde sig bakom denna uppfattning.[33] 'Sillénarna har tidigare haft sin ultravänsterpolitik, men har nu en annan, som i det väsentliga sammanfaller med vår. Deras enhetsparoller har delvis fört oss på avvägar' framhöll Henriksson och drog slutsatsen: 'Då sillénarna kommit till vår politik skall vi markera detta och hälsa dem välkomna till förnuftet igen.'[34] Den fackligt aktive Ivar Olsson underströk de fördelar, som SP fått ut av samarbetet med SKP. Man hade äntligen fått slut på de hopplösa 'triangelmatcher' inom fackföreningarna, som enbart gynnat socialdemokraterna. Samarbetet borde därför ytterligare utvidgas och Olsson uttalade sig för en valkartell med kommunisterna vid nästa års andrakammarval.[35] På CK-mötet var det fem ledamöter,[36] som förordade detta omfattande samarbete med SKP. Fyra av dem hade kommit till SP under 1934 i samband med utbrytningen ur socialdemokratin[37] och tre av dem kom från Göteborg. Att de senare vägleddes av sina lokala erfarenheter är uppenbart — valkartellen med SKP ansågs nödvändig för att rädda Ströms och Henrikssons båda mandat. Förhållandet SP-SKP i Göteborg var vidare unikt i landet; sedan 1934 var båda organisationerna starka, men SKP var klart störst. Av den anledningen hade också SP allt att vinna på ett samarbete.[38]

Mot denna gruppering[39] stod så den till samarbete helt avvisande falangen,

som dock inte kunde räkna några mer betydelsefulla namn. 'Våra linjer i enhetsfrågan håller liksom förut. Vi behöver ej ta mer hänsyn till sillénarna i dag, men gå till attack mot dem med hänsyn till det rådande lokala läget. Vi har ofta varit för snälla mot dem'[40], framhöll en av denna grupps talesmän, redaktören på Norrlands-Kuriren, Sven Nordvall. Enhetsfrågan hade, menade Hilmer Nilsson, en annan talesman för denna gruppering, enbart uppstått som en följd av Sovjet-Unionens utrikespolitiska statsintressen och för SP saknade den varje politisk aktualitet.[41]

Den helt dominerande gruppen på CK-mötet utgjordes dock av dem, som ville ge partiets lokala och centrala organ möjlighet att manövrera från fall till fall. I ett för denna riktning representativt uttalande fastslog Evald Höglund:

> Enhetsfrontsdiskussionen är snedvriden. Det finns i denna fråga inga större differenser på konferensen. Jag vill göra den anmärkningen att enhetsfrontens skapande, med vilken rörelse det vara månde, sillénarna inte undantaga, aldrig kan bli en princip, utan är och förblir en manöver. Vissa kamrater har höjt diskussionen om enhetsfronten till diskussion om en principiell fråga. Av inledningar framgår att partiet centralt vill ha fullmakt att manövrera i samverkan, lokalt och centralt, från fall till fall, för tillvaratagande av arbetarklassens intressen. Och detta är riktigt ur marxistisk synpunkt.[42]

Höglunds uppfattning delades bland andra av flera av partiets ledande krafter såsom Flyg, Kilbom och Samuelsson. De kritiserade göteborgssocialisterna för att bortse från vikten av att vinna de socialdemokratiska arbetarna för partiet och i stället se lösningen av partiets alla problem enbart i ett utvidgat samarbete med kommunisterna. Ett beslut om generellt samarbete med SKP skulle, menade de förra, endast bli till kommunisternas fördel; en mängd betydelselösa kommunistiska organisationer skulle i så fall kunna utnyttja betydligt starkare socialistiska. Enhetsfront med SKP skulle därför endast komma ifråga, då det var till SP:s förmån och fick på inga villkor gynna kommunisterna. 'Vi skall göra det endast för att skada dem'[43], underströk Flyg.

Resultatet av de omfattande debatterna kan avläsas i några korta avsnitt i de fem längre resolutioner, som antogs på CK-mötet.[44] På två ställen, tog man, närmast i förbigående, ställning till kommunisternas enhetsfrontspolitik. På intet sätt lät man framskymta vilken stor uppmärksamhet som ägnats denna fråga av partiets centralkommitté. Det offentliggjorda ställningstagandet var — helt naturligt — influerat av den grupp, som förordade ett taktiskt manövrerande. Eftersom SKP nu ansågs bedriva en politik, som i mycket stod i överensstämmelse med SP:s, fanns det ingen anledning att 'avstå från att även indraga det kommunistiska partiets medlemmar i gemensamma klassaktioner, då man därigenom kan främja åstadkommandet av en enhetlig klassfront.'[45]

CK-mötet hade således godkänt den omläggning av taktiken mot SKP, som arbetsutskottet tidigare beslutat; från att tidigare ha ställt sig närmast principiellt avvisande var SP nu av taktiska skäl redo till tillfälliga gemensamma aktioner med SKP. Det kan nu vara på sin plats att ställa frågan, varför denna debatt hade blivit så omfattande, som den blivit. Även om frågan om samarbete mellan de båda partierna med tanke på deras tidigare relationer onekligen var komplicerad, så är den knappast i sig själv tillräcklig förklaring till de utdragna diskussionerna inom SP. Förklaringen måste rimligtvis sökas däri, att det bakom denna speciella fråga doldes ett mycket större — men aldrig fullt redovisat — problemkomplex. Där ingick sådana frågor som, hur man skulle bedöma SKP:s roll och betydelse mot bakgrund av dess nya politik och valmässiga framgångar och framför allt, vad detta innebar för SP:s uppgifter och framtid. Vad betydde det, att SKP — såsom flera inom SP:s ledning erkände — nu förde en politik, som SP sedan länge förordat? Fanns det nu möjligheter till ett längre gående samarbete — kanske t o m samgående — sedan de tidigare avgörande meningsmotsättningarna försvunnit?

Redan efter förstakammarvalet 1934 hade problemet ställts på sin spets i en skrivelse till partiledningen från Jönköpings partidistrikt.[46] 'Det går inte att komma ifrån tanken, att den nuvarande situationen, med två revolutionära partier, är ett provisorium, som förr eller senare måste likvideras. Funnes ärlig vilja från båda partiledningarnas sida så skulle säkerligen icke en sammanslagning vara omöjlig.' Sedan kommunisterna övergivit sin tidigare politik fanns det inga politiska hinder för en sammanslagning, menade partidistriktet i sin skrivelse. De motsättningar, som nu fanns, var 'delvis åtminstone uppkonstruerade för att ha olika plattform i det politiska arbetet'. För att underlätta en sammanslagning borde partiledningen försöka få till stånd ett närmande till Komintern. Endast genom ett enat revolutionärt parti fanns det förutsättningar för att vinna majoriteten av de socialdemokratiska arbetarna. Mot denna bakgrund ville Jönköpings-distriktet heller inte se den senaste kommunistiska valframgången som något negativt; den innebar blott en förstärkning av de revolutionära krafterna.

Synpunkter liknande dessa har inte påträffats i källmaterialet i övrigt och de kan knappast ha varit särskilt utbredda. Under AU:s och CK:s diskussioner blev dessa för SP centrala frågor aldrig uppförda på dagordningen, men helt kunde de givetvis inte undvikas. I CK-resolutionen om enhetsfrågan fastslogs i kategoriska ordalag den politiska roll, som SP tänktes spela. 'Socialistiska partiets politik hänvisar partiet att bli ledare och organisatör, initiativtagaren och den drivande kraften av dessa gemensamma klassaktioner för genomförande av arbetarklassens viktigaste dagskrav.'[47] Partiets officiella hållning var således diametralt motsatt den, som framförts av Jönköpings partidistrikt och även av Winberg på CK-mötet,[48] vilka ifrågasatte denna för SP exklusiva roll.

Att de med SKP samarbetsovilliga instämde i resolutionens formulering

säger sig självt. Göteborgssocialisterna, som kunde tänkas ha en något annorlunda uppfattning, yttrade sig inte i denna fråga. Om vi däremot betraktar den dominerande gruppen inom AU och CK, som av taktiska skäl kunde samarbeta med SKP, kan vi urskilja klara åsiktsdifferenser.

Nils Flyg är hela tiden angelägen att understryka just det som ovan citerats; SP är den ledande och centrala socialistiska kraften i svensk politik; det är utifrån dess intresse och program man ska ta ställning till enhetsfrågan. En socialistisk samling kan endast äga rum inom det Socialistiska partiet.[49] Avsikten bakom den av Flyg förordade samarbetspolitiken var inte att åstadkomma ett successivt överbryggande av motsättningarna mellan SP och SKP utan tvärtom, som vi såg tidigare, att skada kommunisterna.[50]

Oskar Samuelsson, däremot, stödde visserligen förslaget om tillfälligt samarbete med SKP men var samtidigt den som kanske kraftigast betonade farorna därav; ett samarbete kunde leda till att man fick uppleva en ny partisprängning, 'samma elände som 1929'. Men hans slutsats blev inte, att SP skulle isolera sig. 'Vårt parti är icke något självändamål', underströk han och anförde en del varnande exempel från den syndikalistiska rörelsens historia på hur organisatorisk självtillräcklighet lett till sekteristisk klickbildning. Partiet måste rikta blicken mot de socialdemokratiska arbetarna och inte mot de kommunistiska.[51] Samuelsson tog fasta på en annnan passus i CK:s enhetsresolution, där man framförde parollen 'En fackföreningsrörelse, ett socialistiskt parti!' Denna paroll var dock underordnad den nyss citerade tankegången, som framhävde SP:s helt exklusiva roll. Samuelsson ville uppenbarligen ge parollen en allmännare och mer obestämd innebörd. Samuelssons inlägg kan därför inte sägas vara i samklang med den antagna resolutionen, där just SP:s centrala och ledande roll så uttryckligt fastslås. För Samuelsson var ett närmande till SKP uteslutet, samtidigt som han inte närmare utvecklade, hur han tänkte sig förhållandet till socialdemokratin.

På denna punkt var Kilbom klarare. I ett inlägg, som avslutade CK-mötet intog han en helt oförsonlig inställning till SKP. För SP gällde det att göra kommunisterna 'överflödiga på varenda plats'.[52] Vad sedan gällde förhållandet till socialdemokratin, så förnekade visserligen Kilbom, att SP var på väg dit, men han klargjorde samtidigt sin innersta förhoppning. 'Jag skulle likväl hälsa den dag när vi fick tillsätta en underhandlingskommitté och gemensamt med socialdemokraterna underhandla om ett program byggt på den socialistiska kampen.' Kilboms yttrande, om än blott hypotetiskt, är redan som sådant märkligt och skilde sig från flertalets uppfattning inom partiledningen om vad som ö h t var politiskt tänkbart.[53]

Hos både Kilbom och Samuelsson saknades således den självklara övertygelsen om SP:s roll som den ledande och samlande socialistiska kraften i Sverige. Däri delade de Winbergs och Jönköpingsdistriktets uppfattning, men i motsats till dessa, som förordade ett närmande respektive ett samgående med SKP, såg de båda förra — hos Samuelsson underförstått och hos Kilbom mer öppet — lösningen ligga i ett närmande till SAP. Ingen av dem specificerade

formerna för detta; det är säkert felaktigt att däri utläsa förhoppningar om samgående, snarare torde man ha tänkt sig en politisk kursomläggning mot större förståelse för SAP och villighet att kompromissa med det egna partiprogrammet.

Uppfattningen att ett närmande mellan SP och SKP var uteslutet dominerade för övrigt CK-mötet. Som huvudargument däremot åberopades SKP:s medlemskap i Komintern och beroende av Sovjet-Unionen. På CK-mötet förekom heller ingen uppmjukning av partiets inställning till Komintern, snarare tvärtom.[54] För att trots detta kunna bemöta eventuella kommunistiska förslag om ett politiskt enande med en, som man tyckte, positiv linje föreslogs, att SP som ovillkorlig förutsättning skulle kräva SKP:s utträde ur Komintern.[55] I detta sammanhang är förslagets rent demonstrativa karaktär uppenbar.

SP:s hållning gentemot kommunisterna skilde sig från dessas inställning till socialisterna. På Kominterns sjunde kongress förekom i ett tal av Linderot ett inslag, som måste ses som ett förslag till SP om att de båda partierna på sikt måste arbeta för ett samgående. 'Det är egentligen inget som politiskt skiljer oss kommunister från dessa socialistiska arbetare . . . och vi räcker dem vår hand för att i kamratlig samverkan övervinna alla motsättningar, som har sin grund i den olycksaliga splittringen 1929.'[56] Det märkligaste i detta yttrande är inte förnekandet av politiska skillnader mellan SKP och de vanliga medlemmarna i SP utan beskrivningen av partisprängningen 1929 som olycksalig. I SKP:s tidigare — och för övrigt även senare — historieskrivning hade denna händelse betraktats som något nödvändigt och positivt. Den partimajoritet, som uteslutits ur Komintern, hade stått för en fundamentalt felaktig politisk linje och dess uteslutning ansågs i stället ha stärkt den kommunistiska rörelsen i Sverige.[57] Med sitt lilla ord 'olycksalig' ifrågasatte Linderot hela denna historieskrivning. Visserligen var denna i realiteten långt gående självkritik knappast representativ för det som skrevs i den kommunistiska pressen, men belyser likväl den förändring i uppfattningen om SP, som ägt rum inom SKP efter den nya politikens införande. Något formellt förslag om samgående framfördes dock aldrig från SKP,[58] däremot skall ett sådant ha lämnats till SP:s ungdomsförbund från SKU och företrädare för KUI.[59]

SP och vänsteroppositionen inom SKP

I motsats till tidigare politiska kursändringar i Kominterns historia tycks folkfrontspolitiken inte ha gett upphov till någon mer betydande opposition inom de enskilda sektionerna. Det saknas motsvarigheter till alla de oppositionella grupperingar, som exempelvis de politiska uppgörelserna 1923—25 och 1928—29 frambringade.

Vad gällde SKP-medlemmarnas inställning till den nya linjen, fanns det visserligen sådana, som ställde sig frågande[60], men den tycks allmänt ha mot-

tagits med stor tillfredsställelse och utan invändningar. Det enda avståndstagandet kom från en oppositionell gruppering, som öppet framträdde i januari 1936 och kallade sig den Kommunistiska Oppositionen. Gruppen utgav en egen tidning, Proletär Enhet, som dock bara utkom med två nummer. Bakom oppositionens uppkomst, förklarade man i tidningens första nummer, låg det förhållandet, att 'det kommunistiska partiet i dag bedriver en politik, som innebär att man prisgivit de marxistiska principerna om ett revolutionärt partis uppbyggnad och roll'.[61] Oppositionen sade sig hittills ha försökt föra fram sin kritik inom SKP men hade endast bemötts med 'förtal och uteslutningar', varför man nu tvingats framträda utåt med sin kritik.

Oppositionens omfattning är svår att fastställa. I nr 1 av Proletär Enhet publicerades namnen på åtta medlemmar, som uteslutits ur SKP. Tre av dem tillhörde Målarförbundets avdelning 1 i Stockholm, som sedan länge dominerats av SP. I oppositionens organ sökte man dock antyda ett visst stöd för sin kritik från Hugo Sillén, som spelades ut mot Linderot. Att Sillén på något sätt skulle ha stött oppositionen är uteslutet; däremot är det klart, att det vid tiden för oppositionens tillkomst förekom motsättningar inom SKP:s ledning, främst mellan just Linderot och Sillén. I mitten av november tvingades Sillén lämna sin plats i politbyrån och CK och först efter ingripande av Komintern återfick han sina poster.[62] Innebörden av dessa motsättningar är inte klar; det kan ha varit så, att man helt enkelt ville bli av med Sillén, eftersom han mer än någon annan var förknippad med tredje periodens politik; det behöver inte ha förelegat några djupgående politiska meningsmotsättningar. Sillén framträdde sedan som en trogen förespråkare för folkfrontspolitiken. Men uppgörelsen inom partiledningen och eventuella farhågor för dessa konsekvenser gjorde, att man där inte omedelbart kunde avfärda den uppkomna oppositionsriktningen som ofarlig, även om den var numerärt obetydlig.

Politiskt ville denna gruppering hålla fast vid vissa element av tredje periodens politik och den betonade vikten av 'att den proletära enhetsfronten skapas underifrån och på klasskampens grundval'. SKP:s nuvarande enhetsfrontspolitik framställdes som osjälvständig och helt beroende av socialdemokraterna.[63] I en annan fråga, SKP:s inställning till abessinienkriget, framfördes en kritik, som var identisk med SP:s. Överensstämmelsen med SP:s hållning i denna fråga var inte bara en tillfällighet. Den kommunistiska oppositionens inställning till socialisterna utmärktes genomgående av en påfallande välvilja.

Den kommunistiska oppositionens välvilliga inställning blev också återgäldad. I Folkets Dagblad ägnade man stort utrymme åt oppositionsgruppen[64], och då i slutet av februari första numret av Proletär Enhet utkom, fick det en mycket positiv anmälan. Oppositionens styrka och betydelse blev samtidigt kraftigt övervärderad.[65] Förhållandet mellan SP och den kommunistiska oppositionen sträckte sig emellertid utöver denna ömsesidiga välvilja. Omkring nyåret 1936 hade oppositionen tagit kontakt med Emil Andersson, och lämnat en redogörelse för sin ställning.[66] De uppgifter om den kommunistiska oppositionen, som publicerades i Folkets Dagblad, kom således direkt från den

själv. Man torde väl närmast kunna tala om att oppositionen tillfälligtvis fick använda SP:s huvudorgan för sina egna syften. Men SP:s tillmötesgående sträckte sig längre än så. I januari 1936 såg sig oppositionen tvingad att utverka ett växellån för att kunna fortsätta sin verksamhet. I detta läge trädde SP till hjälp; partisekretariatet beslöt att partiet skulle ställa sig som garant för denna växel.[67] Utöver dessa publicistiska och ekonomiska tjänster inledde SP även ett visst fackligt samarbete med den kommunistiska oppositionen. Vid valen till Transports styrelse i Stockholm gick t ex socialisterna samman med företrädare för den kommunistiska oppositionen och avvisade kommunisternas villkor för samarbete, vilka krävde att avbrytande av samarbetet med oppositionen.[68]

Således hade den paradoxala situationen uppstått, att SP av partitaktiska skäl direkt understödde en politisk gruppering, som ville fasthålla vid den av partiet tidigare bekämpade tredje periodens politik. Detta förhållande blev visserligen inte långvarigt; den kommunistiska oppositionen var liten och tycks ha varit begränsad till Stockholm. Sedan det andra och samtidigt sista numret av Proletär Enhet utkommit, låter den inte längre höra av sig. Men som belysning av SP:s förhållande till SKP är denna episod av intresse. Inställningen till SKP präglades fortfarande av samma oförsonlighet, som vi funnit tidigare, och när man såg en möjlighet att skada partiet, tvekade man inte att utnyttja den, även om det innebar ett stöd åt politiska krafter, som man tidigare fördömt.

Kongressdebatten 1936

Den kritik som både Kilbom och Samuelsson tidigare framfört hade i åtminstone ett avseende varit oklar: med vem och hur skulle SP realisera de påstådda strävandena efter enhet? Vi har tidigare sett, att vissa yttranden av de båda kritikerna kunde tolkas, som om de förordade ett närmande till socialdemokratin om än med starka reservationer. Partikongressen den 10—13 april 1936 blev det sista tillfället före höstens val, då dessa frågor återigen behandlades. Vid detta tillfälle var Kilboms ståndpunkt fullständigt klar. Om något närmande till socialdemokratin var det nu inte längre tal, tvärtom rekommenderade Kilbom, att SP skulle arbeta för SKP:s 'sammanslagning med vårt parti *utanför Komintern*'.[69] Förslaget, som Kilbom framförde i sitt inledningsanförande till debatten om det politiska läget, var i och för sig inte nytt, men i detta sammanhang fick det ett nytt innehåll. Då det hade framförts tidigare hade avsikten varit klart taktiskt: ett sätt att tränga kommunisterna på defensiven. Det nya i Kilboms framställning var det uppenbara allvaret däri. Han måste visserligen ha insett hur orealistiskt det var att SKP kunde tänkas lämna Komintern, men förslaget var utan tvekan uppriktigt menat och inte enbart partitaktiskt.[70]

Debatten kring Kilboms inlägg visade hur fullständigt isolerad denne var;

inte en enda talare uppträdde till hans försvar.[71] Argumenten mot Kilbom kom istället att präglas av en påfallande skärpa. Agaton Blom från Uppsala ville för sin del 'inlägga en bestämd protest mot Kilboms anförande om att vi skall försöka få till stånd en sammanslagning med kommunisterna, om vi lyckas förmå dem att gå ur Komintern. Linderot skulle haft anledning utbrista ett glädjetjut efter Karl Kilboms anförande.'

I ett skarpt inlägg vände sig Flyg mot Kilboms uppfattning, samtidigt som han med utomordentlig klarhet sammanfattade de bärande dragen i den politiska linje, som utformats under det senaste året.

'Att gå till kommunisterna och säga dem, att de skall slå sig ihop med vårt parti och samtidigt lämna Komintern, är detsamma som att be någon sticka huvudet i snaran, så att vi därigenom blir eniga. Vi måste skapa enhetsfront på partiets program. Inte av högfärd, men därför att vi gått igenom en hård skola och blivit luttrade genom många partiklyvningar, särskilt 1929 då vi bröt med element som är direkt skadliga för arbetarklassen. Nu har dessa element gått lika långt åt höger som förut åt vänster. Det har dock ej skett av övertygelse. Kommunisterna är opålitliga element, som är beredda till vilka politiska skurkstreck som helst. Enhetsfront med dem betyder att de vill krama oss så hårt, att de trycker in bröstkorgen på oss. Sillénarna är ej mogna för accepterande av den verkliga enhetsfronten . . . Frågan om enhetsfronten måste bli en taktisk fråga, som får prövas fall för fall. Vi måste emellertid hävda att enhetsfront är massamling kring socialistiska partiets program och principer. Jag hävdar härmed ingen isoleringspolitik, men jag anser, att organisatoriskt samarbete med Komintern, syndikalisterna m. fl. grupper ej är att rekommendera.'[72]

Flyg hade således återigen fastslagit de principer för samarbete med SKP, vilka antagits på partiets CK-möte 1935. Till skillnad från den omfattande diskussion, som då ägde rum, var debatten kring Kilboms utspel på partikongressen kortvarig. Den principfasta och kompromissovilliga linje, vars främsta förespråkare Flyg var, behövde — med undantag för Kilbom — inte frukta något öppet motstånd inom partiets högsta organ. Flyg var förvisso den främsta drivkraften bakom denna politik, men det vore felaktigt att enbart se honom bakom den; politiken stöddes av en överväldigande majoritet.

Sammanfattning

För SP:s vidkommande är det ingen överdrift att påstå, att resultatet av alla dessa överläggningar blev av avgörande betydelse. För det första omintetgjorde man ett mer omfattande samarbete mellan landets två radikala vänsterpartier och för det andra så utformades i samband därmed en uppfattning om det egna partiets ledande och centrala ställning, som gjorde samverkan med andra ännu svårare.

Det allvarliga i det första avseendet var inte att man 'missade tillfället' att organisatoriskt ena SP och SKP. Även om det fanns några önskemål i den riktningen, skulle det skapa ett falskt perspektiv för bedömningen av SP att

se denna lösning som ett huvudalternativ. Motsättningarna i de utrikespolitiska frågorna — i sht bedömningen av Kominterns och Sovjet-Unionens politik — samt de personliga motsättningarna från sprängningen 1929 skulle ha gjort en sammanslagning helt inaktuell, alldeles bortsett från att SKP:s medlemskap i Komintern gjorde den omöjlig. Ett realistiskt alternativ för SP hade i stället kunnat vara att utveckla de samarbetsmöjligheter, som SKP:s nya politik erbjöd, att ta egna initiativ i den riktningen och successivt ge ett sådant samarbete fastare former samt tilldela det egna partiet en mindre anspråksfull roll. SP intog i stället den rakt motsatta positionen. SKP:s enhetsfrontspolitik uppfattades uteslutande som en partimanöver för att på SP:s bekostnad stärka det egna partiet. En sådan bedömning var naturligtvis inte heller helt felaktig, men förbisåg samtidigt det väsentligaste: även om SKP:s samarbetserbjudanden var partitaktiskt betingade, så kunde ett omfattande samarbete SP-SKP ha ökat den svenska arbetarradikalismens attraktionskraft — men på SAP:s bekostnad — och därigenom stärkt *både* SP och SKP.

Den omständigheten att denna möjlighet egentligen inte ens diskuterades inom SP:s partiledning tyder på något väsentligt allvarligare: man tilltrodde uppenbarligen inte det egna partiet förmågan att utvinna några fördelar av ett längre gående samarbete med SKP. Sett utifrån det perspektivet blir de ständiga proklamationerna om SP:s exklusiva roll som ledande socialistisk kraft snarare ett tecken på svaghet än på självmedveten styrka, en flykt från en politisk aktualitet, där man fruktade att övermannas av kommunisterna. Det enda sättet att upprätthålla den egna organisationen blev då isolering och ideologisk profilering. Det är också mot denna bakgrund, som själva intensiteten i SP:s intresse för ideologiska och principiella frågor får en mer fullständig belysning och förklaring, utan att man därmed på något sätt undervärderar den relativt autonoma karaktären hos sådana problem.

Exkurs: Samverkan SP-SKP: valkartellen 1936

Samtidigt som SP på partikongressen klargjorde sin oförsonlighet mot SKP fattade man beslut om att inleda det hittills mest omfattande och betydelsefulla samarbetet med kommunisterna. Bakgrunden därtill var en lagändring 1935, som gjorde det omöjligt för ett parti att använda annat partis kartellbeteckning mot dess vilja. I tidigare val — såväl under kominternperioden som senare — hade SP kunnat utnyttja den omständigheten, att kartellbeteckningar var oskyddade, till att använda samma beteckning som socialdemokraterna, 'Arbetarpartiet', trots dessas ogillande.[73] Denna tradition hade SP fortsatt efter sprängningen 1929, medan SKP uppträtt under egen kartellbeteckning, 'Klass mot klass', för att markera sitt ovillkorliga avståndstagande från socialdemokratin. Det är lätt att se de fördelar, som SP fick ut av sitt agerande; som litet parti tvingades man betala de vunna mandaten med betydligt fler röster än de större partierna.[74] Till följd av den med SAP gemensamma kartellen kunde

man dock övertygande bemöta påståenden om att röster på SP vore bortkastade, om ingen socialist blev vald. Som kartellsystemet fungerade kom sådana röster att stanna inom kartellen och gynnade på så sätt inget borgerligt parti.

Inför 1936 års val hade SAP fått sin gamla beteckning 'Arbetarpartiet' inregistrerad som partiets egen och SP kunde inte använda denna utan tillstånd från SAP. SP:s partiledning hade visserligen inga större förhoppningar därom[75] men den 13 mars tillställde man likväl SAP och SKP en skrivelse, där man föreslog ett möte för att söka nå en överenskommelse om teknisk samverkan vid valet.[76] Det socialdemokratiska svaret lämnades på partiets kongress i början av april av Per Albin Hansson själv, som förklarade, att man från socialdemokratiskt håll inte ens var beredd att diskutera med de 'marodörer, som vi ha inom kilbomspartiet och det kommunistiska partiet'.[77]

Det socialdemokratiska svaret visade, att en bred arbetarkartell omfattande både SAP, SP och SKP — som vid stadsfullmäktigevalet i Stockholm 1935 — inte skulle kunna förverkligas. Då Emil Andersson behandlade kartellfrågan på SP:s partikongress framhöll han, att det endast kvarstod möjligheten — och nödvändigheten — av en mindre arbetarkartell, mellan SP och SKP. Denna fick dock enbart vara av teknisk karaktär, någon samverkan av politisk art fick inte förekomma.[78] Partisekreterarens förslag fick ett övervägande positivt bemötande. Enligt en uppfattning vore det också naturligare för SP med kartell med SKP än med SAP. Flera talare betonade dock i likhet med Andersson, att en sådan kartell måste begränsas till teknisk samverkan.[79] Av den anledningen förekom det också en viss tveksamhet, om ens denna mindre kartell skulle kunna förverkligas; kommunisterna förmodades nämligen kräva en politisk grundval för valsamverkan och inte nöja sig med en rent teknisk.[80] Kongressen beslöt dock, att partiet skulle fortsätta arbetet på en bred arbetarkartell och först sedan socialdemokraterna, som väntat, vägrat medverka, gå in för teknisk valsamverkan med SKP. Socialdemokraternas förutskickade vägran skulle sedan tas som intäkt för angrepp mot dem för att ha splittrat arbetarfronten.

Även på kommunisternas kongress, som hölls i omedelbar anslutning till SP:s, ägnades kartellfrågan stor uppmärksamhet.[81] Opposition mot valsamarbete med SP förekom[82], men kongressen ställde sig bakom den linje, som Linderot framförde. En kartell borde enligt honom 'föregås av vissa överenskommelser om gemensamt politiskt uppträdande'.[83] I en sådan överenskommelse borde det framhållas, att borgerligheten var huvudfienden. Vidare skulle man söka få SP att upphöra med angreppen mot Sovjet-Unionen och avstå från sin neutralitetspropaganda i abessinienkonflikten. Av dessa krav ansåg dock Linderot endast det första vara helt nödvändigt för en gemensam valkartell mellan de båda partierna. SKP ville utnyttja ett eventuellt valsamarbete till att på längre sikt skapa förutsättningar för ett mer utvecklat politiskt samarbete mellan SKP och SP vilket kunde tänkas leda till ett organisatoriskt samgående.[84]

Arbetet på att få till stånd en överenskommelse mellan SP och SKP tog

sin egentliga början den 25 april, då kommunisterna föreslog, att SP och SKP oberoende av socialdemokraternas ställningstagande skulle fatta beslut om gemensamt uppträdande vid valet.[85] Vidare föreslog man en gemensam plattform i enlighet med Linderots förslag på partikongressen. Om partierna kunde enas därom, skulle heller icke inbördes stridigheter dem emellan få äga rum under valkampen, även om SKP inte ville utesluta kritik — 'saklig' — som föll utanför den politiska plattformens ram.

Den kommunistiska skrivelsen orsakade ånyo en av dessa utdragna diskussioner inom den socialistiska partiledningen angående förhållandet till SKP. Partikongressen hade visserligen godkänt enbart teknisk valsamverkan, men det hindrade inte Samuelsson från att stödja de kommunistiska förslagen. Han ville att partiet skulle ta hänsyn till de allmänna enhetssträvandena inom arbetarklassen; även om man inom SP ställde sig kritisk mot SKP, fick man inte förbise att många arbetare nu betraktade SKP annorlunda än tidigare. Samuelssons positiva inställning delades dock inte av de övriga inom partiledningen,[86] som genomgående underströk nödvändigheten att hålla fast vid kongressbeslutet. Anledningen därtill var inte, som Flyg framhöll, först och främst "renlighetsskäl" utan en politisk och taktisk bedömning; en politisk samverkan ansågs främst komma att gynna kommunisterna,[87] vilka därigenom skulle framstå som politiskt likaberättigade med SP.

Den 12 maj sammanträdde delegationer från de båda partierna.[88] Enligt vad Samuelsson rapporterade till arbetsutskottet om mötet, hade kommunisterna visat sig ytterst samarbetsvilliga och även framfört en viss självkritik för sin tidigare hållning.[89] Däremot kunde de på nuvarande stadium inte anta SP:s förslag om teknisk samverkan utan de eftersträvade fortfarande en gemensam politisk plattform. Förhandlingarna fick därför för tillfället avbrytas, men de hade enligt Samuelsson visat, att kommunisterna med all sannolikhet skulle komma att godkänna SP:s förslag. Inom den socialistiska partiledningen var man därför ännu mindre benägen än tidigare att ge vika på denna punkt. Partiets ståndpunkt sammanfattades av Flyg. 'Kommunisterna vill politisk samverkan, men för oss gäller det endast att ta mandat på platser, som förut varit osäkra. Kommunisterna vill formellt också fler mandat men endast för att söndra oss . . . Allt detta är fakta, som talar för att vi ska låta det stanna vid endast teknisk samverkan. Vi får inte ge någon som helst anledning att man kan tala om de "förenade kommunistpartierna".'[90]

Den 26 maj sammanträdde åter förhandlingsdelegationerna. I en cirkulärskrivelse till SP:s distriktsledningar[91] berättas, att parterna snabbt kunde enas om teknisk valsamverkan, sedan kommunisterna övergivit sitt önskemål om politisk samverkan. Den gemensamma kartellbeteckningen skulle bli 'Det arbetande folket' och gälla i samtliga valkretsar. Vidare förbjöds partierna att träffa separata kartelluppgörelser med socialdemokraterna. I själva verket hade SKP fått sina önskemål uppfyllda. Kravet på en politisk plattform hade man, som vi sett, lämnat redan före förhandlingarna. Däremot krävde man som grundval för kartellen en av partierna underskriven förklaring, varför denna

ingåtts.[92] Detta krav tycks man dock ha drivit mycket hårt. Sedan man i förhandlingarna uppgivit det mer långtgående kravet, som man ändå aldrig tagit på allvar, lyckades man också få socialisterna att acceptera en gemensam deklaration från de båda kartellpartierna.[93] På så sätt hade SKP nått sitt mål att på en rad punkter få den politiska enigheten mellan SKP och SP fastslagen, medan SP:s förhandlingsdelegation förmåtts gå emot partikongressens beslut.[94]

Kartellöverenskommelsen var höjdpunkten och samtidigt avslutningen på samarbetet mellan SKP och SP. Från SP:s sida hade man uteslutande resonerat i valtaktiska termer — till skillnad från SKP, där man tillmätte överenskommelsen ett politiskt egenvärde — och därför förekom heller ingen avläsbar opposition mot det uppenbara kringgåendet av kongressens vilja. Av det föregående har vi sett, att det inträffade inte innebar någon förändring av eller ens uppmjukning av partiets hållning gentemot SKP. Det kommande valarbetet skulle också visa hur bräcklig den åstadkomna enigheten var.

9. Socialistiska partiets undergång

Andrakammarvalet 1936

För SP var andrakammarvalet 1936 av särskilt stor betydelse; valutgången skulle ge svar på två för partiets framtid avgörande frågor: i vad mån hade det fyraåriga socialdemokratiska regeringsinnehavet och den politik, som förts under denna tid, förstärkt eller försvagat SP:s inflytande inom den svenska arbetarklassen och hur skulle, för det andra, reaktionerna bli på den politiska linje, som SP utformat och drivit i sht sedan 1935? Frånvaron av valkartell med SAP skulle vidare göra resultatet otvetydigare än tidigare. Oavsett utgången måste valet få betydelsefulla konsekvenser för SP.

SP:s valpropaganda

Det är framför allt tre inslag i den socialistiska valpropagandan, som vi här skall behandla. Vilka var de krav, som partiet främst drev i valrörelsen, vilken värdering gjorde man av den hittillsvarande socialdemokratiska regeringspolitiken samt hur gestaltade sig förhållandet till SKP?

SP gick till val på ett omfattande dagspolitiskt program, som i femton punkter sammanfattade partiets aktuella krav.[1] De ståndpunkter, som partiet starkast betonade, kan i stort sägas ha rört sig kring följande frågor: antimilitarism, fackliga frågor, arbetsförhållanden, pensionsfrågan samt jordbrukspolitiken.[2] Av dessa kom antimilitarismen att utgöra det mest påfallande inslaget i propagandan. Partiets riksdagsmotioner i frågan publicerades i en särskild valbroschyr och fick en spridning, som vida överträffade andra broschyrers.[3] Under våren hade partiet i sin press fört en energisk kampanj mot 1936 års försvarsordning[4] och den kampanjen fullföljde man nu i sin valpropaganda, även sedan riksdagsbeslutet var fattat.

I dessa sammanhang tillkännagav partiet sitt principiella avståndstagande från varje uppslutning bakom anslag till det militära i ett kapitalistiskt samhälle. Detta ställningstagande motiverade man med tre ständigt återkommande argument. För det första skulle ett svenskt försvar, även om de längst gående upprustningsförslagen gick igenom, likväl inte kunna försvara landet mot en stormakt. För det andra hade det svenska samhällets karaktär inte för-

ändrats; så länge det var ett kapitalistiskt klassamhälle och så länge som arbetarklassens ekonomiska villkor inte förändrats, vore det orimligt att lägga ut stora summor till detta försvar och försumma nödvändiga sociala reformer. För det tredje bestred man, att en svensk upprustning kunde vara till demokratins försvar. Militarismen hade i stället sina historiska rötter i konkurrensen mellan de kapitalistiska staterna och i klassmotsättningarna inom dessa. En militärapparat under kapitalistiska produktionsförhållanden kunde därför inte garantera Sveriges fred eller neutralitet, snarare skulle den kunna dra in Sverige på tysk sida i ett krig mot Sovjet-Unionen. Inrikespolitiskt skulle en upprustning vidare innebära ökade möjligheter för den kapitalistiska staten att vid behov möta arbetarklassens befrielsekamp med militära maktmedel.

De fackliga inslagen i den socialistiska propagandan tog bland annat upp krav på en minskning av arbetsveckan till 40 timmar och en av företagarna betald semester på tolv dagar. Men huvudfrågan härvidlag gällde fortsatt kamp mot alla försök till antifacklig lagstiftning och krav på avskaffande av den hittills genomförda lagstiftning, som begränsat de fackliga organisationernas rörelsefrihet, i synnerhet då kollektivavtalslagen. I detta sammanhang gick man också till angrepp mot den socialdemokratiska regeringens principiella uppslutning bakom en statlig lagstiftning kring den fackliga rörelsen. Regeringen anklagades för att ha velat förstatliga fackföreningsrörelsen. Sedan detta misslyckats gick socialdemokraterna fram på andra vägar och LO:s i mars inledda förhandlingar med SAF utsattes för häftig kritik.[5]

Vad gällde partiets konkreta reformkrav intog pensionsfrågan en framträdande plats.[6] Den reform, som genomförts av regeringen, förkastades som helt otillräcklig och framställdes som en överföring av medel från den kommunala fattigvården och inte som något genomgripande nytt. SP:s krav var här långtgående; pensionsåldern ville man ha sänkt från 67 till 60 år och vad slutligen beträffade storleken av tilläggspensionen krävde man genomgående en fördubbling av de belopp, som socialdemokraterna anvisat. I flera sammanhang tog även partiet upp jordbrukspolitiska problem.[7] Här var man angelägen att deklarera sin principiella uppslutning bakom stöd åt lantbefolkningen, även om man inte godtog stödets inriktning; detta hade i alltför stor utsträckning gynnat de storagrara intressena. SP krävde i stället ett stöd, som 'odiskutabelt är till gagn för de arbetande jordbrukarna'.[8] Därför krävdes jord- och skogstilldelning åt mindre jordbrukare samt en lagstiftning, som garanterade arrendatorer ständig besittningsrätt. De fattigare jordbrukarna borde helt befrias från skatt, medan storböndernas skatter borde höjas. Partiet krävde vidare statligt stöd för utvecklingen av jordbrukskooperationen och samverkan mellan de arbetar- och bondekooperativa rörelserna.[9]

Det finns ingen anledning att i detta sammanhang gå in på de reformpolitiska krav, som SP härutöver framställde. Det är tillräckligt, om man framhåller, att de ofta var omfattande och att de genomgående skulle finansieras via skärpt arvs- och företagsbeskattning samt höjning av den progressiva skatten. I detta sammanhang är det värt att lägga märke till att de huvudfrågor,

som partiet förde fram, kampen mot upprustning och antifacklig lagstiftning — frågor som för övrigt alltid spelat en central roll för den icke-reformistiska arbetarrörelsen — befann sig i ett annat läge än vid tidigare valtillfällen. Försöken till en antifacklig lagstiftning hade fallit vid 1935 års riksdag och var för tillfället inte aktuella. Innan den socialdemokratiska regeringen avgick 1936 hade den vidare förklarat sig acceptera riksdagens upprustningsbeslut.[10] Därigenom hade således de för SP centrala frågorna till följd av de stora riksdagspartiernas överenskommelser helt enkelt avförts från den allmänna debatten. Försvarsfrågorna hade tidigare varit allmänt diskuterade problem men nu kom bara SP och SKP att ägna dem verkligen stor uppmärksamhet.

Redan mot bakgrund av SP:s konkreta reformkrav är det givet, att man underkände den socialdemokratiska reformpolitiken. Detta underkännande inskränkte sig inte bara till enstaka punkter utan omfattade hela den socialdemokratiska politiken. Denna hade, menade man, på intet sätt rubbat eller ens försvagat det kapitalistiska systemet utan tvärtom bidragit till att stärka och konsolidera detsamma.[11] De omtalade statliga ekonomiska ingripandena hade enbart haft till uppgift att betjäna den svenska monopolkapitalismen, vars intressen socialdemokratin tillvaratog i regeringsställningen. Den politik, som socialdemokratin drev, var inte socialistisk utan statskapitalistisk och påminde i sina grundläggande drag om såväl Roosevelts som Hitlers och Mussolinis insatser. Den socialdemokratiska politiken hade inte, hävdade man, någon del i det nuvarande ekonomiska uppsvinget. Detta var i stället främst en följd av den internationella krigsupprustningen, där Sverige tack vare sina råvarutillgångar var särskilt väl gynnat. I sin balansräkning över den socialdemokratiska ekonomiska politiken fann SP tvärtom, att den inneburit en påtaglig försämring av arbetarklassens villkor; sedan 1933 hade lönerna i stort sett varit stabila, medan livsmedelspriserna stigit, varigenom arbetarnas reallöner i verkligheten sjunkit, samtidigt som storföretagen inregistrerat ökade vinster.[12] I förhållande till 1932 års valprogram ansågs den socialdemokratiska regeringens politik ha inneburit ett stort svek. Varken pensionsfrågan eller arbetsförsäkringsfrågan hade lösts i enlighet med valprogrammet och inte heller hade AK-systemet avskaffats. Därtill kom socialdemokraternas delaktighet i lagförslagen mot statsfientlig verksamhet samt i försöken att binda de fackliga organisationernas rörelsefrihet. Men allvarligast var likväl stödet åt upprustningspolitiken. I alla väsentliga frågor förklarades SAP stå på samma linje som de borgerliga, något som slutligen inte minst bevisades av dess vägran att ingå i valkartellen med SP och SKP, en omständighet, som ständigt återkom i den socialistiska valpropagandan.[13]

Det är ett genomgående drag i SP:s propaganda att rikta huvudkritiken och huvudangreppen mot socialdemokratin.[14] Detta var agitationens inriktning och enstaka påståenden om att borgerligheten utgjorde huvudfienden kan inte ändra på detta intryck.[15] SP gick till val på en propaganda, som till övervägande del var utformad som ett angrepp mot SAP och dess regeringspolitik, medan den borgerliga politiken ägnades förvånansvärt litet intresse.[16]

Vi har tidigare sett, att SKP vid förhandlingarna med SP angående den gemensamma kartellen förordade, att de båda partierna under valkampanjen skulle avstå från att angripa varandra. Detta förslag avvisades visserligen av SP, men fram till slutet av augusti rådde i realiteten ett vapenstillestånd mellan SP och SKP och i den socialistiska propagandan finner man inga angrepp på SKP. Detta förhållande förändrades drastiskt först i samband med avrättningen av de sexton dödsdömda i Zinoviev-processen. Fullkomligt reservationslöst uttryckte SP sitt fördömande av händelserna i Sovjet-Unionen[17] samt gjorde allt för att distansera sig från dessa. Fem dagar efter avrättningarna publicerade Folkets Dagblad ett långt uttalande av partiets arbetsutskott[18], som återgavs i alla därefter utkommande valtidningar. I uttalandet förklarade man, att det skedda var oförenligt med en socialistisk rättsutövning och avrättningarna beskrevs som 'blodsdåd' och 'blodsterror'. Genom dessa händelser bröts också den hittillsvarande vapenvilan mellan SP och SKP och från kommunistiskt håll riktades i fortsättningen våldsamma utfall mot socialisterna[19], medan dessa i regel nöjde sig med att hänvisa till arbetsutskottets uttalande.

SP:s valpropaganda dominerades således av de stora principiella frågorna, nedrustning och facklig frihet, den genomgående kritiken mot socialdemokratin samt — för första gången i partiets historia vid val — de skarpa angreppen på Sovjet-Unionen. Det var dessa frågor, som framför allt satte sin prägel på det Socialistiska partiets valkampanj.

Förhoppningar inför valet

Den socialistiska partiledningen såg fram mot det förestående andrakammarvalet med stora förväntningar. Det är visserligen naturligt för varje partiledning att uppvisa en sådan inställning, men den optimism, som partisekreteraren Emil Andersson uppvisade på partikongressen några månader före valet, måste ändå sägas gå utöver det vanliga[20] Partisekreteraren gjorde där en genomgång av partiets valutsikter i varje län. Av partiets dåvarande åtta andrakammarmandat hade två erhållits i Stockholms stad (Karl Kilbom och Arvid Olsson[21]) ett i Stockholms län (Nils Flyg), ett i Kopparbergs län (Verner Karlsson), ett i Värmlands län (August Spångberg), ett i Gävleborgs län (Viktor Herou) samt de under 1934 nytillkomna från Göteborg (Albin Ström och Torsten Henriksson).

Inför kongressdelegaterna förklarade nu Emil Andersson 'nyktert och kallt', att partiet vid valet kunde väntas erhålla tolv mandat och att man 'under särskilt gynnsamma förhållanden' till och med skulle kunna uppnå sexton mandat. Han var visserligen beredd på att det andra mandatet i Göteborg skulle gå förlorat, men den förlusten skulle mer än väl uppvägas av beräknade mandatvinster i Stockholms stad, Värmland, Västernorrland, Gävleborg och Örebro län. Dessa valprognoser utgick inte från någon analys av det politiska

läget utan från de väntade effekterna av valkartellen med kommunisterna. Därtill kom en något fatalistisk tilltro till att det tidigare relativt konstanta förhållandet medlemmar—röster skulle hålla i sig även vid detta val och ge tio väljare per medlem. Utifrån sådana beräkningar kunde SP förväntas få 150—160.000 röster.[22] Även om det naturligtvis är lätt att påvisa svagheterna i Anderssons prognos — framför allt den totala frånvaron av en politisk analys — så uppställdes här, och det är givetvis det centrala, en föregivet realistisk målsättning gentemot vilken partiets medlemmar och sympatisörer sedan kunde bedöma och värdesätta det verkliga utfallet av valet.

Organiseringen av valkampanjen

Partisekreteraren hade dragit upp mycket ambitiösa riktlinjer för hur partiets valkampanj skulle organiseras och bedrivas.[23] Avsikten var att SP denna gång skulle framträda betydligt mer aktivt och energiskt än under 1932 års val. En rad uppslag gick helt i, som det positivt noterades på partikongressen, 'amerikansk anda',[24] även om tyngdpunkten i agitationsmaterialet, nu liksom tidigare, låg på det tryckta materialet. För att stärka partiorganisationerna under valkampanjen skulle tretton nya ombudsmän anställas under tre månaders tid före valet inom de distrikt, som saknade sådana. Redan i februari hade 57 valledare från distrikten under en veckas tid i Stockholm förberetts för valarbetet för att ytterligare höja de lokala organisationernas kapacitet.[25]

Möjligheterna att förverkliga planerna var direkt avhängiga av partiets förmåga att frambringa extra ekonomiska tillgångar. I likhet med situationen vid tidigare val krävde detta stora kraftansträngningar från SP:s sida. Partisekreteraren föreslog, att valkostnaderna i huvudsak skulle finansieras via lån samt en uttaxering av partiets medlemmar och kommuner.[26] Som vanligt skulle man också försöka få ekonomiska anslag från de fackföreningar, som dominerades av SP.[27] Möjligheten att genomföra valkampanjen blev således beroende av resultatet av dessa extra uttaxeringar. Kraven var visserligen, som vanligt i sådana sammanhang, tilltagna i överkant, men det verkliga utfallet av insamlingen visade ändå hur orealistiska Anderssons beräkningar varit. Om dessa infriats borde partiet enbart i uttaxeringar från kommunerna ha erhållit drygt 30.000 kronor, vartill dessutom de enskilda bidragen skulle komma. Resultatet av insamlingen till valfonden blev dock blygsammare, knappt 18.000 kronor, ett belopp i vilket även de fackliga bidragen ingick.[28] Även om resultatet var långt ifrån dåligt[29], satte det givetvis bestämda gränser för den valagitatoriska insatsen och den eftersträvade 'amerikaniseringen' fick man helt avstå ifrån. Däremot kunde målsättningarna beträffande den tryckta propagandan i överraskande hög grad förverkligas. För att ge en uppfattning om den relativa omfattningen av partiets tryckta propaganda har den i följande sammanställning jämförts med socialdemokraternas motsvarande utgivning.[30]

	SP	SAP
Valtidningar	285.900	1.125.000
Affischer	72.950	625.000
Flygblad	400.000	8.590.000
Broschyrer	60.000	433.000

Sammanställningen visar eftertryckligt socialdemokratins överlägsenhet på det valpropagandistiska området. Sin ekonomiska underlägsenhet tvingades SP kompensera med frivilligt arbete; men det bör här framhållas, att man inom partiledningen vid eftervalsbedömningen uttalade sin stora tillfredsställelse med medlemmarnas insatser.[31]

Valutgången

Utgången av 1936 års andrakammarval blev först och främst en stor framgång för socialdemokratin och ett bakslag för de borgerliga partierna. SAP:s framgång, som bl a kan förklaras med en inbrytning från partiets sida i lantarbetarklassens led och en mobilisering av hittills passiva arbetargrupper[32], medförde att partiets andel av valmanskåren steg från 41,7 till 45,9 %. I jämförelse med 1932 års val hade partiets väljarkår ökat med 300.000, från 1 till 1,3 miljoner.

SKP kunde notera en lika kraftig relativ framgång som SAP. Partiets väljare ökade med drygt 20.000, från 74.000 till 96.000 och partiets andel av valmanskåren steg från 3 till 3,3 %. Till skillnad från SAP var SKP:s mest betydande framgångar regionalt begränsade, fr a till Göteborg och Stockholm. Valframgången gav kommunisterna tre nya mandat, ett i Västernorrland och två i Göteborg, av vilka det sista erhölls med hjälp av valkartellens socialistiska röster.

För Socialistiska partiet, däremot, innebar valutgången mot bakgrund av partiets egna förväntningar och de båda andra arbetarpartiernas resultat en svår missräkning. Sammanlagt förlorade man nära 5.000 av sina tidigare väljare och minskade från 133.000 till 128.000. Partiets andel av valmanskåren sjönk från 5,3 till 4,4 %. Trots detta bakslag lyckades man behålla sina tidigare sex i val vunna mandat, medan valkartellen med SKP inte kunde rädda Ströms och Henrikssons göteborgsmandat, även om den förres förlorades mycket knappt. (Se tabell 8.)

Med undantag för Göteborg kännetecknades SP:s valresultat nästan genomgående av antingen stagnation eller tillbakagång. Förlusten i absoluta tal var visserligen ganska måttlig, men kamouflerades delvis av röstökningen i Göteborg, som var en följd av att Ström hade övergått till partiet 1934. Men denna kombination av stillastående eller nedgång fick allvarliga följder för SP mot bakgrund av att antalet väljare i förhållande till 1932 ökat med drygt 450.000, en ökning som framför allt ägt rum inom arbetarklassen. Denna akti-

vering av arbetarklassen kom nu socialdemokrater och kommunister till godo men lämnade socialisterna vid sidan om. Lika allvarligt var att SP:s största förluster gjordes i utpräglade industridistrikt, medan nedgången inom landsbygdskommuner och blandade distrikt var mindre; där hade man t o m vissa framgångar.[33] Omfattningen av SP:s valnederlag framgår klarast, om vi betraktar utvecklingen av partiets relativa andel av valmanskåren samt arbetarväljarna från 1932. Vid förra valet hade SP i åtta distrikt erhållit över 10 % av de totala rösterna och i fyra distrikt över 20 % av arbetarväljarna. 1936 återstod blott tre av den förra kategorin och ingen av den senare.

Vad gällde styrkeförhållandet inom SP-SKP-blocket höll SP:s tidigare överlägsenhet på att ersättas av ett jämnare förhållande mellan de båda partierna. Men även om SKP-andelen stigit, kunde SP fortfarande uppvisa en kraftig dominans i flera distrikt genom att kommunisternas framgångar var regionalt begränsade. Sålunda återstod 1936 inte mindre än sex av de åtta distrikt, där SP 1932 erhållit mer än 80 % av SP-SKP-rösterna. Av de fyra, där man tidigare fått mer än 90 %, fanns dock bara ett kvar, Uppsala län. SKP hade uppenbarligen skaffat sig ett eget tillväxtområde, där partiets utveckling gick särskilt snabbt, medan inbrytningen i typiska SP-områden fortfarande gick långsamt.

Om vi sedan övergår till att betrakta de områden, där SP drabbades av de största bakslagen, finner vi, att röstförlusterna inte enbart inträffade i områden, där partiet — som tidigare framgått[34] — traditionellt varit svagt utan även i distrikt med kraftigt SP-inflytande. Till den förra kategorin får man räkna sådana områden som Östergötland och Skaraborgs län, fyrstadskretsen samt Älvsborgs läns södra, där röstminskningen varierade mellan 30—40 %. Frånvaron av valkartell bör ha gjort det särskilt svårt för SP att bevara sina positioner inom sådana områden. Men nedgången var lika påfallande i partiets starkaste landskap, Gästrikland; andelen arbetarväljare hade här sjunkit med 9 % från 26,3 % till 17,2 % 1936. Av en liknande storleksordning var också tillbakagången i Örebro län, som tidigare legat över partiets riksgenomsnitt.

SP:s mycket kraftiga tillbakagång i Gästrikland hade inte medfört någon motsvarande kommunistisk frammarsch, utan här hade SAP uppenbarligen fått de tidigare SP-väljarnas röster. I de fyra ovan nämnda områden, där SP gjort sina största relativa förluster, men där deras inflytande redan tidigare varit obetydligt, märker vi dock en annan tendens. 1932 var SP här klart dominerande över SKP; 1936, däremot, hade SKP med ett undantag när klart distanserat SP. I Örebro län var det socialdemokratisk framgång delvis på SP:s bekostnad, men här finner vi också, att SKP:s del av SP-SKP-blocket ökat kraftigare än i Gästrikland. Utan att stödja sig på en grundligare undersökning av detta viktiga och intressanta förhållande skulle man ändå kunna våga påstå, att ju mindre inflytande SP hade, desto lättare var det för SKP att tränga fram. När däremot ett sedan länge starkt SP-distrikt som Gästrikland drabbades av nedgång, så gick rösterna inte främst till SKP utan till

SAP.

Det är svårt att för SP:s vidkommande finna självklara orsaker till valutgången, varför här blott några antydningar skall göras. Den kommunistiska framgången och de socialistiska bakslagen i tidigare starka områden tycks tala för att frånvaron av kartell med SAP och rädslan för 'bortkastade röster' inte behöver ha spelat en avgörande roll. Om så varit fallet borde ju även SKP ha gått tillbaka. Det är därför sannolikt, att politiska och inte valtekniska faktorer främst måste anses ligga bakom SP:s motgång. Utmärkande för SP:s valresultat var ju trots allt inte stora röstförluster utan snarare en brist på framgång.

Vilka kan då ha varit de avgörande politiska faktorerna bakom valutgången? Vi har tidigare framhållit den tendens till isolering och stagnation, som vi funnit i partiets organisatoriska utveckling.[35] Resultatet av 1936 års val bör förmodligen ses som en motsvarighet till detta förhållande. Det ligger därför nära till hands att sätta valnederlaget i samband med den politik, som partiet utformat alltsedan 1934/35 och som för radikala arbetare kan ha fått det att framstå som motståndare till samtidens enhetssträvanden och av den anledningen verka mindre attraktivt. För dessa arbetare kan SKP ha utgjort ett mer tilltalande alternativ. Den odifferentierade kritiken av den socialdemokratiska krispolitiken, det oförbehållsamma underkännandet av denna, kan vara en annan faktor bakom SP:s dåliga valresultat; därigenom riskerade partiet att hamna i en negativism, som kan ha gjort det svårt för partiet att framstå som ett övertygande alternativ för många av de nya väljarna. Hur valutgången än skall förklaras, så visade den, att SP hamnat i ett besvärligt läge: man hade svårt att behålla sina gamla sympatisörer och man förmådde inte rekrytera några nya.

Eftervalsdebatten

Det Socialistiska partiets dåliga valresultat åtföljdes av en utdragen och delvis förbittrad diskussion inom partiledningen. Vid tre möten i rad med arbetsutskottet, den 22, 24 och 25 september, ägnade man sig uteslutande åt att försöka analysera valutslaget. Diskussionerna fördes kring tre huvudfrågeställningar; hur skulle den socialdemokratiska valframgången förklaras, vad låg bakom SP:s valnederlag och vilka var de slutsatser man kunde dra av valresultatet för partiets politiska framtid?

Den första frågan var den minst kontroversiella och de flesta instämde i den förklaring, som Emil Andersson gav, då arbetsutskottet samlades den 22 september för att inleda valdebatten.[36] Socialdemokraternas väldiga framgång, förklarade partisekreteraren, hade varit helt oväntad av alla bedömare, inklusive socialdemokraterna själva. De två främsta förklaringarna till framgången fann Andersson i den rådande högkonjunkturen och den förda välfärdspolitiken. De sjunkande arbetslöshetssiffrorna vore visserligen en följd av det på

krigsupprustningar baserade internationella konjunkturuppsvinget, men den svenska socialdemokratin hade förstått att på ett skickligt sätt själv dra fördel av detta gynnsamma ekonomiska läge. Men partisekreteraren ville likväl inte frånkänna den specifika välfärdspolitiken en stor betydelse i detta sammanhang. Beredskapsarbeten, bostadsförbättringar, höjda pensioner och jordbruksstöd, dessa och andra reformer hade alla 'obestridligt' bidragit till att stärka socialdemokratins ställning. Därtill kom, vad Andersson kallade den subjektiva sidan, socialdemokraternas överlägsna materiella resurser, samt det betydelsefulla fackliga stödet; fackförbundspressen hade, menade partisekreteraren, förvandlats till socialdemokratiska propagandaorgan och många fackliga funktionärer hade ingått i den socialdemokratiska propagandaapparaten.

Socialistiska partiets bakslag, att det verkligen rörde sig om ett sådant underströks kraftigt av Andersson, hade inneburit en 'ordentlig kalldusch'. Resultatet hade kommit så överraskande, att partisekreteraren först varit oförmögen att finna förklaringen därtill och inte ens nu var han helt säker på att kunna presentera en fullständig analys. Det gick inte att skylla motgången på partiets valarbete; det hade varit intensivare än någonsin tidigare. Huvudorsaken till partiets bakslag var naturligtvis, framhöll Andersson, den kraftiga socialdemokratiska frammarschen; därigenom hade SAP 'ryckt undan' de väljare, som SP satt sina förhoppningar till. Men SP:s bakslag fick inte enligt Andersson enbart tolkas som ett väljarnas ställningstagande *för* den socialdemokratiska politiken. Särskilt betydelsefull hade den socialdemokratiska propagandan varit, som framställt röster på SP-SKP-kartellen som bortkastade röster. Dessutom ville partisekreteraren kritisera ett inslag i SP:s valpropaganda; tendenserna att i alltför hög grad uteslutande kritisera den av socialdemokraterna förda politiken och oviljan att erkänna de positiva inslag, som trots allt gick att finna däri. Däremot var Andersson inte benägen att skylla SP:s valresultat på kartellen med kommunisterna, även om han erkände, att avrättningarna i Moskva fått en för partiet ogynnsam effekt.

Framtidsutsikterna för det Socialistiska partiet var dock enligt Andersson långt ifrån mörka. Om socialdemokraterna trots riksdagens arbetarmajoritet fortsatte sitt samarbete med Bondeförbundet, skulle de snart hamna i stora svårigheter; framför allt till följd av väljarnas svikna förhoppningar men också till följd av den större kris, som partisekreteraren förutspådde inom de närmaste åren. För SP:s del gällde det nu att stabilisera partiet och övervinna den pessimism, som valutslaget kunde förmodas ha skapat hos många medlemmar. Däremot fanns det, underströk Andersson, inga skäl att ompröva partiets politik eller ifrågasätta dess existensberättigande. 'Vi skall upprätthålla och utveckla och utvidga vårt Socialistiska parti, vilket är mer motiverat i dag än någonsin förut. Det komer att spela en stor roll i framtiden . . . Ingen tvekan och ingen vacklan om detta får finnas i partiets ledning.'

Den som i särskilt hög grad var förbunden med den politik, som SP fört under de båda senaste åren, partiordföranden Nils Flyg, hade i fråga om bedömningen av valet en uppfattning, som i mycket stämde överens med Emil

Anderssons, även om han dessutom framhävde andra frågor.[37] Den socialdemokratiska framgången ville Flyg förklara med att andrakammarvalet blivit ett val för eller emot den socialdemokratiska regeringen mot borgerligheten. Partiordföranden framhöll det egna partiets energiska insatser i valkampanjen, men i motsats till Emil Andersson lade han en del av skulden för nederlaget på bristfällig enhetlighet inom partiet, vilken hade tagit sig uttryck i försök att 'balansera åt olika håll'. Den centrala frågan för Flyg gällde hur själva valresultatet skulle tolkas. På den punkten var han mycket bestämd; socialdemokratin hade segrat, men detta fick på inga villkor likställas med en seger för arbetarklassen. 'Vi kan inte säga, att arbetarklassen segrat, när vi själva lidit nederlag.' Detta är en tankegång, som vi ofta har funnit hos Flyg; Socialistiska partiet som den svenska arbetarklassens enda verkliga företrädare. Den närmaste uppgiften var nu att bygga ut partiet och övertyga medlemmarna om dess framtidsutsikter, vilka Flyg av samma skäl som partisekreteraren fann synnerligen ljusa. Det Socialistiska partiets självständighet måste därför bestämt hävdas och Flyg avvisade kategoriskt varje försök att närma partiet till SAP eller SKP, han 'hade ingen lust att begå politiskt självmord'. Det fanns heller ingen som helst anledning att ompröva den politiska linje, som partiet utformat, allra minst inom de områden, där det mest profilerat sig, militärfrågan och NF-politiken. Partiets ställningstagande i den senare frågan hade, hävdade Flyg, på intet sätt bidragit till valnederlaget; motsatsen var fallet, det hade varit en styrka för partiet.

Utmärkande för Flygs inlägg i denna eftervalsdebatt är hans närmast totala ovilja att ö h t tänka sig möjligheten av ett samband mellan SP:s politik och valnederlaget, i den mån han ens erkände, att det rörde sig om ett sådant.[38] De brister han upptäckte berörde inte den politik, som han själv i så hög grad satt sin prägel på, utan snarare den omständigheten, att den enligt honom inte förts ut tillräckligt energiskt och konsekvent. Partiet behövde inte mindre utan tvärtom mer av denna politik, detta kunde sägas vara Flygs lärdomar av valutgången.

Diskussionerna under dessa tre AU-möten visade, att Flygs position i partiet inte nämnvärt försvagats av valutgången. Men för vissa AU-medlemmar, av vilka några tidigare uttryckt sitt missnöje med partiets kurs, var valnederlaget en chockartad upplevelse, som fick dem att försöka utforma mer genomtänkta politiska alternativ. Närmast efter valet uppstod på så sätt två relativt distinkta oppositionella grupper: en som ville orientera partiet i riktning mot socialdemokratin och en som förordade ett närmande till kommunisterna. På de tre AU-mötena uppträdde Oskar Samuelsson, Gustaf Göransson och Axel Månsson som förespråkare för den första linjen och Kilbom för den senare.

Längst i sin kritik gick i den första gruppen Gustaf Göransson,[39] han förde fram en linje, som innebar inte bara en revidering av partiets politik utan även ett direkt ifrågasättande av dess existensberättigande. Enligt Göransson hade SP definitivt hamnat vid sidan av den politiska utvecklingen i

Sverige. Arbetarklassens fackliga och politiska organisering hade i väsentliga avseenden gjort Marx teser ohållbara. Det gick inte längre att propagera för proletariatets diktatur, framtiden tillhörde istället dem, som förespråkade demokrati och sammanjämkning av klassintressena. Göransson var övertygad om att SP hamnat i en återvändsgränd och att det inte kunde bli det socialistiska 'förnyelseparti', som de övriga inom partiledningen syntes hoppas på. Det Socialistiska partiet hade i stället blivit en hemvist för pessimister och negativister, vilket också hade satt sina spår inom partiet: inga nya krafter hade tillförts, ungdomsförbundet stagnerade och den kader, som bar upp partiet, var gammal och höll på att slitas ut. Att därför, som Flyg, framställa SP som det enda verkligt socialistiska partiet var för Göransson en orimlighet; 'vi ska lära av utvecklingen och sikta på ett politiskt samgående med socialdemokraterna och sedan får utvecklingen visa, om det även ska bli ett organisatoriskt samgående.' Göransson tycks närmast ha tänkt sig, att SP skulle fungera som en 'aktiv vänsterflygel' och stödorganisation åt socialdemokratin antingen inom eller utanför detta parti.

Medan Göransson således inte uteslöt möjligheten av SP:s uppgång i SAP, så var både Samuelsson och Månson något mer återhållsamma på denna punkt. Den senare nöjde sig med att rekommendera en utveckling av SP till ett 'socialistiskt idéparti', som skulle söka uppnå samarbete med socialdemokratin utan att närmare specificera arten av detta samarbete.[40]

De tyngst vägande inläggen från det prosocialdemokratiska hållet kom från Oskar Samuelsson.[41] Denne vände sig bestämt mot Flygs framställning av valresultatet som uteslutande en framgång för SAP och inte för arbetarklassen, 'valet var arbetarmassornas seger i minst lika hög grad'. Han var vidare missnöjd med inriktningen på eftervalsdebatten, som han fann mer ägnad att undvika en uppriktig diskussion kring partiets nederlag och hellre söka förmildrande omständigheter än de verkliga orsakerna. Kartellen med kommunisterna hade således varit ett allvarligt felsteg, som endast dessa tjänat på. Men det hade varit en valtaktisk spekulation, som Samuelsson själv understött, och därför var han själv beredd att ta ansvaret därför. Lärdomen av dessa erfarenheter måste dock bli den att med ännu större misstroende betrakta kommunisterna i fortsättningen inte minst med hänsyn till deras ställningstagande till Moskvaprocesserna. Huvudorsaken till SP:s nederlag stod dock att finna i den politik, som partiet utformat under de senaste åren. Till följd av kampen mot NF och sanktionspolitiken hade partiet hamnat i en återvändsgränd. Arbetarklassens spontana reaktion inför fascismens frammarsch, kampen för arbetarrörelsens enhet och för folkfront, hade däremot enligt Samuelsson visat, att arbetarna själva hade en riktigare politisk intuition 'än de politiska organisatörerna'. Av den anledningen vände han sig också mot den linje, som Flyg företrädde, och som han såg som ett försök att överallt motarbeta och försvåra just dessa strävanden efter en folkfront mot fascismen.

Bakom Samuelssons inställning låg övertygelsen om ett omedelbart förestående krigshot från de fascistiska staterna och nödvändigheten att utforma

partiets politik utifrån de krav, som denna fara syntes diktera. 'Ska vi inför detta gigantiska skådespel fortsätta vår politik, som vi sett går i motvind, eller skall vi lägga upp en riktig politik, som samlar de svenska arbetarna.' En punkt i partiets program, som omgående borde omprövas, gällde inställningen till militarismen och försvarsfrågan; Samuelsson framträdde nu som en 'absolut motståndare' till avrustning och önskade i stället ett 'mycket starkt försvar mot fascismen. Ett försvar som kan försvara demokratin.' När man därför resonerade, som om det egna partiet vore ett självändamål,[42] så tydde detta enligt Samuelsson på att man befann sig på 'farliga vägar'. På CK-mötet 1935 hade man framfört parollen 'en klass, ett parti, en fackföreningsrörelse', men då, menade Samuelsson, med 'ett parti' inte nödvändigtvis avsett 'partiet på Luntmakargatan'. De andras yttranden fann han därför 'principiellt felaktiga' och de framstod för honom som ett tecken på att partiet 'höll på att arbeta sig tillbaka till gamla Kominternmetoder'.

Själva partiets fortsatta existens var inte huvudfrågan utan partiets innehåll. Detta politiska innehåll måste helt förnyas: arbetarklassens enhet, om möjligt inom ramen för en folkfront, till demokratins försvar mot fascismen. Detta var huvudinnehållet i Samuelssons politiska analys och utifrån denna ville han också härleda andra politiska ställningstaganden. Däremot gick han inte så långt som Göransson och förordade någon form av anslutning till SAP — detta hade ju utifrån Samuelssons utgångspunkt varit högst otaktiskt — tvärtom uttalade han sig för att SP måtte stärkas och utvecklas. Men oavsett vad Samuelsson försäkrade i detta avseende är det uppenbart, att hans inställning i praktiken låg mycket nära Göranssons; Flygs påstående, att 'Oskar är i den praktiska politiken på samma linje som Göransson är teoretiskt'[43] var en relativt pregnant iakttagelse. Göransson var beredd att utmönstra delar av den marxistiska teorin och organisatoriskt närma partiet till socialdemokratin, medan Samuelsson än så länge ville göra det endast politiskt men samtidigt ändra partiets hållning till den borgerliga staten och demokratin.

Karl Kilbom stod på vissa punkter nära Samuelsson-Göransson-Månsson och på andra långt ifrån dem.[44] Som vi tidigare har sett var Kilbom positiv till en sammanslagning mellan SP och SKP. Denna uppfattning påverkades inte av moskvarättegångarna, trots att dessa till följd av valkartellen med kommunisterna enligt denne fått negativa konsekvenser för SP. Han upprepade under eftervalsdebatterna sitt gamla förslag om ett samgående mellan de båda partierna under förutsättning att SKP lämnade Komintern, uppgick i SP och antog Folkets Dagblad som det nya partiets huvudorgan.[45] En anslutning till socialdemokratin, däremot, var för Kilbom lika inaktuell som en anslutning till Komintern. Detta innebar dock inte, att Kilbom intog samma avvisande hållning till SAP som Flyg. Socialdemokratins valseger såg han således som en seger för 'arbetarkrav' och inte bara för SAP, en utveckling som även SP borde ställa sig positiv till. Han kritiserade vidare den enligt honom alltför negativa bedömningen av socialdemokratin. Det hade varit fel av SP och dessutom skadligt för partiet att inte erkänna, att socialdemokratin trots allt

genomfört en rad värdefulla reformer.

När Kilbom sökte analysera bakgrunden till SAP:s stora framgång tryckte han särskilt hårt på socialdemokratins fackliga överlägsenhet och frånvaron av en facklig opposition, som kunde bjuda socialdemokraterna motstånd. Men han fann ytterligare en förklaring, som ingen annan framfört inom arbetsutskottet; socialdemokraterna hade, menade Kilbom, uppträtt till Sovjet-Unionens försvar och därigenom vunnit många arbetares sympati, 'ty Sovjet-Unionen är alltjämt den stora suggererande faktorn' och han fann det 'beklagligt', att det egna partiet frångått den linjen.[46] Kilboms ståndpunkter var, som så ofta, inte helt sammanhängande[47], men hans perspektiv tycks ha gått i riktning mot en sammanslagning av SP och SKP som det enda sättet att fackligt och politiskt kunna bekämpa den socialdemokratiska dominansen. I motsats till Flygs förtröstan på SAP:s bekymmersamma framtid var Kilbom övertygad om att allt talade för en ytterligare förstärkning av socialdemokratins ställning. Kohandelspolitiken hade inneburit en splittring av borgarklassen, högkonjunkturen skulle hålla i sig och någon krigsrisk förutsåg inte Kilbom för de närmaste åren. Dessa omständigheter skulle göra det möjligt för SAP att driva en framgångsrik reformpolitik, varför allt talade för att även 1938 års val skulle bli segerrikt för socialdemokratin. SAP:s dominans skulle inte försvinna av sig självt eller av yttre faktorer; endast genom en sammanslagning av krafterna till vänster därom, skulle socialdemokratins ställning kunna ifrågasättas, detta var förmodligen den djupaste innebörden av Kilboms tankegångar.[48]

I kampen mellan dessa olika uppfattningar intog partisekreteraren Emil Andersson en ställning som närmast kom att hänföra honom till Flygs läger.[49] Som vi redan sett av hans inledande kommentarer var han beredd på en mer omfattande självkritik än Flyg, men han vägrade underkänna partiets förda politik. Valutslaget fick således inte tolkas som så, att partiets politik utdömts av arbetarna; vad som hänt var i stället att man inte tillräckligt lyckats 'levandegöra' densamma. Vi finner inte hos Andersson som hos Flyg något entusiastiskt försvar för SP:s politik men inte heller någon egentlig kritik därav, och han vände sig mycket bestämt mot dem, som med anledning av valutgången börjat ifrågasätta partiets existensberättigande. Även om Andersson sålunda inte uttalade sig med samma intensitet och häftighet som många inom den flygska gruppen, så kan det inte råda någon tvekan om hans principiella samhörighet med denna.

Eftervalsdebatten uppvisade således en splittrad partiledning, där tre relativt klart utformade linjer kan urskiljas: den numerärt helt överlägsna kring Flyg, som ville fortsätta på den inslagna vägen, en gruppering som förordade ett närmande till socialdemokratin och slutligen Kilbom, som helt ensam inom partiledningen fann SP:s räddning i en sammanslagning med SKP. Utanför dessa grupperingar stod sedan några AU-medlemmar, som i sina inlägg antingen undvek att ta någon bestämd ståndpunkt eller också bara markerade sin känsla av osäkerhet.[50]

Samtidigt som hittills okända meningsmotsättningar framkom i diskussionerna präglades också dessa av en fientlighet och hätskhet, som också den var något nytt. Både Kilbom och Samuelsson protesterade mot majoritetens sätt att föra debatten. De krävde rättighet att fritt få diskutera olika uppfattningar inom arbetsutskottet utan att bli beskyllda för socialdemokratiska avvikelser. Sett från den utgångspunkten ansåg Kilbom, att debatten i flera avseenden varit 'beklämmande'. Samuelsson, å sin sida, reagerade mot den ultimativa ton han funnit i vissa inlägg och anklagade majoriteten för att tillgripa metoder från kominterntiden.

Från majoritetshåll förklarade sig en talare 'förtvivlad', en annan 'förvånad' över de oppositionellas inlägg, som ansågs vara 'beklämmande'.[51] För de i särklass oförsonligaste inläggen svarade dock Nils Flyg. 'Några kamrater anser dödsdomen över oss fälld. Genom vissa formuleringar idag vill en del kamrater förbereda morgondagens övergång till socialdemokraterna och andra vill förbereda densamma till kommunisterna.' Kilbom angreps vidare för överdrivet hänsynstagande till Sovjet-Unionen. 'Kamrat Kilboms utgångspunkt är en önskan att balansera, att vara vän med både Gud och F-n och att inte våga säga sanningen om Moskva med hänsyn till kartellen.'[52] Men de hårdaste attackerna reserverade Flyg för Göransson, vars synpunkter betecknades som 'rena likvidationsteorier'. Mot den bakgrunden ifrågasatte också Flyg, om Göransson uppträtt partilojalt under valrörelsen. Flyg avslutade sitt angrepp mot Göransson med att för första gången i SP:s historia framföra ett uteslutningshot; 'hans /Göranssons/ ideologi har ingenting att göra med medlemskap i vårt parti. Allra minst i CK.'[53] Senare förnekade han visserligen, att han därmed menat, att Göransson inte hörde hemma i partiet; det var enbart dennes ideologi, som inte hade något berättigande där. Denna subtila distinktion kunde dock inte dölja det faktum, att SP:s valnederlag lett fram till en situation, där de tidigare latenta motsättningarna nu nått en sådan omfattning, att möjligheten av uteslutningsåtgärder redan antyddes.

Den egentliga uppgiften för dessa AU-sammanträden hade varit att utforma ett offentligt uttalande från partiledningen över valutgången.[54] Mot bakgrunden av de djupgående motsättningarna är det inte oväntat, att detta företag stötte på betydande svårigheter. På det första sammanträdet hade Flyg, Samuelsson och Carl Bergström utsetts till att utarbeta ett dylikt manifest till nästkommande möte. I denna kommitté tycks dock sammanstötningarna mellan Flyg och Samuelsson ha varit så våldsamma, att inget arbete över huvud taget kunde bedrivas och följaktligen ej heller något färdigt manifestutkast presenteras.[55] Däremot tycks det på AU-mötet den 24 september ha cirkulerat ett halvfärdigt manifestutkast från denna kommitté tillika med två andra förslag. Förhållandena på manifestfronten syntes lätt kaotiska och man tvingades tillsätta en ny kommitté denna gång bestående av Flyg, Verner Karlsson och Kilbom. Det förslag till uttalande, som denna kommitté förelade arbetsutskottet den 25 september, kom slutligen att antas av partiledningen och återgavs dagen där-

på i Folkets Dagblad.[56] Innehållet i detta manifest visade, att majoriteten kring Flyg på ingen punkt gått partioppositionen till mötes. Valutgången beskrevs uteslutande som en seger för socialdemokratin och inte för den svenska arbetarklassen eller socialismen och den förklarades som en följd av att den socialdemokratiska regeringens vara eller inte vara gjorts till valets huvudfråga. Däremot återfanns i uttalandet inget av den kritik mot SP:s agerande, som förts fram på AU-mötena. På det parlamentariska området förklarade sig partiet berett att lämna den socialdemokratiska regeringen sitt 'lojala stöd', så länge den drev en politik, som stod i överensstämmelse med vallöftena och arbetarnas i valet proklamerade vilja.[57] Det underströks, att socialdemokratin nu hade majoritet över de borgerliga i andra kammaren och att den vid gemensamma voteringar kunde räkna med SP:s stöd för genomförandet av en radikal politik. Vad slutligen gällde förhållandet till SKP fastslog än en gång arbetsutskottets uttalande, att kartellsamarbetet inte fick tolkas som ett utslag av ideologisk eller politisk samhörighet med Komintern. I uttalandet kan över huvud taget inte minsta tendens till omprövning av partiets politik spåras, tvärtom underströks det, att man än mer konsekvent skulle fortsätta på den inslagna vägen. 'Partiets organisatoriska utbyggande skall stegras och jämsides därmed skall en alla områden omfattande verksamhet drivas för stärkande av partiets ideologiska rustning.'

För folkfrontspolitik: de fyras manifest

Eftervalsdebatten inom SP:s partiledning hade inneburit ett klart nederlag för de tre AU-medlemmar, som förordade ett närmande till socialdemokratin. Detta bakslag innebar dock minst av allt, att de upphörde med sin verksamhet; i stället sammansvetsades de till en politiskt entydigt bestämd fraktion, som utökades med ytterligare en medlem, Andreas Johnsson.[58] Dessa fyra samlade sig kring en gemensamt undertecknad protestskrivelse, som den 5 oktober tillställdes partiets arbetsutskott.[59] I denna skrivelse, som måste betraktas som en högeroppositions politiska plattform, vände man sig mot flera av de synpunkter, som framkommit i den tidigare debatten och som man fann 'både oriktiga och farliga' och vilka hotade att 'föra partiet på avvägar.' Här upprepade man återigen, att den socialdemokratiska valsegern var en avgörande seger för arbetarklassen och garanti mot alla borgerliga försök till antifacklig och antidemokratisk lagstiftning. Om partiet inte av valresultatet och det aktuella läget förmåddes inse, att frågan om enhet inom arbetarrörelsen var den centrala frågan samt lärde sig att bortse från 'det sekundära gruppintresset', hotades SP av en tragisk utveckling; 'vi löper dessutom risken att komma i den antimarxistiska fronten — ett öde som tidigare drabbat Doriots parti i Frankrike och som vårt parti icke förtjänar att dela.'[60] De fyras skrivelse utmynnade därför i en vädjan till partiledningen att omedelbart ta upp frågan om arbetarrörelsens enhet på dagordningen.

I flera viktiga avseenden skiljer sig denna skrivelse från de synpunkter, som tre av dess undertecknare hade framfört under eftervalsdiskussionerna. Kraven på partiet att aktivt engagera sig i enhetssträvandena är allmänt utformade och inget konkret säges om hur SP:s förhållande till framförallt socialdemokratin skall gestaltas; inte heller något om de punker på partiets program, som måste omprövas. Skrivelsens syfte torde ha varit ett annat än att i detalj återge de fyras egentliga uppfattning i dessa viktiga frågor. Snarare får den ses som ett fraktionsdokument avsett att vinna i första hand de övriga medlemmarna inom partiledningen — partiets centralkommitté — för dess tankegångar. Även om det inte lyckades, skulle man med all sannolikhet ändå framtvinga ännu en diskussion kring enhetsfrågan och denna gång inför ett utvidgat forum. Det är förmodligen sådana motiv som förklarar, varför man undvek att explicit ta ställning till de alltför kontroversiella frågorna för att i stället få till stånd en politisk plattform, som skulle kunna tänkas möjliggöra en mer oförbehållsam behandling av enhetsfrågan.

Reaktionen inom partiledningen på de fyras skrivelse blev också att omedelbart fatta beslut om inkallande av partiets centralkommitté.[61] Förberedelsearbetet inom arbetsutskottet för detta CK-möte präglades av en påfallande nervös och irriterad stämning.[62] För Flyg var det angeläget att isolera de fyra och inför CK ställa dem mot en medveten och handlingskraftig partiledning. Av den anledningen reagerade både han och Hilmer Nilsson kraftigt mot partisekreterarens önskan att utforma CK-mötet närmast till ett fritt debatterande forum, som hade att ta ställning till individuellt utformade resolutionsförslag istället för ett huvudförslag, som en AU-majoritet framröstat.[63]

Hilmer Nilsson var inte bara missnöjd med Emil Anderssons uppläggning av CK-mötet utan också med att denne inte informerat arbetsutskottet om innehållet i sin planerade föredragning inför CK. Nilsson ville försäkra sig om att partiledningen kunde presentera ett hållbart och övertygande försvar gentemot de fyras skrivelse. 'Om vi inte kommer med något i dessa avseenden, får CK den uppfattningen att AU är famlande och inte vet vad vi vill, d v s att AU är lika famlande som de fyra kamrater som skrivit under skrivelsen.' Inläggen från Hilmer Nilsson, som framför allt under 1936 utvecklats till en av den flygska riktningens mest energiska talesmän, är det första belägget på att majoriteten kring Flyg inte betraktade partisekreteraren med fullt förtroende. Denna misstro var inte ogrundad: i början av oktober tog Emil Andersson det första steget över till anti-Flyglägret; stridsfrågan gällde inställningen till spanska inbördeskriget, där Andersson vägrade godta Flygs krav på svensk statlig neutralitet.[64]

Ett ytterligare irritationsmoment skapades av en promemoria, som skrivits av Kilbom och översänts till Agaton Blom i Uppsala.[65] Arbetsutskottet i sin helhet hade inte fått tillfälle att ta del av dess innehåll, men enligt några uppgifter skulle den innehålla förslag om personförflyttningar inom particentralen och på Folkets Dagblad. Det är lätt att förstå, att detta hemlighetsfulla förfaringssätt från Kilboms sida av AU-majoriteten uppfattades som ett för-

sök till fraktionsbildning inför CK-mötet, som skulle äga rum fyra dagar senare, och flera ledamöter uttryckte sitt bestämda ogillande av Kilboms agerande.[66]

CK-mötets behandling av det politiska läget för SP tillförde inte den tidigare debatten kring denna fråga något nytt, även om den på några punkter skilde sig från arbetsutskottets diskussioner.[67] Oppositionen framlade åter de bärande tankegångarna bakom sin inställning: arbetarklassen stod inför hotet från fascism och krig. I detta läge måste SP framträda som ett 'aktivt element inom arbetarvärlden' och söka 'förverkliga en aktiv folkfront'. Om man i stället betraktade partiet som ett självändamål, riskerade man en 'inkapsling' i sig själv och isolering från arbetarklassen, samtidigt som man underlättade en fascistisk seger även i Sverige.

De eventuella farhågor, som partiledningens majoritet kan ha hyst angående genomslagskraften hos högeroppositionens tankegångar, visade sig under CK:s fortsatta diskussioner helt överdrivna. I själva verket var det bara en delegat, Johan Karlsson från Essvik, som uttryckte någon förståelse för de fyras argumentering utan att dock på något sätt öppet solidarisera sig med denna.[68] Just denna oppositionens påfallande isolering inom CK gjorde det möjligt för majoriteten kring Flyg att uppträda något mjukare än under AU-debatterna. Flyg förklarade sig således nöjd med att oppositionen utformat sin skrivelse och den diskussion, som den lett fram till. Han ansåg det alls inte 'brottsligt' att föra fram en egen uppfattning inom partiledningen, men han vände sig bestämt mot revisionistiska synpunkter. Sådana, förklarade han, 'har ingen plats i det socialistiska partiets ledning'[69] och upprepade därmed det tidigare indirekta uteslutningshotet. Men däremot gick han 'de fyra opponenterna i AU' till mötes på en punkt. Han erkände, att det förekommit 'överbudspolitik och skällpolitik' och att denna nu skulle upphöra, medan däremot den 'sakliga kritiken' skulle fortsätta. Samuelsson uppfattade detta som ett direkt tillmötesgående och uttryckte sin glädje över Flygs deklaration.

Andra talare, som yttrade sig, betonade nödvändigheten av partiets självständighet och existensberättigande. De enda variationer, som förekom härvidlag, gällde närmast med vilken kraft ett närmande till socialdemokratin avvisades.[70] På samma sätt som arbetsutskottet vägrat ompröva partiets NF-politik och den grundsyn, som låg bakom denna, tillkännagav flera landsortsdelegater sin sympati för denna hållning och kritiserade närmast partiledningen för att den inte drivit denna politik ännu mer energiskt under våren 1936, då man fann, att politiken slutgiltigt blivit bekräftad.[71] Samuelssons positiva inställning till stöd åt ett svenskt militärt försvar för den borgerliga demokratin mot fascismen blev även det föremål för ett klart avvisande utifrån traditionellt antimilitaristiska principer.[72] Även om således angreppen mot de fyra var mindre fientligt hållna än tidigare — delvis var väl detta också en följd av några landsortsrepresentanters reaktioner mot den upphetsade tonen under AU-debatterna[73] — framgick det dock med all tydlighet, hur främmande

CK-ledamöterna i allmänhet stod inför perspektivet av ett närmande till socialdemokratin.

Lika oförbehållsamt uttalade sig mötet mot ett närmande till SKP. Den främste förespråkaren för en sammanslagning SP-SKP, Karl Kilbom, var själv inte närvarande; sedan några dagar tillbaka låg han sjuk i en svårartad gulsotssjukdom och tvingades för resten av året att avstå från aktivt politiskt arbete.

Ett förslag om samgående framfördes nu i stället av Agaton Blom, som föreslog CK att 'ta ett djärvt steg om organisatorisk sammanslagning med kommunisterna på vårt partis grundval'.[74] Bakgrunden till Bloms förslag var att SP:s tidigare konsekventa hållning gentemot SKP nu hade efterträtts av en oklar och obestämd, som förorsakade partiet stora skador till följd av de ständiga diskussionerna detta förhållande medfört för partiorganisationerna. 'Jolmandet med kominternarna har lett till att vi fått partidiskussion 1936, som håller på att fräta sönder vårt inre partiarbete.' Den omedelbara vinsten med ett förslag till SKP av denna art var, enligt Blom, att enhetsdiskussionen skulle flyttas över till SKP, samtidigt som man skulle tillfredsställa de strävanden i denna riktning, som fanns inom SP. Till formuleringen låg således Bloms förslag nära det som Kilbom tidigare framfört; men andemeningen därbakom var annorlunda. Det råder ingen tvekan om att den trots allt positiva syn, som Kilbom uppvisade gentemot Komintern och Sovjet-Unionen, var främmande för Blom. För Kilbom skulle en sammanslagning mellan SP och SKP ha gjort det möjligt att skapa ett radikalt politiskt alternativ till SAP men för Blom var huvudtanken bakom förslaget om sammanslagning att skada SKP och att — genom att ta initiativet i denna fråga — rädda SP från den inre sönderslitning han fruktade.

Blom vann dock lika litet anslutning för sina synpunkter som de fyra för sina[75]. Det skarpaste motangreppet kom, som så ofta i sådana frågor, från Nils Flyg, vilken av två skäl fann förslaget oantagbart. Kommunisterna var, förklarade han, 'politiska skurkar', som, om de kom in i SP, omedelbart skulle inleda förödande fraktionsstrider. Men även om ett eventuellt anbud inte antogs, så skulle enligt Flyg själva anbudet som sådant uppfattas som en dödsdom över SP.

Den fortsatta diskussionen kring partiets förhållande till SKP visade också, att inställningen till kommunisterna nu präglades av en ännu större fientlighet än omedelbart efter valet[76], flera talare lade betydligt större vikt vid kartellens ansvar för valnederlaget än tidigare. Även om ingen direkt eftersträvade att alla förbindelser med SKP skulle upphöra så var det ändå en allmän mening att det hittillsvarande samarbetet tillåtits gå alltför långt.[77] Den ende bland CK-ledamöterna, som uttalade sig med verklig entusiasm för fortsatt samarbete med kommunisterna, var — nu som före valet — Emil Andersson.[78] Han stod fast vid den deklaration, som antagits på föregående CK-möte påsken 1935, då principen om ett taktiskt betingat samarbete med SKP godkänts och ville åter ha denna princip bekräftad. Däremot avvisade han blotta tan-

ken på en diskussion om sammanslagning av de båda partierna, men han fann det ofrånkomligt för SP med ett samarbete med SKP i framför allt fackliga frågor. Partisekreteraren kunde inte inse, att partiet förlorat något på detta samarbete; tvärtom hade det stärkt partiets fackliga ställning: flera av de socialistiska ombuden vid den senaste LO-kongressen hade valts med hjälp av kommunistiska röster.

Även om CK-mötets behandling av frågan om partiets förhållande till SKP inte medförde, att tidigare beslut revs upp, kan man likväl spåra en förändring: huvudfrågan var nu mindre än någonsin tidigare om partiet skulle söka sammanslagning med SKP eller ej utan i stället i vilken utsträckning och om överhuvudtaget det redan förefintliga taktiska samarbetet med SKP skulle fortsätta. Det egna partiets valnederlag och SKP:s framgångar hade lett till tvivel beträffande partiets förmåga att självt dra fördel av ett dylikt samarbete och i fortsättningen kunde man vänta sig en betydligt större återhållsamhet i detta avseende.

De politiska diskussionerna på CK-mötet hade således än en gång visat den massiva uppslutningen inom den högsta partiledningen kring den politiska linje, som partiet utformat under de senaste åren. SP:s roll som ett självständigt och revolutionärt socialistiskt parti hade återigen fastslagits och försöken att få till stånd en ny politisk inriktning, som innebar ett närmande till socialdemokratin eller kommunisterna hade med kraft avvisats.

CK-mötets verkliga betydelse kom dock inte att ligga i behandlingen av dessa politiska frågor utan på det organisatoriska planet. Utgångspunkten härför var den tidigare omtalade promemorian från Kilbom, som offentliggjordes först i samband med CK-mötet.[79] Huvuddelen av denna promemoria ägnades åt nödvändigheten av en genomgripande uppryckning och förbättring av det ideologiska, organisatoriska och fackliga arbetet inom såväl partiet som ungdomsförbundet. Det kontroversiella i Kilboms skrivelse låg inte i dessa synpunkter, som säkert kunde delas av de flesta inom partiledningen, utan i de av Kilbom angivna organisatoriska och politiska förutsättningarna för denna uppryckning. Således uttalade han sig explicit för 'vissa personomställningar'; particentralen borde förstärkas med en ny kraft, som framför allt skulle ägna sig åt ideologiskt och politiskt arbete. Dessutom borde en man lösgöras för fackligt och organisatoriskt arbete. Av Kilboms promemoria framgår dock inte den exakta innebörden av dessa förändringar eller vilka som närmast var berörda, några namn nämndes inte i detta sammanhang. Men denna oklarhet kommer i en annan dager, om den sammankopplas med det direkt politiska innehållet i Kilboms skrivelse. Den avslutades nämligen med följande deklaration: 'I övrigt instämmer jag principiellt med de synpunkter Oskar Samuelsson och andra angivit i sin skrivelse, om att vi ovillkorligen måste betona partiets vilja till klassens *enhet på socialistisk grund*.'

Trots Kilboms principiella instämmande i de fyras skrivelse är det långt i från säkert, att det kan tolkas som en total uppslutning bakom deras linje. Kilboms återgivande av deras enligt honom centrala ståndpunkt visar ju, att

han inte förmått uppfatta den korrekt, såvida det inte rör sig om en medveten förvrängning från hans sida.[80] Men för Flyg och männen kring honom måste det ha legat nära till hands att uppfatta Kilboms promemoria, som om även Kilbom gått över till de fyras läger och som om förslagen om 'vissa personomställningar' avsåg att undergräva Flyg-gruppens ställning i partiet. Alldeles oavsett Kilboms avsikter med sin skrivelse har vi redan sett den indignation med vilken arbetsutskottet fördömde hans tillvägagångssätt; att inte som de fyra vända sig direkt till arbetsutskottet. Sedan innehållet i promemorian blivit känt stegrades ytterligare irritationen mot Kilbom och i sin frånvaro blev han utsatt för en serie våldsamma angrepp och beskyllningar.[81]

Kilboms förslag om organisatoriska förändringar inom particentralen kom nu ironiskt nog att vändas mot honom själv. På förslag av Herman Johansson tillsattes nämligen en femmannakommitté, som fick i uppdrag att granska Kilboms förslag om en förstärkning av particentralen.[82] Enligt den rapport, som kommitténs ordförande, Agaton Blom, lämnade CK om sitt arbete, hade kommittén på söndagen den 18 besökt Kilbom i dennes bostad och därvid 'redogjort för de synpunkter som framkommit på Centralkommittémötet'.[83] Kommittén hade vidare fört separata diskussioner med Emil Andersson på particentralen och med Flyg och Carl Bergström på Folkets Dagblad. Att döma av Bloms rapport hade kommittén på grundval av dessa diskussioner utarbetat ett eget förslag, som framlagts inför de berörda och även fått deras godkännande. Såväl tidningsredaktionen, partiexpeditionen som Kilbom själv skulle således ha godkänt kommitténs förslag.[84] Innehållet i detta var följande: den av Kilbom efterlysta förstärkningen av particentralen förverkligades på så sätt, att han själv fick lämna sin post som Folkets Dagblads chefredaktör, som han innehaft sedan 1924, och tillträda en nyinrättad tjänst som organisationssekreterare på particentralen; till följd av sin sjukdom beräknades han kunna tillträda detta arbete först vid nyåret. Som ny chefredaktör utsågs Nils Flyg. Sedan denna omorganisation genomförts skulle, ansåg kommittén, åter grunden vara lagd för ett 'kamratligt och kollektivt framgångsrikt arbete å såväl tidningens redaktion som å partiexpeditionen samt inom Arbetsutskottet och i Partisekretariatet.'[85] Organisationskommitténs förslag antogs enhälligt av CK och de uppseendeväckande personförflyttningarna föranledde ingen som helst debatt.

De politiska motsättningar, som under ett års tid hemsökt partiledningen, hade nu fått sina första organisatoriska konsekvenser. Kilbom, den ledande och mest betydande av Flygs opponenter, hade oskadliggjorts genom förlusten av sin centrala position som chefredaktör för partiets huvudorgan. Avsättningen av Kilbom var inte ogrundad; i längden var det naturligtvis orimligt att ha en chefredaktör, som i väsentliga avseenden inte delade partiets politiska linje. Men själva den lätthet med vilken han avsattes är ändå förvånande — även om hans okloka agerande före CK-mötet sannolikt är en del av förklaringen därtill — liksom att ingen av oppositionen inskred för att söka motarbeta den avsevärda förstärkningen av Flygs position i partiet; dennes möj-

ligheter att utnyttja tidningen för sin politiska agitation var nu oinskränkta och på redaktionen var han omgiven av pålitliga anhängare.[86] Eftersom Folkets Dagblad var den enda riktigt effektiva kommunikationskanalen till partiets medlemmar, innebar Flygs kontroll över tidningen att han förskaffat sig ett avgörande övertag gentemot Kilbom och högeroppositionen. Gruppen kring Flyg hade vidare hoppats, att den snöpliga och förolämpande avpolleteringen skulle förmå Kilbom att självmant lämna partiledningen.[87]

Att döma av ett brev till Kilbom från Einar Ebe mot slutet av 1936 skulle Kilbom också till en början ha reagerat på detta sätt och funderat på att söka någon tjänst hos LO.[88] Möjligheterna att besegra Flyg skulle han ha betraktat som rätt hopplösa. Men enligt Ebe var Kilbom den ende som hade en sådan position inom partiet, att han kunde ställa sig i spetsen för en sådan aktion. I brevet uppmanades också Kilbom att acceptera den nya tjänsten och utifrån den bygga upp en opposition med målsättningen att förena partiet med socialdemokratin.[89] Det är intressant att notera, att Kilbom vid detta tillfälle ansågs ha fallit in i partioppositionens huvudfåra. Påverkad av Ebe och andra kan Kilbom nu sägas ha dragit bestämda konsekvenser av motsättningarna inom partiledningen: att organisera kamp mot Flyg och uppnå enighet med socialdemokratin.[90]

Kampen om partiet

Vid nyårsskiftet 1937 återvände Kilbom till Stockholm från en konvalescensvistelse och inledde av allt att döma omedelbart den kamp om herraväldet över partiet, vilken Einar Ebe tidigare uppmanat honom att ställa sig i spetsen för. Kilboms almanacksanteckningar i början av 1937 ger upplysningar om sammanträffanden mellan honom och bland andra Oskar Samuelsson och Emil Andersson, varvid 'partisituationen'[91] diskuterades. I samband med flera distriktskonferenser under våren 1937 deltog Kilbom också som representant för AU och utnyttjade sin närvaro till sammankomster med lokala anti-Flyg-företrädare.

Detta tillsammans med Kilboms bevarade korrespondens visar att han energiskt gjorde bruk av sin nytillträdda befattning; däremot är det svårare att få en mer exakt uppfattning om det politiska innehållet i den verksamhet, som han bedrev. Inga av Kilboms skrivelser till oppositionella partimedlemmar finns bevarade, men av de svar han erhöll kan ändå vissa slutsatser dras. Att döma av ett brev från Fritz Gustavsson, skulle Kilbom i mars 1937 antingen ha föreslagit eller åtminstone direkt ha antytt möjligheten av anslutning till socialdemokratin.[92] Denna inställning skulle han vidare ha försökt motivera med en starkt pessimistisk beskrivning av det egna partiets politiska framtidsutsikter samt organisatoriska och ekonomiska ställning. Gustavsson ställde sig dock helt avvisande till Kilboms förslag och samma resultat fick en trevare med förmodligen likartat innehåll ställt till Jonas Björke redan i januari 1937.[93]

Denne var inte bara personligen motståndare till en uppgång i SAP; även merparten av partiets medlemmar vore av samma uppfattning. 'En katastrof måste inträffa innan vi kan få med vårt folk på en dylik linje . . . Min syn är kort ett fortsatt oavhängigt socialistiskt parti men ett fullständigt likviderande av fraktionen Flyg'.

Att döma av den bevarade korrespondensen tycks Kilboms arbete ha inriktats på att söka kontakt med oppositionella inom partiet för att få till stånd en omfattande fraktion, som primärt var anti-Flyg men som inte förutsatte en enhetlig uppfattning om det egna partiets framtid, även om Kilbom kan tänkas öppet ha rekommenderat en uppgång i SAP. Ett stående inslag i hans verksamhet blev därför att framställa SP:s framtidsutsikter i så mörk dager som möjligt i förhoppningen att de oppositionella själva skulle dra samma praktiskt-politiska slutsatser som han själv.[94] Ett annat och kanske ännu viktigare inslag i Kilboms verksamhet gällde kampen om Folkets Dagblad. Tidningen var organiserad som ett aktiebolag och en betydelsefull del av aktierna låg utspridda på partimedlemmar. Det var därför viktigt att tillförsäkra sig om deras stöd för att vid en partisprängning få kontroll över tidningen.[95]

Den omständigheten att Kilbom och Andersson, två av partiets ledande funktionärer, var upptagna av ett intensivt fraktionsarbete ledde till en nedgång i partiets normala verksamhet. Under våren spred sig en handlingsförlamning och inaktivitet inom partiet, som inte endast kan förklaras av valnederlaget utan kanske främst av de båda funktionärernas agerande och de interna motsättningar, som uppstod därigenom. Partiets jubileumskampanj — det var tjugo år sedan utbrytningen ur SAP ägt rum — kapsejsade helt och antalet första majmöten minskades till nära en tredjedel i förhållande till året dessförinnan, till 119 mot 324 tidigare.[96]

I ett brev till Kilbom från slutet av januari rekommenderade Björke 'klokhet, lugn, fasthet och tålamod. Den som vinner tid vinner allt'.[97] Det är dock osannolikt, att fraktionsarbetet skulle ha försiggått obemärkt; i mars varnade också en av de inblandade Kilbom för att 'vi liksom har på "känn" att det är även andra krafter i rörelse som även försöker eller kommer att försöka tillvarataga sina intressen'.[98] Från årets första månader finns det dock inget, som tyder på att Flyg-majoriteten vidtog åtgärder, som var direkt riktade mot Kilbom och Andersson.

Den centrala stridsfrågan under årets båda första månader gällde i stället partiets förhållande till det spanska inbördeskriget. Under hösten 1936 hade Flyg lyckats driva igenom att SP skulle tillämpa samma linje här som under abessinienkriget. Kravet på statlig neutralitet var dock betydligt svårare att föra fram denna gång, då det i så hög grad rörde sig om ett klasskrig. Detta utnyttjades också av oppositionen, som nu återigen tog upp frågan, trots att den redan avgjorts tidigare. Uppenbarligen gjorde man det i förhoppningen att därigenom komma åt Flygs position, i vilken den spanska frågan bör ha upplevts som den svagaste länken. Det är också i detta sammanhang, som Emil Andersson sluter upp bakom Kilbom.

SP:s statliga neutralitetspolitik kombinerades med en vänsterkritik av den spanska folkfrontsregeringen. I ett annat sammanhang har jag närmare behandlat partiets ställningstagande och visat hur det bidrog till att ytterligare isolera partiet och i mycket ställa det utanför den av SAP och SKP dominerade svenska spanienhjälpen.[99] Alla försök från SP-oppositionens sida att ändra partiets politik misslyckades dock, men de förorsakade sammandrabbningar inom partiledningen och riksdagsgruppen, vilka utmärktes av en så stor upprördhet både på det politiska och personliga planet, att det mot slutet av februari 1937 måste ha stått klart för alla inblandade, att en slutlig uppgörelse mellan de båda lägren var ofrånkomlig. De mest elementära förutsättningarna för ett fortsatt samarbete saknades.

Det är först i april, som fraktionsstriden kommer in i en ny fas. Den 14 april publicerade Stockholms-Tidningen en artikel, där Kilbom påstods vara på väg till SKP.[100] En omedelbar dementi inflöt naturligtvis i Folkets Dagblad[101], men då Kilbom själv tog kontakt med Stockholms-Tidningen, fick han det överraskande beskedet, att uppgifterna bakom artikeln kommit från en riksdagsman, "vilken vi vet inom det socialistiska partiet står herr Kilbom mycket nära".[102] Uppgiftslämnaren kunde således inte gärna ha varit någon annan än Flyg själv i avsikt att på så sätt diskreditera Kilbom och sprida förvirring inom det oppositionella lägret.

Samma månad fick också oppositionen tillfälle att för en bred offentlighet framföra några av sina mest centrala tankegångar. Partiets sedvanliga första majtidning, Folkets Maj, redigerades på Kilboms uppdrag av oppositionsmannen Jonas Björke.[103] Denne utnyttjade sin position till att låta publicera tre partikritiska artiklar av Kilbom, Andersson och Samuelsson.[104] Av dessa var Samuelssons 'Tjugo års socialistisk kamp' den i särklass mest provokativa.[105] För den som var förtrogen med Samuelssons politiska uppfattning var hans synpunkter inte nya, men för flertalet partimedlemmar, vilka inte informerats om meningsmotsättningarna inom ledningen, måste det ha varit överraskande att i ett partiorgan finna påståenden som: 'Arbetarklassens parti är främste makthavare i staten och en rad borgerliga kommuner och har skickligt och framgångsrikt upprättat den bredaste svenska folkfront genom alliansen med den svenska bondeklassen'. Ännu mer uppseendeväckande var fortsättningen: 'Några relativt små och obetydliga grupper står utanför den stora folkfronten — vårt eget parti icke undantaget'. Därefter underströk författaren behovet av enighet inom arbetarklassen, men han gjorde det på sitt speciella sätt; framför allt betonade Samuelsson SP:s plikt att bryta med 'någon slags inkapslad självhävdelse', som han fann utmärkande för partiet och i stället inta 'sin plats till försvar för klassens högre gemensamma mål'. Samuelssons artikel kan inte gärna tolkas på annat sätt än som en uppmaning till partiet att uppge sin självständighet och närma sig socialdemokratin.

Samuelssons artikel tillsammans med Kilboms och Anderssons gjorde det möjligt för majoriteten kring Flyg att gå till kraftiga motangrepp mot oppositionen; det hela var dock något mer komplicerat än så. Det var inte bara det

att man fick en anledning till motoffensiv. Mycket tyder desutom på att man själv hade skapat denna anledning. Redigeringen av tidningen hade visserligen anförtrotts Björke, men det är helt klart, att åtminstone en ledande medlem i gruppen kring Flyg var väl förtrogen med innehållet i de kontroversiella artiklarna.[106] Det verkar därför, som om man medvetet tillät publiceringen för att därigenom skaffa sig en möjlighet att gå till ett avgörande motangrepp mot kritikerna.

På kort tid inkom det därefter flera skrivelser till partiet med krav på uteslutning av de ansvariga för Folkets Maj. Den av oppositionen som 'Flygs eko' betecknade Paul Almén fordrade, att Samuelsson, Kilbom, Andersson och Björke skulle lämna partiet 'och söka förverkliga sina respektive enhetsfronter utanför partiet eller inom de partier, som de sympatiserar med'.[107] Sammanlagt inkom det ett drygt tiotal protestskrivelser[108] och Kilbom informerades samtidigt av en meningsfrände om att det från "högre ort" uppenbarligen bedrevs en ledd kampanj för att få honom och andra uteslutna[109] — något som han säkert förmått inse på egen hand.

Det kunde knappast råda någon tvekan om att man nu stod inför en omedelbart förestående slutuppgörelse. I detta läge vidtog Kilbom och Andersson något som måste betecknas som ett drastiskt och avgörande steg. Någon eller några dagar efter Alméns brev lät de skicka ut en cirkulärskrivelse, där de inför medlemmarna öppet tog ställning mot Flyg och för första gången framträdde med en egen politisk plattform.[110] I cirkuläret anklagades Flyg indirekt — inget namn nämndes — för att ha agerat provokatör och lämnat Stockholms-Tidningen de falska upplysningarna om Kilbom; gruppen kring Flyg, 'Flyg-fraktionen', sades vidare ha gjort allt 'för att utestänga och isolera Kilbom'. Artiklarna i Folkets Maj förklarades helt stå i överensstämmelse med besluten på CK-mötet 1936, och de inkomna protestskrivelserna framställdes som resultatet av en organiserad kampanj 'för att nå ett visst syfte'. Det politiska innehållet i cirkuläret utgjordes av välkända oppositionskrav, reservationslöst stöd åt den spanska republiken samt avståndstagande från POUM:s och trotskisternas linje; vidare uppslutning bakom den franska folkfronten och den svenska socialdemokratins samarbete med bondeförbundet som ett sätt att lösgöra medelklassen och bönderna från fascistiska och borgerligt-reaktionära inflytanden.

Kravet på arbetarklassens enhet var således ett framträdande tema i cirkulärskrivelsen. I detta sammanhang ställde man sig explicit bakom de fyras manifest från partiets eftervalsdebatt 1936. Mest intressant är dock att man nu drog de praktiska konsekvenserna av detta ställningstagande, även om det skedde indirekt: 'Det tillägges av arbetarna långt in i vårt läger: Tre arbetarpartier är två för mycket'. Visserligen hade man därmed inte uttalat sig för ett omedelbart uppgående i socialdemokratin men väl klart angivit med vilken politisk målsättning man arbetade. I cirkuläret förekom dessutom för första gången en uppräkning av de ledande företrädarna för oppositionen. Förutom Kilbom, Samuelsson och Andersson nämndes vidare Gustav Göransson,

Andreas Johnsson, Jonas Björke, Einar Ebe samt de kända fackliga funktionärerna Gustaf Gustafsson och Frans Norrblom.

Cirkuläret slutade sedan med en direkt uppmaning till alla dem inom partiet, som delade den framförda politiska analysen, att arbeta för en samverkan i avsikt att 'söka diskutera fram en enhetlig linje till gagn för vårt partis verksamhet i klassens tjänst.' Avsikten bakom cirkuläret var således att det skulle tjäna till att ge partioppositionen en fastare organisation; från och med nu kan man också tala om att en alternativ partiledning upprättats.[111]

Genom dessa de senaste händelserna hade en partisprängning blivit oundviklig, men oppositionen var inte benägen att frivilligt lämna partiet. Man var medveten om att befinna sig i minoritet inom både AU och CK; tillvägagångssättet blev därför att försöka hålla sig kvar så länge som möjligt inom partiet och arbeta för inkallandet av en ny partikongress.[112] På så sätt skulle man få till stånd en hela partiet omfattande principdiskussion. Man var dock medveten om att någon seger inte var att vänta; vid månadsskiftet april/maj måste det ha stått fullt klart för oppositionens ledande män, att en uteslutning av dem var nära förestående.[113]

Den slutgiltiga uppgörelsen mellan de båda lägren kom på ett AU-möte den 11 maj.[114] Mötet hade formellt sammankallats enbart för att behandla protestskrivelserna med anledning av artiklarna i Folkets Maj, men oppositionen var uppenbarligen införstådd med att även uteslutningsfrågan skulle tas upp. Mötet inleddes nämligen med att Kilbom föredrog ett i förväg utskrivet resolutionsförslag, som försvarade de angripna artiklarna och fördömde den av partiet förda politiken som ett återfall till Kominterns ultravänsterpolitik från 1929, vilken ansågs motverka de enhetssträvanden, som partiet alltid uttalat sig för. 'Då vi inte velat vara med om en sådan utveckling', slutade resolutionsförslaget, 'ha vi ansett det vara vår plikt mot partiet och mot socialismen att företräda en kämpande aktiv enhetslinje mot fascistfaran. Vi ämna också fortsätta med en sådan kamp. Ur dessa synpunkter är det självklart att vi ställa oss bakom artiklarna i Folkets Maj.'

Flyg brydde sig inte ens om att bemöta det politiska innehållet i resolutionsförslaget utan nöjde sig med att fördöma de båda ledande funktionärernas fraktionsverksamhet och i sht deras nyligen utsända rundskrivelse. Därefter läste han upp ett kortfattat resolutionsförslag, enligt vilket AU först tog avstånd från Kilboms, Anderssons och Samuelssons artiklar i Folkets Maj och sedan föreslog, att de båda första skulle uteslutas ur partiet. Samuelsson, som författat den mest uppseendeväckande artikeln, skulle således inte uteslutas. Av Flyg och andra inom majoriteten förklarades denna särbehandling med att artiklarna i första majtidningen i sig själva inte var tillräcklig anledning för uteslutning — på sin höjd för suspension eller tillrättavisning — fraktionsverksamheten däremot gjorde uteslutningen av Kilbom och Andersson till en ofrånkomlighet. Dessa påståenden behöver naturligtvis inte tas på allvar, men de gav onekligen uteslutningarna ett helt annat berättigande, än om man enbart hänvisat till tidningsartiklarna. Det är också på sitt sätt betecknande, att

de angripna i sitt försvar föredrog att förbigå anklagelserna för fraktionsverksamhet och i stället framställa de disciplinära åtgärderna som ett ingrepp mot yttrandefriheten inom partiet.[114a] En uteslutning förklarades vara stadgevidrig och man krävde, att frågan hänsköts till CK, som i sin tur borde besluta om inkallandet av en extra partikongress.

Efter ett meningsbyte med ömsesidiga beskyllningar och anklagelser gick arbetsutskottet till omröstning. Sedan man först fastställt, att endast AU:s ordinarie ledamöter ägde rösträtt, blev Kilbom och Andersson med nio röster mot fem vederbörligen uteslutna ur Socialistiska partiet.[115] Därefter lämnade Kilbom, Andersson och Samuelsson tillsammans med övriga oppositionella sammanträdeslokalen och partiet.

Efter uteslutningen av Kilbom och Andersson samlades företrädare för oppositionen i Stockholm och valde en egen partiledning bestående av 15 stockholmssocialister. Samuelsson bildade tillsammans med de båda uteslutna ett verkställande utskott.[116] I cirkulär, som utskickades till medlemmar i SP och till den socialdemokratiska och kommunistiska pressen framfördes oppositionens tre huvudkrav: en genomgripande partidiskussion, upphävande av de båda uteslutningarna samt inkallande av en extra partikongress.[117] Inför partimedlemmar anförde man till och med att det skulle vara möjligt att hålla partiet intakt, om dessa krav gick igenom och oppositionen fick majoritet.[118]

Det var bakom dessa krav man ville samla partioppositionen, medan man däremot undvek att än så länge ta ställning för något annat parti. 'Frågan om övergång till socialdemokratin eller till kommunisterna står sålunda icke i dag på dagordningen', skrev Emil Andersson till en partimedlem.[119] De SP-medlemmar som sympatiserade med oppositionen uppmanades i stället stå kvar i partiet och inom detta verka för oppositionskraven.

Hela denna uppläggning av taktiken påminner mycket om den, som kom till användning, sedan Albin Ström 1934 uteslutits ur SAP. Även då hade en övergångsorganisation bildats, som för att få med sig en del tveksamma socialdemokrater en tid förnekade alla planer på en direkt övergång till SP. På liknande sätt arbetade nu Kilbom och Andersson; de ville föra över så stor del som möjligt av oppositionen till socialdemokratin men arbetade till en början med viss försiktighet för att inte i onödan stöta bort dem, som kunde tänkas vara tveksamma inför en öppen orientering i den riktningen. I Ströms fall hade säkert denna taktik varit överdrivet raffinerad; för Kilbom och Andersson, däremot, fanns hela tiden den risken — och de var väl medvetna om den — att SKP kunde framstå som ett lika attraktivt alternativ som SAP.[120]

Nils Flyg och AU-majoriteten var dock minst av allt intresserade av en extra partikongress föregången av en uppslitande debatt. I stället nöjde man sig med att snabbt inkalla partiets centralkommitté för att få denna högre instans att stödja uteslutningsaktionen; elva dagar efter uteslutningarna, den 22 och 23 maj, sammanträdde ett utvidgat CK-möte.[121]

Endast fem CK-ledamöter kan sägas ha tämligen oreserverat slutit upp

bakom Kilbom på detta möte, nämligen Verner Karlsson, Torsten Henriksson, Ivar Olsson, David Johansson samt Henning Carlsson.[122] Av både formella och politiska skäl protesterade man mot de företagna uteslutningarna och varnade för den partilikvidering, som ansågs ofrånkomlig, om uteslutningarna inte återtogs.

Inom CK-majoriteten kunde de båda uteslutna inte räkna med några sympatier. Några ledamöter tillkännagav visserligen, att de först reagerat med tveksamhet på uteslutningarna, men att de blivit övertygade om deras berättigande, då de fått läsa Kilboms uttalanden i den socialdemokratiska pressen.[123] Kilboms verksamhet efter den 11 maj tycks också ha bidragit till att stärka oförsonligheten hos den partilojala majoriteten, även om ingen annan gick så långt som Carl Malmros, vilken närmast var entusiastisk: 'Denna sprängning är den mest sympatiska av alla. Medlemmarna vill socialistisk politik — två funktionärer vill bli socialdemokrater.'[124] Några beklagade t o m, att man dröjt så länge och inte redan på ett tidigare stadium uteslutit Kilbom.[125]

Majoriteten fördömde genomgående de båda uteslutna funktionärerna. 'Låt dem, som vill gå till socialdemokraterna, gå. Överlöpare har alltid funnits.'[126] August Spångberg betecknade det som ett förräderi mot partiets alla väljare att uppge partiet.[127] Till skillnad från oppositionen var majoriteten helt ovillig att diskutera de tänkbara konsekvenserna för SP av uteslutningarna. I stället föredrog man att framställa problemet som om det enbart rörde sig om att utesluta två funktionärer och inget annat. 'Beklagligt få höra talas om en kris för att ett par som tröttnat ska få gå. De bör gå utan att riva sönder partiet. Det är renhårigt av partiet att kasta ut sina ledare, som inte handlat rätt.'[128]

CK-mötet blev också en otvetydig framgång för AU-majoriteten: med 22 röster mot 4 avvisades kravet på en extra kongress och med 21 röster mot 4 godkändes uteslutningen av Kilbom och Andersson. Tre ledamöter ställde sig neutrala, medan några av okända skäl inte deltog i omröstningarna. CK-mötet avslutades med kortare anföranden av Albin Ström och Anton Nilsson, vilka varnade för pessimism till följd av det inträffade och uppmanade till fortsatt arbete för partiet. 'Tusentals arbetare kräver, att partiet skall bestå. Det är vår plikt mot utlandets arbetare att fortsätta. Kapitalismens existens ger oss berättigande. AU har handlat riktigt. Gav vi upp nu, kommer tusentals kamrater bli passiva. Låt Kilbom gå till socialdemokraterna med tack för vad han gjort. Vi fortsätter.'[129]

Den socialistiska oppositionen

CK-mötet hade visat, att partiets högsta instans var oemottagligt för oppositionens politiska linje. Kilbom och Andersson ägnade sig nu åt att föra över så många medlemmar och kommuner som möjligt från SP och samla dem

inom den egna interimistiska organisationen. Den 6 juni sammanträdde, vad som kallades den socialistiska oppositionens rikskonferens i Stockholm. Uppgifterna om deltagandet i denna konferens gör det möjligt att bedöma oppositionens förankring inom SP.[130] Sammanlagt deltog 58 oppositionsmän, vilka påstods representera mellan 2.500—3.000 tidigare medlemmar, som lämnat partiet efter Kilboms och Anderssons uteslutning. Denna siffra är utan tvekan våldsamt överdriven; omkring 1.000 torde vara en riktigare siffra.[131] Konferensen leddes av Samuelsson, Kilbom och Andersson, vilka lämnade rapporter över det organisatoriska och politiska läget inom SP och oppositionen. Konferensens huvudfråga gällde helt naturligt den socialistiska oppositionens framtid; i sina inledningsanföranden föreslog dock ingen av de tre ledande oppositionsmännen ännu att man öppet skulle ta ställning för en anslutning till socialdemokratin. Huvuduppgiften var än så länge, förklarade Kilbom, att hålla samman oppositionen och fortsätta att försöka vinna över medlemmar från SP.

Att döma av den knapphändigt återgivna konferensdebatten började flera oppositionsanhängare att tröttna på denna förhalningstaktik och krävde ett klart ställningstagande från oppositionens sida. Fyra talare uttalade sig också direkt för en övergång till SAP.[132] Huvudorganisatörerna ville för sin del fortsätta fram till den första september; först då ansågs upplösningsprocessen inom SP vara fullbordad och tiden mogen för de tidigare medlemmarna att välja sida. Både Kilbom och Samuelsson förordade själva anslutning till socialdemokratin, men de framförde ingen kritik mot dem, som kunde tänkas gå till kommunisterna. Att döma av konferensprotokollet var det bara en, Carl Winberg, som antydde att han skulle göra detta senare val.

Resultatet av oppositionens överläggningar blev också, att man avstod från att inför offentligheten klargöra sin tilltänkta politiska framtid,[133] även om man från ledande håll nu var inställd på att få till stånd ett avgörande under september.[134] Detta dröjsmål sammanhängde säkert med att ännu en viktig fråga återstod att klara ut: Folkets Dagblads framtid. På tidningens bolagsstämma i slutet av juni lyckades oppositionen mobilisera så många aktier, att man kunde framtvinga en ajournering och tillsättandet av en minoritetsrevisor.[135] Under tiden fram till nästa stämma ansträngde sig oppositionen till det yttersta för att få fullmakter från tidningens över hela landet spridda aktieägare.[136] För detta syfte samarbetade man även med kommunister och socialdemokrater, som före 1929 och 1924 köpt andelar i tidningen.[137] Oppositionens aktieinnehav förblev dock otillräckligt för att den skulle få kontroll över Folkets Dagblad, även om den SP-lojala majoriteten blev mindre vid den andra bolagsstämman den 16 augusti.[138]

I samband med att organisationsutskottet den 14 juli på allvar inledde kampen om Folkets Dagblad beslöt man också, att Kilbom, Samuelsson och Andersson efter den 15 augusti skulle börja förhandla med den socialdemokratiska partistyrelsen om övergång till SAP.[139] Vidare tillät man 'enskilda medlemmar och smärre grupper' att redan dessförinnan träda in i SAP. Vid

månadsskiftet augusti/september tog organisationsutskottet de första kontakterna med socialdemokraterna.[140] Alla de taktiska finesserna till trots hade oppositionens och främst Kilboms arbete blivit ett misslyckande; man hade just inget att erbjuda SAP: ingen partiapparat, inga intakta arbetarkommuner och inga tidningar.

SP:s sönderfall under 1937

Formellt hade uteslutningarna bara gällt två partifunktionärer; men följden blev en utdragen sönderfallsprocess för hela partiet, som innebar början på det Socialistiska partiets undergång.

I februari 1938 lämnades inför SP:s AU en sammanställning över partiets medlemsutveckling alltsedan oktober 1936.[141] Den medlemssiffra, som redovisades för januari 1937, uppgick till 14.854. Denna siffra får betraktas som ett maximital, från vilket 1.065 medlemmar i 68 kommuner, som ö h t inte rapporterat under 1936, utan vidare bör dras bort. Av de resterande 12.800 var 11.666 medlemmar helt säkra; de övriga hörde till kommuner, som inte lämnat rapport under de senaste fyra månaderna eller mer.

Som vi tidigare sett, skulle partiet vid årsskiftet 1935/36 ha haft omkring 15.400 medlemmar; även i detta fall torde det dock röra sig om en alltför högt tilltagen maximisiffra, i vilken även sedan länge ej rapportklara kommuner ingår. Detta maximital bör därför jämföras med motsvarande för 1936/37 och visar en nedgång under 1936 på drygt 900 medlemmar. Det är säkert riktigt att anta, att denna medlemsminskning var en följd av bakslaget i andrakammarvalet.

Då de avgörande fraktionsstriderna började efter nyåret 1937, skulle SP således ha bestått av högst c:a 12.800 medlemmar. Det är rimligt att anta, att vårens fraktionskamp ledde till ytterligare medlemsförluster, men det är svårt att få fram säkra siffror. De uppgifter, som finns, kommer alla från Emil Andersson och är sinsemellan motstridiga. Vid ett tillfälle talar han om en nedgång från 14.000 till 12.000[142], vid ett annat om en nedgång till 11.200.[143] Siffran 11.200, som enligt Andersson bygger på en genomgång av medlemsregistret han gjort några dagar före uteslutningen, verkar mest sannolik. Däremot vet vi inte om det rör sig om en maximi- eller minimisiffra. När därför Andersson talar om en medlemsförlust på 4.000 mellan januari och maj 1937, kan vi inte ta den uppgiften för god. I själva verket kan det ju delvis röra sig om en justering i efterhand till den faktiska medlemssiffran vid årsskiftet. Hur det än förhåller sig med den saken, torde det dock stå klart, att SP redan före uteslutningen av Kilbom och Andersson var svårt åderlåtet, dels till följd av mångas besvikelse över valutgången 1936, dels till följd av den pessimism och modlöshet, som fraktionskampen och de inre motsättningarna kan tänkas ha skapat.

I början av maj 1937 skulle således SP ha haft drygt 11.000 medlemmar.

Uteslutningarnas förödande konsekvenser avspeglas med all tydlighet av att partiet i början av 1938 endast hade knappt 3.200 säkra medlemmar.[144] Medlemstalet var säkerligen större, men det måste vara helt orimligt att godta den maximisiffra på 9.600 medlemmar, som samtidigt framfördes. Andelen osäkra och orapporterade kommuner skulle i så fall ha omfattat dubbelt så många medlemmar som de rapporterade. Även om man får räkna med en viss disorganisation efter en allvarlig partikris, kan en sådan godtycklighet inte accepteras som grund för medlemsberäkning. Ö h t måste det anses tvivelaktigt att godta ett läge, där andelen osäkra medlemmar överstiger andelen säkra. SP:s medlemstal i början av 1938 bör ha legat mellan 5—6.000, även om detta bara kan bli ett rimligt antagande.[145]

Antalet rapportklara organisationer hade också undergått samma nedgång. Under ett drygt halvår hade de säkra kommunerna minskat från 332 till 113, medan 126 angavs som osäkra 'efterliggare'; även på detta plan var antalet osäkra högre än antalet säkra. Kommunförlusterna var naturligtvis i flera avseenden allvarligare än medlemsförlusterna; grundorganisationer är svårare att ersätta än enskilda medlemmar och förlusterna förstörde dessutom stora delar av partiets kontaktyta med den svenska arbetarklassen.

På distriktsnivån var förlusterna däremot mindre. Partiet gick bara miste om tre partidistrikt, vilka redan sedan länge tillhört de allra svagaste, Norrbotten, Västerbotten och Jämtland. I samband med redovisningen av partiets organisatoriska läge vid årsskiftet 1937/38 lämnades också uppgifter om de enskilda distriktens medlemstal. Dessa siffror är vad vi ovan har kallat maximisiffror. Av dem torde det ändå kunna sägas framgå, att den regionala obalans, som tidigare kännetecknat SP:s medlemskår, efter partikrisen 1937 ytterligare markerades. Den största sammanhållningen tycks ha förelegat i Stockholmstrakten och näraliggande områden samt Göteborg, medan tidigare stora och viktiga distrikt som Värmland, Dalarna och Medelpad som bäst fick se sin medlemsnumerär halverad. SP var nu i huvudsak en mellansvensk företeelse.

Det Socialistiska partiets sönderfall gör det motiverat att ställa frågan, vart partiets medlemmar tog vägen. Av de två partier, som främst kom i fråga, SAP och SKP, visade SKP det största intresset. Dess CK råkade sammanträda några dagar efter uteslutningen av Kilbom och Andersson och på detta möte diskuterades ingående partiets förhållande till SP och den socialistiska oppositionen.[146] Sålunda beslöt man utforma ett öppet brev till SP:s medlemmar, i vilket de hälsades välkomna till SKP[147]. Liknande erbjudanden hade regelbundet framförts i kommunistisk press efter den 11 maj.[148] Hur såg då den kommunistiska partiledningen på möjligheten att få till stånd en omfattande övergång av SP-medlemmar till det egna partiet? Sven Linderot var för sin del övertygad om att SKP inte kunde vänta många medlemmar från SP. 'Det föreligger i deras gamla kader ett outsläckligt hat mot vårt parti, som uppammats i åtta år.'[149] En annan av partiets ledande krafter, Edvin E. Persson, delade Linderots pessimism men ville i motsats till denne inte be-

trakta krisen inom SP som slutet för detta parti.[150] I den mån det gavs uttryck för några förhoppningar, ställdes de till de äldre socialistiska partimedlemmarna; de som kommit till efter 1929 betraktades som opåverkbara i kommunistisk riktning. Någon massövergång av SP-medlemmar till SKP var således vad den kommunistiska ledningen minst av allt väntade sig och man fruktade, att socialdemokraterna hade mest att vinna på SP:s sönderfall; det gällde att söka förhindra en sådan utveckling. 'Vi måste hindra att Kilbom får de bästa elementen inom detta parti att marschera till socialdemokratin.'[151]

Utan överdrift kan sägas, att den socialdemokratiska pressen präglades av ett visst ointresse för den socialistiska oppositionens framtid. Ny Tid hälsade visserligen alla utom Albin Ström välkomna till SAP[152] och en direkt avvisande hållning var ovanlig[153] men lika sällsynta var direkta uppmaningar till oppositionen att inträda i SAP.[154] Denna attityd var säkerligen till stor del taktiskt betingad; man ville undvika, att de borgerliga började tala om en 'bolsjevisering' av SAP.[155] I likhet med SKP tycks man inte heller ha väntat sig en kraftigare medlemsöverströmning till det egna partiet. 'Någon mer omfattande folkvandring är det alltså inte fråga om . . . något eller några få hundratal', skrev en tidning.[156]

Om vår bedömning ovan varit riktig, så skulle under 1937 c:a 5—6.000 medlemmar ha lämnat SP. När det gäller frågan vart dessa tog vägen torde det stå klart, att de ledande oppositionssocialisterna, vare sig de satt i riksdagen[157], i fackföreningsstyrelser eller var ombudsmän av något slag, de som med andra ord beklädde någon form av förtroendeposter inom de s k folkrörelserna, gick till socialdemokraterna.

I början av september sammanfattade den socialistiska oppositionen läget på följande sätt: 'Samtliga fackliga funktionärer (helt avlönade), ett stort antal styrelsemedlemmar för fackliga organisationer samt hyresgäströrelsens samtliga funktionärer i Göteborg, som tillhörde Socialistiska partiet har lämnat detta. I Stockholm är läget enahanda . . . De fackliga krafterna på en mängd andra platser i landet som förut tillhörde partiet har handlat i likhet med sina kolleger i Göteborg och Stockholm och lämnat partiet.'[158]

Bland de mest framträdande socialistiska fackliga förtroendemännen, som senare blev socialdemokrater kan nämnas från Stockholm bröderna Frans och Verner Norrblom, Gustaf Gustafsson och William Holmdahl, från Göteborg Oskar Danielsson, Ernst Ohlsson, Ivar Olsson, Bror Nilsson och från övriga platser Jerker Svensson, Johan S. Thore, Henning Carlsson, Johan Karlsson och Erik Westlin.[159] Två framträdande undantag härvidlag var Carl Malmros och Knut Moberg från Målarförbundets stockholmsavdelning. Lika omfattande var uttåget ur Hyresgäströrelsen, som till stor del byggts upp av den socialistiska kadern. Där märker man främst dess ordförande Oskar Bengtsson.

Partiets funktionärskader inom arbetarklassens defensiva organisationer lämnade således SP för socialdemokratin, något som är fullt begripligt av både yrkesmässiga och politiska skäl. Vart de vanliga partimedlemmarna tog vägen, är det svårare att få ett grepp om. Med stöd i samtida kommunistisk och so-

cialdemokratisk bedömning liksom i senare uppgifter från personer, som var med 1937, vågar man påstå, att flertalet tidigare medlemmar inte gick till vare sig SAP eller SKP utan helt enkelt passiviserades och åtminstone tillfälligt lämnade det politiska livet.[160] För detta talar fr a den stora skillnaden mellan antalet nedlagda kommuner och antalet kommuner, som påstods vara representerade på den socialistiska oppositionens rikskonferens; vidare det förhållandet att ingen arbetarkommun som sådan i sin helhet följde Kilbom till SAP[161] och endast två mindre kommuner enligt Ny Dag gick in i SKP[162]. Inom det hundratal kommuner, bland vilka flera av partiets allra största fanns, som lämnade partiet tycks verksamheten helt enkelt ha upphört och de lades ned.

De flesta av de socialister, som lämnade partiet, hade hamnat i en politisk återvändsgränd ur vilken de för tillfället inte kunde finna någon utväg; de misstrodde den socialdemokratiska reformismen lika mycket som SKP:s och Kominterns politik [163] samtidigt som de inte kunde finna, att SP efter den katastrofala försvagningen någonsin skulle kunna spela en politisk roll; det är inte svårförståeligt, om den politiska passiviteten i ett sådant läge blev mångas val.

10. Till karaktären av det Socialistiska partiet

Hur skall man då karaktärisera det Socialistiska partiet? Var det, såsom SKP ständigt framhöll, ett vänstersocialdemokratiskt parti placerat i en mellanställning mellan SAP och SKP[1] eller var det, såsom man själv påstod, ett revolutionärt socialistiskt parti? Frågan om ett parti är revolutionärt eller inte kan i sista hand, naturligtvis, bara avgöras praktiskt, d v s om det gör revolution eller inte. Ett sådant kriterium saknas som bekant för SP:s räkning och frågan om partiets karaktär kommer här därför att omformuleras till att gälla partiets förhållande till 'Komintern-arvet'. I det följande skall vi i all korthet studera SP:s ställningstagande till två centrala element i Kominterns politiska teori: synen på övergången till socialism, d v s frågan om proletariatets diktatur, och formerna för ett revolutionärt partis uppbyggnad, i detta fall frågan om driftscell som grundorganisation samt villkoren för medlemskap.[2]

SP och proletariatets diktatur

'Socialistiska Partiet är en del av den internationella revolutionära rörelsen, vars mål är att genom det arbetande folkets revolutionära massaktioner störta det kapitalistiska samhället, som övergångsform upprätta proletariatets diktatur och uppbygga den socialistiska samhällsordningen, vilken förverkligad innebär den högsta formen för demokrati.'

Detta tillkännagivande återfinns i partistadgans första paragraf och var i kraft under hela den här studerade perioden.[3] Det är alltså ett i högsta grad auktoritativt uttalande och härmed avvisades på det principiella planet en reformistisk lösning: en successiv parlamentarisk övergång till socialism var alltså omöjlig. Redan detta visar, att man inte omedelbart kan avfärda SP som ett vänstersocialdemokratiskt parti. Men en stadgeparagraf, om än central, är trots allt bara en form av verbal symbolik och man måste gå vidare för att komma åt det centrala: den antireformistiska inställningens förankring hos och betydelse för partiets medlemmar och dess verksamhet. På två vägar skall vi försöka närma oss detta problem: via den partiinterna diskussionen om proletariatets diktatur samt partiets studieverksamhet och andra principiella framställningar av frågan.

Debatten om proletariatets diktatur

Frågan om proletariatets diktatur var minst av allt ett centralt problem inom SP, men den aktualiserades ändå på partikongresserna 1932 och 1936. Vi har redan tidigare sett att flera inom ledningen ville distansera sig från detta begrepp.[4] Både Kilbom och Samuelsson talade tidigt om att begreppet vore kompromitterat och Nils Flyg ville ha en annan formulering av denna centrala passus i § 1.[5] Före partikongressen 1932 återkom Flyg till frågan och ville denna gång avlägsna hela paragrafen ur stadgan.[6] Förslaget avvisades, mycket av hänsyn till en tänkt medlemsopinion, men när kongressen sammanträdde saknades likväl det känsliga begreppet i ett nytt stadgeförslag som lades fram. Detta observerades av flera ledamöter, som ställde sig frågande inför den företagna ändringen och krävde, att man skulle återinföra momentet om proletariatets diktatur. 'Vi håller på den proletära diktaturen, vilket för oss är en styrka, i synnerhet som demokratin visar sig alldeles ohållbar', framhöll en talare.[7] Partiledningen undvek att gå in i debatt med kritikerna i denna fråga, men de kritiska rösterna var tydligen tillräckliga för att omintetgöra en tänkt stadgeändring i fråga om proletariatets diktatur.

Till partikongressen 1936 förelåg en motion, som ville utmönstra § 1 och den väckte samma oro som tidigare. 'Vi är inne på farliga vägar, om vi slopa proletariatets diktatur.'[8] Kilbom och Samuelsson var som tidigare tveksamma inför begreppet, en ledamot ville få det utbytt mot 'arbetarnas övertagande av makten' och en annan ville få det helt avlägsnat ur programmet: 'Intet hycklande med proletariatets diktatur'.[9]

Flygs hållning vid detta tillfälle är av intresse. Motionen i fråga gällde enligt honom endast för partiets yttre verksamhet, däremot var det inte fråga om en principiell ändring. 'Vi har ändrat vårt namn, men ej våra principer . . . Jag anser, att vi inte har något behov av nyheter i dessa frågor. Det har inte uppträtt någon ny lärofader, som kommit till något bättre än det vi har.[10] Flygs position var väl närmast den, att man mycket väl kunde avlägsna själva begreppet men samtidigt hålla fast vid den företeelse, som begreppet betecknade.

Debatten kring § 1 på de båda kongresserna vittnar om en viss vacklande inställning till problemet i fråga. Vid båda tillfällena uppträdde talare till bestämt försvar för den proletära diktaturen, men inom partiledningen fanns det rätt utbredda sympatier för ett avlägsnande av begreppet. Argumenteringen tycks då främst ha varit taktisk: begreppet vore kompromitterat och försvårade partiets dagliga arbete.[11] Däremot har inte påträffats något inlägg, som direkt bestred realiteterna bakom själva begreppet: detta inträffade, som vi har sett, först i samband med eftervalsdebatten 1936.

Den (studie-)teoretiska verksamheten

Ett annat sätt att komma åt partiets och medlemmarnas ideologi är att under-

söka vilken typ av litteratur, som användes i partiets studieverksamhet samt studera mer genomarbetade teoretiska framställningar.

Vad gäller den första uppgiften kan man fatta sig kort; det finns en central skrift från 1932, Nils Flygs *Arbetarnas studiehandbok*, där formerna och innehållet i partiets studieverksamhet är utvecklade.[12] Den litteratur, som Flyg där rekommenderar, kan i sin helhet sägas stå på den grund, som Komintern utformat fram till 1928. Förutom de klassiska och oundvikliga arbetena av Marx-Engels, återfinns här för den kommunistiska teorin så centrala arbeten som Lenins Staten och revolutionen, Borgerlig demokrati och proletär diktatur, Kommunismens barnsjukdomar, Stalins Lenin och leninismen, Den materialistiska historieuppfattningen av Bucharin samt Bucharin/Preobrasjenskijs Kommunismens ABCD. Studieverksamheten hade således en klart revolutionär marxistisk inriktning. På ett ställe i sin broschyr underströk också Flyg, att man särskilt borde behandla 'Lenins påstående att det "inte kan ges någon medelväg mellan bourgeoisins diktatur och proletariatets diktatur" i kapitalismens nuvarande skede . . .'.[13]

Fram till slutet av 1934 hade partiet ingen teoretisk tidskrift, som kunde ge utrymme åt principiella frågor. I dagspressen var behandlingen av ett ämne som proletariatets diktatur en relativt sällsynt företeelse, även om det hände att det togs upp.[14] I första årgången av Socialistisk tidskrift publicerades flera artiklar, som visade att partiet inte ändrat sin inställning till övergångsfrågan. I en artikel av Norrlands-Kurirens redaktör underströks, att arbetarklassens makterövring inte kunde ske via den borgerliga demokratin och att 'de demokratiska illusioner, som är tillfinnandes hos det arbetande folket i stad och land måste skingras'.[15] I ett annat sammanhang förklarade man, att en konsekvent arbetarregering vore omöjlig i ett kapitalistiskt samhälle. Teoretiskt vore det *'endast tänkbart i en akut revolutionär situation,* endast som övergångsstadium till arbetarklassens erövring av hela makten'.[16]

I samband med en kritisk granskning av socialismen i Sovjet-Unionen utvecklade en författare de nödvändiga förutsättningarna för en socialistisk stat. 'Väg till socialismen betyder dessa företeelser först när de är förenade med proletariatets diktatur, d v s när arbetarklassen proletärt demokratiskt bestämmer statens ledning och tryggar den som väpnat proletariat . . .'[17] Kritiken mot Kominterns folkfrontspolitik föranledde partiet att ytterligare precisera sin hållning. I början av 1936 publicerade man en utförlig systematisk artikel, som helt ägnades den proletära diktaturens problem, betecknande nog utformad som polemik mot Komintern och Sovjet-Unionen.[18] Där gick man relativt noggrannt igenom hur den proletära diktaturens stat skulle utformas i praktiken. Valutgången 1936 medförde inte heller, att partiet i sin utåtriktade verksamhet frångick sin anslutning till den proletära diktaturen som en nödvändig övergångsform till socialismen.[19]

För SP:s dagliga agitation betydde dock dessa frågor föga. Partiet såg som sin huvuduppgift att på olika sätt kämpa för arbetarklassens dagskrav, att trygga och förbättra klassens ekonomiska och politiska läge inom det kapitalis-

tiska samhället, genom en facklig och politisk kamp, som enbart vägleddes av arbetarklassens intressen och inte av 'hela nationens'. Ett klassiskt problem för varje kommunistisk organisation i ett sådant läge är hur radikala dagskrav av denna art skall sammankopplas och förenas med kampen för slutmålet; skall det ske via specifikt utformade kvalitativa krav eller genom ett ständigt framhävande av slutmålets nödvändighet för de konkreta frågornas lösning. Medan dessa frågor för KPDO närmast var en manisk fixering, som ständigt återkom hos Brandler och Thalheimer,[20] så tycks själva problematiken ha varit rätt främmande för det svenska partiet. Längre än till deklarationer av den typ som tidigare citerats[21] gick man inte. I stället för att analysera, diskutera och utarbeta relationerna i fråga tog man dem helt enkelt för självklara; de radikala dagskraven framfördes i en värld tämligen åtskild från den, som behandlade frågor rörande övergången.

Partiets uppbyggnad

Det är vanligt att framställa den demokratiska centralismen som den organisationsprincip, som på ett avgörande sätt skiljer Kominterns partier från andra. En sådan uppfattning är mycket tvivelaktig, även om den är begriplig bl a med tanke på den vikt, som Komintern själv fäste vid begreppet. Men den demokratiska centralismen anvisar i sin centralistiska aspekt bara organisatoriska över- och underordningsförhållanden, som i större eller mindre utsträckning återfinns i alla partier och knappast kan betecknas som specifika för de kommunistiska. Däremot finns det två moment i Kominterns organisationsuppbyggnad, som är främmande för socialdemokratiska partier: cellen som grundorganisation samt kravet på individuellt medlemskap och någon form av arbetsplikt, alltså den skarpa skillnaden mellan partiet som samlingspunkt för aktiva och medvetna arbetare i motsats till en alla omfattande organisation.[22]

SP:s formella organisation skilde sig i princip inte från den som utarbetats under Komintern-tiden[23]. Ett framträdande drag däri var förekomsten av två olika organisationsprinciper, en social-klassmässig och en geografisk-valmässig. Kraven på klassmässighet kunde i strikt mening endast sägas uppfyllas av partiets grundorganisation, cellen, (drifts- eller bycell) genom att den var tänkt att omfatta fabriksarbetare och lantarbetare på respektive arbetsplats, medan övriga organisationstyper bestämdes av en geografisk-valmässig princip.[24]

Betydelsen av att de kommunistiska partierna verkligen byggdes upp med cellen som grundval var något som ständigt framhävdes i Kominterns teori och som ansågs fundamentalt skilja de revolutionära partierna från de reformistiska. Medan socialdemokraterna lät sin grundorganisation, arbetarkommunen, bestämmas av en given valkretsindelning, skulle kommunisterna frigöra sig från detta beroende och organisera arbetarklassen, där dess styrka som social kraft låg, direkt på arbetsplatsen.[25]

En driftscell skulle organiseras på varje arbetsplats, där minst fem kom-

munistiska partimedlemmar arbetade. Det var vidare varje partimedlems skyldighet att ansluta sig till existerande driftscell på den egna arbetsplatsen.[26] Driftscellerna skulle således utgöra partiets direkta kontaktorgan med arbetarklassen och de tilldelades en hel rad centrala arbetsuppgifter.

> Partiarbete bland arbetar- och bondemassorna genom systematisk agitation och propaganda. Värvande av nya medlemmar och prenumeranter på partipressen, spridning av partiets litteratur, bedrivande av kultur- och upplysningsarbete bland partimedlemmarna och övriga arbetare, segt och ihärdigt arbete för erövrandet av funktionärsplatser inom arbetarnas massorganisationer, ingripande i arbetarnas ekonomiska strider och deras belysande ur revolutionär klassynpunkt, samt erövrande av ledningen av klasstriderna genom outtröttligt arbete för klassens intressen.[27]

Det bevarade källmaterialet lämnar inga upplysningar om driftscellernas antal och sammansättning och det är endast sällan de ö h t omnämns, även om man då betonar deras betydelse.[28] Därav bör vi inte dra slutsatsen, att cellsystemet inte existerade inom partiet[29], men väl att det inte fungerade som det var tänkt. Enligt en uppgift fann allt fler medlemmar cellerna olämpliga som organisationsform och övergav dem som politiskt organ till förmån för kommunerna[30]

På partiets nionde kongress 1932 erkände också Emil Andersson öppet, att man 'trots alla ansträngningar misslyckats med cellorganisationen, inte har lyckats ingjuta tillräckligt politiskt innehåll och aktivitet i dessa organisationer.'[31] Det var fr a två faktorer, som förklarade detta misslyckande. Depressionen hade förvandlat arbetsplatserna till 'gästgivargårdar', där det till följd av arbetslöshet och avskedanden visade sig omöjligt att under en längre tid upprätthålla en stabil kommunistisk organisation.[32] Vidare hade medlemmarna i driftscellerna ofta utsatts för trakasserier från socialdemokrater och företagsledning och av politiska skäl blivit avskedade.[33] Allt detta hade gjort arbetsplatserna till osäkra ställen och uppenbarligen tvingat många partimedlemmar till passivitet.

Misslyckandet att reorganisera partiet på grundval av cellen nödvändiggjorde, menade Emil Andersson, att man tog upp cellsystemets användbarhet till diskussion. Den lösning partisekreteraren föreslog, innebar att partiet i fortsättningen inte skulle känna sig bundet av den äldre organisationsformen och att geografiskt bestämda enheter lika väl som driftsceller kunde tjäna som grundorganisation. 'Namnet är inte viktigast. Det viktigaste är att kommunistisk verksamhet bedrives.'[34]

Tvärtemot vad Emil Andersson påstod var detta dock ingen lämplighetsfråga utan ett problem av principiell karaktär; innebörden av hans resonemang blev ju trots allt, att partiet inledde en revidering av den traditionella kommunistiska organisationsformen delvis till förmån för den tidigare så starkt kritiserade socialdemokratiska.[35] Den ändrade hållningen var inte följden av en ny inställning till själva driftscellsystemet — dess överlägsenhet framhölls kraftigt — däremot en anpassning till de praktiska svårigheterna att tillämpa det. På denna punkt behövde partiledningen inte heller räkna med någon kritik från medlemmarna.[36] Efter 1936 försvinner begreppet driftscell

ur partiets stadgar och ersätts med sektioner och fackklubbar.

Villkoren för medlemskap

Det kommunistiska partimedlemskapets karaktär av medveten, förpliktande och individuell handling var fast förankrad i arvet från Komintern, och fackföreningars kollektivanslutning till socialdemokratin utsattes under 20-talet för hård kritik från SKP.[37] Denna kritiska inställning övertogs av SP. Men för partiledningen, vars tid till stor del upptogs av de ständigt återkommande reproduktionsproblemen, var det en källa till irritation att se hur SAP löste allå sina ekonomiska problem via massiva uttaxeringar från den fackliga rörelsen och samtidigt veta att SP:s fackliga ställning var sådan, att en rad fackföreningar kunde väntas komma att kollektivansluta sig, om tillfälle gavs.

Det var också sådana ekonomiska överväganden, som låg bakom, då Emil Andersson på ett AU-möte i början av 1931 föreslog, att partiet skulle överge sin avvisande hållning gentemot kollektivanslutning.[38] Förslaget bemöttes mycket positivt av de övriga inom partiledningen, vilka samtliga gav det sin anslutning.[39] Samuelsson fann det 'synnerligen förnuftigt' och erinrade om att man redan under Komintern-tiden diskuterat frågan. Sedan man nu lämnat Komintern, kunde man också ta ställning utan att vara bunden av medlemskapet där. 'Våra linjer har tidigare ofta förfalskats genom felaktig fraseologi, nu kan vi ta mera saklig ståndpunkt.'

Något motstånd mot den föreslagna formen av kollektivanslutning var således inte att vänta inom partiledningen. Eftersom det rörde en stadgefråga kunde dock inget beslut fattas och man beslöt att föra ut saken till diskussion inom CK och distriktsstyrelserna för att avläsa reaktionen inom dessa instanser. Emil Andersson var dock medveten om att det kunde bli en långvarig process, innan kollektivanslutning kunde genomföras. 'Största motståndet beträffande kollektivanslutningen kommer nog från våra egna medlemmar.'[40] På distriktskonferenserna våren 1931 och 1932 behandlades sedan frågan om kollektivanslutning och reaktionerna blev i mycket sådana, som Andersson väntat sig.[41] En del distrikt godtog tanken, men fler ställde sig mycket tveksamma inför förslaget och andra, däribland några stora såsom Gästrikland, Medelpad och Uppsala, avvisade det helt. 'Medlemmarna blir lite fundersamma över kollektivanslutningen och frågar om man menar allvar', berättade en AU-ledamot[42], och Emil Andersson kunde mot bakgrund av det dåliga resultatet bara uppmana till fortsatta försök att övertyga medlemmarna.[43]

Motgångarna hindrade dock inte partiledningen från att återigen ta upp frågan och på partiets nionde kongress 1932 föreslå en stadgeändring. Förslaget var denna gång rätt urvattnat och förordade egentligen ingen kollektivanslutning utan endast rätt för sådana som reserverat sig mot företagen kollektivanslutning till SAP att som grupp ansluta sig till SP.[44] Men inte ens denna modifiering kunde blidka kongressledamöterna; förslaget utsattes för en ned-

görande kritik av en rad talare.[45] Andersson hade framhållit de ekonomiska fördelarna av förslaget, men de ansågs på intet sätt kunna kompensera nackdelarna; 'man kan inte få ett kampdugligt parti bestående av olika reservationsgrupper, som inte har några skyldigheter.'[46]

Förslaget om ett slags kollektivanslutning till partiet hade därmed avvisats av kongressen och det framfördes aldrig ånyo inför medlemmarna. I samband med Ström-oppositionens övergång godkändes visserligen en regionalt betingad kollektivanslutning, men det underströks samtidigt kraftigt, att det rörde sig om ett helt exceptionellt fall.[47]

Då partiets ekonomiska svårigheter än en gång drev fram en diskussion inom partiledningen kring denna fråga i mitten av 1934, var det egentligen bara Kilbom och Samuelsson, som helhjärtat stödde tanken på kollektivanslutning.[48] Andra var dock övertygade om att man aldrig skulle kunna få medlemmarna att godta en sådan och förklarade sig dessutom själva sympatisera med denna inställning.[49] Längre än till att sända ut förslag till distriktsstyrelserna med uppmaning att verka för ekonomiska anslag till partiet av samma storlek, som skulle gått till SAP vid kollektivanslutning, ville man inte heller sträcka sig.

Denna korta översikt över SP:s förhållande till några centrala inslag i Kominterns politiska teori har visat, att detta var långt ifrån oproblematiskt men att partiet ändå i stor utsträckning höll fast vid 'Komintern-arvet'. Hela tiden fanns det dock krafter, som verkade i motsatt riktning. Man kan därvid tala om inflytande från olika håll i det omgivande politiska systemet: den socialdemokratiska ideologin gjorde det besvärligt med uppslutningen bakom den proletära diktaturen; den borgerliga demokratin och dess valsystem tillika med den ekonomiska krisens effekter samt politiska angrepp slog sönder cellsystemet, problemen kring partiets reproduktion tenderade att sätta ekonomin före politiken. Dessa krafter gjorde sig först gällande inom partiledningen, som i varierande utsträckning var beredd att kompromissa utan att för den skull ideellt direkt överge de kommunistiska ståndpunkterna. Med undantag för övergivandet av cellorganisationen, vilket dock framtvingats av krafter utifrån, tycks sådana reträtter ha mött motstånd från partiets medlemskader, som uppenbarligen var mindre benägen än partiledningen att överge, vad man upplevde som principiella kommunistiska ställningstaganden.

Slutord

Det förlorade utrymmet

Under åren 1929—37 infaller två skilda faser av Kominterns politik, den tredje periodens politik fram till 1934 och folkfrontspolitiken därefter. Som vi har sett av den föregående undersökningen var denna periodisering av avgörande betydelse för Socialistiska partiet.

Det aktionsutrymme, som SP ägde mellan 1929—34 var till största delen en följd av den ultravänsterpolitik, som Komintern och dess sektioner då förde. Kampen mot facklig legalism och uppvärderingen av de oorganiserade var en för svenska förhållanden mycket svårgenomförbar politik och den gav SP tillfället att fungera som bärare och fullföljare av den organisationslojala fackoppositionspolitik, som SKP utformat under 20-talet. Vi har sett, att denna politik var långt ifrån problemfri och att den i flera fall ledde till nederlag och reträtter, men det var uppenbarligen en roll som partiledning och medlemmar i allmänhet med självklar övertygelse åtog sig att spela trots de med rollen förenade svårigheterna. Det var också denna partiets klara frontställning mot ultravänsterpolitiken, som gjorde det möjligt att dra fördelen av den stora utbrytningen ur den socialdemokratiska göteborgsorganisationen.

Perioden fram till mitten av 1934 kan trots politiska och ekonomiska påfrestningar ses som SP:s oproblematiska tid; det var egentligen ingen som ifrågasatte den förda politiken, enigheten kring den var stor både inom ledningen och bland medlemmarna. Kominterns politik tilldelade partiet en bestämd identitet och gav det en uppgift att fylla, som var naturlig och fullt acceptabel.

Folkfrontspolitiken från 1934 kom först och främst att innebära, att SP förlorade ensamrätten till sitt tidigare aktionsutrymme. I en rad centrala fackliga och politiska frågor övergick SKP till ståndpunkter, som SP tidigare förfäktat. I det läget hade det varit möjligt för SP att helt enkelt dela utrymmet med SKP; men i stället valde man, eller kanske hellre drevs man, att överge sin position åt SKP och själv inta något av den principfasta och kompromissovilliga hållning, som tidigare utmärkt SKP. Förmodligen upplevde man det som i längden utsiktslöst att konkurrera med SKP om en likartad politik, därav behovet att finna en egen och självständig position. Av avsnittet om SP:s internationella kontakter framgick, att SP:s problem hade internationella mot-

svarigheter, alla försök som gjordes att bilda en ny international är de klaraste vittnesbörden.

SP:s problematik i det nya läget formulerades på ett skarpsinnigt sätt av Hilding Hagberg på SKP:s kongress 1936[1]. 'Det har blivit ännu värre för /SP/ genom vår nuvarande kurs . . . /som/ drivit dessa socialister ifrån en plattform man ursprungligen ställt sig på . . . När vi lät provocera oss så gick det ett slag att ställa sig såsom företrädare för en förnuftig linje i fackligt och politiskt avseende. Men det går inte längre . . . och Kilbom och kompani kan inte i dag stå mitt emellan socialdemokrater och kommunister, såsom representanter för det "balanserade förnuftet".'

Genom sin nya politik kunde i stället SKP framträda som företrädare för det 'balanserade förnuftet'. Det var detta — i sin tur bara ett av utslagen av den stora frågan: antifascistisk kamp med hjälp av folkfrontspolitik — som försatte SP i ett hopplöst dilemma, vilket nästan omedelbart yttrade sig i svåra och slutligen olösliga konflikter. SP förmådde inte spela rollen som principfast kritiker av folkfrontspolitiken; det var en uppgift, som långt ifrån var lika självklar och naturlig att fullgöra som kritiken av ultravänstern. Den senare rollen hade sammansvetsat partiet, den förra splittrade det. Det var Kominterns ultravänsterpolitik, som gjorde SP möjligt; det var Kominterns folkfrontspolitik, som gjorde SP omöjligt. Därför måste det vara fel att påstå, att SP:s undergång berodde på en mellanställning i största allmänhet mellan de båda internationalerna, på en rumslig position som sådan. När den politiska mellanställningen sammanföll med den rumsliga, mellan 1929—34, skapade den inga problem för partiets sammanhållning; den rumsliga mellanställningen blev problematisk, först när partiet inte längre kunde sägas politiskt stå mellan de båda internationalerna utan till vänster om dem. I det läget förlorade partiet sitt aktionsutrymme.

Bilagor

Tabell 1. *Centralkommittén: ordinarie ledamöter 1929—37*

AU	*Utsedda år* 1929	1932	1936	1937
Karl Kilbom	x	x	x	
Nils Flyg	x	x	x	x
Oskar Samuelsson	x	x	x	
Herman Johansson	x	x	x	x
Arvid Olsson	x	x	x	x
Emil Andersson	x	x	x	
Anna-Stina Pripp	x	x	x	x
Carl Bergström	x	x	x	x
Axel Lenndin	x	x	x	x
Carl Malmros	x			x
Einar Olsson (Ebe)	x	x		
Gustaf Gustafsson	x	x		
Gustav Larsson		x	x	x
Edoff Andersson		x		
Hilmer Nilsson			x	x
Andreas Johnsson			x	
Elfrid Gustavsson			x	
Elvira Dahlgren				x
Uno Modin				x
L. H. Landén				x
Erik Höglund				x
CK				
Gustav Wiksten	x			
Englert Karlsson	x	x		
Oscar Öhman	x	x	x	x
Henning Carlsson	x	x	x	
C. J. Berg	x	x	x	x
Verner Karlsson	x	x	x	
August Spångberg	x	x	x	x
K. J. Karlsson	x	x	x	
John Eriksson	x			
Ivar Olsson	x	x	x	
Agaton Blom	x	x	x	x
Carl Andersson	x			
Sanfrid Hässel	x	x	x	x

Viktor Herou	x	x	x	x
David Johansson		x	x	
Edvin Thun		x		
Erik Karlsson		x		
Henning Håkansson		x		
Henrik Rosén			x	x
Albin Ström			x	x
Sven Nordvall			x	x
Sigfrid Jönsson			x	x
Conrad Andersson				x
Ivar Larsson				x
Johan Öberg				x
Alfred Ek				x

Tabell 2. *SP-medlemmarnas fördelning på partidistrikt 1930—32*

	1.1.1930	1.1.1931	1.1.1932	1.1.1933
Stockholms stad	1.500	1.447	1.919	2.336
Stockholms län	1.102	982	881	1.318
Uppland	179	288	385	649
Södermanland	123	188	257	496
Östergötland	97	130	119	230
Jönköpings län	71	75	110	161
Kronoberg	54	80	97	147
Kalmar län	44	41	39	36
Blekinge	37	46	63	143
Skåne	50	83	209	384
Halland	52	77	32	31
Göteborgs stad	244	312	94	172
Västra Sverige	168	229	133	139
Älvsborgs norra			110	136
Älvsborgs södra			89	84
Skaraborg	65	117	120	161
Värmlands län	552	701	890	1 268
Örebro län	332	353	357	795
Västmanland	134	216	263	388
Dalarna	655	724	769	995
Gästrikland	386	407	596	787
Hälsingland	580	560	712	942
Medelpad	349	651	779	1 029
Ångermanland	277	358	373	511

Jämtland				44
Västerbotten	72	70	57	62
Norrbotten	16	67	106	106
Sammanlagt	7.115	8.202	9.559	13.550

Källor: AU-protokoll 20.1.31 och 21.2.33.
Anm. Älvsborgs n:a och s:a tillhörde under 1929—30 Västra Sverge.

Tabell 3. *SP-medlemmarnas procentuella fördelning på partidistrikt 1930—32*

	1.1.1930	1.1.1931	1.1.1932	1.1.1933
Stockholms stad	21,0	17,6	20,1	17,2
Stockholms län	15,4	12,0	9,2	9,7
Uppland	2,5	3,5	4,0	4,8
Södermanland	1,7	2,3	2,7	3,7
Östergötland	1,4	1,6	1,2	1,7
Jönköpings län	1,0	0,9	1,2	1,2
Kronoberg	0,8	1,0	1,0	1,1
Kalmar län	0,6	0,5	0,4	0,3
Blekinge	0,5	0,6	0,7	1,1
Skåne	0,7	1,0	2,2	2,8
Halland	0,7	0,9	0,3	0,2
Göteborgs stad	3,4	3,8	1,0	1,3
Västra Sverge	2,4	2,8	1,4	1,0
Älvsborgs norra			1,2	1,0
Älvsborgs södra			0,9	0,6
Skaraborg	0,9	1,4	1,3	1,2
Värmland	7,7	8,5	9,3	9,4
Örebro län	4,7	4,3	3,7	5,9
Västmanland	1,9	2,6	2,8	2,9
Dalarna	9,2	8,8	8,0	7,3
Gästrikland	5,4	5,0	6,2	5,8
Hälsingland	8,1	6,8	7,4	7,0
Medelpad	4,9	7,9	8,1	7,6
Ångermaland	3,9	4,4	4,0	3,8
Jämtland				0,3
Västerbotten	1,0	0,9	0,6	0,5
Norrbotten	0,2	0,8	1,1	0,8

Källa: Tabell 2.

Tabell 4. *SP:s resultat i andrakammarvalet 1932*

	Antal röster	% av alla	% av arbetarväljare	% SP-SKP-väljare
Stockholms stad	29.779	11,8	20,4	85,5
Stockholms län	11.126	10,1	17,8	89,2
Uppsala län	6.031	11,3	22,1	98,6
Södermanlands län	4.442	5,7	9,8	96,4
Östergötlands län	4.594	3,5	6,9	70,1
Jönköpings län	1.908	2,0	5,5	54,6
Kronobergs län	1.232	2,0	5,6	37,8
Kalmar län	544	0,6	1,6	13,8
Blekinge län	1.513	2,9	6,4	48,9
Kristianstads län	172	0,2	0,4	9,7
Fyrstadskretsen	1.848	1,7	2,7	60,0
Malmöhus län	1.485	1,2	2,4	80,1
Hallands län	696	1,1	3,1	30,3
Göteborgs stad	2.623	2,4	4,2	21,8
Västra Sverge	1.495	1,9	4,6	44,5
Älvsborgs norra	1.276	1,9	4,5	70,5
Älvsborgs södra	1.607	2,8	8,5	76,6
Skaraborgs län	2.213	2,2	6,6	69,1
Värmlands län	11.441	10,6	18,6	79,5
Örebro län	7.006	8,0	14,6	91,0
Västmanlands län	4.297	6,7	11,3	74,3
Kopparbergs län	13.025	14,1	23,9	92,7
Gästrikland	7.810	17,8	26,3	88,9
Hälsingland	5.902	10,1	17,1	49,6
Medelpad	4.648	10,9	16,7	61,3
Ångermanland	2.277	3,6	6,5	35,2
Jämtlands län	281	0,6	1,2	18,7
Västerbottens län	559	0,8	2,5	24,5
Norrbottens län	734	1,2	2,1	4,4
Hela landet	132.564	5,3	10,6	65,0

Källa: Sveriges officiella statistik, Riksdagsmannavalen åren 1929—1932.
Anm. Med arbetarväljare menas den grupp, som röstat på SP, SAP och SKP.

Tabell 5. *SP:s partidistrikt fördelade enligt andelen arbetarväljare 1932*

— 10 %	10—20 %	20 % —
Södermanland	Stockholms län	Stockholms stad
Östergötland	Värmland	Uppland
Jönköpings län	Örebro län	Dalarna
Kronoberg	Västmanland	Gästrikland
Kalmar län	Hälsingland	
Blekinge	Medelpad	
Skåne		
Halland		
Göteborg		
Västra Sverge		
Älvsborgs s:a o n:a		
Skaraborg		
Ångermanland		
Jämtland		
Västerbotten		
Norrbotten		

Källa: Tabell 4.

Tabell 6. *SP:s tolv starkaste distrikt fördelade enligt organisationskapaciteten*

4—7	7—10	10—14
Hälsingland	Stockholms län	Stockholms stad
Medelpad	Värmland	Uppland
Ångermanland	Örebro län	Södermanland
		Västmanland
		Dalarna
		Gästrikland

Källa: Se tabell 2 och 4.

Tabell 7 a. *Kommunisterna i förstakammarvalen 1926—1934*

	Samtliga k-väljare		SP-väljare		SKP-väljare	
1926	60.329	(4,1)				
1930	72.924	(4,0)	51.216	(2,8)	21.708	(1,2)
1934	141.524	(6,8)	83.147	(4,0)	58.377	(2,8)

Tabell 7 b. *Kommunisterna i andrakammarvalen 1928—1932*

	Samtliga k-väljare		SP-väljare		SKP-väljare	
1928	151.567	(6,4)				
1932	206.809	(8,3)	132.564	(5,3)	74.245	(3,0)

Tabell 7 c. *Kommunisterna i stadsfullmäktigevalen 1926—1935*

	Samtliga k-väljare		SP-väljare		SKP-väljare	
1926 (27)	36.274	(6,2)				
1930 (31)	39.017	(5,2)	29.341	(3,9)	9.676	(1,3)
1934 (35)	75.648	(9,4)	43.946	(5,7)	31.702	(3,7)

Tabell 7 d. *Kommunisterna i Stockholms stadsfullmäktigeval 1927—1935*

	Samtliga k-väljare	SP-väljare	SKP-väljare
1927	15.820		
1931	18.431	15.963	2.468
1935	30.996	22.473	8.523

Tabell 7 e. *Kommunisterna i Göteborgs stadsfullmäktigeval 1926—1934*

	Samtliga k-väljare	SP-väljare	SKP-väljare
1926	7.037		
1930	5.014	2.755	2.259
1934	14.334	4.780	9.554

Källor: Sveriges officiella statistik. Kommunala valen. Åren 1926—1935 samt Riksdagsmannavalen 1925—1932.

Tabell 8. *SP:s resultat i andrakammarvalet 1936*

	Antal röster	Ökning/minskning i jämf. med 1932	% av alla	% av arbetarväljare	% av SKP-SP-väljare
Stockholms stad	29.781	+ 2	10,1	18,2	75,8
Stockholms län	11.924	+ 798	9,2	15,8	81,5
Uppsala län	5.763	— 268	9,0	17,2	94,3
Södermanlands län	3.910	— 532	4,2	7,9	87,6
Östergötlands län	2.851	— 1.743	1,9	3,4	47,9
Jönköpings län	1.854	— 54	1,6	3,8	46,2
Kronobergs län	1.238	+ 6	1,8	4,2	33,2
Kalmar län	379	— 165	0,4	0,8	10,9
Gotlands län	89	+ 89	0,3	1,0	43,3
Blekinge län	1.030	— 483	1,7	3,3	35,8
Kristianstads län	322	+ 150	0,3	0,7	19,1
Fyrstadskretsen	1.096	— 752	0,8	1,3	41,1
Malmöhus län	1.409	— 76	1,0	2,0	71,7
Hallands län	804	+ 108	1,1	2,8	33,8
Göteborgs stad	7.094	+ 4.471	5,6	9,1	30,7
Västra Sverige	1.382	— 113	1,5	3,2	30,4
Älvsborgs norra	1.381	+ 105	1,8	4,0	54,3
Älvsborgs södra	1.048	— 559	1,5	3,8	60,0
Skaraborgs län	1.360	— 853	1,2	3,2	41,1
Värmlands län	10.904	— 537	8,5	14,2	68,7
Örebro län	5.863	— 1.143	5,7	9,5	81,5
Västmanlands län	3.338	— 959	4,3	7,1	65,5
Kopparbergs län	13.404	+ 379	12,1	19,9	89,8
Gästrikland	6.023	— 1.787	11,8	17,2	87,9
Hälsingland	6.132	+ 230	9,1	14,4	53,5
Medelpad	4.037	— 611	7,9	11,2	56,1
Ångermanland	1.782	— 495	2,4	3,8	29,8
Jämtlands län	431	+ 150	0,8	1,5	23,4
Västerbottens län	651	+ 92	0,8	1,8	28,9
Norrbottens län	545	— 189	0,7	1,2	3,2
Hela landet	127.832	— 4.732	4,4	8,2	57,0

Källa: Sveriges officiella statistik. Riksdagsmannavalen åren 1933—1936.

Noter

Inledning

1. Detta framgår, om man jämför med några originalprotokoll från SP, som på okänt sätt hamnat i vpk:s arkiv (1936:1).

Kapitel 1

1. Allmänt om Komintern, F. Borkenau, *The Communist International* och Kermit McKenzie, *Comintern and World Revolution.*

2. För det följande McKenzie, *a. a.*, s. 113 ff.

3. 'Oundvikligen måste det förr eller senare komma en stor börskrasch, som mycket väl kan utlösa en allvarlig kris.' *Inprecorr* 28.5.1929, cit. McKenzie, *a. a.*, s. 124.

4. Den nya fackliga taktiken utformades i början av 1929 på en konferens i Strasbourg. För en översättning av dess resolutioner se *Lärdomar av den ekonomiska kampen.*

5. K. H. Tjaden, *Struktur und Funktion der "KPD-Opposition"*, s. 259 ff. För en utförligare skildring därav se kapitel 6.

6. Karl Kilbom, *Cirkeln slutes.*

7. *Ibid.*, s. 91 ff.

8. Protokoll från SKP:s sjunde kongress 3—6 juni 1927, s. 21 f.

9. Jfr min uppsats 'Kring leninismen i Sverige' samt Håkan Arvidsson (red), *Revolutionen i Sverige 1917—1924.*

10. Teserna återfinns i FD den 27.6—2.7.

11. AU-protokoll 4.7.1927.

12. AU-protokoll 20.7.1927. Uppropet i *FD* den 18.7.

13. *FD* 19.7.1929.

14. AU-protokoll 2.8.1927.

15. AU-protokoll 2.8.1927. (Emil Andersson.)

16. AU-protokoll 2.9.1927.

17. Enligt överenskommelse med uppropets undertecknare hade det uppdragits åt SKP att organisera kampanjen.

18. AU-protokoll 7.10.1927.

19. Andersson hade tillsammans med Engcrantz och Holmberg fört de tidigare förhandlingarna. De två senaste tog nu avstånd från sitt handlingssätt och slöt upp bakom Sillén.

20. Bengt Åkesson, *Sprängningen av Sverges Kommunistiska Parti 1929.* Del I, s. 41 ff.

21. Hilding Hagberg, Protokoll från SKP:s 7:e kongress, s. 56.

22. C. J. Berg, *Ibid.*, s. 63 f.

23. *Ibid.*, s. 147.

24. *Ibid.*, s. 56.

25. AU-protokoll 7.10.1927.

26. Sillén hade i förbigående framkastat denna tanke på kongressen. Se not 24.

27. AU-protokoll 12.10.1927.

28. För det följande Åkesson, *a. a.*, s. 57 ff.

29. Cit. Åkesson, *a. a.*, s. 58.

30. *Ibid.*, s. 68 ff.

31. AU-protokoll 13.11.1928.

32. Åkesson, *a .a.*, s. 52 ff. Författaren visar dessutom, att de nya tankegångarna ingalunda entydigt präglade partiets uppträdande.

33. För det följande Åkesson, *a. a.*, del II, s. 4 ff.

34. Resolutionen återfinns i *Partiarbetaren*, 1929:2.

35. *Ibid.*, s. 1 och 6.

36. AU-protokoll 6.2.1929. *För Samuelsson* röstade Karl Kilbom, Arvid Olsson, Herman Johansson, Karl Malmros, Einar Olsson, August Spångberg, Verner Karlsson, Oskar Öhman, C. J. Berg, Gustav Wiksten och Ernst Ohlsson. *För Linderot* röstade Hugo Sillén, Iwan Engcrantz, Gustav Johansson, Nils Holmberg, Edvin E. Persson, Paul Thunell och Edvin Pettersson. Av okänd anledning avstod Viktor Nilsson, som dock tillhörde minoriteten. Därmed var det senare brytningsmönstret utformat.

37. *Partiarbetaren* 1928:1 (Leninismen och avrustningsfrågan).

38. Åkesson, *a. a.*, II, s. 14 f.

39. Frågan behandlades på tre AU-möten, 11.4., 16.4. och 18.4.1929.

40. AU-protokoll 16.4.1929.

41. AU-protokoll 11.4.1929.

42. AU-protokoll 16.4.1929.

43. AU-protokoll 18.4.1929. Deklarationerna återfinns i *Partiarbetaren* 1929:4, varvid man bör observera att minoritetens linje enbart framförs som ett förslag från Sillén personligen.

44. Kilbom, *a. a.*, s. 248 ff.

45. Allmänt Ragnar Casparsson, *LO under fem årtionden 1924—1947*, s. 68 ff. Pär-Erik Back, *Svenska metallindustriarbetarförbundets historia*, del III, s. 74 ff.

46. *AU-protokoll* 27.11.1925.

47. AU-protokoll 19.1.1926.

48. *Ibid.*

49. Jfr Kilboms kritik av Propagandaförbundet, Kilbom *a. a.*, s. 250 f.

50. AU-protokoll 29.1.1926. Siffrorna bör ses mot bakgrunden av att LO då omfattade ca 4.000 fackföreningar. Casparsson, *a. a.*, s. 72.

51. AU-protokoll 29.1.1926. Bilaga 1.

52. AU-protokoll 29.1.1926.

53. AU-protokoll 29.6.1926.

54. AU-protokoll 12.10.1927.

55. *Ibid.*

56. AU-protokoll 5.11.1928.

57. *Röd facklig enhetsrörelse.*

58. McKenzie, *a. a.*, s. 133.

59. Casparsson, *a. a.*, s. 73 f.

60. *Ibid.*, s. 80 f.

61. AU-protokoll 27.4.1929.

62. AU-protokoll 29.7.1929.

63. *Partiarbetaren* 1929:8, s. 24 ff.

64. *FD* 3.9.1929. 'AU har . . . inte gått in för upplösning av Enhetskommittén, utan i stället för en linje, som förlägger tyngdpunkten till arbetsplatserna, där massorna finns.'

65. Lennart Berntson, *SKP:s fackliga inflytande 1926—1929*. Bedömningen har gjorts på grundval av närvaron vid Enhetskommitténs konferenser.

66. Protokoll fört vid LO:s representantskapsmöte 23—26.4.1929.

67. *Ibid.*, s. 47. 'Vi ha endast att avgöra om vi vilja inskrida mot splittrarna eller få våra organisationer sönderslagna av dem . . . Ty får det pågå som hittills så dröjer det inte länge förrän det är för sent.' (Hilding Molander, s. 50.) 'Vad kommunisterna behöva, det är tid att växa sig starka . . . Vi böra därför ingripa medan tid är . . . Två meningar för den fackliga rörelsen är en för mycket.' (David Berg, s. 52.)

68. *Ibid.*, s. 54 f samt 60.

69. *Ibid.*, s. 60.

70. *Ibid.*, s. 59.

71. Casparsson, *a. a.*, s. 79 f.

72. Ytterligare belägg — om sådana behövs — för aktionens karaktär av generellt angrepp mot SKP:s fackliga inflytande ges av Metalls uteslutning av två kända SKP-funktionärer, Emil Andersson och Einar Olsson (Ebe) enbart p g a att de riktat hård kritik mot förbundsledningen. (Se Protokoll fört vid Metalls 16:e kongress 18—24.8.1929, s. 54.) Saken kan dock vara märkligare än så; enligt muntlig upplysning av Einar Ebe bestod 'förseelsen' i själva verket bara av att de båda på förfrågan förklarat sig instämma i en kritik, som framförts i FD, men redan detta var nog för uteslutning.

73. AU-protokoll 14.5.1929.

74. Resolutionerna återfinns i *Partiarbetaren* 1929:7.

75. AU-protokoll 5.7.1929.

76. För det följande Åkesson, *a. a.*, del II, s. 45 ff.

77. Brevet återfinns i *Partiarbetaren* 1929:8.

78. AU-protokoll 19.8.1929.

79. För pressdebatten hade majoriteten till sitt förfogande Folkets Dagblad, Norrlands-Kuriren och Väst-svenska Kuriren, minoriteten Kalmar-Läns-Kuriren och Norrskensflamman.

80. 'Ja, hade Sverges kommunistiska parti redan vunnit majoriteten inom den svenska arbetarklassen — tror ni att det då hade blivit en proletär revolution i Sverge? Jag tror det inte. Åtminstone inte om det inte hade blivit riktigt vackert väder.' *FD* 6.9.1929.

81. AU-protokoll 7.9.1929.

82. AU-protokoll 11.9.1929.

83. *FD* 12.9.1929.

84. *FD* 27.9.1929. Protokollet från detta sammanträde saknas.

85. *FD* 28.9.1929. Kongressen ägde rum den 16—18 november.

86. *FD* 9.10.1929.

87. AU-protokoll 9.10.1929.

88. AU-protokoll 10.10.1929. I den dåvarande AU-minoriteten ingick Sven Linderot, Iwan Engcrantz, Hugo Sillén, Fritiof Lager, Gustav Johansson och Viktor Nilsson.

89. AU-protokoll 14.5.1929.

90. Betecknande är de 'råd', som partiet erhöll i den fackliga frågan från EKKI i samband med CK-mötet i juni. 'Försök nu en gång att koncentrera er på kampen mot uteslutningarna och ha inte en sådan byxångest för det som kommer därefter' och 'exekutivdelegationens huvuduppgift är inte att lösa alla praktiska, konkreta frågor utan att bidraga till skapandet av ideologisk klarhet i kampen mot reformismen och högerfaran.' Cit. Åkesson, *a. a.*, del II, s. 44.

Kapitel 2

1. Protokoll från SKP:s sjunde kongress, s. 21 f.

2. Siffran 18.000 återfinns i protokoll från SKP:s (SP) åttonde kongress 1929, s. 17, men uppgiften bygger framför allt på två utförliga brev från partiledningen till C. J. Berg, Ockelbo, 28.2.1930 och Arvid Nyman, Ronneby, 14.5.1930. Brevkopiorna saknar underskrift, men författaren är förmodligen partisekreteraren Oskar Samuelsson, eftersom uppgifterna förutsätter en ingående kännedom om läget inom partiet. Säkrare uppgifter än dessa står ö h t inte att få: direkt från partiets ledning och avsedda för väl betrodda partimedlemmar.

3. Denna avrundade siffra återfinns i brevet till Berg, medan en mer exakt 17.364 anges i brevet till Nyman.

4. AU-protokoll 20.1.1931. Siffrorna har kontrollräknats och i några fall korrigerats. Uträkningen bygger på en redovisad rapportering från samtliga arbetarkommuner och måste — i en tid då medlemsuppgifternas främsta syfte inte var att utgöra grundval för kommunala och statliga bidrag — tillmätas hög tillförlitlighet.

Två motverkande krafter bidrar vidare till detta: högt medlemstal ger starkare kongressrepresentation, medan överdrifter i detta syfte motverkas av skyldigheten att inbetala motsvarande högre kontingenter till particentralen.

5. I de första uttalandena efter sprängningen hade man förklarat, att 11—12.000 medlemmar följt det egna partiet. (Protokoll från SKP:s (SP) åttonde kongress, s. 25.) Hur allvarligt man inom partiledningen bedömde det oväntat låga medlemstalet framgår inte minst av att det hemlighölls fram till partiets kongress 1932.

6. Kongresshandlingar 1933. Bilaga 1. (VPK:s arkiv.)

7. För denna sammanställning saknades bara uppgifter från tre av partiets minsta distrikt, varför bortfallet är av mindre vikt.

8. Sedan *FD* med stöd av *Ny Dags* egna uppgifter hävdat, att SKP skulle ha 3.257 rapporterade medlemmar, medgav *Ny Dag* detta. Till dessa skall dock ytterligare 15 oräknade kommuner föras. Om vi skattar deras genomsnittliga medlemstal till 40, får vi sammanlagt 3.500—4.000 medlemmar, där dock den senare siffran torde kunna betraktas som ett maximital. *(Ny Dag* 27.11.1930.)

Inför skandinaviska ländersekretariatet i slutet av 1930 hävdade SKP:s representanter, att partiet hade 7.000 medlemmar. Piatnitskij anklagade svenskarna för att ha lämnat bedrägliga uppgifter om medlemsantalet efter sprängningen. Linderot medgav då, att förhållandena inom partiet var kaotiska och att antalet betalande medlemmar i själva verket bara uppgick till 3.350. (Zweite Sitzung des Erweiterten Skandinavischen Ländersekretariats 30.12. 1930 s. 23 ff och 86.) Siffran 4.000 kan således inte betraktas som för låg.

9. På sitt sätt belysande för detta är en socialdemokratisk reaktion på sprängningen. Inom SAP hade man, allvarligt oroad över de kommunistiska framgångarna, beslutat tillsätta ett särskilt 'informationsinstitut' med uppgift att bevaka kommunisternas förehavanden. Efter sprängningen upphävde partiets VU detta beslut med motiveringen att 'kriget mellan de båda kommunistiska partierna kommer väl att absorbera en god del av

den kraft, som tidigare använts för att bekämpa socialdemokratin.' När man ett år senare bildade detta institut med Richard Lindström som chef, fick det också en mer allmän inriktning. (SAP:s partistyrelseprotokoll 20—21.11.1929 samt 4.9.1930.)

10. Jfr Borkenau, *a. a.*, s. 332 ff.

11. AU-protokoll 6.2.1930 och 4.8.1931. SKU:s betydelse för utvecklingen av SKP framgår inte minst mot bakgrunden av de direktiv om överföring av 3.000 medlemmar till partiet, som utfärdades av partiledningen. Se *Klubbisten* 1930:1, s. 6. SP:s ungdomsförbund, däremot, beklagade sig över den försvagning, som inträtt till följd av att partiet i sina organisationer införlivat ungdomsklubbar, som inte kunnat fortleva av egen kraft (AU-protokoll 20.1.1931, s. 17).

12. Siffrorna bygger på uppgifter i *Klubbisten* 1930:4—7 samt AU-protokoll 20.1.1931.

13. Uppgifterna är hämtade från den biografiska förteckningen i Arbetarrörelsens arkiv samt *FD*.

14. Kilbom hävdar i sina memoarer, säkert med rätta, att det i s h t var de äldre och beprövade medlemmarna, som bröt med Komintern. (Kilbom, *a. a.*, s. 187.) Detta innebar dock inte, att SKP:s medlemmar och ledning genomgående tillhörde en yngre generation. Både Sillén och Linderot hade varit aktiva inom socialdemokratin. Inom ledningen fanns det dock flera, som saknade denna erfarenhet och som var födda efter sekelskiftet, t ex Fritiof Lager, Nils Bengtsson och Folke Tiderman.

15. I AK Karl Kilbom och Edoff Andersson (Stockholm), Nils Flyg (Stockholms län), Oscar Öhman och Viktor Herou (Gävleborg), August Spångberg (Värmland), Verner Karlsson (Dalarna), Jonas Petter Dahlén (Norrbotten) och i FK Carl Winberg.

15 a. Nämligen John Eriksson från Norrköping, som 1932 lämnade partiet i protest mot dess negativa inställning till Komintern. Se även kap. 6 not 86.

16. Formellt räknade man med 23 distrikt, men här och i fortsättningen har städerna Göteborg och Stockholm för överskådlighetens skull brutits ut ur sina distrikt, Västra Sverge resp. Stockholms län och behandlats som självständiga distrikt. Av partiets 25 distrikt föreligger uppgifter från 14, vilka dock omfattar nära 80 % av det totala medlemsantalet. De resterande skall således fördelas på de återstående distrikten. Av dessa tillhörde Värmland, Gästrikland och i viss mån Kalmar de större distrikten inom partiet, medan de åtta övriga var av mindre betydelse. Uppgifterna ovan täcker således den övervägande delen av partiets medlemmar.

17. Se s. 121 ff.

18. Protokoll från SP:s tionde kongress 1936, s. 51.

19. AU-protokoll 21.2.1933.

20. För denna utveckling se s. 100.

21. En verksamhetsberättelse för Grängesbergskommunen 1930 visar, att betydande medlemsomsättning kunde äga rum utan att på något sätt avspeglas i den redovisade nettoökningen.

22. D v s nybildade i förh. till närmast föregående år.

23. AU-protokoll 20.1.1931, s. lf. Passiviseringen förekom särskilt inom större kommuner, som tagit ställning för majoriteten. Däremot skall en mycket liten del av de försvunna medlemmarna gått över till SKP. Jfr *Ny Dag* 20.8.1932, där man endast kan namnge ett 70-tal medlemmar, som lämnat SP av det skälet.

24. Stockholms partidistrikts verksamhetsberättelse 15/2 1930—1/4 1931.

25. Bland de nytillkomna kommunerna fanns det givetvis också sådana, som tillhört SKP före 1929 men som tillfälligt försvunnit efter sprängningen och som senare återvände till partiet. Siffran 1.418 för medlemmar inom nya kommuner är därför i överkant. Det är dock klart, att de nya kommunerna till övervägande del också var nybildade. Jfr AU-protokoll 20.1.1931, s. lf.

26. *Ibid.*, s. 16 (Herou).

27. En sådan uppfattning var också rådande inom AU, där flera ansåg, att partiet utan större svårigheter skulle kunna öka medlemsantalet med minst 10.000. AU-protokoll 21.2.1933, s. 2 f. Man utarbetade också en ettårsplan, som avsåg

att tillföra partiet nära 7.000 nya medlemmar.

28. En del av det uteblivna resultatet får tillskrivas den låga nettoökningen: många av 1932 års kommuner kunde inte upprätthållas under 1933. Se verksamhetsberätelse 1932—35, s. 3.

29. Dessa utgörs av distrikten i de mellersta och högra kolumnerna i tab. 5 samt av Södermanland och Ångermanland. För Södermanlands del kan detta motiveras med dess höga andel av arbetarväljarna (9,8 %) och för Ångermanlands del av den missvisande bild tabellen ger, då distriktets väljare är koncentrerade till den södra delen.

30. Pär-Erik Back har påvisat, hur 30-talet inom alla partier inledde en period av ökad medlemsrekrytering. (P.-E. Back, *Det svenska partiväsendet*, s. 70 ff.) Hans redovisade siffror, omräknade så att de betecknar partiernas organisationskapacitet, ger följande bild för 1932: Högern 4,6; Folkpartiet 9,8; Bondeförbundet 10,6; SAP 3,4 och för de båda kommunistpartierna 6,9. Backs siffra för SP är helt felaktig; den skall vara 10,1. Siffran för SKP kan vara riktig; november 1933 redovisade man internt 15.530 medlemmar (Statistiska uppgifter för SKP:s CK 6—7.1.1938) och vid valet året innan hade partiet fått 75.000 röster.
Vad gäller organisationskapaciteten bör man väl också framhålla begreppets större användbarhet för studiet av kommunistiska partier än av övriga; kravet på arbetsdisciplin och hotet om sociala sanktioner gör begreppet intressantare för studiet av kommunistpartier än för borgerliga för att inte tala om SAP, där kollektivanslutningen närmast gör begreppet oanvändbart.

31. Bernt Kennerström, *Partiorganisation och medlemsutveckling 1929—1932*, s. 18 och tabell 10.

Kapitel 3

1. *FD* 23.9.1929.
2. *FD* 31.10.1929.
3. *FD* 13.8.1930.
4. 'Ett är visst: kapitalismen såsom produktions- och samhällsordning är färdig och genomlider sin dödskamp.' *(FD* 5.12.1931.)
5. *FD* 21.1.1931.
6. Protokoll från SKP:s (SP) nionde kongress, 14—16 maj 1932, s. 21 ff.
7. *FD* 8.2.1930.
8. Betecknande är den glidning, som sker på SKP:s åttonde kongress. 'Partiet får icke i sin kamp mot fascismen och socialfascismen begå det felet, att i sitt försvar för av arbetarklassens demokratiska rättigheter göra propaganda för försvaret av den *borgerliga demokratin*. Partiet måste i stället visa arbetarklassen, att den enda möjligheten att undgå den fascistiska diktaturen är att störta bourgeoisin och upprätta sovjetmakten.' (Teser och resolutioner antagna av SKP:s åttonde kongress 30 nov.—2 dec. 1929, s. 37.)
9. *FD* 28.7.1930.
10. Karl Kilbom, *Revolutionär samling*, s. 17 f.
11. Emil Andersson, *Vilka banar väg för fascismen*, s. 32. Jfr även Kilbom, *a. a.*, s. 13.
12. '. . . kommunisterna går in i de kommunala förvaltningarna för att utnyttja dess tribun för kommunistisk agitation och propaganda, för att hjälpa massorna att övervinna de demokratiska illusionerna, för att visa dem att utanför kampen om makten är även de beskedligaste reformerna resultatlösa.' *Kommunistisk Tidskrift* 1930:8. Jfr även Hagbergs försök att något modifiera dessa linjer i *KT* 1931:3 och motangreppet i *KT* 1931:8, där de åter hävdas. Se dock Linderots kritik av ett 'överpropagandistiskt' fall, där man hävdat att SKP helt borde avstå från att föra kamp mot "vissa utslag av det kapitalistiska systemet utan mot systemet självt." *KT* 1931:3—4.
13. *FD* 31.12.1929.
14. Se t ex Emil Andersson, *a. a.*, s. 21.
15. Karl Kilbom, *a. a.*, s. 19 f. En mycket koncis framställning av SP:s hållning gav Andreas Johnsson. 'Kommunisterna skall i sitt kommunala arbete *dels* framföra och kämpa för arbetarnas och småböndernas krav och intressen, samt *dels* avslöja kapitalismen och dess hjälptrupper. Det är självbedrägeri att tro, att det

enda riktiga kommunistiska kommunala arbetet är, att helt bortse från de små dagskraven och i stället ensamt inrikta sig på att utnyttja den kommunala tribunen till ett revolutionärt orerande. Just genom att framföra dagskraven och genom aktualiserande av desamma gives det tillfälle att belysa och avslöja kapitalismen.' (Andreas Johnsson, *Arbetslöshet, Fattigvård, Skatt. Riktlinjer för kommunistisk kommunalpolitik*, s. 6.) Jfr även Edvin Thun, *Kommunistisk realpolitik. En granskning av teaterrevolutionärernas bluffpolitik*, s. 5, 8.

16. *FD* 26.9.1930. Omedelbart efter sprängningen, men inte senare, framfördes annorlunda synpunkter. 'I vår kamp att avslöja socialdemokratins kontrarevolutionära roll får vi inte isolera oss från de socialdemokratiska arbetarmassorna. Dessa måste vinnas för den proletära klasskampen. Denna enhetsfront får absolut inte ersättas med någon sorts blockpolitik med socialdemokratin, då genom en sådan möjligheterna att avskilja de socialdemokratiska proletärerna från deras förborgerligade ledare i hög grad försvåras. (Protokoll från SKP:s (SP) åttonde kongress, s. 85 f).

17. Protokoll från SKP:s (SP) nionde kongress, s. 28.

18. Protokoll från SKP:s åttonde kongress, s. 25 f.

19. Med ett undantag tycks begreppet ö h t inte ha använts i SP-tryck. Olycksfallet återfanns i *Norrlands-Kuriren* 12.10. 1929.

20. Se t ex *FD* 25.9.1930. Att dessa farhågor var reella och att det inom ramen för socialfascismterminologin också blev svårt att upprätthålla distinktionen mellan vanliga partimedlemmar och den socialdemokratiska ledningen, för vilken begreppet främst var avsett, erkändes också från ledande SKP-håll, utan att man för den sakens skull ville avveckla begreppet. (Se Sven Linderot i *KT*, 1931:7, s. 162.)

21. Kilbom, *a. a.*, s. 11.

22. *FD* 20.4.1930. 'Att därför *förneka* att det socialdemokratiska partiet till sin *sociala* sammansättning är ett arbetarparti . . . må vi överlåta åt anarkokommunisterna.' (Kilbom, *a. a.*, s. 11 f.)

23. Jfr min uppsats 'Kring leninismen i Sverige', s. 21 ff.

24. Nils Flyg, *"Folkpartiet"-socialdemokraterna eller Arbetarpartiet-kommunisterna*, s. 6.

25. Karl Kilbom, *a. a.*, s. 20.

26. Nils Flyg, *a. a.*, s. 6.

27. *FD* 25.9.1930.

28. *FD* 5.12.1931.

29. Protokoll från SKP:s åttonde kongress, s. 28, 31.

30. Protokoll från SKP:s (SP) nionde kongress, s. 24.

31. *FD* 13.5.1930. August Thalheimer: 'Enhetsfront "underifrån" och enhetsfront "ovanifrån".'

Kapitel 4

1. Se s. 19 ff.

2. Den klassiska skriften är Lenins *'Radikalismen' — kommunismens barnsjukdom*, som utgavs till den andra kominternkongressen.

3. Protokoll från SKP:s (SP) åttonde kongress, s. 90 f.

4. *Ibid.*, s. 91.

5. *Ibid.*, Emil Andersson, s. 47 och Vahlstedt, s. 50.

6. *Ibid.*, s. 91.

7. *Ibid.*, Henriksson och Lundvall, s. 51.

8. Detta motiv uttalades aldrig öppet på kongressen, vilket däremot skedde på ett AU-möte, som föregick den. (AU-protokoll 5.11.1929.)

9. Karl Kilbom, *Revolutionär samling*, s. 23 och Emil Andersson, *Leninistisk fackföreningspolitik*, s. 5 ff.

10. Teser och resolutioner antagna av SKP:s åttonde kongress 30 nov.—2 dec. 1929, s. 55.

11. *Ibid.*, s. 66. 12. *Ibid.*, s. 55. 13. *Ibid.*, s. 57. 14. *Ibid.*, s. 65. 15. *Ibid.*, s. 62.

16. *FD* 5.9.1930.

17. Protokoll från SKP:s (SP) åttonde kongress, s. 88. *FD* 16.12.1930.

18. Emil Andersson, ' "Kamputskott" eller av fackföreningarna valda strejkutskott.' *FD* 26.9.1931.

19. *Ibid.*

20. *FD* 9.1.1931. För ett annat uttalan-

de i samma anda jfr J. P. Dahlén, 'En uppgörelse med sillèneriet', *FD* 11.3.1930. 'En styrelse för en arbetarnas organisation bör avsättas på samma sätt som den tillkommit: genom majoritetens av den samlade organisationens vilja och beslut.'

21. Protokoll från SKP:s (SP) nionde kongress 14—16 maj 1932, s. 94.

22. AU-protokoll 30.5.1932.

23. För det följande Karl Kilbom (red.), *Konsten att organisera*, s. 68 ff. För en tidigare framställning se Carl Bergström, *Elementarbok i fackföreningskunskap*, s. 123 ff. Jfr också stadgarnas § 15.

24. Bergström, *a. a.*, s. 124.

25. AU-protokoll 14.4.1931. Se särskilt inlägg av Kilbom, Öhman, Karlsson och Herou.

26. Jfr också Bergström, *a. a.*, s. 127.

27. *Ibid.*, s. 125.

28. Jfr diskussionen om detta på den nionde partikongressen 1932, *a. a.*, s. 62 ff.

29. I *Folkets Dagblad* utlystes således nästan dagligen lokala fraktionsmöten. Se även AU-protokoll 14.4.1931, där det framgångsrika fraktionsarbetet i Stockholm betonas.
Knut Moberg, som tillsammans med Carl Malmros dominerade Målarnas avd. 1, har för författaren beskrivit de strikt institutionaliserade former i vilka man bedrev fraktionsverksamheten.

30. För bara ett par exempel se SKP-Johan Öberg, Hofors, 6.5.1931 och SKP-Henrik Rosén, Borås, 13.5.1931. Se även AU-protokoll 16.2.1932, s. 6.

31. I källmaterialet har endast en ifylld blankett för detta ändamål påträffats.

32. En mängd sådana cirkulär finns bevarade bl a i samband med pappers- och textilkonflikterna 1931.

33. För några exempel se SKP-Alf. Sandström, Grov, Hudiksvall, 26.3.1930, SKP-Agaton Blom (Bryggeri), Uppsala, 8.5.1931 samt SKP-O. T. Johansson (Sågverks), Mora, 7.11.1932.

34. Allmänt se Pär-Erik Back, *Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia 1925—1940*, s. 283 ff.

35. Skildringen av detta händelseförlopp enl. Emil Anderssons redogörelse i AU-protokoll 4.1.1932.

36. Partiets allmänna riktlinjer hade dragits upp redan den 14 juli. Utförligare om detta i följande avsnitt. I FD 17—22 dec. finns klara uttalanden mot lönesänkning.

37) *Ny Dag* 22.12.1931 och 31.12.1931.

38. AU-protokoll 4.1.1932.

39. Endast två, Edoff Andersson och Gustav Gustavsson, visade större förståelse för uteslutningskravet.

40. Hälsinglands Distrikt av SKP — SKP 4.1.1932.

41. Södertälje kommunistiska arbetarkommun — SKP AU 9.1.1932.

42. Hällefors kommunistiska arbetarkommun — SKP AU 10.1.1932.

43. Protestskrivelser har ytterligare påträffats från följande tre kommuner: Munkfors 11.1., Handen 14.1. och Tidaholm 30.1. Av en marginalanteckning i Westlins brev framgår, att även Stockholmsdistriktets styrelse framfört protester.

44. Se t ex *Ny Dag* 14.1.1932.

45. *FD* 11.1.1932.

46. Partisekretariatets protokoll 25.1. 1932.

47. AU-protokoll 27.1.1932.

48. 'Kommunistisk facklig politik 1929—1932', *Arkiv* nr 1, s. 36 ff.

49. *Ibid.*, s. 37.

50. *Ibid.*, s. 53 ff.

51. Här vill jag dessutom understryka en brist i källmaterialet: det var inte möjligt att få fram medlemsuppgifter från samma tidpunkt utan flera bygger på LO:s medlemsstatistik från september 1935. I vissa fall kan detta innebära en missvisning på c:a 10 %. Den grundläggande tendensen berörs dock inte därav.

52. Ragnar Casparsson, *a. a.*, s. 266 f.

53. *Ibid.*, s. 267 ff.

54. AU-protokoll 14.7.1931.

55. *Ibid.*, s. 11 f. (Gösta Blomberg och Fritz Johansson.)

56. *Ibid.*, s. 15. (Carl Bergström.)

57. Se s. 49 ff.

58. För detta och allmänt om förhandlingarna se Back, *a. a.*, s. 292 ff.

59. *Ny Dag* 29.12.1931.

60. *FD* medgav, att man känt till innehållet i förslaget men beslutat respektera

önskemålen om sekretess. *FD* 31.12.1931.

61. Se t ex *FD* 4.1. och 7.1.1932.

62. *FD* 22.1.1932.

63. *FD* 28.1.1932. Denna kritik hade sedan länge framförts av *Ny Dag*, som uppmanade metallarbetarna att välja egna aktionskommittéer och på egen hand utvidga strejken. (Se t ex *ND* 14.1.1932.) SP fördömde denna linje såsom en 'sprängkil, som slås in i fackföreningsrörelsen mitt under brinnande strid.' (*FD* 14.1.1932.)

64. Inom verkstadssektorn var en knapp majoritet mot, men tillsammans med rösterna från järnbruken blev det majoritet för. (17.991 mot och 18.684 för.) Back, *a. a.*, s. 304.

65. *FD* 5.2.1932.

66. Allmänt se Casparsson, *a. a.*, s. 280 ff.

67. *FD* 8.2.1932.

68. *Ibid.*, *FD* 13.2.1932 publicerade en likartad protestresolution från Sundsvalls samorganisation.

69. *FD* 16.2.1932.

70. *Ny Dag* 16.2.1932. 'Nu gäller det att beträda den väg som RFO har visat, nämligen strejk över hela linjen.'

71. *FD* 25.2.1932.

72. *FD* 19.2.1932.

73. *FD* 4.3.1932.

74. SP:s förhoppningar på den kommande kongressen kom inte att infrias. Med röstsiffrorna 171 mot 21 uttalade den sitt förtroende för förbundsledningens handlingssätt. (Casparsson, *a. a.*, s. 287.)

75. Henning Carlsson, Johan Karlsson, Bernhard Eriksson och Erik Jansson. Partiansluten var även förbundets statistikförare J. V. Kumblad. Henning Carlsson ingick även i underhandlingskommittén.

76. Det gällde följande avdelningar: 15 Iggesund, 30 Essvik, 1 Fagervik, 68 Hallstavik samt 128 Nyhamn. Framgår av ett upprop undertecknat av ordförandena i dessa avdelningar återgivet i *FD 23.7.* 1932.

77. Allmänt Torvald Karlbom, *Pappersindustriarbetarnas fackliga organisationshistoria*, s. 270 ff. Se även Casparsson, *a. a.*, s. 287 ff.

78. Protokoll fört vid extra sammanträde med Sv. Pappersindustriarbetarförbundets styrelse och representantskap i Stockholm 13.1.1932.

79. *Ibid.*, s. 12. Sundsvallsdistriktet företräddes i representantskapet av Johan Karlsson.

80. 'Vi skall åtminstone slåss först och försöka om vi kan avvärja en sådan. Blir det storlockout kanske Landsorganisationen för en gångs skull kan visa tänderna och göra en historia av det hela.' *Ibid.*, s. 6 (Henning Carlsson).

81. *Ibid.*, s. 7 (Ombudsman L. Em. Eriksson).

82. *Ibid.*, s. 8. I den sista meningen återfinner vi samma tankegång, som tidigare understrukits. Se s. 16 f.

83. *Ibid.*, s. 10. 84. *Ibid.*, s. 11. 85. *Ibid.*, s. 11.

86. Robert Andersson ingick i förbundsstyrelsen och hade under debatten delvis stött de socialistiska kraven.

87. *Ibid.*, s. 12. Detta innebar inte, att socialisterna släppt kravet på förbättringar för de sämst betalda. Först sedan detta utan votering avvisats, slöt man upp bakom Robert Anderssons förslag.

88. Protokoll fört vid Svenska Pappersindustriarbetarförbundets avtalskonferens 14—15 januari 1932. Jfr också brev från SKP — Hugo Lif Deje 29.1.1932.

89. AU-protokoll 2.2.1932.

90. *Ibid.*, s. 1 (Emil Andersson).

91. *Ibid.*, s. 2 (Edoff Andersson). Den enda avvikande rösten kom, som så ofta, från Oskar Samuelsson. 'Det finns inga utsikter till seger, när industrin redan slagit igen.' Carlsson borde uppge sitt krav, om förbundsstyrelsen lovade fasthålla vid status quo.

92. *Ibid.*, s. 5.

93. Protokoll fört vid SPIAF:s extrasammanträde med styrelsen och representantskapet den 19.2.1932.

94. *FD* 24.2.1932. Kravet upprepades från Pappers distrikt i Sundsvall och Gävle-Dala, där SP dominerade.

95. *Ny Dag* 22.2.1932.

96. *FD* 25.2.1932. 'Det finns i förevarande situation bara en linje för Sverges pappersmassearbetare, nämligen att med bibehållande av den organisatoriska enheten pressa fram kamp över hela linjen.'

97. Holger Schönning — SKP 23.2.1932.

98. Partisekretariatets protokoll 25.2. 1932.

99. SKP — Medelpads kommunistiska partidistrikt, 25.2.1932.

100. *FD* 18.3.1932.

101. Av massaarbetarna var 7.649 mot och 1.353 för och av pappersarbetarna 4.226 mot och 4.127 för.

102. Casparsson, *a. a.*, 289 ff. En vanlig tankegång var att de tidigare lönereduceringarna sågs som närmast prejudicerande och Pappers ansågs osolidariskt, om det inte också godtog lönesänkningar. Se också *Fackföreningsrörelsen*, 1932:15.

103. Protokoll fört vid extra sammanträde med SPIAF:s styrelse och representantskap den 26.3.1932, s. 3.

104. *Ibid.*, s. 10.

105. *FD* 29.3.1932.

106. Cit. Casparsson, *a. a.*, s. 197.

107. *FD* 23.4.1932. Gävle-Dala anslog således nära 5.000 kronor. *FD* 31.5.1932.

108. *FD* 28.4.1932.

109. *FD* 29.4.1932.

110. Casparsson, *a. a.*, s. 297 ff.

111. *FD* 23.5.1932.

112. Protokoll vid SKP:s (SP) nionde kongress 14—16 maj 1932, s. 62.

113. Casparsson, *a. a.*, s. 304. 'Dessa arbetare ställdes inför ett antingen-eller. Antingen att svika sin tro och sin klass, eller också att bli uteslutna ur fackorganisationen.' *(FD* 26.5.1932.)

114. SKP — Ångermanlands Kommunistiska Partidistrikts fackliga utskott, 3.6. 1932.

115. Protokoll fört vid ordinarie sammanträde med SPIAF:s styrelse och representantskap den 20.5.1932, s. 2.

116. *Ibid.*, s. 3. 117. *Ibid.*, s. 5. 118. *Ibid.*, s. 7. 119. *Ibid.*, s. 8 ff.

120. Protokoll fört vid sammanträde med SPIAF:s förbundsstyrelse, representantskap och underhandlingsdelegation den 20—21.6.1932, s. 5 f.

121. *Ibid.*, s. 4 f. 122. *Ibid.*, s. 7. 123. *Ibid.*, s. 6 ff.

124. Röstsiffrorna var 5.676 mot och 2.242 för. Karlbom, *a. a.*, s. 278.

125. *FD* 20.6.1932.

126. AU-protokoll 21.6.1932.

127. *Ibid.* (Gustav Gustavsson och Gösta Blomberg.)

128. *Ibid.* (Gustav Larsson.)

129. Belysande för stämningen bland SP-dominerade avdelningar är Iggesunds avvisande av förslaget med 410 röster mot 3. (FD 23.6.1932).

130. *FD* 19.7.1932.

131. 4.244 mot 3.322. Karlbom, *a. a.*, s. 278.

132. *Ibid.*, s. 287 ff.

133. Protokoll fört vid sammanträde med SPIAF:s förbundsstyrelse, representantskap och underhandlingsdelegation den 1 och 6 augusti 1932, s. 1 f.

134. *Ibid.*, s. 7. (Henning Carlsson.)

135. *Ibid.*, s. 4 f. (Johan Karlsson.)

136. *Ibid.*, s. 6 f. 137. *Ibid.*, s. 13.

138. Protokoll fört vid konferens med ombud för de i pappersmassekonflikten deltagande avdelningarna den 2—5 aug. 1932, s. 3 ff.

139. *Ibid.*, s. 10.

140. Partisekretariatets protokoll 3.8 1932.

141. Protokoll fört vid konferens med ombud för de i pappersmassekonflikten deltagande avdelningarna den 2—5 aug. 1932, s. 28.

142. "Henning Carlsson säger, att vi skulle gjort upp, om vi ansågo att konflikten var olycklig. Jag förstår, att Carlsson ingenting högre önskat, han hade då haft en bättre plattform i valrörelsen." *(Ibid.*, s. 29.)

143. *Ibid.*, s. 31 f.

144. *Pappersarbetaren* 1932:2.

145. G. O. Strand, 'Konflikten inom pappersmasseindustrin'; *Fackföreningsrörelsen* 1932:34.

146. Samma bedömning görs av Karlbom, *a. a.*, s. 280 ff och Casparsson, *a. a.*, s. 296 f.

147. Emil Andersson, *Fakta i massakonflikten.*

148. *Ibid.*, s. 9. 149. *Ibid.*, s. 10.

150. *FD* 6.8.1932.

151. *FD* 9.8.1932. Under maj månad uttalade sig en majoritet av förbundets medlemmar mot en uppskjutning. En dryg månad senare 'trodde /Strand/ att om en omröstning i nuvarande läge skulle företagas skulle medlemmarna besluta på annat sätt', varför han ansåg sig kunna förorda, att kongressen uppsköts till näst-

kommande år. (Protokoll fört vid sammanträde med SPIAF:s styrelse, representantskap och underhandlingsdelegation den 1 och 6 augusti 1932, s. 11.)

152. *FD* 23.8.1933.

153. Protokoll fört vid Svenska Pappersindustriarbetareförbundets fjärde ordinarie kongress 13—19 augusti 1933, s. 46.

154. *Ibid.*, s. 42 (Albin Johansson) och s. 58 (Johan Pettersson).

155. Se t. ex. Harald Henrikssons inlägg, *Ibid.*, s. 39.

156. Karlboms bedömning av dem som sittande på de anklagades bänk är överdriven, *a. a.*, s. 284.

157. Henning Carlsson, *ibid.*, s. 50 f.

158. Hult, *ibid.*, s. 335.

159. Andersson, *ibid.*, s. 355.

160. 'Hade Henning Carlson såsom underhandlingsdelegat vänt, då 17-marsförslaget lades så är det troligt att kilbomarna varit bättre representerade.' (Öqvist, *ibid.*, s. 49.)

161. De socialdemokratiska ledamöterna i representantskapet erhöll röster, som varierade mellan 207 och 141, socialisterna mellan 29 och 65.

162. RFO innebar således en extrem radikalisering jämfört med Enhetskommittén.

163. Oskar Hagman, 'Ulricehamnsblockaden', *Fackföreningsrörelsen* 1930:11.

164. Emil Andersson, *Leninistisk fackföreningspolitik*, s. 22.

165. SAC:s AU-protokoll 19.2.1930. (SAC:s arkiv.)

166. AU-protokoll 9.5.1930.

167. Protokoll fört vid möte med DAC 15.5.1930.

168. SAC:s AU-protokoll 17.9.1930.

169. AU-protokoll 2.10.1930.

170. *Ibid.* Andersson syftar på Enhetskommitténs konferens i januari 1929.

171. *Ibid.*

172. *FD* 8.10.1930.

173. 'Genom en massanslutning till denna konferens skall densamma med säkerhet kunna utöva en så stark press på vederbörande i regering, riksdag och i AK att även resultat komma att uppnås.' (FD 8.10.1930.) Jfr även *FD* 15/16.10, 11.10 och 2.12.

174. AU-protokoll 18.11.1930.

175. *Fackföreningsrörelsen* 1930:43.

176. LO:s cirkulär 703 28.10.1930.

177. *FD* 28.10.1930.

178. *FD* 19.11.1930.

179. AU-protokoll 18.11.1930.

180. 'Alla demagogiska och frasradikala splittringsförslag och upptåg måste nyktert och kallt avvisas.' (*FD* 16.11.1930.) Man hoppades vidare, att 'alla går till förhandlingarna med den fasta viljan att tillbakavisa alla försök till partisplit och patentdiskussioner. Kampen för de arbetslösa är en utpräglad klassfråga . . . De principiella och taktiska tvistefrågorna må bli en morgondagens angelägenhet.' (*FD* 13.12.1930.)

181. Dessa uppgifter och övrigt om konferensen i *Till kamp mot AK. Protokoll förda vid Det Arbetande Folkets Aktionskonferens i Stockholm den 13 och 14 december 1930.*

182. *Ibid.*, s. 14 ff. 183. *Ibid.*, s. 17. 184. *Ibid.*, s. 19 ff. 185. *Ibid.*, s. 20.

186. Vid detta tillfälle försvarades kravet med åberopande av en underkonsumtionsteori, som förtjänar att återges i sin helhet. 'Kampen för höjandet av lönerna måste fortsättas, så att massornas köpkraft ökas, efterfrågan på behovsartiklar stimuleras och produktionen kan utvidgas. Varje lönenedpressning åstadkommer en nedsättning av massornas köpkraft och måste automatiskt följas av minskad efterfrågan av massans behovsartiklar med ty åtföljande minskning i produktionen och ökad arbetslöshet. Varje försök till lönenedpressning måste därför mötas med det mest energiska motstånd.' (*Ibid.*, s. 20.)

187. *Ibid.*, s. 6 f.

188. *Ibid.*, s. 24 ff. En av de viktigaste frågorna var kommunisternas krav på lönekompensation vid arbetsförkortning.

189. *Ibid.*, s. 28. 190. *Ibid.*, s. 45 ff.

191. Den översvallande entusiasm med vilken *FD* beskrev konferensen — 'Arbetslöshetskonferensen blev en glänsande manifestation. Sillénklick sökte sabotera men misslyckades' — måste ses som en betydande överdrift. (*FD* 15.12.1930.)

192. *Till kamp mot AK*, s. 53 ff.

193. Den gamla ledningen omvaldes

och utökades med ytterligare en medlem, syndikalisten Gustav Bergström, varigenom SAC kom att inneha majoriteten.

194. Så antog t ex flera av SP dominerade fackföreningar uttalanden, som gav DAC:s paroller sitt stöd. (FD 22.12. 1930 och 8.1.1931.)

195. *FD* 23.2, 16.3, 16.12.1931 samt Protokoll fört vid av DAC ordnad konferens i arbetslöhetsfrågan för Stockholms stad och län 28.2.1932.

196. *Svältkriget* mars—april 1931.

197. *Svältkrigets jul* 1931.

198. Jfr de upprörda kommentarerna i *FD* 11.12.1931 och 19.1.1932.

199. Protokoll fört vid av DAC ordnad konferens i arbetslöshetsfrågan för Stockholms stad och län 28.2.1932 s. 4.

200. AU-protokoll 30.9.1931. 'Vi ska ta strid med sillénarna och ta deras förening eller också bilda ny arbetslöshetsförening. Vi bör diskutera detta med syndikalisterna. CK kan ta initiativ' (Herman Johansson).

201. 'På det hittillsvarande samarbetet med DAC har syndikalisterna profiterat mest, åtminstone organisatoriskt'. AU-protokoll 30.9.1931. (Karl Kilbom.)

202. Karaktäristiskt är den noggrannhet med vilken SP följde de av SAC krävda formaliteterna vad gällde kontakten mellan DAC:s ledning och SP-kommuner, som begärde talare från DAC. Se t ex brev SKP — Skånes kommunistiska partidistrikt 18.1.1932 och SKP — Ernst Bäcklin, Ockelbo, 10.2.1932.

203. AU-protokoll 17.11.1931. Bl a fordrades kontant understöd till arbetslösa av samma storlek som lägsta lokala arbetarlön. Vidare uppmanades till dagliga demonstrationer mot lokala myndigheter och att slå läger och stanna kvar, om man icke fick komma till tals med dessa. AU avvisade sådana krav som 'silléneri'. 'Vi ska inte ge arbetarna några illusioner och de krav som där uppställts var krav för en revolutionär period.' (Oskar Samuelsson.)

204. Problemet komplicerades därav att man av formella skäl inte kunde komma med ett nytt förslag från partiet. 'Vi kan inte meddela syndikalisterna att vi behandlar dessa frågor i arbetsutskottet. Den syndikalistiska neutraliteten är sådan.' *(Ibid.,* Emil Andersson.)

205. SAC:s AU-protokoll 30.3.1932.

206. John Andersson angav inte de konkreta punkter, som irriterat SAC.

207. Protokoll från SAC:s åttonde kongress 4—12 september 1932, s. 54.

208. AU-protokoll 8.11.1932.

209. Protokoll fört vid DAC:s sammanträde 12.11 samt 17.11.1932.

210. AU-protokoll 15.11.1932. *FD* 19.11. 1932.

211. AU-protokoll 17.1.1933. Enligt en rapport av Emil Andersson.

212. Protokoll fört vid Arbetarklassens Rikskonferens i Stockholm den 14, 15 januari 1933. (Maskinskrivet protokoll.) Uppgiften om antalet representerade arbetare är betydligt osäkrare nu än vid konferensen 1930 fr a till följd av det stora antalet arbetslöshetsföreningar, som är svåra att kontrollera och som kan leda till dubbel bokföring.

213. *Ibid.,* s. 12. 214. *Ibid.,* s. 12 ff.

215. Ibid., s. 22. I ingressen hade man denna gång specificerat kravet på arbetstidsförkortning till sex timmar men återigen avstått från att göra lönekompensationen till ett villkor.

216. Några typiskt profilerade förslag förekom t ex att låta Hagberg tala på ett av DAC anordnat offentligt möte samt ett protestuttalande mot Folkets Dagblad.

217. *Ibid.,* s. 25. 218. *Ibid.,* s. 27. 219. *Ibid.,* s. 42.

220. Partitillhörigheten angavs givetvis inte på konferensen, utan återfinns i ett brev Emil Andersson—Valfrid Johansson, Dacklösen, 6.5.1933.

221. AU-protokoll 17.1.1933.

222. Cirkulär nr 1 20.1.1933.

223. *Folkets Midsommar* 1933.

224. Se not 220.

225. Se kap. 1, s. 19.

226. Jörgen Westerståhl, *Svensk fackföreningsrörelse,* s. 371 ff. Sune Sunesson, *Stat och fackförbund i Sverige,* s. 77 ff samt densammas *Politik och organisation,* s. 138 ff.

227. Det invecklade slutet på den första fasen har skildrats av Nyman, *Svensk parlamentarism 1932—1936,* s. 241 ff.

228. Arnold Sölvén, *Huvudavtalet,* i sht s. 107 ff.

229. Westerståhl, *a. a.,* s. 387 ff.

230. Det är i detta sammanhang som den svenska borgerlighetens första stora massmobilisering efter bondetåget sker, högerns s k medborgartåg den 27 maj i Stockholm.

231. Emil Andersson, *Bergendalslagen*, samt Emil Andersson, *13-manslagen. Tredje mans rätt — strejkbrytarrätt.*

232. *Bergendalslagen*, s. 3.

233. *Socialistisk Tidskrift* 1935:3, s. 104 ff.

234. *13-manslagen*, s. 25.

235. Partisekretariatets protokoll 20.9. 1934.

236. Partisekretariatets protokoll 2.10. 1934.

237. Kampanjen offentliggjordes i *Arbetaren* den 6.10.1934 och samma dag kunde både *Ny Dag* och *Folkets Dagblad* tillkännage sin anslutning.

238. SP-Medelpads socialistiska partidistrikt (Carl A Nilsson), Stockholm 11.10. 1934.

239. *Social-Demokraten* 7.10.1934.

240. *FD* 11.10.1934.

241. För referat se *Ny Dag*, *FD* och *Arbetaren* 17.10.1934. På mötet talade John Andersson, Emil Andersson och Gösta Kempe.

242. Cirkulär 870, 29.10.1934.

243. *FD* 6.11.1934. Jfr även *Ny Dag* 7.11.1934.

244. AU-protokoll 6.11.1934.

245. Kilbom tycks t o m ha ansett, att konferensen blivit överflödig till följd av regeringens eget förslag — där bl a behörighetskravet och strejkbrytarskyddet avlägsnats — en uppfattning han dock var helt ensam om och som tillbakavisades av Flyg och andra.

246. Samma tema utvecklades i partipressen. Se *FD* 5.11.1934.

247. *Arbetaren* 9.11.1934.

248. *Ny Dag* 7.11.1934.

249. SKP:s politbyråprotokoll 6.11.1934 och 31.12.1934.

250. *Arbetaren* 28.1.1935. Dock deltog Hagberg och Senander från SKP.

251. Karl Engdahl-SP, Västerås, 13.11. 1934; Jössefors s ak-SP 22.11.1934; Vänersborgs s ak-SP, 3.12.1934; Sigfrid Jönsson-SP, Hälsingborg, 13.12.1934; Österfärnebo s ak-SP 17.12.1934.

252. Jössefors s ak-SP 22.11.1934.

253. Vänersborg s ak-SP 3.12.1934.

254. SP-Vänersborgs s ak 5.12.1934. I det närmaste identiska skrivelser utgick till de övriga protesterande kommunerna och medlemmarna.

255. Cirkulär 807, 12.4.1933.

256. SAP:s partistyrelseprotokoll 23.4. 1933.

257. AU-protokoll 1.10.1935.

258. Oscar Danielsson, *Några särdrag i förbundets verksamhet* samt Harald Hjern, *Svenskt sjöfolk. Fackligt värv under 25 år. 1914—1939.*

259. SP-ledamöterna har här och i fortsättningen kunnat identifieras via AU-protokoll 1.10.1935, Emil Andersson-Karl Gustavsson (Nyköping), Stockholm 18.9. 1933 samt breven, som refereras i det följande.

260. Harry Lundkvist-SKP AU, Göteborg 19.10.1932. Organisationsformen kom därigenom att överensstämma med förbundets egen uppbyggnad och även SKP:s och SAP:s sjöfolksorganisation. Jfr t ex Carl Lindberg, *Sjöfolkets socialdemokratiska riksförbunds Stockholmsklubbs minnesskrift 1929—1949.*

261. Harry Lundkvist-SKP AU, Göteborg 1.10.1932.

262. Jerker Svensson-SKP AU, Hälsingborg 2.10.1932.

263. AU-protokoll 15.2.1938. Den organisatoriska ställningen i partiets kommuner baserade på rapporter inkomna t o m 30.1.1937, s. 5. Av dessa hade f ö endast elva betalt sin kontingent, medan de övriga 47 var resterande.

264. För en allmän framställning med speciell tonvikt på RFO se Bengt och Elisabeth Svensson, 'Sjömansstrejken 1933' *Arkiv nr 2.*

265. Överstyrelseprotokoll 20.2.1933.

266. *Ibid.*, s. 14.

267. Överstyrelsens protokoll 29.3.1933.

268. *Ibid.*, s. 5. 269. *Ibid.*, s. 7.

270. Se s. 64 ff.

271. Se Bengt och Elisabeth Svensson, *a. a.*

272. *Sjömannen*, årgång 1933. Redaktören var f ö SP-medlem.

273. Överstyrelsens protokoll 4.4.1933.

274. Förbundsstyrelsens protokoll 9.2. 1933.

275. Överstyrelsens protokoll 4.4.1933,

s. 3.

276. *Ibid.*, s. 5 samt Förbundsstyrelsens protokoll 18.5.1933.

277. *FD* 15.4. 1933.

278. På Gruvs kongress 1932 vände sig två socialistiska delegater C P Eldh och Verner Karlsson mot förbundsstyrelsens tidigare åtgärd att ur förbundet utesluta flera kommunistiskt kontrollerade avdelningar. 'Båda sidor har handlat fel. Varning hade räckt . . . Sillénarnas metoder vill jag emellertid icke försvara. Stadgar och kongressbeslut måste naturligtvis följas.' (Eldh). Karlsson föreslog, att 'förbundsstyrelsen bort undvika att till avdelningarna i Norrbotten ställa ultimatum med åläggande om omedelbart upphävande av de omstridda besluten'; i stället hade man 'bort lägga sitt ingripande på ett sådant sätt, att omedelbar sprängning undvikits och frågan hänskjutits till kongressen'. (Protokoll fört vid Svenska Gruvindustriarbetarförbundets 18:e ordinarie kongress 29 augusti—3 september 1932, s. 30, 32.)

Samma besvärliga mellanställning framträder vid en annan förbundskongress, där Erik Westlin kritiserade företagna disciplinära åtgärder mot RFO:are: 'Rent principiellt ha vi icke delat de synpunkter, som de av förbundsstyrelsen uteslutna kamraterna hävdat, men uteslutningarna borde likväl icke ha skett.' (Protokoll fört vid Svenska Sågverksindustriarbetarförbundets 14:e kongress 20—25.11 1932, s. 39.) Det halvhjärtade uppträdandet i båda dessa fallen är en naturlig följd av partiets allmänna intällning till facklig legalism, men det centrala är likväl, att man trots avståndstagandet och fördömandet av RFO gick emot att dess anhängare skulle uteslutas ur fackföreningsrörelsen.

279. Se Jerker Svenssons uppsats 'Hälsingborgsavdelningens verksamhet' i Hjern, *a. a.*, s. 194 ff.

280. I början av året röstade således både Dunér, Danielsson och Svensson för andelsteckning i Arbetar-posten. Efter 'en livlig diskussion' avslogs förslaget av de fyra socialdemokraterna med 4—3. (Förbundsstyrelseprotokoll 9.1.1934.)

Danielsson reserverade sig mot socialdemokraternas beslut att ge SAP valbidrag och han protesterade 'på det bestämdaste' mot att förbundets representanter inte reserverade sig mot 13-mannakommitténs betänkande, då detta behandlades på LO:s representantskap i juli 1934. (Förbundsstyrelseprotokoll 10—11.8.1934.)

Socialisterna kunde vidare bara fördröja men inte förhindra, att en partimedlem, som på eget bevåg deltagit i en RFO-inspirerad landskonferens, uteslöts ur förbundet. (Förbundsstyrelseprotokoll 29—30.11.1934.)

281. Förbundsstyrelseprotokoll 14.4. 1934.

282. På uppmaning avgav Svensson även en skriftlig förklaring till sitt uppträdande i vilken de personligt färgade motiven dominerar.

283. Protokoll från Svenska Sjöfolksförbundets kongress 8—13 september 1935, s. 234 f.

284. Detta framgår explicit ur förbundsorganets ledare efter kongressen, *Sjömannen* 1935:11, s. 306. Löfstedts inval möjliggjordes av allt att döma av den kommunistiska fraktionens försiktiga ageranде. Som en efterklang av RFO-politiken — som nu helt övergivits — hade den kommunistiska oppositionen som en styrkedemonstration insänt ett femtiotal massfabricerade motioner, som alla syftade till genomgripande stadgeförändringar; bl a återfanns där ett komplett stadgeförslag. Hela denna motionsflod avvisades utan minsta debatt; inte ens kommunisterna själva ville uppträda till försvar för motionerna. (Kongressprotokoll s. 28 ff.) En annan motion, som krävde kollektiv återintagning av uteslutna RFO:are kunde heller inte räkna med något energiskt stöd från de kommunistiska kongressledamöterna. *(Ibid.*, s. 214.)

285. Arne Stridsberg, Johan Thore, Henning Wiström, Gustav Creutz och Carl Stiller.

286. Bl a lyckades man förhindra en anslutning till den av SP starkt kritiserade statliga arbetslöshetskassan.

287. *Ibid.*, s. 120. Framgången var desto större som några socialister fronderade.

288. AU-protokoll 1.10.1935, s. 2 ff.

289. Detta antal var redan i sig en stor framgång att döma av en rapport lämnad till SP:s kommun i Göteborg. 'I sjöfolks-

kongressen låg annorlunda till för vårt vidkommande, då vi strängt taget ej hade fler medlemmar än ombudsmännen. Kommunisterna ville samarbeta även här, men då vi ej har några kandidater att sätta upp få vi nöja oss med att avvakta.' (Göteborgs soc. a.-k. AU-protokoll 19.7. 1935.)

290. De socialistiska ledamöterna i förbundsledningen invaldes inte enbart på vänsterns röster, men deras rösttal var långt ifrån Svenssons och varierade mellan 65 och 45.

291. AU-protokoll 1.10.1935.

292. *Ny Dag* 20.9.1935.

293. Den officiella LO-kommentaren till förbundskongressen var påfallande knapphändig och återhållsam. *Fackföreningsrörelsen,* sept. 1935.

294. *Ny Tid* 25.9.1935.

Kapitel 5

1. *FD* 7.3, 10.3, 8.6, 15.6.1933.

2. *FD* 18.4, 24.5, 10.7, 22.7.1933.

3. *FD* 1.2.1933. 4. *FD* 7.3.1933. 5. *FD* 7.4.1933.

6. AU-protokoll 14.3.1933, s. 4 (Emil Andersson) AU-protokoll 17.3.1933, s. 3 (Karl Kilbom).

7. *FD* 13.3.1933.

8. En sammanfattning av dessa återfinns i Nicos Poulantzas, *Fascisme et dictature,* s. 34 ff.

9. Det finns i detta sammanhang ingen anledning att företa en närmare kvalitativ värdering av SP:s fascismanalys. Rent allmänt kan dock sägas, att den på det empiriska planet var ganska realistisk på det teoretiska, däremot, ganska outvecklad, särskilt om man jämför med de analyser som 'broderpartiet' KPDO samtidigt utvecklade. Jfr t ex antologin, *Der Faschismus in Deutschland.* För en genomgång av några centrala problem se diskussionen mellan Jörn Svensson och författaren i *Zenit* nr 16, 17.

10. *FD* 10.3.1933. 11. *FD* 19.7.1933. 12. *FD* 31.1.1933.

13. *FD* 7.4.1933. Jfr Flygs inlägg på ett AU-möte: 'Den fascistiska faran här i landet existerar framför allt inom högern och mindre inom Furugårds och Lindholms grupper. De avgörande högertidningarna uppträder nu öppet för Hitler. Samma ställningstagande kommer till synes vid deras sammanträden och föredrag, där man öppet uttalar sig för diktaturen.' (AU-protokoll 14.3.1933.)

14. *FD* 25.7, 24.8, 11.9.1933.

15. *FD* 18.4.1933. 16. *FD* 15.6.1933. 17. *FD* 15.3.1933. 18. *FD* 7.3.1933.

19. *FD* 9.5, samt även 5.5.1933. 20. *FD* 15.6.1933.

21. AU-protokoll 14.3.1933, s. 5.

22. Axel Lenndin var 'delvis chockerad av Kilboms anförande'. *Ibid.*

23. En sammanfattning av krispolitiken finns hos Nyman, *a. a.,* s. 91 ff.

24. Jfr Erik Lundberg, *Konjunkturer och ekonomisk politik* samt *Kriser och krispolitik i Norden under mellankrigstiden,* i sht s. 105 ff.

25. *FD* 13.1.1933. 26. *FD 2.2.1933.*

27. AK 1933 4:26.

28. AU-protokoll 31.1.1933, s. 4.

29. AU-protokoll 7.2.1933, s. 1 ff.

30. *Ibid.,* s. 6 (Herou, Verner Karlsson, Herman Johansson). AU-protokoll 17.3. 1933, s. 3.

31. AU-protokoll 14.3.1933, s. 3 samt 17.3.1933, s. 6.

32. Se t ex inlägg av Axel Lenndin, August Spångberg och Arvid Olsson. AU-protokoll 14.3 s. 5 resp 17.3 s. 1.

33. Betecknande är ett par inlägg av Flyg. Samtidigt som han framhöll, att 'vi kan förhandla med socialdemokraterna endast på grundval av vårt program och våra motioner, de håller' (AU-protokoll 14.3 s. 3), så kunde han också påstå, att 'enhetsfronten skall samla arbetarna kring det starkaste programmet och det har vi', (AU-protokoll 17.3., s. 4).

34. AU-protokoll 17.3 s. 3.

35. AU-protokoll 14.3. s. 3.

36. AU-protokoll 17.3. s. 3.

37. AU-protokoll 14.3. s. 5.

38. AU-protokoll 21.3. s. 4.

39. Efter SAP:s uppgörelse med bondeförbundet försvann också varje positiv bedömning av regeringen. Uppgörelsen sågs som en kapitulation för de storagrara gruppernas intressen på arbetarklassens och småbrukarnas bekostnad. Hellre än att godta denna kompromiss borde rege-

ringen ha valt att avgå. (*FD* 26.5 och 30.5.1933.)

40. *FD* 8.4.1933.

41. *FD* 3.6 och 8.6.1933.

42. SKP utsatte SP:s folkfrontskampanj för en förintande principiell kritik. 'Allt prat om "folkfront" i stället för klassfront i ett kapitalistiskt land är bedrägligt' och krävde i stället 'ingen dimmig "folkfront" utan proletär enhetsfront i kampen mot fascismen . . .' Inför denna kritik klargjorde SP, att dess folkfront enbart avsåg 'det arbetande folket' och inget därutöver. (*FD* 6.6.1933.)

44. Nyman, *a. a.*, s. 133 f.

45. Sedan 1925 existerade den s k Socialistiska diskussionskluben, som av Dahlström sågs som ett fraktionsorgan för oppositionen. (Axel Dahlström-SAP:s VU, Göteborg 19.4.1930. Bilaga till SAP:s partistyrelseprotokoll.)

För det följande se not 87 kap. 5 och Verksamhetsberättelser för Göteborgs Socialdemokratiska Arbetarkommun 1933 och 1934 s. 15 ff resp. s. 22 ff. Jfr också Eije Magnusson, *Motsättningar inom Göteborgs arbetarkommun 1924—34*.

46. SAP:s partistyrelseprotokoll 27—28. 4.1930.

47. De fem var Albin Ström, Torsten Henriksson, Axel Lundqvist, Evert Frankenberg och Olof Nilsson. De tre sistnämnda lämnade snart Strömoppositionen.

48. Till partikongressen 1932 hade oppositionen även försökt organisera en riksfraktion inom SAP men misslyckats. CK-protokoll 9.6.1935, s. 6. (Torsten Henriksson.)

49. Uteslutningen skedde med röstsiffrorna 20—3. Utan att på något sätt politiskt stödja Ström gick Zeth Höglund, Hemming Sten och Elof Lindberg mot uteslutning och önskade grundligare utredning; detsamma önskade även tre andra ledamöter. Som motivering angav de, att de framförda anklagelserna mot Ström var otillräckliga och att även den andra sidan, främst Richard Lindström, bar sitt ansvar. Så länge Ström hade majoriteten bakom sig fann de också en uteslutning olustig och varnade för de förödande konsekvenserna därav i Göteborg.

Stämningen för uteslutning var dock massiv; både Möller och Hansson förordade i långa inlägg en sådan; Ströms kritik hade, menade de, ifrågasatt regeringens goda vilja och någon möjlighet till försoning förelåg inte. Ströms politik hade medfört 'splittring och söndring samt till sist framkallat ett fullkomligt olidligt tillstånd', som kunde få allvarliga följder inte bara för partiet i Göteborg; 'om vi ej manifesterar vår vilja att hålla disciplin inom de egna leden kommer detta att försvaga vår ställning.' (P A Hansson) (SAP:s partistyrelseprotokoll 9.1.1934).

50. Medlemstalet beskrev följande utveckling: 1/1 1930:244; 1/1 1931:312; 1/1 1932:94; 1/1 1933:172; 1/1 1934:193.

51. Vid andrakammarvalet 1932 fick SKP 9.425 röster i Göteborg mot SP:s 2.623. Denna fördelning skall ses mot bakgrund av resultatet i fullmäktigevalet 1931: SP hade då varit större än SKP, 2.755 röster mot 2.259.

52. AU-protokoll 7.1, 30.1, 14.6, 17.7 samt 2.12.1930.

53. AU-protokoll 19.1.1934.

54. AU-protokoll 2.1.1934. Någon redogörelse för dessa samtal lämnades inte.

55. AU-protokoll 19.1.1934. På detta möte lämnade Andersson en utförlig rapport över sitt arbete.

56. *Ibid.*, s. 4.

57. Detta har meddelats förf. av Torsten Henriksson, för vilken — trots att han sågs som Ströms närmaste man — Ströms tidiga kontakter med Flyg och Andersson var en fullständig överraskning. (Torsten Henriksson—förf., Göteborg 6.12.1973.)

58. Brev till Emil Andersson, Stockholm den 13.1.1934. Avsändarens namn framgår inte, men innehållet visar, att han tillhör partiledningen. I brevet, där Andersson tackas för sina utförliga informationer, framhålles att partiledningen bl a är motståndare till bildandet av en riksledning och att det ej finns 'anledning till att någon längre tid upprätthålla skenet av att det gäller att bilda en fristående organisation'. Som vi har sett följde inte Andersson dessa rekommendationer.

59. SP fick fyra ordinarie och tre suppleantposter, Ströms anhängare fem ordinarie och tre suppleanter. De ordinarie var Ernst Ohlsson, Ivar Olsson, Oskar Danielsson och Ville Johansson resp.

Ström, Henriksson, Karl Fick, Arvid Andersson och John Larsson.

60. AU-protokoll 19.1.1934, s. 4 f. Tidningen utkom med sitt första nummer 19.1 och hade registrerats av Ström i början av januari, då han ännu var med i SAP men sedan Lindström stängt Ny Tids spalter för den socialdemokratiska kommunledningen. Arbetar-posten utkom med två nummer i veckan och hade för de två första numren en provupplaga på 21.000 resp. 14.00 exemplar. Några månader senare hade upplagan stannat vid 8.000 exemplar. (AU-protokoll 31.1.1934 och 16.3.1934.)

61. *FD* 16.1.1934.

62. Riksledningen bestod av kommunledningens f d socialdemokrater.

63. AU-protokoll 19.1.1934, s. 9 f.

64. *Ibid.*, s. 11 ff.

65. När Kilbom åberopar principiella argument misstänker man genast, att något annat döljes därbakom. Vad detta eventuellt kan ha varit lämnar dock källmaterialet inget svar på. Den enklaste förklaringen är kanske, att han helt enkelt misstrodde Ströms person och därför använde sig av principiella argument; en mer långsökt och osannolikare förklaring är fruktan för samarbetssvårigheter med SAP, om Ström mottogs.

66. *Ibid.*, s. 12.

67. *Ibid.*, s. 14.

68. AU-protokoll 19.1.1934, s. 14.

69. Se not 13.

70. AU-protokoll 20.4.1934, s. 4.

71. '/Ström/ måste hållas i kontakt med allt vad som diskuteras och beslutas i partiledningen, ty eljest kan han under sin verksamhet för partiet lätt glida över på linjer beträffande taktik o. d. som icke är partiets.' (AU-protokoll 4.4.1934, s. 2.)

72. AU-protokoll 20.4.1934, s. 6. Vid partisprängningen 1929 hade SKP övertagit partiets dåvarande teoretiska organ, *Kommunistisk Tidskrift*, varefter SP saknat egen teoretisk tidskrift. Den planerade tidskriften utkom under namnet *Socialistisk Tidskrift (ST)* med sitt första nummer i november 1934.

73. *Arbetar-posten* 19.1.1934.

74. Redan under samtalen med Emil Andersson hade Ström framhållit, hur betydelsefullt det var om partiet kunde genomföra ett namnbyte. Han framställde det inte som en förutsättning för samgående, men han informerades om att partiet länge diskuterat just denna fråga. (AU-protokoll 19.1.1934.) Ifr avsnittet om namnbytet s. 112 f.

75. *FD* 22.1.1934.

76. Se t ex *FD* 13.2.1934.

77. Se s. 108.

78. Därtill kom att uppgifter om planerna på ett tidigt stadium sipprade ut till offentligheten, mot vilka Folkets Dagblads dementier hjälpte föga. Jfr t ex *Ny Tid* 10.1.1934 och *FD* 11.1 samt 15.1.1934.

79. *Arbetar-posten* 29.3.1934.

80. Protokoll fört vid Socialistiska Samlingskonferensen i Göteborg 14—15 april 1934. I ett långt och hjärtligt lyckönskningstelegram från SAPD:s ungdomsorganisation undertecknat av Willy Brandt markerades sammanslagningens internationella anknytning.

81. *FD* 17.4.1934. Ifr även AU-protokoll 4.4.1934.

82. Emil Andersson ansåg, att partiet bara i Göteborg 'i bästa fall' kunde nå upp till mellan 5.000 och 10.000 medlemmar. (AU-protokoll 19.1.1934, s. 4.)

83. En utförlig rapportering ges i Folkets Dagblad veckorna efter kommunbildningen.

84. I ett brev från Ivar Olsson till Emil Andersson, Göteborg den 15.2.1934, hävdar den förre, tidigare SP-kommunens ordförande, en sådan uppfattning. Enligt Olsson var det 'rosenrasande, att ni sänder Ström och Henriksson runt hela landet och totalt glömmer bort Göteborg . . . Om det skall fortsätta på det sättet ramlar allt i spillror . . . Nu förlorar vi den ena organisationen efter den andra, tack vare att där inte finns någon som leder organisationsarbetet. Och under tiden ligger Ström och Henriksson och reser mellan Skåne och Lappland på mer eller mindre obetydliga platser.' Olssons bedömning var överdrivet pessimistisk men var säkert långt ifrån grundlös.

85. Verksamhetsberättelser för Göteborgs Socialdemokratiska Arbetarkommun 1933 och 1934 s. 15 ff resp. 22 ff.

86. Protokoll fört vid Socialistiska Samlingskonferensen i Göteborg 14—15.4. 1934. (Göteborgs socialistiska arbetarkom-

muns handlingar.)

87. 'Historik'. Göteborgs socialistiska arbetarkommuns handlingar. Den som 'Historik' betecknade handlingen är närmast att beskriva som en verksamhetsberättelse för år 1934 föregången av en skildring av Strömoppositionens historia.

Bland ungdomsklubbarna fanns tre av Göteborgs största, Aktiv, Masthuggsklubben och Frihetsfacklan med tillsammans cirka 350 medlemmar *(FD* 17.4.1934). I Stockholm bildades Klara-Jakobs socialistiska ungdomsklubb med 51 medlemmar under ledning av Gösta Christensson, som lämnade SAP efter Ströms uteslutning *(FD* 28.3.1934).

88. Protokoll fört vid Socialistiska Samlingskonferensen.

89. Enligt representationsbestämmelserna fick ett ombud väljas för varje påbörjat 25-tal medlemmar. De ovan uppräknade kommunerna skickade 28 ombud.

90. Så hade t ex endast delegationen från Borås SP-majoritet.

91. *Partistriden i Göteborg.*

92. Av de fjorton punkter, som anklagelserna uppgick till, tillhörde nio — 2—4, 6—10 samt 12 — den första kategorin.

93. Ström skulle således ha begått en rad oegentligheter som missbruk av partimärken, röstköp vid kongressvalet 1932 samt genom stadgevidrigt beteende hindrat den partilojala gruppen att komma till tals vid medlemsmöten. Han hade vidare utnyttjat sin ställning inom Fackföreningarnas Centralförsamling till kamp mot partiet, varvid man bl a gick så långt tillbaka som till Ströms agerande vid demonstrationerna mot införandet av arbetsdomstolen 1928.

Sedan anklagelserna offentliggjorts publicerades en motskrift av Torsten Henriksson, *"episoden Ström", ett försvar, en anklagelse.*

94. *Partistriden i Göteborg*, s. 13.

95. *Ibid.*, s. 12.

96. 'Systematiskt osolidariskt uppträdande näpsas' *(Folket 10.1)*, 'Systematisk illojalitet är det avgörande' *(Örebro-Kuriren 10.1)*. 'Det har icke varit enstaka uttalanden eller åtgöranden som dömt Ström. Det har varit hans totala oförmåga att lojalt finna sig i den disciplin, som är nödvändig inom ett demokratiskt parti' *(Arbetet* 10.1).

97. I en efterskrift till *Partistriden i Göteborg* fastslogs, att 'Hr Ström har blåst liv i den döende kilbomssekten i Göteborg'. *Smålands Folkblad* 15.1: 'Hr Albin Ström var andligen kilbomare redan före uteslutningen ur partiet . . . Uteslutningsbeslutet var bara en välbehövlig utrensning av skadligt gift från partikroppen.'

98. Se Grov- och Fabriks cirkulär nr 7/1934, s. 2 ff.

99. *Ibid.*, s. 8.

100. I stället för att ta emot understöd borde ledamöterna av sin avlöning ha inbetalt kontingent till förbundet.

101. 'Alla eventuellt kommande och nya uppgifter om Ströms mätningar, som går emot utredningens är falska.' (Thunborg.) (Protokoll fört vid ordinarie sammanträde med styrelsen i Sv. Grov och Fabriksarbetareförbundet den 28—30 mars 1934, s. 241.)

102. Visserligen godkände man kommitténs rapport, men suspensionsbeslutet måste ändå ses som ett nederlag för undersökningskommittén. Skildringen av detta 'mycket dramatiska möte' är på denna punkt felaktig i Torvald Karlbom och Olof Pettersson, *Svenska Grov- och Fabriksarbetarförbundets historia.* II, s. 291.

103. Protokoll fört vid sammanträde med styrelsen för Sv. Grov- och Fabriksarbetareförbundet den 9 april 1934, s. 275 f samt 281 ff.

104. *Arbetet* 10.4.1934.

105. *Folket* 10.4.1934.

106. *Ny Tid* 11.4.1934.

107. *Ny Dag* 11.4.1934.

108. *Arbetaren* 12.4.1934.

109. *FD* 11.4.1934. Den argumentering partiet använde finns samlad i en särskild broschyr författad av Arvid Olsson med den betecknande titeln *Politiskt lönnmordsförsök. Dokumenten på bordet.* Jfr också *Arbetar-posten* 14.4.1934, där hela uppslaget ägnas åt att bemöta anklagelserna.

110. Olsson, *a. a.*, s. 5.

111. Siffrorna från andrakammarvalet 1936 är mindre entydiga: SAP:s ökning, 4.000, var långt under den genomsnittliga; SP ökade med 4.500 och SKP med 6.500. Det är dock svårt att analysera innebörden av dessa siffror, eftersom det av allt

att döma rörde sig om nya väljare.

112. *FD* 21.4.1934.

113. Protokoll fört vid sammanträde med Sv. Grov- och Fabriksarbetareförbundets VU den 3.5.1934. Se också Karlbom och Pettersson, *a. a.*, s. 291 f.

114. Protokoll fört vid sammanträde med Sv. Grov- och Fabriksarbetareförbundets VU den 22.5.1934.

115. *Arbetar-posten* 26.5.1934. 'Gillas Albin Ströms uteslutning — annars åker ni ut!'

116. Grov- och Fabriks VU-protokoll 12.6.1934.

117. Karlbom och Pettersson, *a. a.*, s. 292.

118. I partipressen återkom ofta följande kompletterande namnförklaring: 'SKP icke att förväxla med sillénsekten, vars vanvettiga och arbetarfientliga politik måste bekämpas av alla klassmedvetna arbetare.' *FD* 23.9.1931.

119. AU-protokoll 23.2, 5.4 samt 7.4. 1932. Protokoll vid SKP:s (SP) nionde kongress 1932, s. 51.

120. AU-protokoll 17.3.1933.

121. AU-protokoll 2.5.1933.

122. AU-protokoll 21.6.1933.

123. *FD* 13.4 och 15.4.1933.

124. På det AU-möte, där Flyg rapporterade om de första kontakterna med Ström, underströk både han och Samuelsson, att namnfrågan måste lösas omedelbart. (AU-protokoll 2.1.1934.)

125. AU-protokoll 31.1.1934.

126. *Ibid.*

127. AU-protokoll 16.3.1934.

128. För att undvika splittring inom partiet fick dock medlemmarna bara ta ställning för eller emot Socialistiska partiet och inte välja mellan de båda namnförslagen.

129. I omröstningen deltog 65 % av partiets medlemmar. 9.368 röstade för och 548 mot, medan 275 var neutrala och 2.919 icke deltog. Det fullständiga namnet var Socialistiska Partiet (Arbetarnas och Jordfolkets Förbund).

130. Två veckor efter namnändringen uppgavs endast fem medlemmar av detta skäl ha lämnat partiet. AU-protokoll 20.4. 1934, s. 2.

131. *FD* 3.3 och 7.3.1934.

132. *Ny Dag* 9.4.1934.

133. Se August Spångberg, *I tidens ström*, s. 167.

Kapitel 6

1. Särskilt upprördes man av att minoriteten genom en taktisk manöver 'intog' partihögkvarteret och med fysiskt våld — vari bl a inbegreps skottlossning — lyckades erövra lokalen.

2. *FD* 10.10.1929. 3. *FD* 11.10.1929. 4. *FD* 31.10.1929. 5. *FD* 14.10.1929.

6. Protokoll från SKP:s (SP) åttonde kongress 16—18 november 1929. Samuelsson, 'Partistridens likvidering och partiets närmaste uppgifter', s. 17—28.

7. *Ibid.*, s. 29 f.

8. *Ibid.*, s. 31 f. (Herman Johansson.)

9. *Ibid.*, s. 30 (Lantz).

10. 'Genom vårt revolutionära arbete skall vi tvinga EKKI att erkänna, att det är vi som är det verkliga kommunistiska partiet.' *Ibid.*, s. 31 (Jonsson). 'Vårt arbete, ett revolutionärt kommunistiskt arbete skulle återföra oss till Komintern.' *Ibid.*, s. 33 (Wilhelm Johansson.)

11. *Ibid.*, s. 37.

12. *Ibid.*, s. 98. ('Resolution över partistridens likvidering och de närmaste uppgifterna.')

13. Se t. ex. Arvid Vretling, *Världsparti eller Luntmakarsekt?*, s. 14.

14. Philipp Dengel, *Ett arbetarförrädariets nya parti*, s. 10 f.

15. Kongressprotokoll s. 7 f.

16. Som ett tecken på detta kan man se underskriften på *FD:* 'Sektion av Kommunistiska Internationalen', som trots att den icke motsvarade verkligheten togs bort först den 23/12 1930.

17. Jfr *FD* 21.1.30 och AU-protokoll 6.2.30.

18. *FD* 3.2.30. 19. *FD* 13.2.30. 20. *Ibid.* 21. *FD* 1.2.30. 22. *FD* 25.1.1930. 23. *Ibid.* 24. *Ibid.* 25. *FD* 28.1.1930. 26. *FD* 12.10. 1929. 27. *FD* 21.12.1929.

28. K. H. Tjaden, *a. a.*

29. Theodore Draper, *American Communism and Soviet Russia.*

30. Tryggve Bull, *Mot Dag og Erling Falk.*

31. Paul Zinner, Communist Strategy and Tactics in Czechoslovakia, 1918—48, s. 250 f.

32. Tjaden, *a. a.*, s. 260 f.

33. John H. Hodgson, *Communism in*

Finland, s. 122 ff.

34. CK-protokoll 15.11.1929, s. 13 f (Oskar Samuelsson).

35. AU-protokoll 6.2.1930 s. 5 ff.

36. Samuelsson-Wälläri 3.2, 11.2.1930. Däremot kom man överens om svensk tryckteknisk hjälp.

37. Protokoll der internationalen Beratung der Kommunistischen Opposition am 17.—19. März 1930 in Berlin, s. 1.

38. *Ibid.*, s. I:31 a.

39. *Ibid.*, s. I:51 f (Brandler).

40. *Ibid.*, s. I:61 (Kilbom).

41. *Ibid.*, s. I:50 (min övers.).

42. Jfr Kilbom, *Cirkeln slutes*, s. 193.

43. Problemet aktualiserades, då Kilbom sade sig föredra samarbete med det norska Arbejderpartiet framför Mot Dag. (Internationale Beratung . . . s. I:41, II:2 a.)

44. Skrivelsen, som KPDO senare översände till Komintern, återfinns i *Gegen den Strom*, mars 1930, s. 23—30.

45. Som ett tecken på detta talade vid partiets förstamajdemonstration i Stockholm Paul Frölich, en av KPDO:s ledande teoretiker.

46. AU-protokoll 9.4.1930, s. 3 ff.

47. AU-protokoll 9.5.1930. Bilaga.

48. Bilaga, s. 5.

49. *Ibid.*, s. 1. 50. *Ibid.*, s. 3. 51. *Ibid.*, s. 7. 52. *Ibid.*, s. 8. 53. *Ibid.*, s. 8.

54. Den slutgiltiga versionen återfinns i *Partiarbetaren* nr 3, 1930, s. 13.

55. AU-protokoll 9.5.1930.

56. Att man inte hyste några illusioner i det avseendet framgår också av den ledare, som kommenterade brevet. Där betecknades det som ett bevis på partiets mogenhet, att dess medlemmar inte längre lät sig duperas av SKP:s stående argument: 'För Komintern'. *(FD* 11.6.1930.)

57. Se not 44. Eftersom den svenska skrivelsen aldrig erhöll något svar kan det vara av intresse att notera Kominternledningens närmast hysteriska reaktion på KPDO:s brev. Se Tjaden, *a. a.*, s. 268. En något friserad version återgavs i *KT* 1930, s. 138 ff.

Kominterns svar publicerades den 6.5. 1930 och SP:s brev sändes den 5.6, varför det inte kan ha fordrats någon större fantasi av den svenska partiledningen för att föreställa sig Kominterns reaktion.

58. Brev från Jay Lovestone 29.3.1930.

59. Karl Frank-Samuelsson 12.4.1930.

60. Brev från Heinrich Brandler 23.4. 1930.

61. Heinrich Brandler-Samuelsson 19.9. 1930. 'Ni är stumma som fiskar. Så kan ett internationellt informationsarbete helt enkelt inte vara möjligt.' (Min övers.)

62. Oskar Samuelsson-Heinrich Brandler 22.9.1930.

63. *Inkopp* 1931:1 s. 4. De svenska försöken att få Tranmael inbjuden hade avvisats av Brandler. Brev från Heinrich Brandler 23.4.1930.

64. AU-protokoll 12.12.1930.

65. *Ibid.*, s. 2 (Nils Flyg).

66. *Ibid.*, s. 2 (Oskar Samuelsson).

67. *Inkopp* 1931:1, s. 2.

68. *Inkopp* 1931:1 s. 5 f.

69. Tjaden, *a. a.*, s. 269.

70. 'Vad vårt parti beträffar är ställningen klar. Vår politik bestämmes av landets arbetares internationella och nationella intressen. Vi är icke bundna av andra, tar icke order av andra.' *(FD 10.1.* 30.)

71. 'Men vad medlemmarna diskuterar och vad de är oroliga över, det är, att vi är ett "nationellt", "självständigt" parti.' AU-protokoll 12.12.30 (AS Pripp).

72. Hanno Drechsler, *Die Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands (SAPD)*.

73. För det följande Tjaden, *a. a.*, s. 238—258.

74. Kilbom har i sina memoarer missuppfattat detta; Kilbom, *a. a.*, s. 200 f.

75. *FD* 16.7.1931. Jfr också artikel om SPD-vänstern *FD* 25.9.31.: 'Vill oppositionen få en politiskt hållbar plattform måste dess väg gå till den kommunistiska oppositionen.'

76. *FD* 22.10.1931.

77. I sina memoarer uppger Kilbom, att han den 5—8 oktober 1931 vistades i Berlin i ett misslyckat försök att bilägga konflikten mellan majoriteten och minoriteten inom KPDO (Kilbom, *a. a.*, s. 201).

78. AU-protokoll 2.12.31.

79. *Ibid.*, s. 2 f. (Kilbom.) Se också inlägg av Samuelsson.

80. AU-protokoll 19.4.1932, s. 1 f (Kilbom, AS Pripp).

81. *Ibid.*, s. 2 (Samuelsson, Herman Jo-

hansson).

82. *Ibid.*, s. 2 (Oskar Öhman, Herman Johansson).

83. Protokoll från SKP:s (SP) nionde kongress 14—16 maj 1932, s. 4 f.

84. *Ibid.*, s. 29 ff. 85. *Ibid.*, s. 39.

86. *Ibid.*, s. 43. Eriksson drog själv konsekvenserna av sin isolerade ställning och lämnade partiet efter kongressen. Som en hämndåtgärd överlämnade han till SKP SP:s interna AU- och CK-protokoll, som tacksamt utnyttjades av Ny Dag och förorsakade SP en del irritation.

87. Detta skedde fr a i ett försvar för SAPD, som Brandler angrep i sitt hälsningstal. (*Ibid.*, s. 33 f.) KPDO fick också uppbära direkt kritik för sin osmidighet och oförmåga att samverka med andra grupper.

88. *FD* 7.11.1930. 89. *FD* 8.2.1930. 90. *FD* 10.7.1930. 91. *FD* 27.6.1930. 92. *FD* 10.7.1930. 93. *FD* 2.1.1931.

94. 'Det är en avgrundslik skillnad mellan vad som nu är i Sovjet-Unionen och hur man tänkte sig en proletär stat.' (Oskar Samuelsson.) 'Är Ryssland i detta nu en socialistisk stat? Är det statssocialism eller statskapitalism. Arbetarråden har numera praktiskt taget inget mer att säga till om på arbetsplatserna.' (Kilbom.) AU-protokoll 12.12.1930, s. 3 ff.

95. *FD* 17.3, 1.4 och 18.5.1933.

96. *FD* 1.5, 19.5, 26,5, 14.6.1933.

97. *FD* 1.5.1933.

98. *FD* 17.3.1933. Inom AU var förbittringen ännu starkare. 'Stalins och Kominternledningens teori om möjligheterna att bygga upp socialism i enbart ett land tages till intäkt för att rättfärdiga vilka brottsliga åtgärder mot det internationella proletariatet som helst från Sovjet-Unionens sida.' (Emil Andersson.) 'Vi kan fastslå, att det i Sovjet råder nationell socialism, vilken nu till på köpet slår in en kontrarevolutionär kil i världsopinionen mot Tyskland.' (Samuelsson.) AU-protokoll 17.5.1933, s. 2, 4.

99. AU-protokoll 21.6.1932.

100. AU-protokoll 28.6.1932, s. 1.

101. *Ibid.*, s. 2.

102. AU-protokoll 12.7.1932, s. 6.

103. AU-protokoll 17.1.1933, s. 5 f.

104. AU-protokoll 21.6.1932, s. 5.

105. John Paton-Karl Kilbom 21.10. 1932.

106. *FD* 4/5.5, 23.5.1933.

107. AU-protokoll 4.4.1933. Om denna konferens och de oberoende socialistiska partierna se sid. 135 f.

108. AU-protokoll 17.5.1933, s. 2 (Kilbom).

109. *Ibid.*, s. 2, 4 (Kilbom, Samuelsson).

110. *Ibid.*, s. 3, 4 (Emil Andersson, Erik Höglund, Axel Lenndin).

111. AU-protokoll 21.6.1933.

112. AU-protokoll 17.6.1933. För *FD* skrev Brockway en artikel med den betecknande titeln: 'Internationalernas bankrutt. Både Kominterns och reformisternas politik leder till fördärv.'

113. Brev från Emil Andersson till Internationella Kommunistiska Byrån, 1.7. 1933. (Detta brev ingår i en sammanställning, som SP gjorde av korrespondensen mellan SP och IVKO:s byrå.)

114. Protokoll der Bürositzung der IVKO vom 8.—10. Juli 1933, s. 2.

115. Brandler-SKP, 10.8.1933, s. 14.

116. Kilbom ville fortfarande bibehålla förbindelsen med IVKO: 'Vi skall utbygga våra positioner utan att förlora dem vi redan har.' (AU-protokoll 22.8.1933, s. 1.)

117. SKP-IVKO:s byrå 24.8.1933, s. 19.

118. Brev från IVKO:s byrå till SKP:s medlemmar, 8.9.1933, s. 36.

119. AU-protokoll 12.9.1933, s. 10.

120. Franz Borkenau, *a. a.*, s. 332 ff.

121. Den förändrade inställningen till NF hade kommit till uttryck redan i början av 1934, då Stalin framhöll, att Tysklands och Japans utträde ur organisationen stärkt dess förmåga att 'till en viss grad' förebygga militära aktioner. Kermit E. McKenzie, *a. a.*, s. 325.

122. McKenzie, *a. a.*, s. 144 f.

123. Den tidigare inställningen hade fått en koncis formulering i det sjätte av de tjugoen villkoren för anslutning till Komintern: 'det gäller att systematiskt bevisa för arbetarna att utan ett revolu-

tionärt störtande av kapitalismen ingen internationell fredsdomstol, inga överenskommelser om minskade rustningar, ingen "demokratisk" reorganisering av Nationernas Förbund kan förhindra nya imperialistiska krig.' Jfr också *Krigsfaran och kommunisternas uppgifter. Teser över kampen mot det imperialistiska kriget, antagna å Kominterns sjätte världskongress 1928*, s. 6 f, 15 och 73.

På sjunde kongressen talade den engelske kommunisten Campbell om den 'tvekan och förvirring', med vilken meddelandet om Sovjet-Unionens inträde i NF mottogs i ett flertal av sektionerna. (Jane Degras, *The Communist International*, Vol. III 1929—1943, s. 371.)

124. *Ibid.*, s. 370 ff.

125. *FD* 14.9.1934.

126. 'Det internationella läget, krigsfaran och kampen mot densamma'. (*ST* 1935:6/7, s. 223.) Jfr också Nils Flyg, *Krigsfaran och kampen mot densamma*, s. 8 f.

127. *FD* 1.11.1935.

128. AK 15:23 1935 (Nils Flyg). 'Sovjet-Unionen står ej längre — för att än en gång citera Lenins stolta ord — "oberoende mot imperialismens värld" utan är förbundet med en del därav.' *FD* 9.5. 1935. Se även Nils Flyg, 'Vid 1935 års början'. *ST* 1935:1, s. 34.

129. *FD* 21.7.1934. Jfr också broschyren *Kommunisterna på väg till socialdemokratin*, där PCF:s samverkan med SFIO och radikalerna, folkfrontspolitiken ses som en följd av denna försvarspolitik och fördöms som ett likviderande av de leninistiska principerna.

130. AK 1935 26:16. *FD* 1.10, 16.10. 1934 och 28.3.1935.

131. AK 1935 26:16 (Karl Kilbom).

132. *FD* 28.3.1935. För flera exempel på tidigare vänstersocialistiskt och kommunistiskt avståndstagande från NF se Herbert Tingsten, *Svensk utrikesdebatt mellan världskrigen*, s. 12—88.

133. *FD* 1.10 samt 21.9.1934.

134. *FD* 28.3.1935.

135. Nils Flyg, 'Vid 1935 års början'. *ST* 1935:1, s. 34.

136. *ST* 1935: 6/7, s. 223.

137. *FD* 16.10.1934. 'För ögonblicket har sovjetdiplomatin splittrat de kapitalistiska krafter, som står emot Sovjet-Unionen, men till och med denna bedrift kommer i det långa loppet att bli värdelös, om den leder till ett försvagande av de krafter inom arbetarklassen, som står på dess sida.' (*FD* 8.4.1935.)

138. *FD* 16.10.1934.

139. *FD* 25.9.1934. Kritiken mot Sovjet-Unionen kunde ibland uttryckas med utomordentlig häftighet. 'Sovjet, som trots allt måste anses som den internationella arbetarklassens första landvinning, blev från att ha varit den internationella arbetarklassens "vapensmedja" i internationell politik dess dödgrävare.' Evald Höglund, *Politisk Sillén-cirkus. Komintern förr och nu*, s. 4.

140. Carl Berg, 'Rysslandshets och rysslandsförsvar'. *FD* 22.10.1934.

141. Jfr dock Pierre Loup, 'Komintern och Stalins förklaring'. *FD* 24.5.1935. 'Ty denna rustning för kriget är tillika ett stärkande av bourgeoisiens makt mot proletariatet. Varje aktion under ett krig måste bestämmas av viljan att erövra den politiska makten. Även ett tillfälligt militärt försvagande av Ryssland måste tagas med på köpet.'

142. Oförmågan att göra en realistisk verklighetsbedömning är desto märkligare som partiet under Kominterns tredje period i sin rapportering kring denna ständigt framhävde den kommunistiska rörelsens svaghet och tillbakagång.

143. Tidigare hade man ju understrukit partiets ovillkorliga skyldighet att försvara Sovjet-Unionen. Se s. 122 och 127.

144. Hanno Drechsler, *a. a.*, s. 338 f. *ST* 1935:5, s. 161 ff.

145. Drechsler, *a. a.*, s. 190 ff samt 295 ff.

146. Robert McKenzie, *British Political Parties*, s. 457 ff.

147. Hans Fredrik Dahl, *Fra klassekamp till nasjonal samling*.

148. *FD* 28.6.1933.

149. Protokoll der internationalen Konferenz der unabhängigen revolutionären sozialistischen Parteien und Gruppen in Paris, am. 27. und 28. August 1933. Se också AU-protokoll 12.9.1933.

Federación Communista Ibérica stod under ledning av Joaquín Maurín, en erfaren spansk kommunist, och hade uppstått som en högerkommunistisk utbryt-

ning ur spanska kommunistpartiet så sent som 1931. Dess inflytande var i huvudsak begränsat till Katalonien. Sneevliet, ledaren för RSP, var tidigare en framstående kommunist, som arbetat för Komintern i Kina och Indonesien, men som uteslutits ur det holländska partiet, sedan han tagit ställning för Trotskij. RSP stod på samma politiska linje som OSP men hade en annan uppfattning i fackliga frågor; RSP:s medlemmar var organiserade i en egen fackförening med Sneevliet som ordförande, medan OSP:s fortfarande tillhörde den reformistiska fackföreningen och vägrade att följa Sneevliets uppmaning att gå in i dennes Nederländska arbetarsyndikat. (Protokoll der Sitzung des Internationalen Komitees der unabhängigen, sozialistischen, revolutionären Parteien in Brüssel am 10./11. Juni 1933.)

150. ILP hade redan tidigare under 1933 inlett förhandlingar med Komintern utan att förvarna IAG, vilket OSP kritiserat på Bryssel-konferensen. Men i denna fråga var ILP själv splittrat. Från påsken 1933 och ett år framåt pågick en strid inom partiet, om det skulle affilieras till Komintern eller ej, vilket slutligen ledde till seger för partiledningen över partiets kominternvänliga fraktion. (Henry Pelling, *The British Communist Party*, s. 77 ff.) Inom SP var man mycket uppmärksam på och oroad av dessa strömningar inom ILP, vilka man föresatte sig att bekämpa på det kraftigaste (AU-protokoll 10.7.1933).

151. Den sista och avgörande rösten mot kom från ordföranden, vilken vid omröstningstillfället var Samuelsson.

152. ILP motsatte sig den mot Sovjet-Unionen kritiska resolutionen.

153. AU-protokoll 12.9.1933. Kilbom avvek från de övrigas bedömning. Han ställde sig mer skeptisk till de oberoende socialistiska partierna och ville inte slutgiltigt slå igen dörren till IVKO. Medan de övriga fördömde Brandler för hans uppträdande mot SP och påstådda förestående övergång till Komintern ('vi vill inte vara med om att komma tillbaka till kominternhelvetet' framhöll Samuelsson) tycks Kilbom ha hyst den inte särskilt realistiska tron, att Brandler hade möjlighet att återfå sin ledande roll inom KPD. Detta innebar dock inte, att Kilbom motsatte sig en samling av krafterna mellan II:a och III:e internationalen, bara att han ville få den så bred som möjligt och eventuellt bringa Brandler 'till förnuft'. (Ibid., s. 8.)

154. Jfr t ex AU-protokoll 14.12.1933, där man efter viss tvekan beslutar tillstyrka, att ungdomsförbundet får sända delegat i informativt syfte till IAG:s ungdomskonferens.

155. Pelling, *a. a.*, s. 79.

156. Drechsler, *a. a.*, s. 339.

157. Fenner Brockway-Jan, 17.9.1934. Otto Branden-Fenner Brockway 12.10. 1934. De översatta breven återfinns som bilagor till AU-protokoll 13.11.1934.

158. Se t ex broschyren *Kommunisterna på väg till socialdemokratin.*

159. Förslaget att delta i den kommande internationella konferensen framfördes i ett brev till SP från Otto Branden den 7.10.1934 och återfinns som översatt bilaga till AU-protokoll 13.11.1934. Under sommaren hade Jacob Walcher ('Jim Schwab') besökt Sverige och samtalat med SP:s ledning, varvid han enligt Branden fått garantier från SP om dess sympatier för IAG. Ett förslag från Walcher att överföra ledningen av IAG till Sverige hade dock bestämt avvisats av svenskarna. (AU-protokoll 13.11.1934.) IAG:s verksamhet hade hittills främst bedrivits från Holland, men sedan flera i ledningen för RSP och OSP fängslats i samband med de veckolånga barrikadstriderna där under juni detta år, hade IAG:s möjligheter att verka fritt kraftigt inskränkts.

160. Protokoll der Internationalen Committe of Left-soc.rev. parties in Bruessel am 1. und 2. Dezember 1934.

161. 'Politiskt kan vi genom samarbetet internationellt binda oss för sammanslagning med sillénpartiet. Bäst ur alla synpunkter att inte deltaga i konferensen.' (Emil Andersson) AU-protokoll 13. 11.1934.

162. Fenner Brockway-Kilbom, London 3.12.1934.

163. Uppläggningen kom på så sätt att överensstämma med det förslag, som Brockway framfört vid brevväxlingen med Branden.

164. SP-Fenner Brockway, Stockholm 7.12.1934.

165. AU-protokoll 7.12.1934.

166. Protokoll der Internationalen Konferenz der Unabhängigen sozialistischen Parteien vom 14. bis 16. Februar 1935 in Paris.

167. Alltifrån Doriots uteslutning ur PCF hade SP stött dennes arbete 'att skapa en antifascistisk rörelse med ett av läget betingat dagsaktuellt program' *(FD* 2.7.1934. Jfr också *FD* 19.7.1934). Även sedan det stod klart, att blott lokalt begränsade utbrytningar ur PCF följde Doriot, endast i St Denis hade han till en början en majoritet bakom sig, fortsatte *FD* att övervärdera hans framtidsutsikter. Se t ex *FD* 7.3.1935.

Man bör vidare framhålla, att Doriot vid denna tid fortfarande framträdde som marxist. Först sedan hans enhetsförhandlingar med SFIO strandat på sommaren 1935 kan man tala om att han övergav den marxistiska linjen, även om det dröjde nästan ett år, innan det stod klart för alla iakttagare. Han drog sig också snabbt tillbaka från allt samarbete med IAG. (Se Dieter Wolf, *Die Doriot-Bewegung*, s. 104.)

Med tanke på SP:s senare utveckling kan det vara intressant att notera det kraftiga fördömandet av Doriot i *FD* 31.5.1937, där dennes övergång till det antimarxistiska och fascistiska lägret förklaras vara en följd av psykologiska faktorer.

168. Denna var en i huvudsak intellektuell organisation som uppstått vid en vänsterutbrytning ur den illegala österrikiska socialdemokratin. Oppositionens majoritet gick till KPÖ, medan den mindre gruppen föredrog att vara fristående och tog namnet Rote Front. Mot slutet av 1935 återvände den dit, varifrån den kommit (Joseph Buttinger, *Das Ende der Massenpartei*, s. 103 ff).

169. Einhart Lorenz, *Arbeiderbevegelsens historie 1789—1930*, s. 174.

170. Det kan vara av intresse att observera, hur Kilbom i denna fråga drev en linje, som var hans egen och inte SP:s. På konferensen vände han sig mot denna slutsats och hävdade, att krigsfaran måste bedömas annorlunda efter fascismens seger i flera stater. Han fann det också vara en brist i resolutionen om krigsfaran, att man där inte skilde på fascistiska och demokratiska stater. (Protokoll . . . s. 26 f.)

171. *Ibid.*, s. 28 f.

172. 'Om det inte ens är möjligt att driva den här lilla konferensen vidare, så är det verkligen bara en fras att tala om en ny international.' *Ibid.*, s. 32 f (min övers.).

173. Förslaget avvisades med tre röster mot tre; ILP, SP och Mot Dag röstade mot, medan RSP, OSP samt IAG:s ungdomsbyrå företrädd av Willy Brandt röstade för; de övriga lade ned sina röster.

174. *FD* 20.2.1935 samt 28.2.1935. 'Konferensen i St Denis har faktiskt visat en framkomlig väg för skapandet av aktionsenhet på socialistisk grund.'

175. AU-protokoll 2.4.1935. Kilboms rapport var positiv men är knapphändigt återgiven. Någon diskussion kring beslutet att inträda i IAG finns inte återgiven.

176. Jfr min uppsats 'SP och spanska inbördeskriget'.

177. AU-protokoll 14.6 och 30.7.1935 samt 21.1.1936.

178. AU-protokoll 1.10.1935. Kilbom men framför allt Flyg och Olsson uttalade sig i den riktningen, medan Samuelsson och Bergström såg skeptiskt på möjligheten därav ö h t.

179. AU-protokoll 2.6.1936.

180. Dessa partier sammanslogs under våren 1935, lämnade året därpå IAG och inträdde i den trotskistiska gemenskapen. En opposition däremot på några hundra medlemmar anslöt sig därefter åter till Byrån.

181. ILP hade alltsedan man lämnat Labour kunnat notera en katastrofal medlemsförlust; från 16.00 medlemmar 1932 hade partiet reducerats till 4.000 1935 (Pelling, *a. a.*, s. 77).

182. AU-protokoll 2.6.1936.

183. Se inlägg av Nils Flyg, Herman Johansson, Emil Andersson och Erik Höglund.

184. I inbjudningshandlingarna krävdes bl a att deltagarna skulle 'acceptera klasskampen för att störta imperialismen, som är orsaken till kriget . . . Att förkasta varje nationell enighet med den kapitalistiska klassen i förberedandet och genom-

förandet av krig . . . Att avvisa varje tillit till Nationernas Förbund och illusionerna om att den skapat ett kollektivt fredssystem i en kapitalistisk värld'. (AU-protokoll 2.6.1936, Bilaga 6.) Det var den inskränkning i närvarorätten, som dessa krav medförde, som kritiserats av Samuelsson.

185. AU-protokoll 10.11.1936.

186. Bland de observatörer, som övervarade konferensen, kunde man bl a återfinna August Thalheimer.

187. Något protokoll från konferensen har inte påträffats och skildringen av den bygger på Flygs och Anderssons rapport inför arbetsutskottet den 10.11.1936.

188. Se min artikel 'SP och spanska inbördeskriget.'

189. Resolution för kongress mot krig, fascism och imperialism i Bryssel den 31 oktober—1 och 2 november 1936.

190. Inte ens Flyg och Andersson uppvisade någon större iver att få resolutionerna publicerade och i arbetsutskottet bordlades frågan på en, som det visade sig, obestämd framtid. I partipressen förekom blott en knapphändig rapportering. (Se *FD* 9.11.1936.)

191. En representant för ungdomsförbundet, Evald Höglund, befann sig dock periodvis i Barcelona och stod där i kontakt med Byråns representanter.

192. David Cattells arbete *Soviet Diplomacy and the Spanish Civil War*, ger en mängd exempel på detta.

193. Se t ex en artikel av Fernando Claudín, 'Spain the Untimely Revolution'.

Kapitel 7

1. Herbert Tingsten, *a. a.*, sid. 194—211. 'En så aktiv opinion i en utrikespolitisk fråga syns inte vid något annat tillfälle under mellankrigstiden ha förelegat, utom möjligen under Ruhrockupationen 1923,' s. 198.

En utförlig skildring av själva konflikten återfinns hos Åke Thulstrup, *Aggressioner och allianser*, s. 287—327.

2. *FD* 27.2.1935.

3. *Ibid.* Se även *FD* 28.2, samt 27.3. 1935.

4. Nils Flyg, *Krigsfaran och kampen mot densamma*, s. 9 f.

5. *FD* 12.7.1935 och 19.7.

6. *FD* 19.7.1935. Se även 30.7.1935.

7. *FD* 12.7.1935.

8. *FD* 30.7.1935. En jämförelse med Kilboms ledare av den 12.7, där han hävdar den motsatta ståndpunkten, visar hur svårt han hade att utforma ett klart ställningstagande.

9. Karl Kilbom, *Cirkeln slutes*, s. 264. Kilbom representerade SP på en konferens med Internationella Byrån för revolutionär socialistisk enhet. Jfr s. 139 f.

10. *FD* 2.8.1935. Se även FD 5.8.1935.

11. *FD* 10.8.1935. Vid en ytlig analys av detta uttalande skulle man kunna tolka det som ett direkt stöd åt Mussolini, vilket exempelvis Kilbom gör i sina memoarer, där det framställs som 'början på en infam kampanj till *försvar för Mussolini*'. Kilbom, *a. a.*, sid. 265. Som framgår av det ovanstående är en sådan tolkning fullständigt missvisande och förbiser helt den speciella rationalitet, som fanns i Flygs resonemang.

12. *FD* 23.8.1935.

13. *FD* 2.9.1935.

14. SAC såg — i likhet med SP — NF som ett organ för de i världskriget segrande imperialistiska makterna (*Arbetaren* 23.8.1935) och varnade arbetarna för att 'kasta bort sig som redskap för kapitalistiska intressekrig' (*Arbetaren* 19,8 1935). I en fråga gick dock SAC längre än SP; i ledaren av den 19.8 förklarade således Arbetaren: 'Argumentet att Abessiniens frihet skall försvaras är ohållbart. För det abessinska folket finns det ingen frihet, utan endast feodalt slaveri. Det finns ingen anledning att uppträda till försvar för detta.' SP ifrågasatte dock inte, att Abessinien, om än feodalt, skulle försvaras.

15. *FD* 7.9.1935.

16. Argumenteringen tycks vara, att antingen kommer NF inte att inskrida till Abessiniens försvar över huvud taget och om mot Italien riktade sanktioner likväl begagnas, så kommer de enbart att gynna Englands intressen och inte Abessiniens.

17. *FD* 9.9, 10.9, 12.9, 14.9 1935; samtliga ledare skrivna av Flyg.

18. *Arbetar-Tidningen* 23—29/8.1935

samt *Arbetar-posten* 24.8.1935.

19. 'Beslutet fattades i samråd med en representant för partiets politbyrå.' *Arbetar-Tidningen* 30/8—5/9.

20. Enligt socialdemokraterna skulle demonstrationen komma att utformas som en allmän medborgardemonstration utan bestämd politisk anknytning. Huvudparollen var 'För fred och frihet! Mot krig och fascism!' (Se t ex *Ny Tid* 7.9.1935.)

21. *Arbetar-posten* 7.9.1935.

22. AU-protokoll 3.9.1935. Samuelsson kritiserade på formella grunder göteborgskommunens uppträdande, men någon politiskt utformad kritik framfördes inte av någon.

23. Se den intensiva kampanjen i *Ny Tid* den 7—11/9 för att förmå dessa avdelningar att sluta upp bakom FCO-tåget.

24. *Ny Tid* 13.9.1935.

25. *Arbetar-posten* uppgav deltagarna till 2.500, medan *Ny Tid* upptäckte knappt 1.000.

26. En JO-anmälan från Albin Ström mot polismyndigheterna för att ha tillåtit detta fyrverkeri lämnades utan åtgärd.

27. 'Efter Göteborgshistorien kunde vi inte inta någon annan ställning till demonstrationen'. AU-protokoll 3.9.1935. (Carl Bergström.)

28. AU-protokoll 3.9.1935.

29. *FD* 4.9.1935.

30. *Social-Demokraten* 5.9.1935.

31. *FD* 5.9.1935. 'Socialdemokratins och Kominterns enhetsfront: Sverge med i kriget'.

32. *Ny Tid* 2.9.1935.

33. *Ny Tid* 4.9.1935.

34. *Arbetar-Tidningen* 6—12.9.1935.

35. *Social-Demokraten* 5.9.1935.

36. *Social-Demokraten* 12.9.1935.

37. *Social-Demokraten* 20.9.1935.

38. *Ny Dag* 2.9, 5.9 (*FD* stöder Mussolini) samt 24.9.1935 (Mussolinidrabanten Flyg).

39. I sina memoarer tar dock Kilbom denna kritik bokstavligt och ger därför en förvrängd framställning av SP:s och fr a Flygs hållning. Bl a glömmer han därvidlag, att han själv godtog huvuddragen av partiets NF-kritik. Kilbom, *a. a.*, s. 265 ff.

40. *FD* 4.10.1935.

41. *FD* 23.11.1935. Jfr även *FD* 23.10, 9.10, 25.9, samt 10.10. En knapp månad före det italienska angreppet hade man från SP hävdat, att 'med riktig ledning och organisation kan arbetarklassen med sin egen makt hindra Italiens angrepp mot Abessinien'. *(Arbetar-posten* 7.9.1935.)

42. För en kritik av denna uppfattning se *Ny Dag* 19.9.1935.

43. *FD* 23.11.1935.

44. Uppropet, som bar rubriken 'Mot krig — alla arbetandes massaktion! För freden! Ned med de imperialistiska makterna!' publicerades i *FD* 17.8.1935.

I Kilbom, *a. a.*, s. 266, är uppropet uppmärksammat men helt missförstått, då det likställs med ett förslag framlagt av Hilding Hagberg den 20.9, där *statliga* insatser (vilket alltså fördömdes av Byrån) krävdes för i stort sett samma parollers förverkligande.

45. Se Kapitel 6.

46. *FD* 12.10.1935.

47. AU-protokoll 3.9.1935.

48. Mot Samuelsson vände sig Nils Flyg, Emil Andersson, Gustaf Larsson, Axel Lenndin, Carl Bergström, Herman Johansson, Anna-Stina Pripp samt Erik Höglund. Bergström erkände visserligen faran av isolering men fann botemedlet i en effektivare propaganda.

49. Ej heller efter fredsdemonstrationen fann partiledningen anledning att ompröva sin hållning. Axel Lenndin betonade visserligen, att 'vi måste komma ur den isolering vi befinner oss i', men han ansåg samtidigt, att isoleringen blott var av övergående natur. (AU-protokoll 10.9. 1935.)

50. AU-protokoll 1.10.1935.

51. Se t ex *FD* 4.10, 5.10, 7.10, samt 9.10.1935.

52. *FD* 4.10.1935.

53. Enligt SP:s tidigare påståenden var det inte bara sannolikt — vilket alltså Kilbom hävdade — utan självklart, att statliga sanktioner i kapitalistiska länder gick emot arbetarklassens intressen. Att sedan hellre låta riksdagens förbundsvänliga majoritet fatta beslut om sanktioner än regeringen gjorde naturligtvis inte dessa mer acceptabla. Därtill kom att Kilbom genom sitt understrykande av den

svensk-italienska handelns betydelse misstänkliggjorde allvaret bakom SP:s krav på arbetarsanktioner; även dessa skulle ju få handelspolitiska konsekvenser.

54. AU-protokoll 8.10.1935.

55. Tvärtom markerade han ytterligare sin särställning genom att denna gång uttryckligen stödja tanken på vapenexport till Abessinien.

56. Vid ett tidigare sammanträde hade Carl Bergström framhållit att 'Flyg har fört en mycket god kampanj i Folkets Dagblad . . . Flyg bör även i fortsättningen sköta den utrikespolitiska avdelningen'. (AU-protokoll 1.10.1935.)

57. Till skillnad från den framställning, som ges av Kilbom (*a. a.*, s. 265 ff), där ansvaret för den förda politiken tillskrives enbart Flyg är det viktigt att understryka den grundläggande enigheten kring denna inom partiledningens majoritet.

58. Motsättningarna inom partiledningen kom även till motståndarpressens kännedom. Se *Ny Dag* 26.9.1935, 5.11 samt 7.11. Vid debatter med SKP skulle sålunda Kilbom ha uttalat sig för svenska ekonomiska sanktioner.

59. *FD* 10.10.1935. 'Mot försvarskommissionens upprustningsförslag! För fred och nedrustning!' Petitionslistorna utsändes bl a till alla arbetarorganisationer och fredsföreningar och de ifyllda listorna skulle sedan vid riksdagens öppnande 1936 överlämnas till regeringen. Beslutet om kampanjen hade fattats på AU-möte den 10.9.1935.

60. AU-protokoll 20.11.1935.

61. *Ibid.* (Kurt Forslund.)

62. AU-protokoll 21.1.1936.

63. Kritiken måste anses vara synnerligen befogad med tanke på den närmast förströdda uppmärksamhet FD ägnade aktionen.

64. Sanktionerna innefattade bl a förbud att exportera vapen och annan krigsmateriel till Italien, kreditspärr samt importstopp av italienska varor. Den för Italien livsviktiga oljeimporten berördes dock inte (Thulstrup, *a. a.*, s. 300 ff.)

65. *FD* 19.11.1935. Denna tolkning framfördes i sht, då Hoare-Laval-planen angående Abessiniens delning blev känd. (Se *FD* 13.12.)

66. *FD* 31.12.1935.

67. *FD* 30.12.1935.

68. 'Vid intet annat tillfälle under mellankrigstiden ger pressen ett sådant intryck av våldsam, till en viss grad besinningslös förbittring.' (Tingsten, *a. a.*, s. 204.)

69. *FD* 2.1.1936. (Håll huvudet kallt!; N. F-g.)

70. I den övriga socialistiska pressen kunde man märka ett starkare fördömande av Mussolini, i övrigt förekom samma argumentering som i FD. (*Norrlands-Kuriren* 4.1.1936.) I *Arbetar-posten* 4.1. 1936 citerades Flygs ledare i Folkets Dagblad från den 2.1.

71. *FD* 3.1.1936.

72. *Ny Dag* 3.1.1936. 'Det är en skam för svensk arbetarrörelse'. Den kommunistiska tidningen själv skilde sig inte nämnvärt från den övriga sanktionsvänliga pressen. (Se *Ny Dag* 2.1.1936.)

Enligt Tingsten (*a. a.*, s. 204) sökte *FD* efter 'förmildrande omständigheter'; även detta är en missvisande skildring av tidningens reaktion.

73. AK:1935, 15:15 ff. SKP stödde dock SP:s motion endast som en protest mot, som man bedömde det, den svenska regeringens ambivalenta utrikespolitik, medan Sovjet-Unionens inträde i NF helhjärtat försvarades.

74. AK:1936, 10:25.

75. AK 1936, 10:34 ff.

76. AK 1936, 22:38.

77. Thulstrup, *a. a.*, s. 316. Sanktionerna upphörde formellt först den 15 juli men hade av flera stater redan inställts tidigare.

78. *FD* 4.5.1936. Se också 6.4.

79. *FD* 22.6.1936. I denna framställning har vi inte tagit ställning till hållbarheten i SP:s analyser av NF. Delvis präglas de av en påfallande realism; man insåg klart NF:s begränsningar och gjorde sig inte skyldig till de våldsamt uppskruvade förhoppningar, som utmärkte den förbundsvänliga opinionen. Å andra sidan, däremot, överdrev partiet omåttligt riskerna av ett allmänt krig till följd av sanktionerna. Vi har tidigare sett, att det logiska sambandet mellan dessa uppfattningar var svårt att upptäcka.

80. AU-protokoll 10.9.1935.

81. Demonstrationen inföll vid samma tid som de tidigare omnämnda stockholms- och göteborgsdemonstrationerna.

82. Partisekretariatets protokoll 11.10. 1935.

83. Gustav Carlander — SP 27.11.1935.

84. SP — Gustav Carlander 29.11.1935.

85. Sandslåns socialistiska arbetarkommun — SP 6.12.1935.

86. *Norrlands-Kuriren* 24.4.1936. Då uteslutningsärendet behandlades i arbetsutskottet uppgavs Carlander ha intagit en sanktionsvänlig hållning och uteslutits i samråd med kommunens medlemmar. Om det berättigade i uteslutningen rådde inga delade meningar, men Samuelsson var angelägen framhålla, att 'om Carlander endast förfäktat en uppfattning, som inte helt sammanfaller med partiets, bör detta inte föranleda uteslutning'. (AU-protokoll 31.3.1936.) Carlander gick sedan till SKP.

87. Maskinskrivet protokoll från Socialistiska Partiets 10:e kongress 10—13. 4.1936, s. 57.

88. Så t ex B. Maurin, Stockholm: 'Påtalade partiets fredskampanj och ansåg densamma ha kommit i en mycket olämplig tidpunkt . . . Borgarpressens demagogiska metoder för massanslutning till NF hade avsevärt försvårat partiets arbete'. *(Ibid.,* s. 59.)

89. Gustav Jonsson, Nacka, hade således först blivit 'något vimmelkantig' men senare övertygats. *(Ibid.,* s. 59.)

90. *Ibid.,* s. 61. (Paul Almén, Hällefors.)

91. *Ibid.,* s. 58. 92. *Ibid.,* s. 60. 93. *Ibid.,* s. 62.

94. *Ibid.,* s. 62. Både Kilbom och Samuelsson föredrog att inte yttra sig i denna fråga; som vi såg tidigare påminde deras uppfattning nära om Gustavssons.

95. Verksamhetsberättelse 1932—1935 s. 19.

96. Dessa slutsatser har på ett intressant sätt bekräftats av Gustaf Göransson, då ombudsman för FD och suppleant i AU. I ett samtal med förf. har han redogjort för den chockartade upplevelsen att i en stor debatt 1935/36 mot Hilding Hagberg helt misslyckas med att göra SP:s position begriplig för de närvarande arbetarna. Därmed inleddes för honom den process, som medförde en total omprövning av partiets hela politik; efter valet 1936 kom han att ingå i en organiserad opposition gentemot Flyg.

Kapitel 8

1. *FD* 18.1.1933. Anklagelserna mot SKP för fascism var ett ofta återkommande inslag i den socialistiska polemiken. I Emil Anderssons broschyr *Vilka äro banar väg för fascismen? Vad är resultatet av tre års silléneri?* används uttrycket sillénfascism.

2. Resolution antagen vid CK-plenum 17—19.3.1934, *KT* 1934:3, s. 51.

3. Den internationella bakgrunden är alltför välkänd för att här behöva behandlas. En detaljerad framställning av folkfrontspolitikens föregångsland ges i George Lefranc, *Histoire du Front Populaire.*

4. SKP:s CK-protokoll 12—13.1.1935. En förkortad version trycktes i en särskild broschyr, *Enhetsfront. Beslut och riktlinjer från kommunistiska partiets centralkommittés plenum den 12—13 januari 1935.*

5. 'Naturligtvis gjordes det fel av enskilda partier och enskilda organisationer, stora ödesdigra fel.' *(Enhetsfront,* s. 11.) Sambandet mellan dessa 'stora ödesdigra fel' — varmed utvecklingen i Tyskland bl a måste ha avsetts — och Kominterns allmänna politiska linje klargjordes dock inte av Linderot.

6. *Ibid.,* s. 19. 7. *Ibid.,* s. 18.

8. Dessa konsekvenser hade givetvis varit ett vanligt inslag i SP:s agitation mot SKP. Jfr t ex Emil Anderssons ovan omnämnda skrift.

9. *Enhetsfront,* s. 20. Ingen opponerade mot detta förslag, men en del farhågor för reaktionen inom partiet uttrycktes. Knut Senander var glad över att stockholmarna fick inleda den nya taktiken; i Göteborg hade den säkert stött på svårigheter. Harry Levin hade först blivit 'chockerad' men sedan övertygad. Lager tog det dock betydligt lugnare. 'Det är det förändrade i det politiska läget, som

tvingar oss att genomföra en sådan här politik', framhöll han och fortsatte, 'vi har gjort manövrer under de senaste åren, som är lika chockerande som parollen arbetarpartiet'. Edvin E Persson var ännu mer sangvinisk: 'Det har talats om det osmakliga i att äta upp den soppa man spottat i. Det är ingenting ovanligt och heller ingenting att vara ledsen för.' (SKP:s CK-protokoll 12—13.1.1935, opaginerat.)

10. *Enhetsfront*, s. 44 ff.

11. Frånvaron därav smärtade inte Hugo Sillén. 'Jag är enig med Kempe om att vi gärna kan avskaffa stämpeln RFO. Ty något mer än en stämpel har det aldrig varit.' *(Ibid.)*

12. I samband med skildringen av den Urtima landskonferensen såg vi ett konkret uttryck för SKP:s fackliga omprövning, vilken f ö ägde rum just kring årsskiftet.

13. *FD* 11.7 samt 19.7.1934. Se också Partisekretariatets protokoll 10.7.1934. Vid förstamajdemonstrationer i Medelpad detta år hade SP och SKP uppträtt gemensamt för första gången. För SKP:s del rörde det sig om en medveten handling, för SP:s däremot närmast om en överrumpling. (AU-protokoll 4.4 och 20.4. 1934.)

14. AU-protokoll 30.7 och 23.11.1934. Inte ens inom SKP var marken tillräckligt förberedd för ett dylikt samarbete. Knut Senander kunde således på CK-mötet i januari berätta, att 'det var med verklig glädje man tog emot Socialistiska partiets avslag på enhetsfronterbjudandet i Göteborg'. (SKP:s CK-protokoll 12—13.1.1935.)

15. *FD* 28.7.1934. Se också partisekretariatets protokoll 24.7.1934.

16. AU-protokoll 23.11.1934.

17. *FD* 3.9.1934.

18. AU-protokoll 23.11.1934.

19. *FD* 19.1.1935.

20. SKP:s skrivelse jämte SP:s svar återfinns i AU-protokoll 27.4.1935. Jfr även partisekretariatets protokoll 23.4 samt 26.4.1935.

21. *FD* 10.5.1935.

22. AU-protokoll 12.3.1935.

23. *Ibid.* 24. *Ibid.*

25. AU-protokoll 22.3.1935.

26. 'Sillénpartiet har icke likviderats. Det existerar i dag med mera liv än förut. Dess inflytande har ökats. Procentuellt har sillénpartiet marscherat bättre än vårt parti i fråga om antalet väljare vid landstingsvalen 1934 och stadsfullmäktigevalet i Stockholm 1935. Vi får icke negligera detta sakförhållande.' *(Ibid.)*

27. *Ibid.*, Gustav Larsson. Se även inlägg av Erik Höglund och Herman Johansson.

28. 'Vi får debatt i partiet om vi tar samarbete med sillénarna, de måste likvideras. Deras främsta order gäller samarbete med oss. Lyckas detta, får de pengar från Moskva. Så länge Komintern existerar kan vi inte samarbeta med dem och K. I.:s politik gör det i längden omöjligt för dem.' (Herman Johansson.)

29. I ett viktigt avseende var Kilbom oklar: 'förutsättning för enhet med sillénarna är att kräva, att de går ur Komintern.' Avsåg han med 'enhet' aktionsenhet eller t o m organisatorisk enhet?

30. Dylika demonstrationer kom sedan till stånd på ett flertal platser i landet. Jfr den entusiastiska rapporteringen däröver i *Ny Dag* 2.5.1935 — där man såg det inträffade som en stor politisk framgång för partiets politik — med den betydligt mer återhållsamma rapporteringen i *Folkets Dagblad*.

31. CK-protokoll 8.6.1935.

32. *Ibid.*, s. 6.

33. Den omfattade förutom Torsten Henriksson Albin Ström och Ivar Olsson.

34. CK-protokoll 9.6.1935, s. 3.

35. *Ibid.*

36. Den femte, Gösta Christensson, hade året innan kommit till partiet från SSU-Stockholm i samband med Strömoppositionen. Se kap. 5 not 87.

37. Bl a Oskar Samuelsson tog detta förhållande till utgångspunkt för sin kritik. 'Vi som har varit med om en hel del partistrider ser på silléneriet och socialdemokratin på ett annat sätt än ni gör... Den socialdemokratiska oppositionen förstår icke denna situation så bra som vi på grund av att de icke varit med om kominternperioden.' (CK-protokoll 9.6.

1935, s. 5.)

38. Det är också betecknande, att den största tveksamheten inom SKP mot samarbete kom just från Göteborg. Se not 9 och 14.

39. Orden grupp eller gruppering ges här bara en klassificerande innebörd och inte någon fraktionsorganisatorisk.

40. CK-protokoll 8.6.1935, s. 10.

41. *Ibid.*, s. 11.

42. CK-protokoll 9.6.1935 s. 9.

43. *Ibid.*, s. 10.

44. Resolutionerna återfinns i *ST* 6—7/1935 s. 218—231.

45. *Ibid.*, s. 226.

46. Jönköpings Socialistiska partidistrikt-SP, 22.9.1934. Brevet var undertecknat av Herman Stark.

47. *ST* 1935:6—7, s. 225.

48. Se sid. 166.

49. Ett uttryckligt påstående att så även var fallet kom från Arvid Olsson. 'Vårt parti är centrum i den pågående debatten och det pågår orientering från sossar och sillénare till oss.' (AU-protokoll 22.3.1935, s. 9.)

50. CK-protokoll 8.6, s. 9 f samt 9.6.1935, s. 10.

51. 'Socialdemokraterna har massor av arbetare bakom sig, sillénarna endast ett fåtal.'

52. CK-protokoll 9.6.1935, s. 14.

53. Jfr t ex August Spångberg: 'Vi bör i stället klart säga ifrån att ett enande med exempelvis socialdemokratin aldrig kan komma till stånd.' *(Ibid.*, s. 7.)

54. 'Vårt parti står starkt, därför att vi icke har internationella förbindelser' samt 'Att börja ett samarbete med Komintern igen skulle vara ett utslag av konservatism.' (Flyg resp. Nordvall.) *Ibid.*, s. 10, 12. Jfr även inlägg av Göransson, Samuelsson, Nilsson och Kilbom (*ibid.*, s. 2, 4 f, 8 och 13 f) samt av Nilsson, Flyg och Berg (CK-protokoll 8.6, s. 5 f, 9 f, 11 samt 13).

55. CK-protokoll 9.6, s. 8. Kilbom hade tidigare ställt samma krav. (AU-protokoll 22.3.1935.) Det framgår dock inte av sammanhanget, om han såg det som ett allvarligt menat krav.

56. *Ny Dag* 19.8.1935.

57. Se t ex Arvid Vretling, *a. a.*, och *Mellan världskrigen*, s. 54 ff.

58. Enligt uppgift från Hilding Hagberg. Brev Hilding Hagberg-förf., Luleå 10.11.1973.

59. Ett sådant sammanträde skall ha ägt rum någon gång under 1935 enligt muntlig uppgift från Evald Höglund. SP:s ungdomsförbund hade utan större tvekan avvisat erbjudandet. (Jfr också CK-protokoll 17—18.10.1936, s. 28.)

60. Detta framgår bl a av Linderots tal på SKP:s CK-plenum 12—13.1.1935. (Se *Enhetsfront*, s. 21 f.)

61. *Proletär Enhet* nr 1, Stockholm 1936.

62. SKP:s politbyråprotokoll 15.11.1935 samt 4—6.3.1936.

63. *Proletär Enhet* nr 2.

64. Se t ex *FD* 7.1 och 27.1.1936.

65. *FD* 22.2.1936.

66. Partisekretariatets protokoll 2.1 och 21.1.1936.

67. Partisekretariatets protokoll 8.1.1936. Ny Dags påstående, att oppositionen var en skapelse av SP saknade således inte sin grund.

68. Protokoll från SP:s 10:e kongress 10—13.4.1936, s. 112 (Gustav Larsson). Av Larssons uppgifter framgår också, att Kilbom under kongressen riktat invändningar mot den taktik, som kommit till användning i Stockholm. För övriga exempel på fackligt samarbete mellan SP och den kommunistiska oppositionen se *Proletär Enhet* 1—2.

69. Protokoll från SP:s 10:e kongress den 10—13 april 1936, s. 82.

70. Jfr t ex hans slutinlägg. 'Ni säger, att det är en utopi, att i dag tala om sammanslagning mellan vårt parti och Kominternpartiet. Men vi säger själva, att Kominternpartiet håller på att likvideras. Skall vi stillatigande åse deras marsch till socialdemokratin? Nej! Vi skall istället vinna dem till oss, inte endast arbetarna utan även deras ledningar. Har vi i 15 år kunnat klara sillénarna kan vi göra det även i fortsättningen också inom partiet.' *(Ibid.*, s. 106.)

Värt att lägga märke till är även Kilboms och Flygs helt olikartade uppfattning om Kominterns och Sovjet-Unionens betydelse. Enligt Flyg var båda helt utan

betydelse. 'Komintern är numera endast ett organ för Sovjet-Unionen, som är /en/ belägrad fästning, vilken snart antingen krossas av fienden eller fäller vindbryggan för dem. Jag tror att det senare blir fallet.' *(Ibid.*, s. 94.)

Kilbom, däremot, såg Sovjet-Unionens fortsatta existens som en garant för det egna partiets fortvaro. 'Vi har mycket att kritisera beträffande Sovjet-Unionen, men den dag Sovjet-Unionen störtas, kan vi säkerligen inte ha kongress i A-salen.' *Ibid.*, s. 105.)

71. Agaton Blom antydde, att Emil Andersson delade Kilboms uppfattning. *Ibid.*, s. 96.) Kongressprotokollet lämnar inget som helst stöd för ett sådant påstående. Förmodligen var det Anderssons starka förordande av en valkartell med kommunisterna, som gav Blom denna uppfattning.

72. *Ibid.*, s. 94.

73. Det var detta som låg bakom högerns kosackvalagitation 1928, där varje röst på SAP framställdes som en röst på Moskva.

74. Vid 1932 års val kostade varje mandat i genomsnitt 10.718 röster, för socialister och kommunister dock 22.094 respektive 37.123.

75. AU-protokoll 2.1.1936. Redan här förutsåg man, att kartellöverenskommelse endast var att vänta med SKP men att man av taktiska skäl borde uppvakta SAP.

76. AU-protokoll 12.3.1936.

77. Protokoll från SAP:s 15:e kongress, 3—9 april 1936, s. 230 f.

78. Protokoll från SP:s 10:e kongress, 10—13 april 1936, s. 117 ff.

79. Se t ex inlägg av Paul Almén, C. J. Berg och E. Rosenblad, s. 126 ff.

80. *Ibid.*, s. 127 f.

81. Protokoll från SKP:s 10:e kongress 10—13 april 1936.

82. 'Jag kan inte hjälpa att jag får magknip vid tanken på valkartell med socialisterna. De står ju på fascisternas linje i NF-frågan. Det blir svårt att få medlemmar och sympatisörer att arbeta vid valen.' *Ibid.* (Nils Holmberg.) 'Genom samarbete med SP fjärmar vi oss från SAP-väljarna. Jag tror, att vi alla är överens om att vi på de flesta platser i landet står närmare SAP:s medlemmar än SP:s. *Ibid.* (Gustaf Johansson.)

83. *Ibid.*, s. 20.

84. 'Därest vi kan komma till en sådan överenskommelse för valkampanjen så kan och bör vi också föra fram till aktualitet bland de socialistiska arbetarna frågan om att i framtiden dock taga sikte på ett organisatoriskt förenande av partierna . . . Vi har dock inga illusioner om att hastigt och smärtfritt kunna genomföra detta. Det blir en hård kamp, innan vi kan skapa de betingelser, som måste föreligga. *Ibid.*, s. 21 (Linderot).

85. AU-protokoll 5.5.1936.

86. Gustaf Larsson ansåg således, att de tre punkterna var uppställda 'i rent provokatoriskt syfte'. Det begärda försvaret för Sovjet-Unionens fredspolitik fann han högst tveksamt med hänsyn till den inställning, som landet intagit till NF och sanktionsfrågan. *(Ibid.*, s. 4.)

87. Särskilt gällde detta givetvis inskränkningen av den fulla kritikrätten.

88. Från SP deltog Flyg, Kilbom och Samuelsson och Andersson; från SKP Hilding Hagberg, Sven Linderot och Set Persson. I samband med partikrisen 1937 anklagades Kilbom för att ha utnyttjat dessa sammanträden till att föra privata förhandlingar om sammanslagning av de båda partierna. Att något sådant skulle ha förekommit förnekas dock bestämt av en av deltagarna. (Brev Hilding Hagberg-förf., Luleå 10.11.1973.)

89. Man hade således bl a erkänt, att man inte tidigare insett, att borgerligheten var huvudfienden.

90. AU-protokoll 19.5.1936.

91. Cirkulär nr 14 den 28.5.1936. AU-protokollen meddelar inget om dessa senare förhandlingar.

92. SKP:s politbyråprotokoll 4.5.1936.

93. Offentliggörandet av kartellöverenskommelsen föregicks av följande — i detta sammanhang centrala — inledning: 'Undertecknade partier, som bekämpat och bekämpar upprustningar och alla försök att med lagstiftning klavbinda och kringskära arbetarorganisationernas rörelsefrihet, som vid alla tillfällen sökt mobilisera de arbetande massorna till

försvar av sina demokratiska fri- och rättigheter mot reaktionära framstötar, mot krig och fascism och för understöd åt alla fredens krafter och för det socialistiska uppbygget i Sovjet-Unionen . . .' (*FD* och *Ny Dag* 23.6.1936).

Mest uppseendeväckande i denna gemensamma deklaration är kanske SP:s stöd åt Sovjet-Unionen och antikrigspolitiken, som båda tidigare utsatts för häftig kritik från partiet.

94. Att överenskommelsen upplevdes som en framgång hos SKP framgår inte minst av Ny Dags kommentarer, som var mycket mer omfattande än *FD*:s

Kapitel 9

1. Karl Kilbom, *Vad vill socialistiska partiet?* Punkterna hade utarbetats vid partiets kongress och antogs där som 'Förslag till politiskt dagsprogram för Socialistiska partiet'. Se *ST* 1936:6—7, s. 167 ff.

2. För denna framställning har fr a partiets broschyrer och valtidningar kommit till användning. Valtidningarna var till största delen utformade centralt men gav även utrymme för lokalt material. De trycktes som bilagor till FD under augusti och september samt spreds inom de större partidistrikten.

3. *Militarismen, en fara för fred och frihet.* (Med förord av Nils Flyg.) Till valet tryckte man 35.000 exemplar av denna broschyr, vilket utgjorde över hälften av den totala broschyrupplagan. Under den antimilitaristiska agitationen återfanns även den traditionella kampanjen mot NF, även om den avmattats något jämfört med tiden för abessinienkriget. (Se t ex *Valtidning för Skåne* 3.9.1936.)

4. Se t ex *FD* 31.3 samt 1.4.1936.

5. Emil Andersson, *Samarbete LO och arbetsköparna eller arbetarkartell?* Se också *ST* 1936:4, 'Fackföreningarnas förintande som kamporganisationer'. Jfr också K. O. Luthman, 'Försöken att strypa fackföreningsrörelsen måste slås tillbaka'. Valtidning för Värmlands län 1.9. 1936.

6. Se t ex *Valtidning för Kopparbergs län* 12.9 med en artikel, som utgår från Verner Karlsson, *Folkpensioneringen. En förfuskad reform.*

7. Karl Kilbom, *Storfinansens välde under "demokratins regemente".* Viktor Herou, *Småbrukarens kamp för en betryggande existens.* Axel Månsson, *Bonden och valet.*

8. Herou, *a. a.*, s. 3.

9. En positiv effekt av kohandeln fann man dock i 'säkrandet av böndernas produktionskostnader och i åstadkommandet av böndernas organisering'. Kilbom, *a. a.*, s. 20.

10. Se Olle Nyman, *a. a.*, s. 318 ff och 457 ff. Jfr också Tingsten, *a. a.*, del II, s. 251 ff.

11. Kilbom, *a. a.*, s. 18 f. Nils Flyg & Emil Andersson, *Per Albin går vidare. Genom kohandel till statskapitalism. ST* 1936:6—7, s. 167 ff.

12. Kilbom, *a. a.*, s. 33.

13. Se t ex *Valtidning för Örebro län* 6.8.1936, 'Arbetarkartellen, som inte blev av'. Vidare utgavs till valet en separat broschyr, *Fakta i kartellfrågan.*

14. I detta sammanhang förtjänar ett högst märkligt uttalande att uppmärksammas. 'Här i Sverge gör Komintern sin vändning till socialdemokratin just i det ögonblick, då denna börjar gå in för kapitalismens räddning genom statskapitalism och då dess ledare blir nationalister och understödjer upprustning! Just nu gör Komintern sin vändning, när skällsordet "socialfascister" börjar få åtminstone något sken av berättigande.' Flyg & Andersson, *a. a.*, s. 34. Det inslag i den tredje periodens politik, som SP tidigare helt fördömt ges nu ett 'sken av berättigande'.

15. För ett exempel se *FD*, 6.9.1936. Karl Kilbom, 'Kampen står mellan reaktion och socialistisk framstegspolitik'.

16. I detta avseende skiljer sig SKP:s valpropaganda från SP:s. I den förra läggs en kraftigare betoning på kampen mot reaktion och fascism. Se t ex Hilding Hagberg, *Kommunisterna och demokratin.*

17. *FD* 26.8.1936.

18. *FD* 29.8.1936. 'Socialistiska Partiet tar avstånd från Stalins metod.'

19. SP:s AU-uttalande bemöttes i *Ny*

Dag den 31.8.1936. SKP:s debattmetod framgår av tidigare ledarrubriker såsom 25.8 resp. 26.8.1936 (Terroristligans försvarsadvokater samt Sovjetfienderna och Moskvaprocessen).

20. Protokoll från SP:s 10:e kongress, s. 117 ff.

21. Arvid Olsson hade 1934 övertagit Edoff Anderssons plats efter dennes död samma år.

22. Detta magiska förhållande åberopades även i partipressen, men eftersom man där laborerade med ett större medlemstal, 18.000, blev det förutskickade rösttalet än större. (Se *FD* 6.7.1936.)

23. Protokoll från SP:s 10:e kongress, s. 124 ff.

24. Ett förslag i den riktningen gick ut på att ställa ett flygplan till Anton Nilssons, 'den röde arméflygaren', förfogande. Denne hade året innan lämnat SKP för SP.

25. AU-protokoll 7.7.1936.

26. Medlemmar med en årsinkomst på över 4-, 5- eller 6.000 kronor uppmanades således att erlägga respektive 50, 100 eller 200 kronor. Medlemmar med lägre inkomster förpliktades bidra med ett belopp motsvarande en dagsinkomst. Ett mer originellt än realistiskt förslag från Anderssons sida var väl uppmaningen till partiets gifta kvinnliga medlemmar att skänka en av sina vigselringar eller belopp motsvarande värdet därav.

27. Vad gällde de fackliga anslagen hade SP fastställt tre olika tillvägagångssätt; i de fackföreningar, som dominerades av det egna partiet, skulle anslag endast ges åt SP; där SP och SKP tillsammans behärskade en fackförening, skulle anslagen fördelas lika dem emellan; i vissa fackföreningar skulle SP av taktiska skäl söka utverka lika belopp åt de tre arbetarpartierna. (Cirkulär nr 14, 28 maj 1936.)

28. AU-protokoll 22.9.1936 samt CK-protokoll 17/18.10.1936, Bilaga III (Generalbalans för tiden 1/1 1936—30/9 1936.) Balansen uppvisar vidare ett lån på 10.000 kronor, men det framgår inte, om det var det av Andersson eftersträvade lånet på 25.000 kronor.

29. Man bör också betänka, att det samtidigt pågick en insamling för Folkets Dagblad.

30. Uppgifterna om SAP återfinns i *Socialdemokratiska Partistyrelsens berättelse för år 1936*, s. 13 ff. Mot SP:s valfond på knappt 18.000 kronor stod SAP:s, som uppgick till drygt en halv miljon. (*Ibid.*, s. 123.)

31. AU-protokoll 22.9.1936, s. 3. (Emil Andersson.)

32. Sveriges officiella statistik. Riksdagsmannavalen åren 1933—1936.

33. *Ibid.*, s. 44 ff. Förhållandet uppmärksammades även av SP:s egen valkommentator. Se Andreas Johnsson, 'Riksdagsmannavalet 1936. En granskning av valutslaget'. *ST* 1936:10, s. 281.

34. Se kapitel 2.

35. Se kapitel 7.

36. AU-protokoll 22.9.1936.

37. *Ibid.*, s. 5.

38. AU-protokoll 24.9.1936, s. 2.

39. AU-protokoll 22.9, s. 7, samt 25.9, s. 1 f. Jfr kap. 7 not 96.

40. AU-protokoll 22.9, s. 8, samt 24.9, s. 4.

41. AU-protokoll 22.9, s. 8 f, 24.9, s. 1 f, samt 25.9, s. 1 och 3.

42. Han syftade då främst på inlägg av några trogna Flyg-anhängare, Herman Johansson, Hilmer Nilsson, L. H. Landén, Anna-Stina Pripp, Erik Höglund och Axel Lenndin, vilka antingen hävdade, att 'det är endast vårt parti, som företräder socialismen' och som underströk just SP:s historiska oumbärlighet eller också, som Lenndin, fann lösningen i ett mer begränsat och exklusivt propagandaförbund. 'Vi ska litet mindre se på vårt aktuella dagsprogram och mer på vårt idéprogram. Inte stirra oss blinda på talet om "massparti", som vi kanske inte kan behärska utan skapa ett verkligt socialistiskt skolat parti.' (AU-protokoll 22.9, s. 7.)

43. AU-protokoll 25.9, s. 3.

44. AU-protokoll 22.9, s. 7 f, 9, 24.9, s. 5 f, samt 25.9, s. 3 f.

45. En hel del av dessa krav liksom vändningar av typen 'vi vill likvidera kommunistiska partiet och detta sker lättast utanför Komintern . . . Kan vi undvika att frågan om sammanslagning kommer upp? Vi kommer i ett bättre läge, om striden föres inom deras parti än inom vårt' bör betraktas som i mycket taktiskt

betingade; den dominerande stämningen inom SP:s ledning var ju dock konsekvent avvisande gentemot tanken på ett närmande till SKP. Det viktiga i Kilboms ställningstagande är inte motiven till och de former — säkert helt oantagliga för SKP — under vilka en sammanslagning skulle ske, utan att han ö h t uttalade sig för en sådan.

46. Kilboms positiva bedömning av Sovjet-Unionen kontrasterade starkt mot Flygs. 'Sovjet är arbetarklassens första internationella seger, dess utveckling är av allra största intresse, men när denna ej längre går i socialistisk riktning måste vi kritisera. Man behöver ibland gå emot strömmen.' (AU-protokoll 25.9, s. 3.)

47. Om SP genom kartellen med SKP förlorat röster till följd av moskvarättegångarna, så kan inte gärna SAP:s påstådda försvar för Sovjet-Unionen ha medfört röstvinster.

48. Med tanke på den senare utvecklingen kan man naturligtvis ifrågasätta uppriktigheten i Kilboms ställningstagande och spåra raffinerade taktiska beräkningar därbakom. Kvar står dock det faktum, *att* han förordade närmande till SKP — något som är bortglömt i hans memoarer — och att det dessutom torde vara svårt att urskilja det taktiskt kloka i att på denna fråga splittra den antiflygska oppositionen. På sin höjd kan man säga, att Kilboms position var mindre genomtänkt och att den med lätthet kunde överges.

49. AU-protokoll 24.9, s. 3 f, och 25.9, s. 2.

50. Dit hörde Andreas Johnsson, Yngve Nordfält och Verner Karlsson.

51. Se inlägg av Hilmer Nilsson, Herman Johansson och Olle Kellerman, AU-protokoll 24.9, s. 3, och AU-protokoll 25.9, s. 3 f.

52. AU-protokoll 24.9, s. 2.

53. AU-protokoll 25.9, s. 3.

54. I Folkets Dagblad hade man hittills undvikit att mer utförligt kommentera SP:s valresultat och istället desto kraftigare betonat, att valet blivit 'en glänsande arbetarseger' samt 'katastrof för den borgerliga kartellen' (*FD* 21.9.1936. Se också *FD* 24.9.1936).

55. AU-protokoll 24.9, s. 1 (Samuelsson).

56. *FD* 26.9.1936.

57. Reformer, som SP var villigt att stödja, byggde på de krav, som partiet tidigare framfört i valrörelsen, däribland det kontroversiella kravet på en minskning av militärutgifterna, vars införande i detta manifest Samuelsson helt motsatt sig och som Kilbom ställt sig tveksam till.

58. De fyra hade ingen organiserad fraktion inom partiet bakom sig utan med Samuelsson som den drivande kraften uttryckte de främst sina egna synpunkter. Göransson, Johnsson och Månsson arbetade alla på FD och de dagliga kontakterna där hade fört dem samman. Muntl. upplysning av Gustaf Göransson.

59. Bilaga till AU-protokoll 6.10.1936.

60. Om Doriots politiska utveckling se kap. 6 not 167.

61. AU-protokoll 6.10.1936.

62. AU-protokoll 13.10.1936.

63. *Ibid.*, s. 2 (Hilmer Nilsson).

64. Se min uppsats i *Arkiv* nr 6.

65. Valet av Blom som förtrogen var en total felbedömning av Kilbom; Blom visade sig tvärtom vara en av Flygs allra närmaste anhängare; efter Flygs död 1943 blev han f ö partiets ordförande.

66. AU-protokoll 13.10.1936, s. 2 (Erik Höglund och Arvid Olsson).

67. Protokoll från sammanträde med SP:s CK 17—18.10.1936.

68. *Ibid.*, s. 19.

69. *Ibid.*, s. 19.

70. Så t ex Axel Lenndin *(ibid.*, s. 23). 'Splittringen kan inte övervinnas genom att slå samman två eller tre partier, den kan endast övervinnas genom att vi tar ledningen.' 'Revisionismen har misslyckats ute i världen och det finns ingen anledning för vårt parti att avvika från vår väg. Ja, jag vill påstå, att det vore en ren olycka om vi blott hade ett arbetarparti. Att gå till socialdemokratin skulle vara rena självmordet.' *Ibid.*, s. 24 f (August Spångberg).

71. Så t ex Albin Ström och Sven Nordvall *(ibid.*, s. 13 f och 26 f).

72. För den i särklass klaraste utformningen därav stod Axel Lenndin. 'Vår linje i militärfrågan är klar. Vi vill inte upprusta klassfienden. Vad är denna uppfattning, som man talar om, "fascism

kontra demokrati". Menar man krig mellan det fascistiska Tyskland och det kapitalistiska Sverge. Ska vi då säga till arbetarna att slåss för det senare. Jag tror att den ställning som Karl Liebknecht intog är en rätt ställning även i dag . . . När det kapitalistiska samhället håller på att ramla, då har vi vår uppgift som revolutionärt socialistiskt parti.' *(Ibid.,* s. 23.) Instämmanden fick Lenndin bl a från Ström, Sigfrid Jönsson och Gustav Larsson *(ibid.,* s. 13 ff, 17 f och 18).

73. *Ibid.,* s. 18 och 22 (Jönsson och Olsson).

74. *Ibid.,* s. 15.

75. Endast Spångberg uttryckte någon förståelse för sådana åsikter, även om innebörden av hans uttalande var oklar. *(Ibid.,* s. 25.)

76. Angreppen mot SKP kom både från Flygmajoriteten och de fyra.

77. Jfr inlägg av Axel Månsson, Herman Johansson, Gustav Larsson, Arvid Olsson, L. H. Landén samt Samuelsson, *(ibid.,* s. 16, 17, 18, 21, 25 och 27). Även inom Göteborgskommunen, som inom SP förut varit den mest positiva till samarbete, gjorde sig en påfallande eftertänksamhet gällande efter valet. Ivar Olsson förordade visserligen fortsatt taktiskt samarbete, men Ström och andra framhöll kartellens ansvar för valnederlaget samt det faktum att SP inte tillräckligt bekämpat SKP. (Protokoll fört vid Göteborgs Socialistiska arbetarkommun 23.9. 1936.) På ett kommunstyrelsemöte efter CK-sammanträdet utalade sig både Ström och Henriksson mot fortsatt samarbete, även om de i viss utsträckning såg sig tvingade att fortsätta det, 'hur osmakligt det än kan förefalla'. Fortsatt valsamarbete fann Ström 'knappast aktuellt'. (20. 11.1936.)

78. CK-protokoll s. 20 f. Delvis hade han sällskap av Ivar Olsson, s. 23.

79. Promemorian återfinns som bilaga V i protokollet från CK-mötet.

80. Även Flyg kunde ju instämma i kravet på 'klassens enhet på socialistisk grund'. Den kontroversiella frågan gällde, om ett närmande till SAP verkligen kunde sägas stå i överensstämmelse med detta villkor. Detta hävdades av de fyra, men förnekades av Flyg. På denna avgörande punkt tar Kilboms promemoria ingen klar ståndpunkt.

81. De allvarligaste anklagelserna kom från två redaktörer på Folkets Dagblad, L. H. Landén och Arvid Olsson. Den förre tog åter upp konflikten inom partiledningen rörande abessinienkriget och Kilboms vägran att underordna sig partilinjen. 'Vi vill inte ha en man som söker att spela diktator. Man måste kräva lojalitet av fattade beslut.' *(Ibid.,* s. 26.)

Arvid Olsson vände sig till CK med en direkt uppmaning att avsätta Kilbom från posten som chefredaktör på tidningen för att göra slut på den missämja, som enligt Olsson för närvarande rådde på redaktionen. *(Ibid.,* s. 22.) Den övriga kritik som framfördes mot Kilbom, var en blandning av skvaller och ytterligare anklagelser för odisciplinärt uppträdande.

82. Kommittén bestod av Agaton Blom, Albin Ström, August Spångberg, Arvid Olsson och Verner Karlsson.

83. *Ibid.,* s. 31 f.

84. Om Kilbom verkligen gav sitt godkännande är oklart. I sina memoarer hävdar han, att han vid detta tillfälle hade så hög feber, att han var oförmögen att lämna klart besked i frågan och att organisationskommittén lämnat CK en falsk rapport i fråga om hans ställningstagande. (Kilbom, *Cirkeln slutes,* s. 277.)

Däremot påstår en av medlemmarna i kommittén, August Spångberg, att Kilbom till följd av sin sjukdom hade haft svårt att ta ställning, men överlåtit åt kommittén att lösa frågorna, även om han var tveksam till omorganiseringen. (August Spångberg, *I tidens ström,* s. 188.) Kilboms framställning av händelseförloppet, enligt vilken avsättningen närmast skulle ha skett under kuppartade former, förtjänar ingen större tilltro. Dels faller den alltför väl in i en tendens hos memoarerna att förtiga det faktum att Flygs position i partiet var politiskt väl underbyggd dels stod Kilbom i kontakt med flera medlemmar i partiledningen under dessa dagar, bl a Samuelsson, se Spångberg, *a. a.,* s. 188, varför förutsättningarna för kupper var högst minimala. Spångbergs version är den mest tillförlitliga: påverkad av sin sjukdom hade Kilbom inte haft tillräcklig kraft för att motstå

de intensiva övertalningarna och utan större entusiasm gett vika för dem. Jfr vidare CK-protokoll 22—23/5.1937, s. 9.

85. Bilaga 7 till CK-protokollet.

86. Redaktionella poster innehades av L. H. Landén, Arvid Olsson, Carl Bergström och Erik Höglund.

87. Muntl. upplysningar av Hilmer Nilsson.

88. Odaterat brev Einar Ebe-Karl Kilbom. (Kilbom, vol. 4.) Ebe hade fram till 1932 varit Stockholmskommunens ordförande. Mellan den 22/11 och 30/12 befann sig Kilbom i Åre för att hämta sig från sin sjukdom. Se hans almanack för 1936. Jfr också Kilbom, *Cirkeln slutes*, s. 278 f och 282.

89. Ebe använde följande formulering: 'Du skall ta jobbet och leva upp — men Du måste skaffa bundsförvanter och personligen vinna dem. Jag tror att de allra flesta anse enhet vara enda räddningen. Hur Du skall kunna främja en sådan linje blir en taktikfråga.'

90. Kilbom, *a. a.*, s. 282 f samt not 92 och 93 nedan.

91. Se Kilboms almanack för 1937. (Kilbom vol. 1.)

92. Fritz Gustavsson-Karl Kilbom, Borlänge, 26.3.1937. (Kilbom, vol. 4.)

93. Jonas Björke-Karl Kilbom, Iggesund, 15.1.1937. (Kilbom, vol. 4.)

94. I samband med uteslutningen av Kilbom framfördes från partilojalt håll ofta anklagelser mot denne för att ha spritt pessimism och hopplöshet inom partiet. Beskyllningarna var säkert inte grundlösa; ett sådant förfaringssätt var ett viktigt inslag i Kilboms taktik. (Se t ex AU-protokoll 16.2.1937.)

95. E. Sandberg-Karl Kilbom, Norrköping, 23.4.1937.

96. AU-protokoll 11.5.1937, s. 10, 13.

97. Jonas Björke-Karl Kilbom, Vallvik, 22.1.1937.

98. K. J. Karlsson-Karl Kilbom, Örebro, 21.3.1937.

99. *Arkiv* nr 6.

100. *Stockholms-Tidningen* 14.4.1937.

101. *Folkets Dagblad* 15.4.1937.

102. Se även s. 201 och not 110.

103. AU-protokoll 11.5.1937, s. 11.

104. *Folkets Maj* 1937, Stockholm 1937.

105. Kilboms artikel, 'Sitter vi på parkett?' var en allmänt hållen framställning om behovet av enhet och enhetligt uppträdande inom arbetarklassen, medan Anderssons, 'Löftesrika vårtecken', gav ett oreserverat stöd till den spanska och franska folkfrontens politik.

106. CK-protokoll 23—24.5.1937, s. 14. (Anna-Stina Pripp.) Flyg förnekade visserligen att han fått läsa artiklarna i förväg, i så fall hade han försökt stoppa dem. (AU-protokoll 11.5.1937, s. 4.) Men mot Flygs påstående att de inte föredragits i partisekretariatet, står Björkes påstående om motsatsen *(ibid.*, s. 15). Avgörande i det här sammanhanget torde dock Pripps erkännande vara att hon inte bara läst artiklarna utan även till fullo förstått deras politiska innebörd.

107. Paul Almén-Socialistiska Partiet, Hällefors, 19.4.1937.

108. AU-protokoll 11.5.1937, s. 1.

109. E. Sundberg-Karl Kilbom, Norrköping, 23.4.1937.

110. Kilbom, vol. 4. Cirkuläret är adresserat till 'Käre kamrat!' och är daterat 'Stockholm i april 1937'.

111. Verksamheten bedrevs från Emil Anderssons bostad på Fleminggatan 41, dit man också överförde ett skrivbiträde från particentralen för att hjälpa till med den omfattande korrespondensen.

112. Jfr Emil Anderssons skrivelse den 8.5.1937 adresserad till 'kamrat' (Anderssons korrespondens återfinns i Kilbom, vol. 5).

113. 1929 hade Emil Andersson och Einar Ebe uteslutits ur Metall för att man hade kritiserat dess ordförande. (Se kap. 1 not 72.) Den 3.5.1937 skrev Andersson ett brev till Metalls styrelse, där han gjorde avbön för det förflutna samt bad om återinträde i förbundet, 'då jag önskar ha möjlighet till förnyat medlemskap i Svenska Metallarbetarförbundet eller annat fackförbund *allt beroende på min kommande sysselsättning*. (Emil Andersson—Svenska Metallindustriarbetarförbundet, Stockholm, 3.5.1937.) (Min kurs.) Redan en vecka före uteslutningen vidtog således Andersson förberedelser för att skaffa sig en ny sysselsättning.

114. AU-protokoll 11.5.1937.

114 a. Samuelsson var den ende som trots allt erkände, att fraktionsverksamhet fö-

rekommit: 'Vi blir förbannade varje dag vi läser Folkets Dagblad. När ni har fraktionsorgan varje dag kan väl vi skicka ut ett.' *(Ibid.*, s. 14.)

115. *För* uteslutning röstade: Nils Flyg, Herman Johansson, Arvid Olsson, Anna-Stina Pripp, Carl Bergström, Axel Lendin, Erik Höglund, Gustav Larsson och Hilmer Nilsson. *Mot* uteslutning: Karl Kilbom, Emil Andersson, Oskar Samuelsson, Andreas Johnsson och Torsten Henriksson.

116. Emil Andersson-Alvar Malmström, Stockholm, 15.5.1937.

117. Cirkulär maj 1937, Stockholm. *Örebro-Kuriren* 13.5.1937. *Ny Tid* 14.5. *Ny Dag* 14.5.

118. Emil Andersson-Herman Stark, Stockholm, 15.5.1937.

119. Emil Andersson-Alvar Malmström, Stockholm, 15.5.1937.

120. *Ibid.*

121. CK-protokoll 22—23.5.1937.

122. *Ibid.*, s. 8, 10, 12, 20 f.

123. *Ibid.*, s. 11 och 18. (Inlägg av Häsel och Öberg.)

124. *Ibid.*, s. 21.

125. *Ibid.*, s. 8 (Blom och Malmros.)

126. *Ibid.*, s. 15 (Sven Nordvall.)

127. *Ibid.*, s. 12.

128. *Ibid.*, s. 17 (Konrad Andersson).

129. *Ibid.*, s. 23 f (Anton Nilsson).

130. Protokoll fört vid socialistiska oppositionens rikskonferens den 6 juni 1937.

131. I Kilboms handlingar (vol. 5) ingår en förteckning över representerade kommuner: Hälsingborg, Vallvik, Stuvsta, Överenhörna, Grängesberg, Örebro med D. S., Norrköping, Västerås samt Morgongåva. Enligt den interna SP-statistiken hade dessa kommuner den 1.1.1937 sammanlagt 526 medlemmar. Därtill kom från Stockholm sju fackklubbar och åtta kretsar och sektioner, vilka högst kan tänkas företräda de 600 medlemmar, som partiet förlorade i Stockholm.

132. Dessa var Bernhard Eriksson, Vallvik, Sundberg, Norrköping, Berger, Älvsjö, samt Frans Norrblom, Stockholm.

133. I den politiska resolution, som antogs, talade man i stället om den 'ofrånkomliga förpliktelsen för oss alla att verka för de arbetande massornas samling till ansvarsmedveten socialistisk gärning' och uppmanades de oppositionella 'att överallt sträva till förverkligandet av innehållet i satsen: En klass, en fackföreningsrörelse, ett det arbetande folkets parti'. *(Social-Demokraten* 7.6.1937.) *Ny Tid* talade ironiskt om 'utskottet för skapande av "arbetarenhet" i Sverige'.

134. Emil Andersson-Harald (Lundkvist?), Stockholm 9.6.1937.

135. *Social-Demokraten* 29.6.1937.

136. Se Folkets Dagblads ajournerade stämma 1937 i Kilboms handlingar (vol. 5).

137. Protokoll från SKP:s politbyrå 9.6. 1937. Emil Andersson erhöll bl a fullmakt från Zäta Höglund.

138. 3.163 mot 2.512 *(Socialdemokraten* 17.8.1937). Den starka minoriteten räckte dock till för att vägra styrelsen ansvarsfrihet under sex månader.

139. Protokoll fört vid sammanträde med organisationsutskottet 14.7.1937.

140. En formell medlemsansökan är daterad den 6 september. Se bilaga till SAP:s VU.

141. AU-protokoll 15.2.1938.

142. Protokoll fört vid den socialistiska oppositionens rikskonferens 6.6.1937, s. 3.

143. Emil Andersson-Edvin Klarkvist, Stockholm, 22.6.1937. Se även Emil Andersson-Bertil Bodén, Stockholm, 3.7. 1937. Denna siffra har avrundats till 11.000; Emil Andersson—Alvar Malmström, Stockholm, 15.5.1937.

144. AU-protokoll 15.2.1938.

145. I ett samtal med förf. har dock Hilmer Nilsson bekräftat rimligheten i denna bedömning. Hilmer Nilsson efterträdde Emil Andersson som partisekreterare och hade därför den bästa tänkbara inblick i partiets tillbakagång.

Att denna siffra snarast är i överkant visar också resultatet av en medlemsomröstning om uteslutningarna. I den deltog 79 kommuner, som avgav 1.850 röster, varav 1.815 var för åtgärderna. (AU-protokoll 15.2.1938.)

146. Protokoll från SKP:s CK-plenum 17.5.1937.

147. Brevet publicerades i *Ny Dag* 25.5. 1937.

148. Se t ex *Ny Dag* 13.5 samt 22.5.

149. Protokoll från SKP:s CK-plenum 17.5.1937, s. 19.

150. 'Detta är visserligen en stor sak, men vi får inte överdriva den. Flyg tar dock tidningen och partiapparaten. Att några trötta fackföreningsmän och hyresgästledare går till socialdemokraterna däremot är ju klart.' *(Ibid.*, s. 35 f.)

151. *Ibid.*, s. 18 (Sven Linderot).

152. *Ny Tid* 14.5.1937.

153. Jfr dock *Ny Tids* presskrönika den 16.5.1937.

154. *Social-Demokraten* 16.5.1937.

155. *Ibid.*, 2.9.1937.

156. *Örebro-Kuriren* 1.9.1937.

157. Av SP:s riksdagsmän gick Kilbom samt Verner Karlsson till SAP och något senare även Nerman och Spångberg. (Spångberg lämnade partiet först vid årsskiftet, då han helt förlorat varje förhoppning om dess framtidsmöjligheter. AU-protokoll 15.12.) Däremot gick Herou efter en tid till Bondeförbundet och den tidigare förstekammarledamoten Carl Winberg blev passiv sympatisör till SKP. Fram till 1940 bestod SP:s riksdagsgrupp av Flyg och Arvid Olsson.

158. Bilaga 1, Stockholm den 6.6.1937. (Kilbom, vol. 5.)

159. För ytterligare kända namn se *Ny Dag* 20.5 och *Ny Tid* 31.5.1937.

160. Muntl. upplysningar av Hilmer Nilsson, Evald Höglund och Axel Lenndin. Alla tre hade goda möjligheter att bedöma detta, Nilsson som partisekreterare, Höglund i ungdomsförbundets ledning och Lenndin i partiets AU. (Höglund följde 1939 Ström, då denne bröt med Flyg, och kom senare att bli grundaren av den svenska trotskismen. Lenndin lämnade partiet 1939 och är sedan dess oorganiserad.)

161. Verksamhetsberättelse för Socialistiska partiet under tiden 14 april 1936—15 nov. 1941, s. 6.

Närmast en sådan utveckling kom väl kommunen i Grängesberg, där Verner Karlsson var den ledande medlemmen. Dalarnas partidistrikt hade efter uteslutningarna ställt sig neutral och Grängesbergskommunen utträdde den 1 juni ur partiet och lade ned sin verksamhet den 15 augusti med en uppmaning från kommunstyrelsen till medlemmarna att ansluta sig till SAP. Verner Karlsson väntade sig, att hela kommunen skulle gå upp i SAP-kommunen, medan kommunisterna inte skulle få någon SP-medlem. Verner Karlsson-Karl Kilbom, Grängesberg, 3.9.1937. (Kilbom, vol. 5.)

162. Ny Dag kunde visserligen redovisa flera enskilda socialister som gick in i partiet men därutöver endast två kommuner, Järvsö och Stuvsta med 17 resp. 84 medlemmar. Carl Winberg tillhörde Stuvstakommunen och bakom Ny Dags påstående låg ett uttalande av kommunstyrelsen, som förordade övergång till SKP. *(Ny Dag* 10.9.1937.)

Redan SKP:s interna medlemsstatistik gör det mycket osannolikt, att ett större antal SP-medlemmar gick över till SKP; mellan april 1937 och januari 1938 ökade partiet med drygt 700 medlemmar, en ökning som på intet sätt är spektakulär. (Se Statistiska uppgifter för SKP:s CK 6—7.1.1938.)

163. Moskvaprocesserna gjorde det ännu svårare för dem, som trots allt intog en positiv hållning till SKP. August Spångberg framförde dessa som avgörande skäl för att han inte kunde gå till kommunisterna. (AU-protokoll 15.12. 1937, s. 5.)

Kapitel 10

1. Se t ex *Ny Dag* 27.3, 21.5 och 14.8. 1930 samt 22.10.1931 och 15.11.1932. Jfr också Wretling, *a. a.*

2. Här skall jag alltså inte, som Lennart Berntson gör i sin artikel "SKP och leninismen 1919—1929", företa en kvalitativ värdering av begreppen som sådana utan främst fastställa deras förekomst och detta av två skäl; en kvalitativ granskning skulle ge samma resultat som Berntsons, eftersom 'materiallämnarna' i stort är desamma, för det andra är den värdefulla *explikation* som Berntson gör av några centrala Lenintexter i termer av den revolutionära konjunkturen och partiet som förmedlare av det revolutionära medvetandet och överskridare av trade-unionistisk ekonomism inte något som på motsvarande sätt utan vidare kan sägas ha utvecklats och förmedlats av Komintern. Denna centrala fråga måste beläggas och kan inte, som Berntson gör, tas för given.

Den outvecklade karaktären hos SKP:s leninism kan alltså inte utan närmare undersökningar ses som ett brott mot en Komintern-tradition. Det finns i själva verket mycket som tyder på att det svenska partiets brister i detta avseende även delades av Komintern. Jag tänker dock inte här närmare gå in på detta mycket intressanta spörsmål utan nöjer mig med att hänvisa till Poulantzas, *a. a.*, som uppmärksammat några av dessa problem. Se också Charles Bettelheims nyligen utkomna *Les luttes de classes en URSS*, där denna icke-korrespondens mellan Komintern och Lenins tänkande är ett centralt tema.

3. Den sista 'förtydligande' bisatsen tillkom dock efter partikongressen 1932.

4. Se s. 124.

5. AU-protokoll 12.12.1930.

6. AU-protokoll 19.4.1932, s. 4.

7. Protokoll från SKP:s (SP) nionde kongress 1932, s. 55 (Gustavsson). Se även inlägg av Gottfrid Nyberg och Skeppström, s. 54 f.

8. Protokoll från SP:s tionde kongress 1936, s. 91 (Ville Johnsson). Liknande inlägg kom även från Weinstock och Hagström, s. 100 resp. 105.

9. *Ibid.*, s. 105, 101, 100 (Sigfrid Jönsson) resp. 99 (Gustav Larsson).

10. *Ibid.*, s. 92 f.

11. 'Frågan om formuleringen av "proletariatets diktatur" är en taktisk fråga och man bör kunna komma fram till en formulering, som inte stöter bort sympatisörerna.' AU-protokoll 3.3.1936 (Axel Månsson).

12. Nils Flyg, *Arbetarnas studiehandbok*.

13. *Ibid.*, s. 16. Dessa anvisningar är naturligtvis inte detsamma som en faktisk studieverksamhet men anvisar ändå det möjliga studieområdet. De som intervjuats av förf. har också samfällt bekräftat, att studie- och mötesverksamheten var utbredd inom SP.

14. En av de tydligaste formuleringarna fanns i FD. 'Staten, sådan den i alla kapitalistiska länder står i motsättning till arbetarklassen, kan inte helt enkelt övertas av arbetarklassen, bara erövras och utnyttjas. Den måste slås sönder och i dess ställe måste uppbyggas ett maktinstrument för den segrande proletära klassen. För närvarande härskar i de kapitalistiska länderna kapitalisternas diktatur. Den diktaturen måste brytas och proletariatets diktatur upprättas. *(FD* 25.6.1930 Från kulturfronten: Vad är marxism?.)

15. Sven Nordvall, 'Socialistiska partiet och den borgerliga demokratin', *ST* 1935: 2, s. 80.

16. 'Arbetarregering i den kapitalistiska staten', *ST* 1935:6—7, s. 209.

17. Hans Lund, 'Stalin contra Lenin och Marx', *ST* 1935:11, s. 355. Se även *ST* 1935:3, s. 127.

18. 'Övergångsperioden mellan kapitalism och socialism. Kominterns svek mot den proletära diktaturens problem', *ST* 1936:3, s. 74—82.

19. Se Uno Modin, 'Försvaret av demokratin — kampen om makten', *ST* 1936:11—12, s. 329 f.

20. Se Tjaden, *a. a.*, t ex s. 156 ff.

21. Se s. 40 f.

22. För en klassisk framställning därav se Lukács, *Historia och klassmedvetande*, s. 379 ff ('Metodologiska aspekter på organisationsfrågan').

23. För Kominterns organisationsprinciper under 20-talet se *Teser och resolutioner antagna på Kommunistiska Internationalens femte världskongress 1924*, s. 276 ff. *Teser över de kommunistiska partiernas bolsjevisering*, antagna vid Kominterns utvidgade exekutivmöte april 1925. Protokoll från SKP:s sjätte och sjunde kongresser, s. 30 f resp. 97 ff. *Instruktion för driftscellsarbetet* samt *Instruktion för partiets grundorganisationer.*

24. Den viktigaste av dessa var bostadscellen, som skulle omfatta dem, som av olika skäl inte kunde ingå i driftscell.

25. Arbetarkommunen inom SKP var således inte tänkt som grundorganisation — annat än då celler saknades — utan som en geografisk organisation byggd på celler.

26. En utförlig skildring av SP:s uppbyggnad ges i Kilbom (red.), *Konsten att organisera.* Cellens minimiantal hade tidigare varit tre medlemmar.

27. *Ibid.*, s. 37.

28. Se t ex AU-protokoll 20.1.1931, s. 24.

29. Arbetarkommunen i Stockholm skall således ha varit uppbyggd på en konsekvent genomförd cellorganisering i början av 30-talet. (Muntlig upplysning från Einar Ebe.)

30. AU-protokoll 16.2.1932, s. 6 (Herman Johansson.)

31. Protokoll från SKP:s (SP) nionde kongress 1932, s. 48.

32. *Ibid.*, s. 49. Dessa erfarenheter tycks det svenska partiet ha delat med de flesta andra kommunistpartier, i synnerhet de mindre. De aktiva kommunisternas utsatta ställning i fabrikerna gav driftscellen 'valet mellan att hålla tyst eller att inom en mycket kort tid se alla sina medlemmar avskedade'. (Franz Borkenau, *a. a.*, s. 361.)

De ekonomiska riskerna förknippade med aktivt cellarbete medförde, att cellerna drog till sig blott en mindre del av partiernas medlemmar. Under 1930 hade t ex det tjeckiska partiet, ett av de större, 14 % av sina medlemmar organiserade i celler. *(Ibid.*, s. 362.) Det amerikanska partiet, ett av de mindre, redovisade för 1928 10 % och för 1933 enbart 4 %. (Theodore Draper, *a. a.*, s. 193.)

33. Protokoll från SKP:s (SP) nionde kongress, s. 49.

34. *Ibid.*, s. 49.

35. Det är från denna tid man låter som grundorganisation uppta även fackklubbar, kvinnoklubbar, kamrat- och stadsdelsföreningar. Det finns ingen anledning tro att SKP inte hade samma problem under denna tid, men det lät fortfarande enbart cellerna utgöra grundorganisation. (Thermaenius, *a. a.*, s. 102.)

36. Den ende kongressdelegat, som yttrade sig i frågan, anslöt sig helt till Anderssons förslag. 'Organisationsformerna måste vara olika på olika platser. På en plats passar cellen, på en annan kommunen som grundorganisation. Vi skall välja den form, som bäst drar till sig massorna.' (Kongressprotokoll 1932, s. 53, Valholm.)

37. Emil Andersson, *Fackföreningsrörelsens politisering och kollektivanslutningen.*

38. AU-protokoll 20.1.1931, s. 14 ff.

39. Se inlägg av Samuelsson, Flyg, Herman Johansson, Verner Karlsson, Arvid Olsson och Oscar Öhman, *ibid.*, s. 20 ff.

40. *Ibid.*, s. 24.

41. AU-protokoll 10.4 och 14.4.1931 samt 23.2, 5.4 och 7.4.1932.

42. AU-protokoll 14.4.1931, s. 3 (Axel Lenndin).

43. *Ibid.*, s. 5.

44. Kongressprotokoll 1932, s. 50.

45. *Ibid.*, s. 52 ff.

46. *Ibid.*, s. 56 (Gunnar Nordström).

47. Se sid. 102 f.

48. AU-protokoll 8.5.1934. Enligt Kilbom vore partiet ännu inte 'moget' för kollektivanslutning.

49. *Ibid.* 'Kollektivanslutningen bryter partiets linje och åstadkommer förvirring bland medlemmarna' (Spångberg). Även Andersson var denna gång tveksam.

Slutord

1. Protokoll från SKP:s 10:e kongress 10—13 april 1936, sid. 7 ff.

Referenser

A. Otryckt material

Arbetarrörelsens Arkiv, Stockholm

1. *Sverges Kommunistiska Parti 1921, Socialistiska Partiet 1934*
   Kongressprotokoll
   CK-protokoll
   AU-protokoll
   Partisekretariatets protokoll
   Cirkulär
   Manifest
   Resolutioner, uttalanden
   Stadgar
   Program
   Verksamhetsberättelser
   Korrespondens

2. *Karl Kilboms arkiv*

3. *Organiserade arbetslösas centralorganisation*
   De arbetslösas centralkommitté (DAC)
   Protokoll
   Cirkulär
   Skrivelser
   Tidningar

4. *International committee of leftsocialist-revolutionary parties and groups*
   Konferenser
   Cirkulär
   Periodika

5. *Internationale Vereinigung der kommunistischen Opposition (IVKO)*
   Program, stadgar
   Konferenser
   Cirkulär
   Skrivelser
   Periodika

6. *Socialdemokratiska arbetarpartiet*
   Partistyrelsens protokoll
   Bilagor till VU-protokoll

Landsarkivet, Göteborg
Göteborgs socialistiska arbetarkommuns handlingar

Vänsterpartiet kommunisternas arkiv, Stockholm
Kongresshandlingar
CK-protokoll
Politbyråprotokoll
Zweite Sitzung des Erweiterten Skandinavischen Ländersekretariats

Landsorganisationens arkiv, Stockholm
Representantskapets protokoll
Cirkulär

Svenska Pappersindustriarbetarförbundets arkiv, Stockholm
Styrelseprotokoll
Representantskapsprotokoll
Konferensprotokoll

Svenska Sjöfolksförbundets arkiv, Göteborg
Förbundsstyrelsens protokoll
Överstyrelsens protokoll

Svenska Fabriksarbetarförbundets arkiv, Stockholm
Styrelseprotokoll
VU-protokoll
Cirkulär

Sverges arbetares centralorganisations arkiv, Stockholm
AU-protokoll

Personliga upplysningar i brev eller vid samtal
Einar Ebe (Olsson), Stockholm
Gustaf Göransson, Stockholm
Hilding Hagberg, Luleå
Torsten Henriksson, Göteborg
Evald Höglund, Stockholm
Axel Lenndin, Stockholm
Knut Moberg, Stockholm
Hilmer Sylvin (Nilsson), Nacka

B. Tryckt material

Andersson, Emil, *Fackföreningsrörelsens politisering och kollektivanslutningen*, Stockholm 1927.

—, *Leninistisk fackföreningspolitik*, Stockholm 1930.

—, *Fakta i massakonflikten*, Stockholm 1932.

—, *Vilka banar väg för fascismen? Vad är resultatet av tre års silléneri?* Stockholm 1932.

—, *Bergendalslagen*, Stockholm 1934.

—, *13-manslagen. Tredje mans rätt — strejkbrytarrätt*, Stockholm 1934.

—, *Samarbete LO och arbetsköparna eller arbetarkartell*, Stockholm 1936.

Arvidsson, Håkan, *Revolutionen i Sverige 1917—1924*, Kristianstad 1972.

Back, Pär-Erik, *Svenska Metallindustriarbetarförbundets historia*, II, Stockholm 1963.

—, *Det svenska partiväsendet*, Stockholm.

Berntson, Lennart, *SKP:s fackliga inflytande 1926—1929*. (Stencil Statsvet. inst. Lund 1971.)

—, 'SKP och leninismen 1919—1929', *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* 3, 1972.

Bergström, Carl, *Sydows testamente*, Stockholm 1931.

—, *Elementarbok i fackföreningskunskap*, Stockholm 1928.

Bettelheim, Charles, Les luttes de classes en URSS 1917—23, Paris 1974.

Borkenau, Franz, *The Communist International*, London 1938.

Bull, Tryggve, *Mot Dag og Erling Falk*, Oslo 1955.

Buttinger, Joseph, *Das Ende der Massenpartei*, Frankfurt 1972 (1953).

Casparsson, Ragnar, *LO under fem årtionden 1924—47*, Stockholm 1948.

Cattell, David, *Soviet Diplomacy and the Spanish Civil War*, Berkeley 1965.

Claudin, Fernando, 'Spain — the Untimely Revolution', *New Left Review* 74, 1972.

Dahl, Hans Fredrik, *Fra klassekamp till nasjonal samling*, Oslo 1970.

Danielsson, Oscar, *Några särdrag i förbundets verksamhet*, Göteborg 1939.

Degras, Jane, *The Communist International*, Vol. III 1929—1943, London 1965.

Der Faschismus in Deutschland. Analysen der KPD-Opposition aus den Jahren 1928—1933, Frankfurt 1973.

Dengel, Philipp, *Ett arbetarförräderiets nya parti*, Stockholm 1929.

Draper, Theodore, *American Communism and Soviet Russia*, London 1960.

Drechsler, Hanno, *Die Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands*, Marburg 1965.

Fakta i kartellfrågan, Stockholm 1936.

Flyg, Nils, *Arbetarnas studiehandbok*, Stockholm 1932.

—, *"Folkpartiet"-socialdemokraterna eller Arbetarpartiet-kommunisterna*, Stockholm 1932.

—, *Per Albin går vidare. Genom kohandel till statskapitalism*, Stockholm 1935.

—, *Krigsfaran och kampen mot densamma*, Sundsvall 1935.

Enhetsfront. Beslut och riktlinjer från Kommunistiska partiets centralkommittés plenum den 12—13 januari 1935. Stockholm 1935.

Göteborgs socialdemokratiska arbetarkommuns verksamhetsberättelser 1933—34, Göteborg 1934—35.

Henriksson, Torsten, *"episoden Ström", ett försvar, en anklagelse*, Göteborg 1934.

Herou, Viktor, *Småbrukarnas kamp för en betryggande existens*, Stockholm 1936.

Hjern, Harald, *Svenskt sjöfolk. Fackligt värv under 25 år. 1914—1939*, Göteborg 1939.

Höglund, Evald, *Politisk silléncirkus. Komintern förr och nu*, Stockholm 1934.

Hodgson, John H, *Communism in Finland*, Princeton 1967.

Instruktion för driftscellarbetet, Stockholm 1925.

Instruktion för partiets grundorganisationer, Stockholm 1927.

Johnsson, Andreas, *Arbetslöshet, Fattigvård, Skatt. Riktlinjer för kommunistisk kommunalpolitik*, Stockholm 1931.

Karlbom, Torvald, *Pappersindustriarbetarnas fackliga organisationshistoria*,

Stockholm 1945.
—, & Olof Pettersson, *Svenska Grov- och Fabriksarbetarförbundets historia*, II, Stockholm 1944.
Karlsson, Verner, *Folkpensioneringen. En förfuskad reform*, Stockholm 1935.
Kennerström, Bernt, 'Kring leninismen i Sverige', *Zenit* 13, 1969.
—, 'Fascismen som borgarklassens självförverkligande', *Zenit* 16—17 1970.
—, 'Kommunistisk facklig politik 1929—1932', *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* 1, 1971.
—, 'Socialistiska partiet och spanska inbördeskriget', *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* 6, 1974.
—, *Partiorganisation och medlemsutveckling 1929—32* (Stencil Hist. Inst. Stockholm 1970).
Kilbom, Karl, *Cirkeln slutes*, Stockholm 1955.
—, *Revolutionär samling*, Stockholm 1930.
—, *Vad vill Socialistiska partiet?*, Stockholm 1936.
—, *Storfinansens välde under "demokratins regemente"*, Stockholm 1936.
—, (red.) *Konsten att organisera*, Stockholm 1933.
Kommunisterna på väg till socialdemokratin. Från aktionsenhet till organisatorisk sammanslagning, Stockholm 1935.
Kriser och krispolitik i Norden under mellankrigstiden. Nordiska historikermötet i Uppsala 1974. Mötesrapport, Uppsala 1974.
Landsorganisationens medlemstal 30 sept. 1935, Stockholm 1935.
Lefranc, George, *Histoire du Front Populaire*, Paris 1965.
Lenin, V I, *"Radikalismen" — kommunismens barnsjukdom*, Moskva 1954.
Lindberg, Carl, *Sjöfolkets socialdemokratiska riksförbunds Stockholmsklubbs minnesskrift 1929—1949*, Stockholm 1949.
Lundberg, Erik, *Konjunkturer och ekonomisk politik*, Stockholm 1958.
Lukács, Georg, *Historia och klassmedvetande*, Budapest 1968.
Lorenz, Einar, *Arbeiderbevegelsens historie 1789—1930*, Oslo 1972.
Militarismen, en fara för fred och frihet (förord av Nils Flyg), Stockholm 1936
Lärdomar av den ekonomiska kampen Göteborg 1970.
Magnusson, *Eije, Motsättningar inom Göteborgs arbetarkommun 1924—34* (Stencil Hist. inst. Göteborg, 1967).
McKenzie, Kermit, *Comintern and World Revolution*, Columbia 1964.
McKenzie, Robert, *British Political Parties*, London 1964.
Mellan världskrigen. Bidrag till SKP:s historia, Stockholm 1942.
Månsson, Axel, *Bonden och valet*, Stockholm 1936.
Nyman, Olle, *Svensk parlamentarism 1932—36*, Stockholm 1947.
Pelling, Henry, *The British Communist Party*, London 1958.
Partistriden i Göteborg, Göteborg 1934.
Poulantzas, Nicos, *Fascisme et dictature*, Paris 1970.
Protokoll över förhandlingar och beslut vid Sveriges Kommunistiska Partis sjunde kongress 3—6 juni 1927, Stockholm 1927.
Protokoll över förhandlingar och beslut vid Sveriges Kommunistiska Partis åttonde kongress 16—18 november 1929 (Leninismen åt arbetarklassen), Stockholm 1930.
Protokoll över förhandlingar och beslut vid Sveriges Kommunistiska Partis nionde kongress 14—16 maj 1932 (Vad Sveriges Kommunistiska Parti vill), Stockholm 1933.
Protokoll fört vid SAC:s åttonde kongress 4—12 september 1932, Stockholm 1933.
Protokoll från Sveriges socialdemokratiska arbetarpartis 15:e kongress 3—9 april 1936, Stockholm 1937.
Protokoll fört vid Svenska Gruvindustriarbetarförbundets 18:e ordinarie kongress 29 augusti—3 september 1932, Stockholm 1933.
Protokoll fört vid Svenska Pappersindustriarbetareförbundets fjärde ordinarie kongress 13—19 augusti 1933, Stockholm 1933.
Protokoll fört vid Sv. Metallindustriarbetareförbundets 16:e kongress 18—24 augusti 1929, Stockholm 1929.
Protokoll över Svenska Sjöfolksförbundets kongress 8—13 september 1935,

Göteborg 1936.
Protokoll fört vid Svenska Sågverksindustriarbetarförbundets 14:e kongress 20—25 november 1932, Stockholm 1933.
Olsson, Arvid, *Politiskt lönnmordsförsök. Dokumenten på bordet*, Stockholm 1934.
Röd facklig enhetsrörelse, Stockholm 1929.
Riksdagsprotokoll.
Socialdemokratiska partistyrelsens berättelse för 1936, Stockholm 1937.
Sunesson, Sune, *Stat och fackförbund* (Stencilerad lic.-avh. Stockholm 1972).
—, *Politik och organisation*, Kristianstad 1974.
Svensson, Bengt & Elisabeth, 'Sjömansstrejken 1933', *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* 2, 1972.
Sveriges officiella statistik. Riksdagsval.
Spångberg, August, *I tidens ström*, Karlstad 1966.
Sölvén, Arnold, *Huvudavtalet*, Stockholm 1939.
Teser över de kommunistiska partiernas bolsjevisering. Antagna vid Kominterns utvidgade exekutivmöte april 1925, Stockholm 1925.
Teser och resolutioner antagna på Kommunistiska Internationalens femte världskongress i Moskva, 17 juni—8 juli 1924 (För leninismen).
Teser och resolutioner antagna av Sveriges Kommunistiska Partis (Sektion av Komintern) åttonde kongress 30 nov.—2 Dec. 1929 (Under världspartiets fana), Stockholm 1930.
Krigsfaran och kommunisternas uppgifter. Teser över kampen mot det imperialistiska kriget, antagna å Kominterns sjätte världskongress 1928, Stockholm 1929.
Thermaenius, Edvard, *Sveriges politiska partier*, Stockholm 1933.
Thulstrup, Åke, *Aggressioner och allianser*, Stockholm 1957.
Thun, Edvin, *Kommunistisk realpolitik. En granskning av teaterrevolutionärernas bluffpolitik*, Stockholm 1930.
Tingsten, Herbert, Svensk utrikesdebatt mellan världskrigen (andra uppl.), Lund 1964.
Till kamp mot AK. Protokoll förda vid Det Arbetande Folkets Aktionskonferens i Stockholm den 13 och 14 december 1930, Stockholm 1931.
Tjaden, K H, *Struktur und Funktion der "KPD-Opposition"*, Marburg 1964.
Westerståhl, Jörgen, *Svensk fackföreningsrörelse*, Stockholm 1945.
Wolf, Dieter, *Die Doriot-Bewegung*, Stuttgart 1967.
Vretling, Arvid, *Världsparti eller Luntmakarsekt?*, Stockholm 1929.
Zinner, Paul E, *Communist Strategy and Tactics in Czechoslovakia 1918—48*, London 1963.
Åkesson, Bengt, *Sprängningen av Sverges Kommunistiska Parti 1929*, I—II (Stencilerad lic.-avh., Lund 1969).

Tidskrifter och tidningar

Arbetaren
Arbetar-posten
Arbetar-Tidningen
Arbetet
Fackföreningsrörelsen
Folket
Folkets Dagblad
Folkets Maj
Folkets Midsommar
Gegen den Strom
INKOPP
Klubbisten
Kommunistisk tidskrift
Norrlands-Kuriren
Ny Dag
Ny Tid
Pappersarbetaren
Partiarbetaren
Proletär enhet
Sjömannen
Smålands Folkblad
Social-Demokraten
Socialistisk tidskrift
Svältkriget
Svältkrigets jul
Stockholms-Tidningen
Väst-Svenska Kuriren
Örebro-Kuriren

Förkortningar

AK	Arbetslöshetskommission
AU	Arbetsutskott
CK	Centralkommitté
DAC	De arbetslösas centralkommitté
DNA	Det norske arbeiderparti
EKKI	Kominterns exekutivkommitté
ExR	Exekutivrepresentant
FCO	Facklig centralorganisation
FD	Folkets Dagblad
IAG	Internationella arbetsgemenskapen
ILP	Independant Labour Party
INKOPP	Internationale Nachrichten der Kommunistischen Opposition
IVKO	Internationale Vereinigung der Kommunistischen Opposition
KI	Komintern
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands
KPDO	Kommunistische Partei Deutschlands Opposition
KT	Kommunistisk tdskrift
KUI	Kommunistiska ungdomsinternationalen
LO	Landsorganisationen
LS	Lokal samorganisation
NF	Nationernas förbund
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
POUM	Partido obrero de unificación marxista
RFO	Röd facklig opposition
SAC	Sverges arbetares centralorganisation
SAP	Socialdemokratiska arbetarpartiet
SAP(D)	Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands
SKP	Sverges kommunistiska parti
SP	Socialistiska partiet
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands
SPIAF	Svenska pappersindustriarbetareförbundet
ST	Socialistisk tidskrift
SUKP	Sovjet-Unionens kommunistiska parti

Zusammenfassung

Zehn Jahre nach ihrem Anschluss an die Komintern erlebte die schwedische kommunistische Partei (SKP) ihre ernsteste Krise: am 9. Oktober 1929 wurde die Mehrheit der Parteiführung aus der Komintern ausgeschlossen. Von den gut 17.000 Parteimitgliedern folgten 7.000 der Mehrheit und 4.000 der kominterntreuen Minderheit, während übrige sich wenigstens momentan passiv verhielten. Als Grundlage für den Ausschluss diente die Kritik der Politik der sogenannten "dritten Periode", die während und nach dem 6. Weltkongress 1928 entwickelt wurde. Im 1. Kapitel wird die Parteispaltung selbst analysiert; im 3. Kapitel die grundlegende Kritik der Mehrheit.

Die Mehrheit gründete eine eigene nationale Partei, die Sozialistische Partei (SP) (Bis 1934 hatte sie denselben Namen wie die schwedische Kominternsektion). In vieler Hinsicht ist die SP einzigartig in der weltkommunistischen Bewegung; nicht nur, dass sich eine Mehrheit von der Komintern absonderte, bis zur Spaltung der Partei 1937 war sie an Stimmenzahl und anfangs auch an Mitgliederzahl stärker als die schwedische Kominternsektion. Damit ist auch das Hauptproblem dieser Dissertation gegeben: welche Umstände ermöglichten eine von der Komintern unabhängige und vorgeblich revolutionäre Bewegung in diesen Jahren und warum war sie schliesslich doch eine Unmöglichkeit?

Die SP lässt sich vorzugsweise als eine Tendenzpartei bestimmen, als eine taktisch bedingte Richtung innerhalb dem kommunistisch organisierten Teil der schwedischen Arbeiterklasse. Die Existenzbedingungen der Partei sind daher in grossem Ausmass durch den operativen Raum, den sich die Partei von der SKP erkämpfen konnte, umschrieben; oder exakter: den Raum, den die Komintern durch ihre Politik zur Verfügung stellte. Von diesem Gesichtspunkt aus ist die Periodisierung der Geschichte der SP äusserlich bedingt; sie hat ihren Ausgangspunkt in den zwei verschiedenen Phasen der Komintern in den dreissiger Jahren: die ultralinke Periode bis 1934, und die Volksfrontperiode danach.

Um die gewählte Problemstellung zu durchleuchten, sind jene Momente in der Geschichte der Partei analytisch festgehalten, die in besonders hohem Grade die Frage vom operativen Raum aktualisierten; in der ersten Periode ist die Gewerkschaftsfrage eine solche, in der zweiten die Einstellung zum antifaschistischen Kamp und die Probleme der Aktions- und Organisationseinheit der teilnehmenden Parteien. Im 4. Kapitel wird die gewerkschaftliche Tätigkeit der SP in

den Jahren 1929—35 erörtert. Als verbindlich für die SP galt — hier in polemischen Widerstreit zur gewerkschaftlichen Ultralinkspolitik der SKP, die einen Bruch mit der gewerkschaftlichen Legalität, wilde Streiks und eine Aufwertung der unorganisierten Arbeiter befürwortete — die unabweisliche Pflicht der Kommunisten in den reformistischen Gewerkschaften zu arbeiten und den geltenden Vorschriften zu folgen. In einigen konkreten Fällen wird auch untersucht wie die organisationstreue Opposition der SP die Handlungsweise der Partei bestimmte und wie sie de Fakto, u. a. in dem wichtigen Streik in der Zellstoffbransche 1932, dazu beitrug die Stellung der reformistischen Führung aufrechtzuerhalten und ausserdem zu konsolidieren. Ausgenommen dem Verband der Seeleute, wo die SP dursch eine weitreichende organisationstreue Opposition 1935 die Mehrheit in der Führung erreichte, waren diese Jahre durch Niederlagen, Rückzüge und abnehmenden Einfluss der gewerkschaftlichen Opposition gekennzeichnet. Vor der Spaltung der SKP 1929, hatte die Opposition, niedrig gerechnet, einen dominierenden Einfluss über 20 % der gewerkschaftlich organisierten Arbeiter. Die Zersplitterung der gewerkschaftlichen Linken und tiefgehende innere Widersprüche erschwerten eine effektive Oppositionsarbeit und trugen auch dazu bei, dass die reformistische Führung in den Jahren der ökonomischen Depression ihre vorhin bedrohte Vorherrschaft stärken und befestigen konnte. Obwohl die organisationstreue gewerkschaftliche Oppositionspolitik alles andere als erfolgreich war, kam sie der Mehrheit der Parteimitglieder offensichtlich sehr gelegen. Die neue Gewerkschaftspolitik der Komintern war in einem Land wie Schweden, mit seinem ausserordentlich hohen gewerkschaftlichen Organisationsgrad, schwerlich durchzuführen, und der Kampf der SP gegen diese gab der Partei eine bestimmte Aufgabe und Identität, die den inneren Zusammenhalt in der Partei förderten.

In den Jahren 1929—34 erlebte die Partei einen zahlenmässigen Zuwachs. Dies wird im 2. Kapitel dargelegt, wo auch die Organisation und die Entwicklung der Mitgliedschaft der SP analysiert wird. Bis Anfang 1933 stieg die Zahl der Mitglieder mit gut 5.000 auf 12.000. Bei den Reichstagswahlen 1932 erhielt die SP 5,3 % der Wählerschaft, in absoluten Zahlen 132.000. Für die SKP waren die entsprechenden Zahlen 3 % und 74.000 Sieger der Wahlen waren die Sozialdemokraten mit einen ökonomischen Krisenprogramm, das 1933 durch einen Kompromiss mit der Agrarpartei teilweise verkwirkicht wurde. Die linksdominierte Parteiorganisation in Göteborg, deren führende Vertreter Anfang 1934 aus der sozialdemokratischen Partei ausgeschlossen wurden, erhob heftigen Einspruch gegen diese Kompromisspolitik. Auch die SP verurteilte die sozialdemokratische Kompromisspolitik und sah nun eine Möglichkeit ihre schon 1929 angestrebte Zielsetzung zu verwirklichen: sich der linken Opposition in der Sozialdemokratie zu nähern und dadurch die sozialdemokratische Partei nach links zu treiben. Die SP erwies sich als eine ansprechende Alternative für die sozialdemokratische Opposition in Göteborg; die tagespolitischen Forderungen der SP deckten sich mit den eigenen und man teilte die Kritik der Ultralinken und deren Sozialfaschismus-Theorie. Im Frühjahr 1934 vereinigten sich die SP und die Opposition, wodurch der SP etwa 4.000 neue Mitglieder zugeführt wurden. Diese Entwicklung

wird im 5. Kapitel besprochen. Anfang 1935 erreichte die Partei ihre höchste Mitgliederzahl mit gut 16.000 Mitgliedern.

Sobald die Komintern jedoch ihren Ultralinkskurs aufgab, begannen die Schwierigkeiten für die SP. Etwas vereinfacht lässt sich behaupten, dass die SP schlechthin ihr Vorrecht auf den früheren Aktionsraum einbüsste. Im 6., 7. und 8. Kapitel werden diese Probleme konkret untersucht.

Das 6. Kapitel ist den internationalen Verbindungen der SP in den Jahren 1929—37 gewidmet. Bis 1933 gehörte die SP zur IVKO, die von der rechtskommunistischen Opposition in Deutschland gelenkt wurde. Im Gegensatz zur KPDO war die SP eigentlich nie ganz überzeugt von der Möglichkeit die Komintern zu "reformieren", und die Konferenzen der IVKO sind ausgezeichnet von der fortdauernden Dissidenz der SP mit ihren Forderungen: breites Zusammenwirken der Arbeiterparteien im Kampf für die Tagesforderungen und gegen die Reaktion. Die SP verstand den Faschismus nicht als eine defensive Massnahme der Hochfinanz, sondern als eine offensive, ermöglicht durch die politische Zersplitterung der Arbeiterklasse. Die Ohnmacht der Komintern und der KPD ihr gegenüber weckte scharfe Kritik von seiten der SP, die sich 1933 von der IVKO abtrennte und es bevorzugte sich der IAG anzuschliessen, um dort die Durchsetzung ihrer Politik anzustreben. Als die Komintern schliesslich der Stärke des Faschismus einsichtig, ihre Volkfrontspolitik entwickelte, nähereten sich doch die SP und die IAG die von der Komintern verlassenen Position. Die Volksfrontpolitik wurde als Betrug gegen die revolutionären Prinzipien verworfen, anerkannt wurde antifascistischer Kampf lediglich auf Grundlage des revolutionären Sozialismus und nicht der bürgerlichen Demokratie. Die Rechtsentwicklung der Komintern drängte die in der IAG organisierten Gruppen nach links und sie sahen sich immer mehr isoliert. Die Bestrebungen eine neue Internationale zu gründen waren ergebnislos und sie wurden allmählich zwischen den beiden grossen Internationalen zermahlen.

Im 7. Kapitel wird die Stellungnahme der SP zum Abessinienkrieg analysiert; ein Konflikt der in Schweden in den dreissiger Jahren grosses Aufsehen erregte. Eine massive Opinion, die auch die SKP umfasste, unterstützte den Bund der Nationen in seiner Sanktionspolitik, um derart die italienische Aggression zu bekämpfen. Die SP weigerte sich allerdings ihre traditionell ablehnende Haltung dem Bund gegenüber — als blosses Instument der imperialistischen Ententemächte — aufzugeben, und wies den Gedanken an einen schwedischen Anschluss an die Sanktionspolitik zurück. Die Auseinadersetzung wurde als eine interne imperialistische Auseinandersetzung zwischen England und Italien aufgefasst, und die SP weigerte sich dazu Stellung zu nehmen und verlangte eine schwedische staatliche Neutralität. In der dritten Periode der Komintern hatte die SP die Bedeutung einer aktiven Verteidigung der bürgerlichen Demokratie gegen den Faschismus hervorgehoben; jetzt neigte man dazu — wie es die KI vorhin getan hatte — sie gleichzustellen. Die Partei konnte aber auch nicht eine überzeugende alternative Richtlinie für die Abessinienstütze darlegen und wurde teilweise isoliert. Von diesen Zeitpunkt ab war die Partei alles in allem nicht mehr fähig neue

Mitglieder zu attrahieren. 1935 entstand ausserdem eine Opposition in der Parteiführung, die die Politik der Partei dem Volksfrontkurs nähern wollte; führende Vertreter der Opposition waren zwei der meist renommierten Parteiführer: der Chefredakteur Karl Kilbom und der ehemalige Parteisekretär Oskar Samuelsson.

Die neue Kominternpolitik machte sich innenpolitisch bemerkbar in der, vom Herbst ab, veränderten Einstellung der SKP zu gewerkschaftlichen und politischen Fragen; eine Einstellung die in vielem der von der SP früher hervorgehobenen ähnlich war. Somit waren auch Möglichkeiten eines Zusammenwirkens der beiden Parteien gegeben. Versuche der SKP eine Zusammenarbeit zustande zu bringen, wurden jedoch von der SP kritisch aufgenommen und erst nach langwierigen Diskussionen akzeptierte die SP zufällig taktische Zusammenarbeit. In diesem Zusammenhang ist deutlich zu erkennen wie die SP sich einfach fortdrängen liess von ihrer ursprünglichen politischen Plattform. Die Stellung des schwedischen Arbeiterradikalismus hätte verstärkt werden können, dadurch dass die SP ihren früheren Raum jetzt mit der SKP teilte. Diese Denkart war allerdings sehr schwach repräsentiert in der Partei. Statt dessen sah sich die Partei genötigt eine neue Plattform zu konstruieren, die ein neues Moment im Selbstverständnis der Partei bedeutete; frühre hatte die SP ihren Willen zur breiten Sammlung der Arbeiter hervorgehoben, jetzt wurde vielmehr die absolut exklusive Rolle der Partei als Vertreter des Sozialismus in Schweden, betont. Die neue Politik der SKP war sozusagen ins ursprüngliche Territorium der SP eingedrungen und hatte die Partei in ein neues hinausgedrängt, das von sektiererischer und prinzipienfester Selbstgenügsamkeit gekennzeichnet war. Der Parteivorsitzende Nils Flyg setzte sich besonders energisch für die neue Politik ein.

Bei den Reichstagswahlen 1936 stellte sich heraus, dass die Partei in eine beschwerliche Lage geraten war: man verlor 5.000 Wähler und der Anteil an der Wählerschaft war auf 4,4 % hinabgesunken, während die SKP gleichzeitig ihre Wählerzahl um 22.000 erhöhte und 3,3 % der Gesamtzahl erhielt. In der Parteiführung der SP sah man den Wahlausgang als eine schwere Niederlage, im 9. Kapitel wird dargestellt wie sich, unmittelbar nach den Wahlen, zwei oppositionelle Fraktionen formierten; beide wollten eine volksfrontorientierte Politik, die eine allerdings — unter Samuelsson — wollte eine Annäherung an die Sozialdemokratie, die andere — unter Kilbom — an die SKP. Die Stellung des Parteivorsitzenden Flyg war stark obwohl die Partei in den Wahlen zurückgegangen war, und eine Ueberprüfung der Politik wurde nicht durchgeführt. Im Frühjahr 1937 einigten sich die beiden Oppositionsfraktionen darüber eine Zusammenschlagung der Partei mit den Sozialdemokraten zu versuchen, doch im Mai wurden ihre führenden Vertreter ausgeschlossen. Der Ausschluss bezog sich zwar nur auf einige Führer, aber er führte zu einen Zusammenbruch der Partei. Im folgenden Jahr blieben der Partei wahrscheinlich nicht mehr als 5—6.000 Mitglieder übrig. Es war aller Wahrscheinlichkeit nach eine relative Minderheit derjenigen, die die Partei verliessen, die unmittelbar in die SKP oder die Sozialdemokratie eintrat, die Mehrheit wurde passivisiert.

Das 10. Kapitel ist dem Problem gewidmet wie die SP zu charakterisieren

sei; als eine kommunistische oder eine linkssozialdemokratische Partei. Das Verhältnis der Partei zu einigen zentralen Elementen der 'Kominternerbe' werden analysiert; die Einstellung zur Diktatur des Proletariats, der individuelle Charakter der Mitgliedschaft, der Aufbau der Partei auf Grund der Betriebszellen. Es lässt sich feststellen, dass die Partei im grossen und ganzen an das 'Kominternerbe' festhielt. In der Parteiführung war man zwar — unter dem Druck des umgebenden politischen Systems — zu einigen Kompromissen bereit, und man war gezwungen die Betriebszellorganisation zu übergeben, im übrigen scheint es jedoch als ob ein aktives Eingreifen des Mitgliedskaders das Aufgeben der kommunistischen Prinzipien verhindert hätte.

Im Endkapitel wird auf die Fruchtbarkeit der vorgenommenen Periodisierung für das Verständnis der SP insistiert. Die Ultralinkspolitik der Komintern ermöglichte die SP; ihre Volksfrontpolitik allerdings machte sie zu einer Unmöglichkeit. Der Untergang der SP lässt sich daher also nicht durch eine Zwischenstellung in Allgemeinheit zwischen den beiden Internationalen erklären, sie beruht nicht auf eine räumliche Position als solche. Als die politische Zwischenstellung in den Jahren 1929—34 mit der räumlichen zusammenfiel, war sie für den Zusammenhalt der Partei unproblematisch. Die räumliche Zwischenstellung wurde zum Problem erst als die Partei nicht mehr zwischen den beiden Internationalen stand, sondern links von ihnen. In dieser Lage verlor die Partei ihren Aktionsraum.

Innehåll

Inledning 5

1. Sprängningen av SKP 1929 9

Uppkomsten av en partiopposition: antikrigskampanjen 10 · Förhållandet till socialdemokratin 12 · Partioppositionens konsolidering 13 · Partistriden efter Kominterns kongress: riksdagsvalet och avrustningsfrågan 14 · Den fackliga politiken 16 · LO-ledningens motoffensiv 19 · Exekutivkommitténs ingripande i partistriden 21 · Partiets sprängning 23

2. Partiorganisation och medlemsutveckling 1929—36 26

Partisprängningens konsekvenser 26 · Medlemmarna 26 · Ledande funktionärer och press 27 · Den regionala fördelningen av partimedlemmarna 29 · *SP:s medlemsutveckling efter partisprängningen* 30 · SP:s regionala medlemsfördelning 1.1.1930—1.1.1933 31 · Aspekter på medlemsökningen 32 · *Organisatorisk och elektoral ställning inom arbetarklassen* 34 · *Kommunisternas valresultat* 1930—35 35

3. Kritiken av ultravänsterpolitiken 36

4. Den lojala oppositionens dilemma: SP:s fackliga politik 1929—35 43

Principerna för SP:s fackliga arbete 43 · *SP inom den svenska fackföreningsrörelsen* 47 · Arbetssätt 47 · Partidisciplin och fackligt arbete 49 · SP:s fackliga inflytande 53 · *SP och fackligt kamp under depressionen* 54 · Massastrejken 58 · Konfliktens efterspel 67 · *DAC — enhetsfront med förhinder* 69 · Motsättningarna inom DAC 73 · Slutfasen 75 · *Kampen mot de antifackliga lagstiftningsförsöken 1934* 78 · *Socialdemokratin och fackligt opposition* 83 · *Det framgångsrika undantaget: SP och Sjöfolksförbundet* 85 · SP:s ställning inom Sjöfolksförbundet 86 · SP:s agerande inom förbundet 87 · Konflikterna inom förbundsledningen 1934 90 · Förbundskongressen och den socialistiska framgången 91

5. Inför fascism och reformism: socialistisk samling 93

Det fascistiska hotet 93 · *Bedömningen av SAP* 95 · *'Socialistisk samling'* 98 · Den socialdemokratiska göteborgsoppositionen 98 · SP i Göteborg 100 · SP och Strömoppositionen 100 · Sammanslagningens förutsättningar 103 · Samanslagningen 105 · Oppositionens omfattning 107 · *Exkurs: den socialdemokratiska motoffensivens två faser* 108 · Den politiska fasen 108 · Den fackliga fasen 109 · *Namnbytet* 112

6. Mellan två internationaler: de internationella kontakterna 1929—37 114

Synen på Komintern efter partisprängningen 114 · *Den internationella högerkommunistiska oppositionen* 118 · *SP:s hänvändelse till Komintern* 121 · *Den internationella kommunistiska oppositionens konstituerande* 123 · *SP:s konflikt med IVKO* 125 · SP:s syn på motsättningarna inom KPDO 125 · Avvisandet av Komintern 126 · Den förändrade inställningen till Sovjet-Unionen 127 · Brytningen med IVKO 128 · *SP och Sovjet-Unionens nya utrikespolitik* 131 · *De internationella förbindelserna efter 1933* 135 · IAG och kritiken av folkfrontspolitiken 137 · *IAG 1935—37: internationalen som inte blev av* 139 · Motsättningarna inom SP kring Londonbyrån 141

7. SP och abessinienkriget: vänsteropposition i praktisk tillämpning 146

Partiets isolering 146 · *Konflikten inom partiledningen* 151 · *Kampen mot sanktionerna* 154 · *Reaktionen inom partiet* 157

8. Det uteblivna samförståndet: förhållandet till SKP 1934—36 160

SKP:s ändrade taktik 160 · De första samarbetsförsöken 161 · *SP:s taktiska omprövning* 163 · *SP och enhetssträvandena* 168 · *SP och vänsteroppositionen inom SKP* 170 · *Kongressdebatten 1936* 172 · *Sammanfattning* 173 · *Exkurs: Samverkan SP—SKP: valkartellen 1936* 174

9. Socialistiska partiets undergång 178

Andrakammarvalet 1936 178 · SP:s valpropaganda 178 · Förhoppningar inför valet 181 · Organiseringen av valkampanjen 182 · Valutgången 183 · Eftervalsdebatten 185 · För folkfrontspolitik: de fyras manifest 192 · *Kampen om partiet* 198 · Den socialistiska oppositionen 204 · SP:s sönderfall under 1937 206

10. Till karaktären av det Socialistiska partiet 210

SP och proletariatets diktatur 210 · Den (studie-)teoretiska verksamheten 211 · *Partiets uppbyggnad* 213 · Villkoren för medlemskap 215

Slutord 217

Det förlorade utrymmet 217

Bilagor 219
Noter 226
Referenser 262
Förkortningar 270
Zusammenfassung 271

Bernt Kennerström
Mellan två internationaler

Tio år efter sin anslutning till Komintern upplevde det svenska kommunistpartiet sin allvarligaste kris: den 9 oktober 1929 uteslöts partiledningens majoritet ur internationalen och bildade under ledning av Karl Kilbom och Nils Flyg ett eget parti, som senare fick namnet Socialistiska partiet. Ända fram till sin sprängning 1937 var det detta parti som var den svenska arbetarradikalismens största.

Hur skall man förklara Socialistiska partiets inflytande och vad låg bakom dess sammanbrott 1937? Dessa är huvudproblemen i denna bok.

Tyngdpunkten i boken är en skildring av partiets fackliga teori och praktik. Andra viktiga frågor rör inställningen till den antifascistiska kampen, kritiken av Komintern och folkfrontspolitiken samt försöken att grunda en ny international.

Sprängningen av SKP 1929 | Medlemsutveckling 1929—37 | Kritiken av ultravänsterpolitiken | Den lojala oppositionens dilemma: SP:s fackliga politik | Sammanslagningen med Albin Ströms socialdemokratiska opposition i Göteborg | De internationella kontakterna 1929—37 | Vänsteropposition i praktiken: SP och abessinienkriget | Det uteblivna samförståndet: förhållandet SP—SKP 1934—36 | SP:s undergång | Till karaktären av SP: kommunistiskt eller vänstersocialdemokratiskt.

ISBN 91 85 118 109